

พหุณัยชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกภวินิพนธ์ร่วมสมัย
เรื่อง ทางจักรา ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ

ณ ประภาพร รุจจนเวท

วิทยานิพนธ์เสนอมหาวิทยาลัยพะเยา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย

กันยายน 2566

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยพะเยา

พหุныชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย
เรื่อง ทางจักรา ของ คิวกานท์ ปทุมสูติ

วิทยานิพนธ์เสนอมหาวิทยาลัยพะเยา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย
กันยายน 2566
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยพะเยา

DIFFERENT LIFE PERSPECTIVES AND AESTHETIC FEATURES OF “THANG CHAKRA,”
CONTEMPORARY POETRY LITERARY MASTERPIECE
BY SIWAGARN PATOOMMASOOT

NAPRAPAPORN ROOTJANAWET

A Dissertation Submitted to University of Phayao
in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Doctor of Philosophy Degree in Thai
September 2023
Copyright 2023 by University of Phayao

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

พหุныชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย

เรื่อง ทางจักรา ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ

ของ ณประภาพร รุจจนเวท

ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ของมหาวิทยาลัยพะเยา

..... ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร. อรทัย เพ็ญยุระ)

..... ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร. วรวรรธน์ ศรียามัก)

..... กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(ดร. วรัญญา ยิ่งยงค์ศักดิ์)

..... กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(ดร. ศราวุธ หล่อดี)

..... อาจารย์บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยพะเยา
(ดร. ปาริชาติ โปธิ)

..... คณบดีคณะศิลปศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิตติมา กาวีระ)

เรื่อง:	พหุныชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง ทางจักรา ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ
ผู้วิจัย:	ณประภาพร รุจจนเวท, วิทยานิพนธ์: ปร.ด. (ภาษาไทย), มหาวิทยาลัยพะเยา, 2566
อาจารย์ที่ปรึกษา:	รองศาสตราจารย์ ดร. วรวรรธน์ ศรียาภย อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ดร.วรัญญา ยิ่งยงค์ ดร.ศราวุธ หล่อดี
คำสำคัญ:	พหุныชีวิต, สวรรตณะ, สุนทรียลักษณ์

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพหุныชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง ทางจักรา ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาคือวรรณกรรมเอกเรื่องทางจักราซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ภาค และแบ่งเป็นตอนย่อยอีก 45 ตอน โดยใช้แนวคิดความรู้ในตัวบท ความรู้นอกตัวบท และกรอบแนวคิดการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรม ผลการวิจัยพบว่าสวรรตณะที่สะท้อนพหุныชีวิตที่ค้นพบจากการวิจัยมี 3 ประเด็น ดังนี้ 1) สวรรตณะด้านปัจเจกสิ่ง แบ่งออกเป็นมี 2 ประเด็น คือ ปัจเจกเดี่ยว ได้แก่ สิ่งมีชีวิต ประกอบด้วย มนุษย์ สัตว์ และพืช สิ่งไม่มีชีวิต ประกอบด้วย สิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ และ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ปัจเจกซ้อน ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ และสิ่งทีมนุษย์สร้างขึ้น ปัจเจกสิ่งเป็นลัจจะเชิงซ้อนทำให้เห็นความสัมพันธ์ที่หลากหลาย และเห็นแรงเหวี่ยงนำของสิ่งที่มีอิทธิพลต่อกันได้อย่างชัดเจน แรงเหวี่ยงนำของค่านิยมในสังคมที่ตกอยู่ในวังวนของทุนนิยม อำนาจนิยม หรือแม้กระทั่งความเชื่อวัฒนธรรม ประเพณีที่ฝังรากลึกในวิถีชุมชน 2) สวรรตณะด้านสังคม แบ่งออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ประเทศ และโลก กวีนำเสนอปัญหาของสังคม ได้แก่ ปัญหาครอบครัวที่เกิดจากปัญหาความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวที่เกิดจากความไม่เข้าใจและไม่ยอมรับความแตกต่าง วิถีของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป การหลั่งไหลของวัฒนธรรมและทุนนิยม ปัญหาการเมืองที่มีระบบอุปถัมภ์และการใช้อำนาจมากกว่าวิธีประชาธิปไตย และปัญหาการศึกษาที่ไม่ส่งเสริมการคิดเชิงพัฒนา ปัญหาสงครามความขัดแย้งของโลกในอดีตที่คนในสังคมไม่เรียนรู้ 3) สวรรตณะด้านเหนือโลก แบ่งออกเป็น สวรรตณะเหนือโลกที่มีรูปร่าง ได้แก่ ภูตผี และเทวดา สวรรตณะเหนือโลกที่ไม่มีรูปร่าง ได้แก่ ศาสนา เวทมนตร์คาถา ความเชื่อและพิธีกรรม สวรรตณะด้านเหนือโลกแสดงถึงลัจจะเชิงซ้อนของความหลง มายา การพึ่งพาสิ่งเหนือโลกที่ไม่ใช่ลัจจะความจริง การยอมจำนนต่อโชคชะตา และกล่าวถึงความเชื่อและพิธีกรรมด้วยน้ำเสียงประชดประชัน เพื่อแสดงให้เห็นว่าทุกคนควรให้ความสำคัญกับลัจจะและปัจจุบันภาวะมากกว่าจะยึดติดหรือพึ่งพาสิ่งที่ไม่ได้จริงนอกจากนี้จะเห็นได้ว่า สวรรตณะด้านปัจเจกสิ่ง สวรรตณะด้านสังคม และสวรรตณะด้านเหนือโลกนั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ผลการวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ที่ค้นพบจากการวิจัยมี 4 ประเด็น ดังนี้ 1) สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง ประกอบด้วย เสียงพยัญชนะ เสียงสระ และเสียงวรรณยุกต์ 2) สุนทรียลักษณ์ด้านคำกับถ้อยคำ ประกอบด้วย คำซ้ำซ้ำคำพ้องคำตายเล่นคำ และคำพวน 3) สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย ประกอบด้วย โวหาร ภาพพจน์ รสวรรณคดี และลีลาภาษา 4) สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ ประกอบด้วย กลอน โคลง กาพย์ เพลงพื้นบ้าน และรูปแบบตัวอักษรและอักขรวิธี สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง สุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย และสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบนี้แสดงให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญและชั้นเชิงกวีที่โดดเด่นด้านการสอดประสานสุนทรียลักษณ์ประเภทต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างมีสัมพันธ์ภาพและสอดคล้องกับเนื้อหาของเรื่อง

Title: DIFFERENT LIFE PERSPECTIVES AND AESTHETIC FEATURES OF “THANG CHAKRA,”
CONTEMPORARY POETRY LITERARY MASTERPIECE
BY SIWAGARN PATOOMMASOOT

Author: NAPRAPAPORN ROOTJANAWET, Dissertation: Ph.D. (Thai), University of Phayao, 2023

Advisor: Associate Professor Dr. Warawat Sriyabhaya Co–advisor Dr.Warunya Yingyongsak Dr.Sarawut Lordee

Keywords: Diferent Life Perspectives, Essence, Aesthetic Features

ABSTRACT

The objective of this study was to investigate the different life perspectives and the aesthetic features of "THANG CHAKRA," Contemporary Poetry Literary Masterpiece by Siwagarn Patoommasoot. The four–part literary which included 45 subsections was analysed through the lens of in–text implication, beyond–text implication, and the concept of literary criticism. The findings revealed that there were three characteristics of the messages which reflected the different life perspectives—individual, social, and paranormal. First, the individual characteristic could be categorised into two groups which were a) the independent including living things (i.e. people, animals, and plants) and non–living things (i.e. natural and manmade entities), and b) the interdependent covering both natural and manmade existences. This individual characteristic of the message was the multifaceted meaning that reflected various relationships of distinct influences, the inducement of social value under capitalism, authoritarianism, or even deeply rooted traditions and cultures in the local communities. Secondly, the social characteristic could be categorised into four groups referring family, society, nation, and world. The author delivered social problems including the family issues caused by misunderstandings and indiscriminatio, the shifting society, the influx of materialism, capitalism, patronage politics, the authoritarianism instead of democracy, the non–develop thinking education, and the early global conflicts which have been ignored. And lastly, the paranormal characteristic could be categorised into two groups which were a) the concrete (i.e. phantoms, and angels), and b) the abstract (i.e. religions, mantras, beliefs, and rituals). The paranormal characteristic revealed the multifaceted meaning in terms of craze, delusion, dependence on illusion, and the surrender to fate. Beliefs and rituals were expressed sarcastically to emphasise the importance of truth and presence, rather than improvable subjects. Collectively, it was found that these three characteristics—individual, social, and paranormal—were closely linked and intertwined. The results suggested that there were perspectives of the aesthetic features—rhymes, puns, semantics, and prosody. First, the aesthetic features of rhymes involved consonants, vowels, and tones. Secondly, the aesthetic features of puns concerned repetitions, synonyms, homophones, and dead syllable endings. Thirdly, the aesthetic features of semantics included figurative speeches, emotions, and styles. Lastly, the aesthetic features of prosody referred to the kinds of poetry, traditional Thai folk songs, fonts punctuation, and orthography. All of the four aesthetic features showed that the author's use of aesthetic features were various, brilliant, and effective.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงอย่างสมบูรณ์ได้เนื่องจากความเมตตาของครูดิวงานท์ ปทุมสูติ กวีผู้ให้โอกาสผู้วิจัยได้สัมผัสภาษาถิ่นเก็บข้อมูล และมีโอกาสได้สัมผัสความเป็นครูทั้งจากตัว กวีเอง และทั้งที่ถ่ายทอดผ่านตัวละคร “ครู” ในวรรณกรรมเรื่องทางจักรา ผู้วิจัยได้ค้นพบแง่มุม ของชีวิต และอยากจะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น บนเส้นทางจักรยานนี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วรวรรณ ศรียาภัย ประธานที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์หลัก ผู้เปี่ยมด้วยความเมตตา ให้คำปรึกษา ให้ความอนุเคราะห์นิสิตทุกด้าน ให้ คำแนะนำที่ทรงคุณค่า อนุเคราะห์เอกสารตำราวิชาการให้ศิษย์ใช้ศึกษาค้นคว้า ศิษย์สัมผัสได้ถึง ความปรารถนาดีที่ครูมอบให้แก่ลูกศิษย์ทุกคน งานวิจัยนี้จะไม่สามารถสำเร็จเป็นรูปธรรมได้เลย หากปราศจากคำแนะนำอันล้ำค่าจากอาจารย์

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.อรทัย เพ็ญยุระ ประธานกรรมการสอบ อาจารย์ ดร.วรัญญา ยิ่งยงศักดิ์, อาจารย์ ดร.ศราวุธ หล่อดี และอาจารย์ ดร.ปาริชาติ โปธิ กรรมการการสอบครั้งนี้ ที่เมตตาให้คำแนะนำ จนทำให้งานวิจัยนี้มีความถูกต้องและเกิด ประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้ามากขึ้น

ขอขอบพระคุณ คณบดี ผู้บริหาร อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยาทุกท่าน ที่ให้โอกาสได้ศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยพะเยาอันทรงเกียรติแห่งนี้ ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยาที่อำนวยความสะดวก สะดวกด้านเอกสาร คอยประสานงานและให้คำแนะนำเรื่องการยื่นเอกสารต่าง ๆ ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. บุญยเสนอ ตริวิเศษ ที่ให้คำแนะนำ และให้กำลังใจอยู่เสมอ ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัชศรีณย์ จิตคงคา และอาจารย์ ดร. อัจฉราพร ไครบุตร พี่สาวที่ผู้วิจัย รักและเคารพ ทั้งสองท่านอยู่เบื้องหลังคอยสนับสนุนให้กำลังใจ และให้ความช่วยเหลือทุกอย่าง เท่าที่จะทำได้ ขอขอบคุณรุ่นพี่ เพื่อน และรุ่นน้องหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยาทุกท่าน ทุกท่านที่คอยช่วยสนับสนุนตลอดมา

ขอขอบพระคุณ คณบดี ผู้บริหาร คณาจารย์ บุคลากร คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ที่ให้คำแนะนำและคอยช่วยสนับสนุน ขอขอบคุณลูกศิษย์ที่คอยส่ง กำลังใจให้เสมอ

ขอขอบพระคุณอาจารย์มณฑนา และอาจารย์สายัณห์ นิลวงษ์ และครอบครัว ที่คอย สนับสนุนทุกอย่าง ให้กำลังใจ และรอคอยการสำเร็จการศึกษาของลูก ขอขอบคุณครอบครัววรุจจน เวท ครอบครัวนิลวงษ์ คุณจุฑาทิพย์ และครอบครัว รวมถึงกัลยาณมิตร ๆ ทุกท่านที่ไม่สามารถ

เอ่ยชื่อได้ทั้งหมด ประโยชน์อันใดที่เกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอมอบให้แก่ครอบครัว ญาติมิตร และครูอาจารย์ทุกท่านตลอดไป

ณประภาพร รุจจนเวท

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
สมมติฐานของการวิจัย.....	7
ขอบเขตของการวิจัย	7
นิยามศัพท์เฉพาะ	9
ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย	10
กรอบแนวคิดของการวิจัย	10
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีและวรรณกรรม	13
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์	26
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์.....	46
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเรื่อง “ทางจักรา”	50
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	55
ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย.....	55

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	56
การเก็บรวบรวมข้อมูล	64
การวิเคราะห์ข้อมูล	66
บทที่ 4 สารัตถะสะท้อนพหุของวรรณกรรมเอกเรื่องทางจักรา ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ.....	68
สารัตถะด้านปัจเจกสิ่ง	68
สารัตถะด้านสังคม.....	129
สารัตถะด้านเหนือโลก.....	137
บทที่ 5 สุนทรียลักษณ์ของวรรณกรรมเอกเรื่องทางจักรา ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ.....	154
สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง	155
สุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ.....	174
สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย.....	180
สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ	213
บทที่ 6 บทสรุป.....	228
สรุปผลการวิจัย	228
อภิปรายผลการวิจัย.....	235
ข้อเสนอแนะ.....	239
บรรณานุกรม	241
ประวัติผู้วิจัย	244

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 1 เนื้อหาของวรรณกรรมเรื่อง “ทางจักรา”8

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	11
ภาพ 2 แบบบันทึกข้อมูลสารัตถะสะท้อนพหุényชีวิตในวรรณกรรมเอก กวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรรา”	59
ภาพ 3 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณะด้านเสียงในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรรา”	60
ภาพ 4 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณะด้านคำและถ้อยคำในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรรา”	60
ภาพ 5 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณะด้านความหมายในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรรา”	61
ภาพ 6 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณะด้านรูปแบบในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรรา”	61
ภาพ 7 แบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์กวี คิวกานท์ ปทุมสูติ ผู้ประพันธ์วรรณกรรมเอก กวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรรา”	62
ภาพ 8 ตัวอย่างบันทึกข้อมูลสารัตถะสะท้อนพหุényชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรรา”	65

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คิวกานท์ ปทุมสูติ เกิดเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2496 เริ่มศึกษาและฝึกฝนการเขียนอย่างจริงจัง เมื่อปี พ.ศ. 2519 และมีผลงานต่อเนื่องตราบจนปัจจุบัน งานเขียนมีหลายประเภท ได้แก่ กวีนิพนธ์ สารคดี นวนิยาย ตำราวิชาการ เพลง มีผลงานพิมพ์รวมเล่มมากกว่า 40 เล่ม โดยผลงานที่โดดเด่นและมีจำนวนมากที่สุด คือ กวีนิพนธ์ ผลงานกวีนิพนธ์ได้รับรางวัลต่าง ๆ มากมาย อาทิ รางวัลวรรณกรรมไทยบัวหลวง รางวัลงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ รางวัลเซเว่นบุ๊คอวอร์ด วรรณกรรมประเภทกวีนิพนธ์ดีเด่นในหนังสือวรรณกรรมยอดเยี่ยมในสมัยรัชกาลที่ 9 ตามแนวคิดศาสตร์พระราชารางวัลดีเด่นจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติใน พ.ศ. 2560 และมีผลงานกวีนิพนธ์เข้ารอบสุดท้ายรางวัลซีไรต์จำนวน 6 เล่ม

กว่า 4 ทศวรรษ ที่คิวกานท์ ปทุมสูติ ได้สร้างสรรค์ผลงานประพันธ์ สัมผัสประสบการณ์มาอย่างต่อเนื่อง งานเขียนประเภทกวีนิพนธ์มีโดดเด่นที่สุด เนื่องจากมีหลายเล่มที่ได้รับรางวัลอันทรงเกียรติระดับชาติและเข้ารอบสุดท้ายรางวัลซีไรต์ ซึ่งนับเป็นผลงานระดับนานาชาติ อาทิ สมเด็จพระภัทรมหาราชคำฉันทน์ เพื่อนแก้วคำกาพย์ บทกวีร่วมสมัย ทุ่งดินดำ สร้อยสันติภาพหนึ่งทรายมณี กำไรจากร้อยเท่า บันทึกรักแห่งดวงหทัย ข้าวเม่ารางไฟ ครอบคร้วดวงตะวันกว่าจะข้ามขุนเขา: ด้วยปลายมีดของเธอและฉัน ต่างต้องการความหมายของพื้นที่ เมฆาจาริกทางจักรรา ด้วยก้าวของเราเอง นาฏกรรมจันทรจจ์ โดยผลงาน 6 เรื่องล่าสุดของกวี ได้แก่กว่าจะข้ามขุนเขา: ด้วยปลายมีดของเธอและฉัน ต่างต้องการความหมายของพื้นที่ เมฆาจาริกด้วยก้าวของเราเอง ทางจักรรา นาฏกรรมจันทรจจ์ นั้นได้รับการพิจารณาจากกรรมการให้เข้ารอบสุดท้ายรางวัลซีไรต์ แสดงถึงพัฒนาการของคุณภาพผลงานที่ยกระดับและได้รับการยอมรับในระดับสากลอย่างต่อเนื่อง

“เธออาจเป็นพระภาคพระผู้สร้าง	ฉันอาจเป็นเงาร่างธูสิสวรรคต
เมื่อมีหลับในคืนของคืนวัน	เราจะรวมยืนยันพระมรรคา
พระผู้อยู่ในเธอจะมุงมัน	พระผู้อยู่ในฉันจะพันผ้า
กลางดึกส่งดรีตติกาลอรัญญิกา	หิ้งห้อยแห่งศรัทธาจะเดินทาง”

บทกวีของ คิวกานท์ ปทุมสูติ ในผลงานเรื่องนัยตาทวี ที่จำหลักในศิลาจารึก ณ ทุ่งสักอาศรม อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี (คิวกานท์ ปทุมสูติ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2564) แสดงให้เห็นถึงพลังของภาษา ศิลปะของการใช้คำและภาพพจน์เพื่อสื่อความหมายแล้ว ยังแสดง

สารัตถะที่เปี่ยมพลังสะท้อนถึงความหวังและกำลังใจของนักสู้ การเปรียบ “ฉัน” และ “เธอ” ซึ่งเป็นคนธรรมดา ให้ “เป็น” และ “ทำ” ในสิ่งที่ยิ่งใหญ่ด้วยแรงศรัทธา จากสารัตถะดังกล่าว ปฏิเสธไม่ได้เลยว่าสารัตถะนี้เด่นชัดขึ้นมาได้ ก็เพราะวรรณศิลป์ กลวิธีทางภาษาช่วยส่งเสริม สิ่งเหล่านี้แสดงอัตลักษณ์ของกวีได้อย่างชัดเจนนับว่าเป็นเสน่ห์ของกวีนิพนธ์ที่งดงามด้วยเนื้อแท้ ได้แก่ ความคิดสำคัญ เนื้อหาของเรื่อง และงดงามด้วยอารมณ์ อันได้แก่ สุนทรียลักษณ์ทางภาษา

จากบทกวีในศิลาจารึกเรื่องนัยตากวี ที่เป็นการประกาศอุดมการณ์ของกวีอย่างเด่นชัด สืบเนื่องมาถึงเรื่อง “ทางจักรา” ที่กวีได้กล่าวไว้เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2564 จากการสัมภาษณ์กวี ณ หุ่สัถศาสตร์ อ่าเภออุทอง จังหวัตสุพรรณบุรี ว่า “‘ทางจักรา’ เป็นผลงานเรื่องเด่นที่สุดในสายตาของกวี” ศิวกานท์ ปทุมสูติ กล่าวว่า “‘ทางจักรา’ เป็นกวีนิพนธ์ภาคปฏิบัติใช้เวลาเดินทางหลายเดือนในการปั่นจักรยานไปในพื้นที่ต่าง ๆ ทุกเส้นทางที่ ‘ทางจักรา’ ผ่านไป ใ่วว่า จะไม่มีความหมาย หากแต่มีความหมายหนักแน่นประทับลงบนผืนดิน ประทับรอย ใ่วว่า เส้นทางนี้ เคยมีผู้เดินทางผ่านมา” (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2564) เป็องหลังการสร้างงานเรื่อง “ทางจักรา” ดังกล่าว สอดคล้องกับบางตอนในบทกวีเรื่อง “ทางจักรา” ว่า

“ผมไม่ลืมรอยเกวียนที่เรียนรู้อ

เขาพูดขึ้นพลางมีรั้งรอ

การเฝ้าดูเพื่ออะไรกับไปต่อ

ยืนย่นวิถีล้อโลดทะยาน”

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 19)

คำประพันธ์ข้างต้นได้แสดงลักษณะของการประกาศอุดมการณ์กวีอย่างต่อเนื่อง และมั่นคง การเดินทางใน “ทางจักรา” จึงมีนัยที่น่าสนใจและทรงพลังควรค่าแก่การศึกษา โดยยกคุณค่าให้เป็นวรรณคดีได้ดังที่ พระยาอนุমানราชชน (2546, หน้า 4) ได้กล่าวถึงความหมายของวรรณคดีที่สอดคล้องกับวรรณกรรมเรื่อง “ทางจักรา” ใ่วว่า “วรรณคดีในความหมายอีกนัยหนึ่ง หมายถึง บทประพันธ์ ซึ่งมีลักษณะเด่นในเชิงประพันธ์ มีค่าทางอารมณ์และความรู้สึกแก่ผู้อ่าน ผู้ฟัง คือ วรรณคดีมีวรรณศิลป์”

นอกจากคำว่า “วรรณคดี” แล้วยังมีนักวิชาการได้ศึกษาและอธิบายคำว่า “กวีนิพนธ์” ใ่วดังนี้

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา (2556, หน้า 21) อธิบายว่า คำว่า “กวีนิพนธ์” เป็นศัพท์ใหม่ที่บัญญัติขึ้นใช้แทนคำว่า Poetry ในภาษาอังกฤษ โดยการแสดงลักษณะ “ปัจเจกบุคคล” ในกวีนิพนธ์สมัยใหม่ได้พัฒนาต่อมาอีกอย่างกว้างขวางในกวีนิพนธ์ยุคหลัง ๆ และทำให้เกิดรูปแบบ ลีลา และเนื้อหาที่แตกต่างกันมากมาย

นิตยา แก้วคัลนา (2561, หน้า 140) กล่าวถึงพัฒนาการของกวีนิพนธ์สรุปได้ว่า กวีแต่อดีตมุ่งสื่อสุนทรียะแก่ผู้เสพ และกิจกรรมการสร้างสรรคัวรรณศิลป์ ส่วนกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ กวีตระหนักในบทบาทหน้าที่ที่มีต่อตนเอง สังคม และโลก “ปณิธาน” ของการสร้างสรรคั เพื่อชี้แนะสังคม ตลอดจนกล่อมเกลาจิตวิญญาณมนุษย์

เมื่อพิจารณาบทบาทของกวีนิพนธ์ในแง่การแสดงลักษณะ “ปัจเจกบุคคล” และ “การชี้แนะสังคม กล่อมเกลาจิตวิญญาณมนุษย์” คุณค่าของกวีนิพนธ์จึงมีอิทธิพลขยายวงกว้าง ออกไปตามบทบาทดังกล่าว ดังนั้นหากจะพิจารณากวีนิพนธ์อย่างลึกซึ้งจึงควรพิจารณาบทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมประกอบกันไปด้วย

การพิจารณาคุณค่าของศิลปะ ประเภทวรรณคดีหรือวรรณกรรมนี้ ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ สิ่งสำคัญที่ควรพิจารณา คือ ความนึก (conception) ของผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม โดยควรพิจารณา “ความนึก” ของกวี 3 ประการ ได้แก่ 1) เป็นความนึกแปลกไม่เหมือนกับธรรมดาสามัญอย่างไร 2) เป็นความนึกสูงต่ำเพียงใด 3) เป็นความนึกส่งเสริมคุณงามความดีแก่สังคมเพียงใด (พระยาอนุมานราชชน, 2546, หน้า 147) ดังนั้นการพิจารณาคุณค่าของวรรณคดี และวรรณกรรม จึงควรพิจารณาสาระสำคัญของเรื่องนั้น ๆ ที่มีต่อสังคมด้วย

สอดคล้องกับ เจตนา นาควัชระ (2514, หน้า 15) ที่ได้กล่าวถึงการสะท้อนภาพสังคมในมุมมองของวรรณกรรมว่า วรรณคดีแสดงให้เห็นถึงชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ และในขณะเดียวกันก็สามารถที่จะสกัดเอาแก่นแท้ของสังคมนั้นออกมาให้ได้ นักประพันธ์ที่ดีก็คือ นักประพันธ์ที่สามารถเสาะหาลักษณะและความหมายที่แท้จริงของสังคมของตน แล้วนำมาแสดงออกในวิธีการที่ชี้ให้เห็นว่าเขามีความสนใจและรับผิดชอบต่อสังคมนั้น ๆ อย่างแท้จริง

ความสัมพันธ์และความสำคัญของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมดังกล่าวทำให้เห็นได้ชัดว่า “สารัตถะ” ที่กวีนำเสนอเป็นประเด็นที่นำศึกษา ทรรศนะของกวีมีบทบาทต่อสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ เป็น ปรัชญานิยายกวีนิพนธ์ ดังนั้นจึงมีแนวคิดปรัชญาและแนวคิดด้านสังคมที่รอการศึกษาและพิจารณาคูณค่าอย่างลึกซึ้ง

คุณค่าสำคัญอีกประการในการศึกษาวรรณกรรมที่ผู้ศึกษาวิจัยควรให้ความสำคัญเช่นกันนั่นก็คือ ความงามของภาษาหรือสุนทรียลักษณ์ ซึ่งนับว่าเป็นลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของกวีนิพนธ์ว่า พระยาอนุมานราชชน (2546, หน้า 27) ได้กล่าวถึง วรรณคดีและวรรณกรรมไว้ว่า มีลักษณะเป็น ศิลปะเนื่องจาก เกิดจากอารมณ์สะท้อนใจซึ่งเป็นตัวการนำไปสู่ศิลปะ โดยอารมณ์สะท้อนใจจะผ่านสู่ความคิด และผ่านการแสดงออกด้วยเทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่ทำ

ให้เกิดความงาม ดังนั้น การพิจารณาเรื่องความงามหรือสุนทรียลักษณ์จึงเป็นเรื่องสำคัญอีกประการหนึ่งในการวิจารณ์วรรณกรรม

จากทั้งหมดของกล่าวมาแสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าและคุณค่าของกวีนิพนธ์ได้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับคุณค่าของบทกวีของครุฑิวกันท์ ปทุมสูติ ที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว

เมื่อพิจารณาคุณค่าและวิธีการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมจากเอกสารผนวกกับประสบการณ์ตรงที่ได้รับจากการศึกษาภาคสนาม ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษา กวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา” ของครุฑิวกันท์ ปทุมสูติ ที่มีลักษณะเด่นทั้งแง่สำริดถะและสุนทรียลักษณ์ จนได้รับการจัดอันดับเป็นวรรณกรรมประเภทกวีนิพนธ์ดีเด่นในหนังสือวรรณกรรมยอดเยี่ยมในสมัยรัชกาลที่ 9 ตามแนวคิดศาสตร์พระราชา เนื่องจาก “ทางจักรา” มีสำริดถะตามแนวคิดศาสตร์พระราชา (กรมศิลปากร, 2562, หน้า 171) และได้รับรางวัลดีเด่นจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2560 รางวัลรองชนะเลิศอันดับ 1 จากการแข่งขันเวทีบรูคคอร์ด ในปี พ.ศ. 2559 นอกจากนี้ยังเข้ารอบรางวัลซีไรต์ หนังสือประเภทกวีนิพนธ์ ในปี พ.ศ. 2559

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า “ทางจักรา” ได้รับการยอมรับเป็นที่ประจักษ์ทั้งในระดับชาติและระดับสากล เมื่อพิจารณาเนื้อหาของเรื่องจะพบว่า “ทางจักรา” เป็นผลงานปรัชญานิยายกวีนิพนธ์ ที่ดำเนินเนื้อหาไปบนวงรอบของลัทธิจักรยานท่ามกลางฤดูกาลที่เปลี่ยนผ่านจากปลายฤดูหนาว เข้าฤดูร้อน ฤดูฝน และพักฤดูกลาง แต่ละตอนของหนังสือร้อยเรื่องบทกวีด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์และกลอน นำเสนอชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ ผลงานเรื่องนี้ได้รับการกล่าวถึง คุณภาพที่เป็นเหตุผลที่ได้รับคัดเลือกให้ได้รับรางวัล และมีนักวิชาการศึกษาวเคราะห์ในแง่มุมต่าง ๆ

เพชรรางวัลหนังสือซีไรต์ (2559, สื่อออนไลน์) แสดงถึงเนื้อหาของ “ทางจักรา” ว่าเป็นปรัชญานิยายกวีนิพนธ์ที่สะท้อนปัญหาต่าง ๆ ทั้งของโลกและภายในตัวมนุษย์ผ่านตัวละคร ‘ครู’ และ ‘ศิษย์’ ได้อย่างลึกซึ้ง ทำให้เห็นภาพความผันแปรของสังคมและรอยทางของการดำเนินชีวิต โดยเนื้อหาทั้งหมดนำเสนอผ่านการประพันธ์ที่สะท้อนให้เห็นความสามารถและประสบการณ์ของผู้เขียน เล่นคำอย่างประณีต ให้ความหมายที่ลึกซึ้ง

เซเว่นบุคคอร์ด (2559, สื่อออนไลน์) แสดงถึงเนื้อหา “ทางจักรา” ในการประกาศรางวัล สรุปได้ว่า “ทางจักรา” เป็นกวีนิพนธ์เรื่องยาวที่ร้อยเรียงเรื่องราวไปกับกมลแห่งสัญญา สื่อถึงการเดินทางของความคิด ผ่านตัวละครทั้งสองที่ดำเนินเรื่องด้วยวิถีปัญญา-วิไลสนา ตลอดเรื่อง เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นความเป็นมนุษย์และสังคมอันหลากหลายและการเปลี่ยนแปลงของชีวิตและโลกผ่านการประพันธ์ที่มีลีลาทางวรรณศิลป์และภาษาที่เรียบง่าย

บุญแสนอ ตริวิเศษ (2560, หน้า 131-145) ได้กล่าวถึง “ทางจักรา” ไว้ว่า เป็นปรัชญานิยายกวีนิพนธ์ ที่สะท้อนสถานการณ์ภายในประเทศ อันเป็นต้นเหตุความทุกข์ของประชาชน ผ่านการสนทนาของตัวละครทั้งสองที่ออกไปเรียนรู้โลกและสำรวจจิตใจตน ผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ ตลอดเรื่อง และผ่านการยกสถานการณ์เปรียบเทียบจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ด้วยรูปแบบการประพันธ์ที่ประณีตและแสดงชั้นเชิงอย่างสูง

นอกจากด้านสารัตถะที่ทรงพลังและน่าสนใจดังที่มีผู้วิเคราะห์วิจารณ์ไว้ข้างต้นแล้ว ยังพบลักษณะเด่นด้านวรรณศิลป์ ดังตัวอย่าง

“...ถามถึงดวงพักตร์เมฆา	และโหนดวงตา
นำพาเมฆเที่ยวเดินทาง	
ขณะเสียงคลื่นลมคราง	หัตถ์รุ่งรางซาง
โอบกอดทะเลและเรา...”	

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 11)

คำประพันธ์ข้างต้นเป็นคำประพันธ์ประเภทกาพย์ฉบัง 16 กวีได้บรรยายภาพของธรรมชาติและเล่าเรื่องโดยใช้ภาพพจน์ประเภทบุคคลวัต กล่าวคือ ให้ธรรมชาติกระทำกริยาอาการเหมือนมนุษย์ นอกจากจะทำให้เกิดจินตภาพแล้ว ยังช่วยเพิ่มอรรถรสในการอ่านเกิดเป็นสุนทรียภาพทางอารมณ์ ในขณะที่เดียวกันนั้นก็นำเสนอเนื้อหาที่ชวนติดตามไปจนจบเรื่อง การศึกษาเพื่อพินิจคุณค่าของวรรณกรรมเรื่องนี้ จึงเปรียบเสมือนการถอดรหัสความคิด และวิธีการสร้างสรรค์วรรณกรรม ที่นับเป็นต้นแบบที่ดีอีกเรื่องหนึ่ง นอกจากนั้นกลวิธีในการเล่าเรื่องก็มีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจ ดังตัวอย่าง

“ฝันร้ายหรือครับ, ครูครับ	ภูผาจับสายเปลทั้งเรียกขาน
งัวเจียวลูกหนึ่งมีทันนาน	ฉวยไฟฉายส่องผ่านตะเคียนโพร”

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 53)

คำประพันธ์ข้างต้นเป็นคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพ กวีใช้บทสนทนาของตัวละครหลัก คือ ภูผา กำลังตั้งคำถามกับ ครู คู่สนทนาของเขา ต่อด้วยการบรรยายภาพฉาก เหตุการณ์ อาทิ ปกิริยาต่อเนืองของภูผาหลังจากที่เอ่ยปากถาม แสดงให้เห็นชัดเจนว่าฉันทลักษณ์ของกลอนสุภาพที่กวีใช้ มิได้เป็นอุปสรรคต่อการเล่าเรื่องและบรรยายภาพ ผู้อ่านได้รับรู้สารัตถะของบทกวี และได้ความรื่นรมย์จากสุนทรียลักษณ์ทางภาษาจากลีลากลอนไปพร้อม ๆ กัน

การใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่หลากหลาย ตลอดจนการใช้สำนวนโวหาร ภาพพจน์ และความเปรียบเทียบต่าง ๆ ที่กล่าวมา เป็นส่วนหนึ่งของกลวิธีการใช้ภาษาที่มุ่งนำเสนอแนวคิดสำคัญของกวีตามแบบฉบับกวีนิพนธ์ร่วมสมัย แต่ยังคงไว้ซึ่งสุนทรียลักษณ์ทั้งที่เป็นไปตามขนบโบราณ

และแบบที่ใช้ภาษาเรียบง่ายมีความร่วมสมัยแต่แสดงลีลาภาษาเฉพาะตนของกวีไว้อย่างชัดเจน (สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, 2556, หน้า 108-109) เพื่อสื่อความหมายที่ซ่อนอยู่หลายชั้น ในบทประพันธ์ นับว่าเป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้อ่านได้ตีความได้ขบคิดกับถ้อยคำ และความหมาย ผู้อ่านต้องใช้จินตนาการของผู้อ่านเองในการมีส่วนร่วมพิจารณาสาระัตถะของเรื่อง ดังความมุ่งหมายของกวีที่กล่าวไว้ในคำนำของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์เรื่อง “ทางจักรา” ว่า “บางคน อาจเคยมองเห็นมัน ได้ยินเสียงดีนรนและฮึดฮัดของมันมาบ้างแล้วใช้ไหม ภายในกมลนคร อันคับแคบ และในหทัยประเทศอันคับข้อง การแบ่งปันพื้นที่ของการมีอยู่ การเรียนรู้ที่จะรู้ ที่จะ เข้าใจสภาวะทุกข์และสุขด้วยผัสสะอันลึกซึ้ง ย่อมดีกว่าการบังคับ กดข่ม และกุมขัง ที่สุดแม้ การเดินออกจากมันจะเป็นสิ่งที่พึงกระทำอย่างยิ่งก็เชื่อว่ากระทำได้ง่าย อุปมาดั่งล่องมืออาจ สลัดข้อกำฉันใด เพียงจวนจักราก็มีอาจตัดขาดจากข้อโซ่และแรงส่งจากข้อเท้าฉันนั้น ด้วยเหตุนี้ การอยู่ร่วมและเดินทางไปด้วยกันอย่างมีกรอุญภาพ ขณะพร้อมเรียนรู้ความเป็นอิสระในกันและกัน ตราบกาลอันเหมาะสมที่จะจากพราก จึงน่าจะเป็นทางเลือกที่ดีกว่า นั่นอย่างไร จักรา แห่งเรา รออยู่” (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559)

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมเรื่อง “ทางจักรา” อย่างเด่นชัด ทั้งด้านการยอมรับจากสังคม โดยได้รับการเชิดชูเกียรติให้ได้รับรางวัลระดับชาติ และระดับสากล ตลอดจนได้รับการยอมรับจากตัวกวีเองว่าเป็นเรื่องเด่นที่สุดจากทุกผลงานตลอด 40 กว่าปีที่กวีได้สร้างสรรค์งานมา ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เห็นประจักษ์ชัดว่า “ทางจักรา” เป็นวรรณกรรมที่ถึงพร้อมด้วยคุณภาพ สมกับคำว่า “วรรณกรรมเอก” เป็นเอกฉันท์ทั้งในด้านคุณภาพที่ดีเด่น ในระดับประเทศ และระดับสากล และมีคุณค่าเป็นเอกฉันท์ในใจของกวีผู้สร้างงาน โดยกวีมิได้ สร้างงานเพื่อมุ่งหมายให้ได้รับรางวัล หากแต่ประสบการณ์และอัจฉริยะด้านการประพันธ์ของกวี ได้นำพากวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา” มาอยู่ในเส้นทางที่เป็นแบบอย่างของกวีนิพนธ์ที่เปี่ยมคุณค่า ทั้งในตัวของผลงานเอง และช่วยสร้างคุณค่าให้แก่สังคมผ่านสารัตถะที่สะท้อนสังคมผ่านสัญลักษณ์แห่งพหุนัยชีวิต โดยนำเสนอผ่าน การใช้สุนทรียลักษณ์ที่เป็นแบบฉบับของกวีเอง ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงประสงค์ที่จะศึกษา พหุนัยชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ อย่างลึกซึ้งโดยใช้ระเบียบวิธีวรรณกรรมวิจารณ์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์สารัตถะสะท้อนพหุวัยชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ
2. เพื่อวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ

สมมติฐานของการวิจัย

1. สารัตถะของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ น่าจะนำเสนอความหมายและภาพซ้อนของชีวิต รวมถึงภาพพหุวัยชีวิตทั้งในระดับปัจเจก ระดับสังคม และระดับเหนือโลก ที่ส่งผลต่อความหมายแก่นของเรื่อง
2. สุนทรียลักษณ์ของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ น่าจะมีสุนทรียลักษณ์ด้านเสียง สุนทรียลักษณ์ด้านคำ สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย และสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ ที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ของกวี ตลอดจนสุนทรียลักษณ์ทั้งสี่ด้าน มีความสัมพันธ์กัน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องพหุวัยชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 3 ด้าน ได้แก่ ขอบเขตด้านข้อมูล ขอบเขตด้านแนวคิด และขอบเขตด้านเวลา ดังนี้

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

“ทางจักรา” เป็นหนังสือ ประเภท กวีนิพนธ์ไทย ขนาดยาว มีจำนวนหน้า ทั้งหมด 266 หน้า แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ภาค 45 ตอน ประกอบด้วย

ตาราง 1 เนื้อหาของวรรณกรรมเรื่อง “ทางจักรา”

ชื่อตอน ใน “ทางจักรา”	เลขหน้า (เฉพาะหน้าที่มีบทกวี)	จำนวนหน้า
บทกวีชื่อ “ทางจักรา”	2-3	2
ภาคที่ 1 ปลายฤดูหนาว	5-110	106
ภาคที่ 2 เข้าฤดูร้อน	112-168	57
ภาคที่ 3 สู่ฤดูฝน	170-249	80
หมายเหตุ “ทางจักรา”	250-253	4
ภาคที่ 4 ฟากฤดูกลาง	256-259	4
รวม		253

2. ขอบเขตด้านแนวคิด

ผู้วิจัยศึกษางานวิจัยเรื่อง **พหุณัยชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ** โดยใช้แนวคิดดังต่อไปนี้

2.1 ด้านสารัตถะสะท้อนพหุณัยชีวิต แนวคิดที่ประยุกต์ใช้วิเคราะห์ และประเด็นการวิเคราะห์ ดังนี้

2.1.1 แนวคิดที่ประยุกต์ใช้มี แนวคิด ดังนี้

1) แนวคิดการอ่านวิเคราะห์วิจารณ์ ว่าด้วยความรู้ของผู้วิเคราะห์วิจารณ์ ประเด็นความรู้ในตัวบท ทั้งรูปแบบการประพันธ์ และรูปแบบของตัวบท รวมทั้งแนวคิดความรู้นอกตัวบท ประเด็นประวัติตัวบท ประสบการณ์ชีวิตของผู้อ่าน ผู้แต่งกับสังคมวัฒนธรรม ภาษากับวรรณศิลป์ และแนวคิดการวิเคราะห์วิจารณ์

2) แนวคิดการวิเคราะห์ความหมาย ว่าด้วยการรับรู้ความหมายผ่านภาษา จำแนกได้เป็น 4 ระดับ ได้แก่ ความหมายตามตัวอักษร ความหมายอุปมาอุปไมย ความหมายนามธรรม และความหมายอภิปรัชญา

3) แนวคิดวิธีการอ่านอย่างมีประสิทธิภาพ จำแนกขั้นตอนการอ่านออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ อ่านสังจะหรือความหมายที่ปรากฏ อ่านสังจะหรือความหมายที่เกี่ยวข้อง อ่านสังจะเชิงซ้อนหรือความหมายเชิงเปรียบเทียบ และอ่านคำหรือความอันก่อให้เกิดแรงบันดาลใจหรือชวนให้คิดต่าง ๆ

2.1.2 ประเด็นการวิเคราะห์ มี 3 ประเด็น ดังนี้

- 1) สารัตถะด้านปัจเจกสิ่ง
- 2) สารัตถะด้านสังคม

3) สารัตถะด้านเหนือโลก

2.2 ด้านสุนทรียลักษณ์ วิเคราะห์ 4 ประเด็นหลัก คือ สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง สุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย และสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ แนวคิดที่ประยุกต์ใช้วิเคราะห์ และประเด็นการวิเคราะห์ ดังนี้

2.2.1 แนวคิดที่ประยุกต์ใช้วิเคราะห์ มี 6 แนวคิด ดังนี้

- 1) แนวคิดเรื่องเสียงในภาษาวรรณศิลป์
- 2) แนวคิดเรื่องคำกับถ้อยคำ
- 3) แนวคิดเรื่องโวหารภาพพจน์
- 4) แนวคิดเรื่องรสวรรณคดี
- 5) แนวคิดเรื่องลีลาภาษา
- 6) แนวคิดเรื่องรูปแบบของประพันธ์

2.2.2 ประเด็นการวิเคราะห์ มี 4 ประเด็น ดังนี้

- 1) สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง ได้แก่ เสียงพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์
- 2) สุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ ได้แก่ คำซ้ำ คำพ้อง และคำตาย
- 3) สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย ได้แก่ การใช้โวหาร การใช้ภาพพจน์ รสวรรณคดี และลีลาภาษา
- 4) สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบคำประพันธ์ประเภท ร่าย โคลง กาพย์ ฉันท์ กลอน กวี และเพลงต่าง ๆ

3. ขอบเขตด้านเวลา

ผู้วิจัยใช้เวลาวิจัยเริ่มตั้งแต่ภาคการศึกษาปลาย ปีการศึกษา 2562 ถึงภาคการศึกษา ปลาย ปีการศึกษา 2565 รวมเป็นระยะเวลา 3 ปี

นิยามศัพท์เฉพาะ

วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์เรื่อง “ทางจักรา” ของคิวกานท์ ปทุมสูติ หมายถึง กวีนิพนธ์เรื่อง “ทางจักรา” ผู้แต่ง คือ คิวกานท์ ปทุมสูติ

พหุนัยชีวิต หมายถึง ความหมายของสรรพสิ่งที่ซ้อนกันอยู่อย่างหลากหลายทั้งในระดับปัจเจก ระดับสังคม และระดับเหนือโลก เมื่อประกอบกันแล้วนำไปสู่จุดมุ่งหมายอันเป็น ความหมายแก่นของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์เรื่อง “ทางจักรา” ของคิวกานท์ ปทุมสูติ

สุนทรียลักษณ์ หมายถึง ความงามของภาษาที่พบในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์เรื่อง “ทางจักรา” ของคิวกานท์ ปทุมสูติ ได้แก่ สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง สุนทรียลักษณ์ด้านคำกับถ้อยคำ สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย และสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ

ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงสาระที่สะท้อนพหุณัยชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา” ของคิวกานท์ ปทุมสูติ
2. ทำให้ทราบถึงสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา” ของคิวกานท์ ปทุมสูติ
3. เป็นแนวทางการวิเคราะห์กวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยในแง่มุมการศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่สัมพันธ์กับสุนทรียลักษณ์ทางภาษา

กรอบแนวคิดของการวิจัย

การวิจัยเรื่องพหุณัยชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของคิวกานท์ ปทุมสูติ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยโดยแบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ ด้านสาระที่สะท้อนพหุณัยชีวิต ได้แก่ สาระที่ด้านปัจเจกสิ่ง สาระที่ด้านสังคม และสาระที่ด้านเหนือโลก และด้านสุนทรียลักษณ์ของวรรณกรรม ได้แก่ สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง สุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย และสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ หลังจากนั้นจะนำมาพินิจคุณค่าตามระเบียบวิธีวรรณกรรมวิจารณ์ มีการตรวจสอบและพินิจคุณค่าเพิ่มเติมผ่านกระบวนการศึกษาวิเคราะห์ด้วยวิธีการสัมภาษณ์กับผู้เป็นเจ้าของผลงาน แสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง **พหุณัยชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์กวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” ของศิริกานท์ ปทุมสูติ** ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 กลุ่ม จากนั้นได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมเอกสารตลอดจนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์ โดยผู้วิจัยได้จัดระเบียบให้เป็นไปตามลำดับหัวข้อ หลังจากนั้นสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดและทฤษฎีดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีและวรรณกรรม
 - 1.1 ความหมายของวรรณคดี
 - 1.2 ความหมายของการวิจารณ์วรรณคดี
 - 1.3 องค์ประกอบของการวิจารณ์วรรณคดี
 - 1.4 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจารณ์วรรณคดี
 - 1.5 คุณค่าของวรรณคดี
 - 1.6 วรรณกรรมกับสังคมและภาพสะท้อนสังคม
 - 1.7 ลักษณะของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์
 - 2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์
 - 2.1.1 ความหมายของกวีนิพนธ์
 - 2.1.2 การเขียนและการอ่านกวีนิพนธ์
 - 2.1.3 สุนทรียลักษณ์ในกวีนิพนธ์
 - 2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์
 - 2.2.1 งานวิจัยด้านสารัตถะ
 - 2.2.2 งานวิจัยด้านสุนทรียลักษณ์
3. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเรื่อง “ทางจักรา”

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีและวรรณกรรม

1. ความหมายของวรรณคดี

การศึกษาวิจัยเรื่อง **พหุныชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์กวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ** ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายของวรรณคดีเพื่อนำมาเป็นกรอบพื้นฐานในการวิเคราะห์ลักษณะและคุณค่าของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์กวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ โดยมีนักวิชาการอธิบายความหมายและลักษณะของวรรณคดีไว้ดังนี้

พระยาอนุมานราชชน (2546, หน้า 27) กล่าวว่า วรรณคดีมีลักษณะเป็นศิลปะเนื่องจากเกิดจากอารมณ์สะเทือนใจซึ่งเป็นตัวการนำไปสู่ศิลปะ โดยอารมณ์สะเทือนใจจะผ่านสู่ความคิด และผ่านการแสดงออกด้วยเทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความงาม วรรณคดีที่เกิดจากกระบวนการดังกล่าวจัดเป็นศิลปะทั้งสิ้น นอกจากนี้วรรณคดีในความหมายอีกนัยหนึ่งหมายถึง บทประพันธ์ ซึ่งมีลักษณะเด่นในเชิงประพันธ์ มีค่าทางอารมณ์และความรู้สึกแก่ผู้อ่านผู้ฟัง คือ วรรณคดีมีวรรณศิลป์ (พระยาอนุมานราชชน, 2546, หน้า 4)

ชลดา เรื่องรักย์ลิขิต (2532, หน้า 5) กล่าวว่า วรรณคดี เป็นศิลปะชนิดหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อถ่ายทอดความรู้สึกทางสุนทรียะโดยใช้ภาษาเป็นวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งเป็นงานประพันธ์ที่เกิดขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายทางสุนทรียภาพแสดงศิลปะของการเรียบเรียงถ้อยคำหรือศิลปะในการแต่งหนังสือเพื่อให้เห็นสุนทรียภาพหรือความประณีตงดงาม ได้แก่ ความงามของภาษา ความงามของเนื้อหาที่กลมกลืนกับรูปแบบความงาม ความมีสาระของข้อคิดเห็น หรือแนวคิดที่แทรกแฝงอยู่ในเนื้อเรื่อง ความงามของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะต้องผสมกันได้อย่างประณีตกลมกลืน

หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2539, หน้า 56-57) กล่าวว่า วรรณคดี คือหนังสือที่ได้รับความยกย่องจากผู้ศึกษาและจากผู้สนใจในศิลปะทางวรรณกรรมว่าเป็นหนังสือชั้นดี สมควรที่จะแนะนำให้อ่านให้แพร่หลาย สมควรที่จะพิมพ์ซ้ำออกจำหน่าย ไม่ให้คนรุ่นหลังลืมกันเสียสมควรที่จะให้คนรุ่นต่อ ๆ ไป รักษาไว้เป็นมรดกวัฒนธรรมสมควรพิจารณาด้วยความเพ่งเล็งสมควรให้เกิดความวิจิตร คือ ความเข้าใจแจ่มแจ้ง แลเห็นข้อดีข้อบกพร่องและความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมด้านอื่น รวมถึงควรมีการวิจารณ์ คือ การบอกกล่าวว่า มีศิลปะดีในด้านใดบ้าง ดีเพียงใด บกพร่องไปทางใด ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่ความสำเร็จอารมณ์ เพื่อประโยชน์ในการเข้าใจวัฒนธรรม และเพื่อประโยชน์ในการเข้าใจสังคมมนุษย์และชีวิตโดยทั่วไป

สรุปได้ว่า วรรณคดี หมายถึง หนังสือ วรรณกรรม งานเขียน หรืองานประพันธ์ ที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ ควรค่าแก่การเผยแพร่และอนุรักษ์ไว้เป็น

มรดกของชาติ ซึ่งวรรณคดีนี้มีจุดมุ่งหมายในการแสดงศิลปะและสุนทรียภาพทางภาษา สะท้อนสารัตถะหรือแนวคิดอันเป็นประโยชน์ และแฝงไว้ด้วยวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมนั้น ๆ

2. ความหมายของการวิจารณ์วรรณคดี

การศึกษาวิจัยเรื่อง **พหุныชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ กวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของศิริกานท์ ปทุมสูติ** ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายของการวิจารณ์วรรณคดีเพื่อเป็นทิศทางในการวิเคราะห์วิจารณ์และประเมินคุณค่า วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของ ศิริกานท์ ปทุมสูติ ในที่นี้มีนักวิชาการกล่าวถึงการวิจารณ์วรรณคดีไว้หลายประการ ดังนี้

พระยาอนุমানราชชน (2546, หน้า 147) กล่าวถึง ความนึก (conception) ของผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม ไว้ว่า ควรพิจารณา “ความนึก” ของกวี 3 ประการ ได้แก่ 1) เป็นความนึกแปลกไม่เหมือนกับธรรมดาสามัญอย่างไรบ้าง 2) เป็นความนึกสูงต่ำเพียงไหน 3) เป็นความนึกส่งเสริมคุณงามความดีแก่สังคมแค่ไหน โดยความแปลก และสร้างสรรค์ เป็นปัจจัยให้บรรลุผลถึงความงาม

ผาสุก มุทฺธเมธา (2522, หน้า 51) กล่าวว่า การวิจารณ์ คือ การอ่านที่แยกประเด็นจากข้อความหรือเรื่องทีอ่านออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนดี เพื่อส่งเสริมและให้กำลังใจ หรือเป็นแบบอย่าง และส่วนบกพร่องหรือข้อเสีย เพื่อแก้ไขหรือติเพื่อก่อ ฉะนั้นการวิจารณ์ที่ถูกต้องสมบูรณ์ ควรจะมีข้อเสนอแนะให้ผู้แต่งได้รับทราบถึงข้อบกพร่องนั้น ๆ ได้ เมื่ออ่านวรรณกรรมวรรณคดีเล่มหนึ่งเล่มใด ไม่ใช่อ่านเพื่อคอยจับผิดหยิบยกเอาข้อบกพร่องขึ้นว่ากล่าวแต่เพียงฝ่ายเดียว การวิจารณ์ที่ถูกต้องควรจะเป็นการวิจารณ์ที่ผ่านการวิเคราะห์ พิจารณาต่าง ๆ มาแล้ว สามารถแยกส่วนประกอบต่าง ๆ ประเด็นต่าง ๆ ออกมาได้อย่างแจ่มชัดในเรื่อง โครงสร้าง ความงาม องค์ประกอบ ศิลปะการประพันธ์ แนวความคิด ฯลฯ

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2541, หน้า 290) กล่าวว่า การวิจารณ์วรรณคดี หมายถึง การแสดงให้เห็นว่าหนังสือนั้นมีลักษณะอย่างไร ทั้งในส่วนเนื้อเรื่อง ความคิดความเห็น และทำนองการแต่ง เมื่อได้อธิบายลักษณะของหนังสือให้ผู้อ่านเข้าใจแล้วจึงวินิจฉัยลงไปว่าหนังสือที่ดีไม่ดียังไง ควรจัดเข้าไว้ชั้นไหน

ชลลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2532, หน้า 5) กล่าวว่า การวิจารณ์วรรณคดี หมายถึง การพิจารณาและอธิบายลักษณะของบทประพันธ์ เพื่อชี้ให้เห็นส่วนดีเด่น งาม หรือจุดบกพร่องซึ่งแฝงอยู่เพื่อให้ผู้อ่านประเมินค่าของวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ

วีรวัฒน์ อินทรพร (2561, หน้า 9) กล่าวว่า การวิจารณ์วรรณคดี คือ การพิจารณาลักษณะของบทประพันธ์ในฐานะผลงานศิลปะ โดยการแยกแยะองค์ประกอบของบทประพันธ์ เรื่องนั้นว่า องค์ประกอบนั้นสอดคล้องกลมกลืนกันหรือไม่ ทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา มีข้อดีข้อด้อยอย่างไร รวมถึงพิจารณาว่ามีความงามความไพเราะของถ้อยคำและความลึกซึ้งของความคิดอย่างไร อธิบายหรือชี้ให้เห็นความหมายหรือสาร ตลอดจนการตัดสินวินิจฉัยคุณค่าของบทประพันธ์ได้อย่างมีเหตุผล

นอกจากนี้ ดวงมน จิตรจำนงค์ (2565, หน้า 113) กล่าวถึงการวิเคราะห์เพื่อวิจารณ์ไว้อย่างน่าสนใจว่า การวิเคราะห์เพื่อวิจารณ์ คือ การแยกแยะเพื่อเข้าถึงความหมาย การวิเคราะห์รูปแบบก็เช่นกัน วรรณกรรมเป็นศิลปกรรมที่มีภาษาเป็นวัสดุ ศิลปกรรม คือ สิ่งงาม มีหลายประเภท จำแนกตามวัสดุ ภาษาที่เป็นวัสดุ ผู้สร้างงานย่อมต้องเลือกพื้นมาประกอบขึ้นเป็นสิ่งงาม

สรุปได้ว่า การวิจารณ์วรรณคดี หมายถึง การพิจารณาลักษณะหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ของวรรณคดี เช่น โครงเรื่อง เนื้อหา แนวความคิด ศิลปะการประพันธ์ ฯลฯ ว่ามีจุดเด่นหรือข้อดีและมีจุดด้อยหรือข้อบกพร่องอย่างไรบ้าง ไม่ใช่เพียงการกล่าวตำหนิหรือชี้ให้เห็นถึงเพียงข้อเสียอย่างเดียว ตลอดจนการวินิจฉัยและประเมินคุณค่าของวรรณคดีได้อย่างมีเหตุมีผล

3. องค์ประกอบของการวิจารณ์วรรณคดี

การศึกษาวิจัยเรื่อง **พหุнайชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์กวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ** ผู้วิจัยได้ศึกษาองค์ประกอบของการวิจารณ์วรรณคดี เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์วิจารณ์ดังนี้

วีรวัฒน์ อินทรพร (2561, หน้า 12-19) ได้แบ่งองค์ประกอบของการวิจารณ์วรรณคดีไว้ดังนี้

ขั้นที่ 1 การวิเคราะห์

การวิเคราะห์ คือ การแยกแยะองค์ประกอบของวรรณคดีเพื่อพิจารณาการประกอบองค์ประกอบต่าง ๆ นั้นเข้าเป็นตัวบท เช่น การวิเคราะห์โครงเรื่อง ลักษณะนิสัยตัวละคร บทสนทนา ฉาก ตลอดจนกลวิธีของผู้ประพันธ์ นับเป็นการวิจารณ์วรรณคดีเบื้องต้นเพื่อให้รู้จักส่วนประกอบของวรรณคดีเรื่องที่น่ามาวิจารณ์ แต่การวิเคราะห์เพียงขั้นตอนเดียวไม่สามารถเห็นสัมพันธ์ภาพของวรรณคดีในภาพรวมได้ จึงไม่นับว่าเป็นการวิจารณ์ที่สมบูรณ์เพราะยังเป็นขั้นของการให้ข้อมูลเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ ผู้ศึกษาจึงควรศึกษาในขั้นตอนต่อไป ได้แก่ ขั้นตีความ คือ การพิจารณาความหมายของคำประพันธ์

ขั้นที่ 2 การตีความ

การตีความ คือ การค้นหาความหมายให้แก่ตัวบทวรรณคดีที่เราอ่าน ขั้นตอนนี้มีความสำคัญในการวิจารณ์ เพราะเป็นการพิจารณา “สาร” ที่ผู้ประพันธ์ต้องการสื่อออกมาในวรรณคดีด้วย การเชื่อมโยงความคิดจากภาษาสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์เลือกใช้ การตีความวรรณคดี ผู้วิจารณ์ควรพิจารณาตัวบทอย่างละเอียดด้วยการพิจารณาจากองค์ประกอบที่สำคัญของงานในทุกองค์ประกอบ และเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของความหมาย การตีความอาจแตกต่างกันไปตามความคิดของผู้วิจารณ์แต่ละคน แต่ถ้าผู้วิจารณ์อธิบายเหตุผลได้ โดยมีหลักฐานจากตัวบทมาสนับสนุนก็อาจไม่มีใครผิด ใครถูก เพราะขึ้นอยู่กับแง่มุมหรือทฤษฎีที่ใช้ในการตีความและความสมเหตุสมผลของคำอธิบาย

ขั้นที่ 3 การประเมินค่า

การประเมินค่าเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการวิจารณ์วรรณคดี คือ การพิจารณาข้อดีและข้อด้อย ทั้งในด้านองค์ประกอบ กลวิธีแต่ง กลวิธีการเสนอความคิด รวมทั้งความประสาณ กลมกลืนระหว่างรูปแบบและเนื้อหา นักวิจารณ์มีแนวคิดที่แตกต่างกันออกไป บางคนไม่เห็นด้วยกับการประเมินค่า เพราะมีความคิดว่าการประเมินค่าเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความรู้สึกส่วนตัวของผู้ประเมินอยู่มาก ดังนั้น การอธิบายให้เข้าใจลักษณะและอธิบายความหมายของวรรณคดีที่นำมาวิจารณ์จึงมีความสำคัญกว่า แต่นักวิจารณ์บางกลุ่มเห็นว่า การประเมินค่าวรรณคดี เป็นสิ่งที่จำเป็นในการวิจารณ์เพราะทำให้การวิจารณ์มีความครบถ้วนสมบูรณ์ เป็นการลงความเห็นในขั้นสุดท้ายหลังจากวิเคราะห์และตีความวรรณคดีที่นำมาวิจารณ์แล้วว่าดีหรือไม่ดี มีข้อดีข้อด้อยอย่างไรและมีคุณค่าหรือไม่ด้วยเหตุใด

4. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจารณ์วรรณคดี

การศึกษาวิจัยเรื่อง **พหุนัยชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์กวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ** ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจารณ์วรรณคดี เพื่อเป็นแนวทางการวิเคราะห์วิจารณ์ ดังนี้

4.1 ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ใหม่ (แบบอิงวิทยาศาสตร์)

วิทย์ ศิวะศรียนนท์ (2541, หน้า 306-307) ได้สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับทฤษฎีการวิจารณ์วรรณคดีแบบอิงวิทยาศาสตร์ไว้ดังนี้

4.1.1 การวิจารณ์วรรณคดี ไม่ใช้การตัดสินว่าบทประพันธ์ชิ้นหนึ่งดีกว่าอีกชิ้นหนึ่ง หากเป็นการสืบสวนและศึกษาลักษณะของบทประพันธ์นั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร และแตกต่างกันอย่างไร การวิจารณ์วรรณคดีสมัยโบราณมักจะเปรียบเทียบคุณภาพบทประพันธ์ต่าง ๆ เสมอ ซึ่งนักวิจารณ์สำนักนี้เห็นว่าเป็นความคิดที่ผิด

4.1.2 การวิจารณ์วรรณคดี ต้องถือว่าในวรรณคดีไม่มีกฎเกณฑ์ที่กวีจะต้องเคารพในการประพันธ์ สิ่งที่เราเรียกว่า กฎเกณฑ์ในวรรณคดีนั้นที่แท้ก็คือ ลักษณะพิเศษซึ่งนักวิจารณ์ประมวลเข้าเป็นกฎ ซึ่งได้มาจากการวิเคราะห์บทประพันธ์นั้น ๆ ตามทฤษฎีนี้หน้าที่ของนักวิจารณ์หาใช้วิจารณ์ว่า ศรีปราชญ์แต่งถูกต้องตามแบบฉบับโบราณหรือไม่ หากวิเคราะห์ลักษณะพิเศษของโคลงฉันท์ของศรีปราชญ์แล้วเอามาสรุปเข้าให้เราเห็นว่า ศรีปราชญ์แต่งไปตามแนวใด

4.1.3 การวิจารณ์วรรณคดี ต้องถือว่าไม่มีมาตรฐานอันใดในการประพันธ์ที่เป็นของถาวร ซึ่งเป็นสิ่งที่จะใช้ใช้เป็นเครื่องวินิจฉัยคุณค่าของบทประพันธ์ทุกกาลสมัย มาตรฐานในการประพันธ์ย่อมเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการไป นักวิจารณ์และผู้อ่านก็ย่อมมีความรู้สึกและรสนิยมไม่คงที่ วรรณคดีก็เช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ ในธรรมชาติย่อมตกอยู่ใต้กฎวิวัฒนาการแห่งธรรมชาตินี้

4.2 การวิจารณ์วรรณคดีแบบใหม่ (New Criticism)

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2541, หน้า 313-315) ได้สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับทฤษฎีการวิจารณ์วรรณคดีแบบใหม่ไว้ดังนี้

4.2.1 การวิจารณ์วรรณคดีแนวใหม่ ไม่เห็นด้วยกับแนววิจารณ์วรรณคดีแบบเก่า ที่ถือกันว่าเป็นมาตรฐานและวิธีแบ่งยุคแบ่งสมัยในประวัติศาสตร์คดี ดังที่ศึกษาเล่าเรียนกันอยู่ในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน นักวิจารณ์แบบนี้เห็นว่าในการศึกษาวรรณคดีในปัจจุบันนั้น พงษ์สิ่งที่จะแบ่งแยกวรรณคดีเป็นยุคสมัยหรือกลุ่มมากเกินไป นอกจากนั้นยังมีการเน้นอรรถิพลสิ่งแวดล้อมในสังคมมากเกินไปด้วย แนววิจารณ์นี้เห็นว่าชอบที่จะศึกษาวรรณกรรมแต่ละเรื่องในฐานะที่เป็น วัตถุศิลปะโดยเอกเทศ โดยไม่คำนึงถึงว่าเกิดขึ้นในสมัยไหน ผู้แต่งมีประวัติอย่างไร สภาพสังคมในขณะนั้นเป็นอย่างไร การศึกษาชีวิตประวัติของผู้แต่งเพื่อนำมาเป็นกุญแจไขไปสู่ความเข้าใจซาบซึ่งในบทประพันธ์นั้น ส่วนมากมักทำให้ความสนใจไปรวมอยู่ที่ชีวิตของผู้แต่งมิใช่บทประพันธ์ที่กำลังศึกษาการพิจารณาอยู่

4.2.2 การวิจารณ์วรรณคดีแนวใหม่ ไม่ควรพะวงอยู่กับปัญหาศีลธรรมหรือปรัชญาในวรรณคดีจนลืมนึกไปว่า ลักษณะแท้จริงของวรรณคดีนั้นคือ ให้ความเพลิดเพลิน มิใช่ให้คติหรือจูงใจปลุกใจอย่างใด

4.2.3 การวิจารณ์วรรณคดีแนวใหม่ ถือการวิเคราะห์ทำนองการแต่งสำคัญกว่าการพิจารณาเนื้อเรื่อง นักวิจารณ์แบบนี้สนใจเป็นพิเศษในเรื่องทำนองแต่ง ภาษาที่ใช้ โครงสร้างฉันทลักษณ์ ความหมายของคำตลอดจนภาพพจน์ เนื่องจากนักวิจารณ์นี้ส่วนมากเป็นกวี จึงสนใจวิธีประพันธ์กาพย์กลอนมากกว่าวรรณคดีรูปแบบอื่น การวิจารณ์ของเขาเหล่านี้จึงมักเป็นการวิจารณ์กาพย์กลอน โดยแยกแยะอย่างละเอียดที่ละบทว่า ในเชิงศิลปะการประพันธ์ดีและไม่ดีอย่างไร โดยไม่พะวงถึงความคิดความอ่านในกาพย์กลอนที่วิจารณ์ นักวิจารณ์แบบนี้

ถนัดในการวิเคราะห์ความหมายของคำเป็นพิเศษสามารถชี้ให้เห็นการใช้ถ้อยคำเป็นสัญลักษณ์ อุปมาอุปไมย และภาพพจน์ ตลอดจนหน่วยประหวัด (association) อย่างละเอียดละไมและลึกซึ้ง

4.2.4 การวิจารณ์วรรณคดีแนวใหม่ ถือว่าการวิจารณ์วรรณคดี เป็นศิลปะ ประเภทหนึ่งโดยเอกเทศเทียบได้กับการแต่งกวีกลอนหรือการเขียนภาพ นักวิจารณ์แบบนี้ เห็นว่า วรรณคดีวิจารณ์มีวัตถุประสงค์สองประการ คือ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจวรรณคดีที่วิจารณ์ และทำให้ผู้อ่านเพลิดเพลินโดยได้รับความอภิรมย์จากบทวิจารณ์

4.3 การวิจารณ์แนวประวัติ

สายทิพย์ นุกูลกิจ (2523, หน้า 133-137) ได้กล่าวถึง แนวคิดการวิจารณ์ วรรณคดี ตามแนวคิดของตะวันตก โดยการนำเอาประวัติศาสตร์มาใช้อธิบายวรรณคดี แบ่งได้ 5 วิธี ดังนี้

4.3.1 การศึกษาเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับวรรณคดี เนื่องจาก วรรณคดีมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม การศึกษาเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในสมัยที่แต่ง วรรณคดีนั้น ๆ จะช่วยให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจถึงรสนิยมค่านิยมและอุดมคติของสังคมในสมัยนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

4.3.2 การวิจารณ์โดยอาศัยแนวกิ่งชีวประวัติเป็นการศึกษาประวัติของผู้แต่ง อย่างละเอียด เพื่อนำมาใช้ประกอบการวิจารณ์วรรณคดี

4.3.3 การหาชนิดหรือประเภทของวรรณคดีโดยอาศัยความรู้ทางประวัติศาสตร์ ช่วยกำหนด

4.3.4 การศึกษาวรรณคดีในแง่ภาษาและการชำระตัวบท โดยใช้เหตุการณ์ ทางประวัติศาสตร์มาอธิบายสมัยที่แต่ง

4.3.5 การศึกษาประวัติวรรณคดีและวรรณคดีในด้านสาระและแง่ความรู้สึกเห็น ในเรื่องความสนใจทางการเมืองและรสนิยมของประชาชนในยุคใดยุคหนึ่ง

4.4 การวิจารณ์วรรณคดีแนวจริยธรรม

วีรวัฒน์ อินทรพร (2561, หน้า 291) ได้กล่าวถึงการวิจารณ์วรรณคดี แนวจริยธรรมไว้ว่า เป็นการวิจารณ์เพื่อค้นหาความหมายเชิงจริยธรรมที่น่าเสนอไว้ในวรรณคดี ว่า มีการสอนใจ มีคติดี มีสุภาษิตดี อย่างไรบ้าง การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวจริยธรรมซึ่งที่ ต้องคำนึงเสมอคือ จะต้องไม่มองข้ามศิลปะของการประพันธ์ที่งดงาม ไม่ควรตัดสินว่าวรรณคดี เรื่องนั้นไม่มีเพียงเพราะว่าไม่ได้ให้คติธรรมหรือมีแนวคิดผิดศีลธรรม เพราะความรังเกียจ หรือไม่ชื่นชอบวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ จะเป็นขั้นตอนของขั้นวิพากษ์ ไม่ใช่การวิจารณ์

4.5 การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวจิตวิทยา

การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวจิตวิทยา เป็นการใช้หลักจิตวิทยาในการวิจารณ์วรรณคดี เช่น การใช้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์ในการค้นหาสาเหตุและอธิบายพฤติกรรมที่ซับซ้อนของตัวละคร ผู้วิจารณ์อาจใช้หลักจิตวิทยาทั่วไปในการวิจารณ์วรรณคดีที่ผู้แต่งอธิบายพฤติกรรมของตัวละครไว้อย่างชัดเจน ส่วนจิตวิเคราะห์ใช้วิจารณ์พฤติกรรมของตัวละครที่มีความซับซ้อนที่ผู้แต่งอาจไม่อธิบายอย่างชัดเจนหรืออาจใช้สัญลักษณ์บางอย่างแทนพฤติกรรมให้ผู้อ่านค้นหาเอาเอง จึงต้องตีความสัญลักษณ์ (วีรวัดณ์ อินทรพร, 2561, หน้า 304)

4.6 การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวสังคม

การวิจารณ์ในแนวมุ่งวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับสังคม โดยผู้วิจารณ์เลือกใช้ทฤษฎีทางสังคมวิทยาเป็นเครื่องมือในการอธิบายและตีความวรรณคดี อาจกล่าวได้ว่าสังคมวิทยาเป็นวิชาที่มีความสำคัญมากเป็นวิชาพื้นฐานของวิชาอื่นอีกหลายวิชา ผู้วิจารณ์อาจนำทฤษฎีทางสังคมวิทยาใช้เป็นกรอบในการพิจารณาปัญหาสังคมด้วยวิธีการและสายตาของนักสังคมวิทยา นักวิจารณ์แนวมองว่าวรรณคดีไม่ได้มีบทบาทเพียงการสะท้อนสังคมเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทในการชี้นำสังคมอีกด้วย หากวรรณคดีเรื่องนั้นได้รับการยอมรับสูงก็อาจมีอิทธิพลต่อสังคมตามไปด้วย (วีรวัดณ์ อินทรพร, 2561, หน้า 306-307)

อย่างไรก็ตามการวิจารณ์แนวสังคมนี้ ควรระมัดระวังการวิจารณ์สภาพสังคมที่ปรากฏในวรรณคดี ควรวิจารณ์เพื่อให้เข้าใจวรรณคดีมากขึ้นมิใช่การวิจารณ์เพื่อทำความเข้าใจสังคมโดยใช้วรรณคดีเป็นเพียงข้อมูล เนื่องจากวรรณคดีมิใช่เอกสารตำราหรือเอกสารวิชาการ การวิจัยเกี่ยวกับสังคม แต่วรรณคดีคือผลงานศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้นอย่างมีวรรณศิลป์ ดังนั้นจึงควรพิจารณาในฐานะของความเป็นผลงานศิลปะมิใช่มุ่งเน้นวิจารณ์เนื้อหาในทางสังคมจนละเลยวรรณศิลป์ (วีรวัดณ์ อินทรพร, 2561, หน้า 308)

4.7 การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวปรัชญา

เจตนา นาควัชระ (2520, หน้า 17) กล่าวว่า การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวปรัชญา มองว่า วรรณคดีเป็นที่รวมแห่งปรัชญามนุษย์ ความเป็นไปในโลกนี้ ภาวะนี้ ในจักรวาล หรือแม้แต่ในโลกหน้าภาพหน้าการนำปรัชญามาใช้ในการศึกษาวรรณคดีจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องเป็นไปได้โดยอัตโนมัติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเนื้อหาของวรรณคดีชวนให้อ่านให้คิดไปในเชิงปรัชญา เช่น ถ้าเราอ่านหนังสือเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงเคราะห์กรรมของตัวเอกในเรื่องนั้น ซึ่งเป็นเรื่องของชะตากรรมที่ไม่อยู่ในอำนาจมนุษย์ มนุษย์ไม่อาจต่อสู้ต้านทานได้

เรื่องแบบนี้มิใช่เป็นเรื่องบังเอิญธรรมดาแต่เป็นเรื่องที่ทำให้เราต้องคิดกว้างออกไปถึงสภาพของมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์โดยทั่วไป

ผาสุก มุททเมธา (2522, หน้า 74) กล่าวว่า การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวปรัชญา มุ่งศึกษาวรรณคดีให้เห็นถึงแนวความคิดของชีวิตว่า ยึดอะไรเป็นสัจธรรมบ้าง เชื่ออะไร เชื่ออย่างไร และทำไมถึงเชื่อ มีอะไรบางอย่างที่เร้นลับ และนอกเหนือจากการควบคุมวิถีชีวิตของตนเอง และอะไรมีอิทธิพลต่อชีวิตที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยอาศัยการวิเคราะห์ วิวินิจฉัยสาร การตีความ ผนวกกับลัทธิ ศาสนา ความเชื่อ เข้ามาประกอบ

4.8 การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวสุนทรียลักษณ์

การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวสุนทรียลักษณ์เป็นการพิจารณาองค์ประกอบสำคัญของวรรณคดี คือ ภาษาที่ผู้แต่งใช้เป็นวัสดุในการสื่อความคิดความรู้สึกโดยใช้ความรู้ทางภาษาศาสตร์เข้ามาวิเคราะห์การสื่อความหมายในวรรณคดีเพื่อให้เข้าถึงตัวบทได้อย่างแท้จริง โดยพิจารณาว่ามีความประสานกลมกลืนกันระหว่างภาษาและการสื่อความหมายหรือไม่ ภาษาของบทประพันธ์ที่ใช้มีความไพเราะสร้างจินตภาพได้อย่างลึกซึ้งมากน้อยเพียงใด และความหมายที่สื่อผ่านภาษานั้นมีระดับความเข้มข้นมากน้อยเพียงใด การพิจารณาวรรณคดีในแนวนี้ จึงจะพิจารณาจากการใช้ คำ ประโยค สำนวน โวหาร การใช้จินตภาพ หรือการใช้ความเปรียบ (ภาพพจน์) เป็นต้น โดยพิจารณาถึงความสอดคล้องกลมกลืนกันระหว่างวัสดุ คือ ภาษาและการประกอบวัสดุ (การแสดงออกโดยกลวิธีต่าง ๆ) กับเนื้อหา (ความรู้สึกนึกคิด) ที่ปรากฏในวรรณคดีแต่ละเรื่อง ซึ่งกล่าวได้อย่างสรุปว่า เป็นวิธีการวิจารณ์ที่เพ่งเล็งไปที่ “คุณภาพของภาษา” ที่สัมพันธ์กับการสื่อความหมาย ไม่ว่าจะจะเป็นความหมายทางความคิดทางอารมณ์ หรือทางความรู้สึกในตัวบทได้เป็นอย่างดี (วีรวัดน์ อินทรพร, 2561, หน้า 316-320)

4.9 การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวโครงสร้างนิยม

การวิจารณ์วรรณคดีในแนวโครงสร้างนิยม เป็นการวิจารณ์ที่สนใจศึกษาโครงสร้างของการเล่าเรื่องภายในตัวบทที่ไม่อิงกับระบบหรือปัจจัยภายนอกตัวงาน ไม่ว่าจะเป็นผู้แต่งหรือบริบทแวดล้อมภายนอกของวรรณคดี แต่มุ่งวิเคราะห์ความหมายที่ซ่อนอยู่ภายในตัวบท จากกลวิธีการเล่าเรื่อง การวิจารณ์วรรณกรรมแนวโครงสร้างนิยมจึงเป็นแนวการวิจารณ์ที่มุ่งค้นหาโครงสร้างเชิงลึกของตัวบท ด้วยการวิเคราะห์หน่วยย่อยของตัวบท พิจารณาความหมายจากความสัมพันธ์ของหน่วยย่อยนั้นเช่นเดียวกับการวิเคราะห์โครงสร้างภาษา ซึ่งจะพิจารณาหน่วยคำ และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหน่วยคำที่ประกอบกันเป็นโครงสร้างในการสื่อความหมาย เช่น การวิเคราะห์รูปแบบของการเล่าเรื่อง การวิเคราะห์พฤติกรรมหลัก หรือการวิเคราะห์คู่ตรงข้ามในเรื่องเล่าเพื่อหาคำตอบว่า มีสิ่งใดเป็นโครงสร้างในระดับลึก

และโครงสร้างนี้ได้ช่วยให้เข้าใจความหมายของเรื่องที่ชอบไว้อย่างไร รวมถึงการค้นหากฎเกณฑ์พื้นฐานของโครงสร้างที่ควบคุมกำหนดตัวบทว่าคืออะไร (วีรวัดณ์ อินทรพร, 2561, หน้า 326-327)

4.10 การวิจารณ์แนวสตรีนิยม (Feminist Criticism)

การวิจารณ์แนวสตรีนิยม เกิดจากพื้นฐานความคิดว่า ความเป็นหญิง ความเป็นชาย มิใช่มาจากสภาวะทางชีววิทยา แต่ถูกกำหนดมาจากสังคม ดังที่สังคมกำหนดบทบาทของหญิงและชายไว้อย่างตายตัว เกิดการนิยามความหมายของความเป็นผู้หญิงว่า ผู้หญิงที่ดีควรเป็นอย่างไร สังคมมักกดขี่และจำกัดสิทธิสตรีเพศให้อยู่ในสถานะรองจากเพศชาย การวิจารณ์วรรณคดีแนวนี้จึงมุ่งวิพากษ์บทบาททางสังคมของหญิงชายซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศในวรรณคดี ตลอดจนการวิเคราะห์โครงสร้างของสังคมโดยมุ่งไปที่การต่อสู้ และการแย่งชิงพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิงและผู้ชายในสังคม รวมถึงการวิเคราะห์จิตสำนึกของความเป็นสตรี นอกจากนี้ยังอาจเลยไปถึงการวิจารณ์ “เครื่องมือ” ที่สังคมใช้กำหนดความหมายของผู้หญิงในสังคม เช่น ภาษาที่มีอำนาจในการกำหนดความจริงหรือ “มายาคติ” ของความเป็นหญิงชาย (วีรวัดณ์ อินทรพร, 2561, 328-330)

5. คุณค่าของวรรณคดี

ผาสุก มุททเมธา (2522, หน้า 39-43) กล่าวถึงคุณค่าของวรรณคดีไว้หลายประการ ดังนี้

5.1 คุณค่าทางอารมณ์ กล่าวคือ เป็นแรงบันดาลใจที่เกิดขึ้นจากผู้อ่านแล้วถ่ายทอดมายังผู้อ่าน เช่น อารมณ์โศก อารมณ์รัก อารมณ์โกรธ เคียดแค้น

5.2 คุณค่าทางปัญญา กล่าวคือ เมื่อได้อ่านวรรณกรรมที่ผู้แต่งวางโครงเรื่องดี ดำเนินเรื่องดี การปล่อยตัวละครดี ผู้อ่านเกิดความสนใจ ซึ่งไม่เพียงแต่สนุกสนานเพลิดเพลินเท่านั้น ผู้อ่านยังได้ความรู้ในการแต่ง ได้ประสบการณ์ทางอ้อมในการดำเนินชีวิต รู้จักปัญหา การแก้ปัญหา ผลกรรมที่เกิดขึ้น การใช้คำภาษาในการสื่อสารที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน ความสำเร็จความผิดพลาดบกพร่องจากชีวิต นิสัยพฤติกรรมของตัวละคร ฯลฯ ซึ่งทำให้เราเกิดปัญญากว้างขวางต่อไปเมื่อเราอ่านวรรณคดีนั้น ๆ จบลงแล้ว

5.3 คุณค่าทางศีลธรรม กล่าวคือ วรรณคดีแต่ละเรื่องให้แง่คิดไม่เหมือนกัน บางที่เราอ่านอย่างผิวเผิน เราดำเนินตัวละครในเรื่องนั้นว่ากระทำผิดศีลธรรมไม่ส่งเสริมให้คนมีศีลธรรม แต่ถ้าพิจารณาและติดตามต่อไป ผู้อ่านก็จะรู้ว่า ใครก็ตามที่ไม่อยู่ในศีลธรรมก็ต้องประสบความทุกข์ยาก ความล้มเหลว และความเกลียดชังจากสังคมทั้งนี้ก็แล้วแต่ว่า

กรรมของแต่ละคนบางคนประกอบกรรมมา ต่างกรรม ต่างวาระ แต่อาจจะมาพบจุดจบในกรรมอันเดียวกันก็ได้

5.4 คุณค่าทางวัฒนธรรม กล่าวคือ วัฒนธรรมเป็นความเจริญของมนุษย์ทั้งด้านจิตใจและวัตถุวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา และวรรณคดีเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากยุคหนึ่งไปสู่ยุคหนึ่งของสังคม ตั้งแต่สังคมที่เล็กไปสู่สังคมที่กว้างออกไป คือ ประเทศชาติ ทำให้เกิดความเข้าใจสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

5.5 คุณค่าทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ ทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึงความเป็นมาของประเทศชาติ และบุคคล บุคคลใดได้สร้างวีรกรรมไว้ก็จะบันดาลใจ กวี นักประพันธ์ให้จารึกบันทึกสรรเสริญไว้เพื่อชนรุ่นหลังได้ภาคภูมิใจในบรรพบุรุษ เป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นต่อมา เช่น ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตตะเลงพ่าย ลิลิตดั้นนางระจันแม้ว่าจะอิงประวัติศาสตร์หรืออาจจะคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริงไปบ้าง แต่ก็ยังเป็นประวัติศาสตร์ทางด้านความคิดของคนยุคนั้น ๆ หรือเป็นของกวีและนักประพันธ์เอง ซึ่งผู้อ่านก็คงจะพยายามหาความจริง วางใจเป็นกลางได้ และจะรู้สึกว่าเป็นการทำทนายให้หน้าศึกษาต่อไปอีก

5.6 คุณค่าทางจินตนาการ กล่าวคือ จินตนาการต่างกับอารมณ์ เพราะอารมณ์คือ ความรู้สึก ส่วนจินตนาการ คือ ความคิดเป็นการลัษมของทำให้ความคิดริเริ่มประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาก็ได้

5.7 คุณค่าทางชีวิตและประสบการณ์ กล่าวคือ เราอาจจะเก็บข้อบกพร่องจากวรรณคดีมาแก้ไขชีวิต เช่น พระลอ พระเพื่อน พระแพง มีความตั้งใจสูง ความพยายามแรงกล้า แต่อาจจะไม่ถูกต้องตามวัฒนธรรมประเพณีนิยมและสังคมนิยม ฉะนั้นความพยายามอยู่ที่ไหนความสำเร็จอยู่ที่นั่นจริง แต่ความสำเร็จนั้นมิได้ส่งผลให้ประสบความสำเร็จเพราะไม่ถูกต้องตามความต้องการของสังคมและในครอบครัว โดยเฉพาะญาติผู้ใหญ่ทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งไม่ยอมรับความถูกต้องในการกระทำ นี้ก็แสดงว่าเราได้เรียนรู้ชีวิตและประสบการณ์ทางอ้อมจากวรรณคดี

5.8 คุณค่าในทางความจริงและการเข้าใจจริง กล่าวคือ ความจริงมิได้หมายความว่า คือ ความถูกต้องความผิด ความสุข ความทุกข์ ความสำเร็จ แม้แต่ความเป็น ความตาย เพราะความจริงไม่ได้มีผลและแสดงผลให้เป็นอย่างอื่นไปได้ เพราะความจริงกับความรู้สึกของคนอารมณ์ ปฏิกริยาสังคมอาจจะบิดเบือนไปได้ตามภาวะเหตุการณ์และความต้องการ เช่น พระมหาอุปราชามีความจริงใจว่าไม่อยากจะออกรบอาจจะเพราะเกรงฝีมือพระนเรศวรหรือเพราะดวงชะตาไม่ดีจริง ครั้นพูดความจริงเข้าเพื่อให้เกิดความเข้าใจจริง ความจริงทำให้พระองค์ทรงมีพระชนมายุสั้นไปเลย ใครจะไปรู้ว่าถ้าพระราชบิดายอมรับความจริงข้อนั้น พระมหาอุปราชาก็อาจจะมียุชนมายุยืนนานกว่านั้นก็ไม่ได้

5.9 คุณค่าในทางต้องการแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ กล่าวคือ ใครก็ตามเมื่ออ่านหนังสือแล้วอย่างน้อยที่สุดก็คงจะกล่าวถึง ตัวละคร ชีวิต พฤติกรรม หรือเหตุการณ์ ฯลฯ ในเรื่องนั้น ๆ ตามความคิดเห็นของตนเอง ข้อนี้สำคัญมากเพราะสิ่งที่ช่วยผลักดันให้คนรู้จักคิด รู้จักพูด กล่าวแสดงความคิดเห็น เป็นการช่วยให้สังคมนั้น ๆ เจริญขึ้น เพราะการแสดงความคิดเห็น วิพากษ์ วิจารณ์ ช่วยให้งานสมบูรณ์และสนุกสนานท้าทาย

5.10 คุณค่าทางการใช้ภาษาการสื่อสาร กล่าวคือ เพราะการเขียนเป็นการถ่ายทอดความคิด เป็นการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร เพื่อรสชาติทางภาษา เพื่อจูงใจเพื่อความติดใจ และประทับใจทำให้ผู้อ่าน สามารถสังเกต จุดจำ นำไปใช้ ก่อให้เกิดการใช้ภาษาที่ดีเพราะได้เห็นแบบอย่างทั้งดีและบกพร่อง

เมื่อพิจารณาถึงคุณค่าของวรรณกรรมแล้ว จะทำให้เห็นความครบถ้วนของสาระที่ค้ำประกันการสื่อสาร ความงาม และประโยชน์ที่เกิดแก่สังคมอย่างรอบด้าน การพรรณนา วิเคราะห์ ควรเชื่อมโยงระหว่างวรรณกรรมกับสังคมอย่างเป็นระบบ การศึกษาวรรณกรรมกับสังคม และภาพสะท้อนสังคม จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องนำแนวคิดมาใช้ประกอบการวิจารณ์

6. วรรณกรรมกับสังคมและภาพสะท้อนสังคม

ราชบัณฑิตยสถาน (2556, หน้า 1193) ได้ให้ความหมายของ สะท้อน ว่าหมายถึง “แสดงให้เห็นภาพหรือลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น นวนิยายสะท้อนภาพสังคม ละครสะท้อนชีวิตจริง”

เจตนา นาควัชระ (2514, หน้า 15) ได้กล่าวถึงการสะท้อนภาพสังคมในมุมมองของวรรณกรรม ว่า วรรณคดีแสดงให้เห็นถึงชีวิตในแง่มุมต่างๆ และในขณะที่เดียวกันก็สามารถที่จะสกัดเอาแก่นแท้ของสังคมนั้นออกมาให้ได้ นักประพันธ์ที่ดีก็คือนักประพันธ์ที่สามารถเสาะหา ลักษณะและความหมายที่แท้จริงของสังคมของตน แล้วนำมาแสดงออกในวิธีการที่ชี้ให้เห็นว่า เขามีความสนใจและรับผิดชอบต่อสังคมนั้น ๆ อย่างแท้จริง

จากนิยามภาพสะท้อนสังคมข้างต้นสรุปได้ว่า “ภาพสะท้อน” หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมซึ่งนำเสนอผ่านการสร้างสรรค์วรรณกรรม

สุจิตรา จรจิตร (2547, หน้า 32-41) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม สอดคล้องกับตรีศิลป์ บุญขจร ได้กล่าวไว้โดยพิจารณา 3 ประเด็น คือ ความสัมพันธ์ระหว่างกวี วรรณกรรมและสังคม อิทธิพลของสังคมที่มีวรรณกรรมและอิทธิพลของวรรณกรรมที่มีต่อสังคม สรุปแต่ละประเด็นได้ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างกวี วรรณกรรมและสังคม สรุปได้ว่า กวีและผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมสังคม คือ เรื่องราวของกลุ่มคนที่อยู่รวมกัน ภายใต้ระบบวัฒนธรรม

เดียวกัน และกวีในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม ดังนั้นเมื่อเขียนวรรณกรรมก็มักจะนำเรื่องราว แนวคิด ความเป็นอยู่ ความเชื่อ ค่านิยมของคนในสังคมไปเขียนไว้ในวรรณกรรมของตน ดังนั้น กวี วรรณกรรม และสังคม จึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น

ประเด็นที่ 2 อิทธิพลของสังคมที่ต่อวรรณกรรม สรุปได้ 2 ประการ คือ อิทธิพลต่อองค์ประกอบและการรับใช้สังคม สังคมมีอิทธิพลต่อองค์ประกอบของวรรณกรรมในด้านรูปแบบ เนื้อหาและภาษา รูปแบบการประพันธ์วรรณกรรมมักเป็นไปตามแนวโน้มของสังคมยุคนั้น ๆ ด้านเนื้อหา ยุคสมัยหนึ่งมักนิยมเรื่องราวชนิดหนึ่ง ความนิยมนี้เกิดจากความนิยมของสังคมในยุคนั้น ด้านภาษา กวียุคใดสมัยใดเมื่อเขียนวรรณกรรมก็มักต้องใช้ภาษาเดียวกับที่สังคมใช้เสมอ อิทธิพลด้านการรับใช้สังคม แสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมรับใช้สังคมในประเด็นเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เป็นสื่อเผยแพร่ความคิดและบันทึกเหตุการณ์สภาพสังคม

ประเด็นที่ 3 อิทธิพลของวรรณกรรมที่มีต่อสังคม สรุปได้ 3 ประการ คือ ชี้นำสังคม อิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนในสังคมและสร้างสำนึกร่วมในความเป็นชาติ การชี้นำสังคม วรรณกรรมที่ดีต้องสามารถปลุกเร้าหรือชี้นำความคิดของผู้อ่าน ชี้นำสังคม ชี้นำแนวทางปฏิบัติ และหนทางแก้ไขต่อคนในสังคมได้ อิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนในสังคม วรรณกรรมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนในสังคม 2 ลักษณะ คือ การเลียนแบบพฤติกรรมและผลทางบวกหรือทางลบต่อพฤติกรรม และการสร้างสำนึกร่วมในความเป็นชาติ ต้องแสดงให้เห็นว่าวรรณคดีเป็นสิ่งผูกพันจิตใจของคนในชาติ ให้สำนึกว่าอยู่ร่วมในชาติเดียวกัน ไม่ว่าจะป็นด้านชีวิตความเป็นอยู่ สภาพสังคมหรือความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคม เหล่านี้เป็นลักษณะประจำชาติที่แสดงออกผ่านทางวรรณกรรม

วรวรรณ ศรียาภย์ (2565, หน้า 176-185) ได้แบ่งเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1) ภาษาโลกทัศน์ มนุษย์ต่อมนุษย์ ขอบข่ายทางความหมายและถ้อยคำที่เป็นเรื่องราวของมนุษย์ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง หากจำแนกผ่านภาษามองได้ 2 ลักษณะ คือ สถาบันครอบครัวและสถาบันสังคม 2) ภาษาโลกทัศน์มนุษย์ต่อธรรมชาติเมื่อมองธรรมชาติโดย การใช้คำและถ้อยคำแสดงโลกทัศน์ ได้แก่ ธรรมชาติรูปธรรม ธรรมชาตินามธรรม 3) ภาษาโลกทัศน์มนุษย์ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ คำและถ้อยคำแสดงโลกทัศน์มนุษย์ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ อาจจำแนกได้ 5 ลักษณะ คือ เทวดา เจ้าที่เจ้าทาง ยักษ์-อสูร-รากษส-มาร ผี และศาสนา-ลัทธิความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า มุมมองทางสังคมของกวีจะเป็นเหมือนพลังปัญญาของกวีที่ส่งผ่านภาษาและความนึกคิดออกมาเป็น พลังกวี ที่ส่งอิทธิพลต่อผู้อ่านในฐานะผู้มีอำนาจอ่อนหรือ Soft Power ที่ขับเคลื่อนและผลักดันสังคมด้วยวรรณกรรม เพื่อพิจารณาถึงอิทธิพล

ดังกล่าวนี้ยิ่งทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าการใช้คำและถ้อยคำที่สะท้อนโลกทัศน์ของกวีที่มีต่อสรรพสิ่งต่าง ๆ

7. ลักษณะของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน

วรรณกรรมไทยปัจจุบันมีลักษณะเด่นที่ควรกล่าวถึง 4 ประการ คือ

7.1 รูปแบบ วรรณกรรมไทยปัจจุบันมีรูปแบบการแต่งขยายตัวมากขึ้นกว่าวรรณคดีไทยเดิม และแต่ละรูปแบบยังขยายย่อยออกไปได้อีกมาก ได้แก่

7.1.1 ร้อยกรอง ร้อยกรองปัจจุบันมุ่งเน้นในด้านการเสนอ “ข้อคิดเห็นหรือความคิด” มากกว่า การเสนอความไพเราะงดงามตามหลักวรรณศิลป์ของร้อยกรองสมัยก่อน ร้อยกรองปัจจุบันจึงมีขนาดสั้น ไม่เคร่งครัดในด้านฉันทลักษณ์และไม่สนใจธรรมเนียมนิยมในการแต่ง นอกจากนี้ยังนิยมใช้ถ้อยคำง่าย ๆ ในภาษาพูดที่มีความหมายแจ่มชัด สามารถสื่อความคิดที่กว้างไกลและรุนแรงของผู้แต่ง สำหรับเนื้อหาจะสะท้อนเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพสังคมที่แวดล้อมตัวผู้เขียนและผู้อ่านทั้งในด้าน การเมือง การศึกษา และเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง

7.1.2 เรื่องสั้น เป็นรูปแบบการเขียนบันเทิงคดีอย่างใหม่ที่ได้รับความนิยมจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง มีลักษณะเป็นร้อยแก้วเรื่องสมมุติที่มีขนาดสั้น ผู้แต่งมากำหนดให้เนื้อเรื่องตัวบุคคลในเรื่อง บทสนทนาเหตุการณ์และสถานที่ในเรื่องมีลักษณะสมจริงตามสภาพชีวิตจริงมากที่สุด

7.1.3 นวนิยาย เป็นรูปแบบการเขียนบันเทิงคดีอย่างใหม่เช่นเดียวกับเรื่องสั้น แต่มีขนาดยาวกว่าเพราะผู้แต่งสามารถกำหนดตัวบุคคล เหตุการณ์และสถานที่ในเรื่องได้โดยไม่จำกัดที่สุดแต่ผู้แต่งจะเห็นว่าเหมาะสม

7.2 แนวคิดหรือปรัชญาของเรื่อง วรรณคดีไทยเดิมส่วนใหญ่มักเสนอแนวคิดตามแนวจินตนิยมและอุดมคตินิยม เพราะยึดเอาพุทธปรัชญาและจินตนาการของผู้แต่งเป็นแกนสำคัญของเรื่อง แต่วรรณกรรมไทยปัจจุบันกลับนิยมเสนอแนวคิดตามหลักปรัชญาของวรรณกรรมตะวันตก โดยเฉพาะวรรณกรรมประเภทนวนิยาย เรื่องสั้น บทละครพูด และบทร้อยกรอง

7.3 เนื้อหา เนื้อหาของวรรณกรรมไทยปัจจุบันมีลักษณะต่างจากวรรณกรรมในอดีตตรงที่เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวของสามัญชน ซึ่งมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมเหมือนชีวิตจริง ๆ โดยมีฉากในท้องเรื่องเป็นสภาพจำลองของสังคมปัจจุบัน วรรณกรรมในยุคปัจจุบัน จะไม่นิยมกล่าวถึงเรื่องนรกสวรรค์ เขาพระสุเมรุ ฯลฯ ซึ่งเป็นแดนที่ไม่มีใครเคยพบเห็นหรือกล่าวถึงเรื่องราวที่ไกลตัวผู้อ่าน แต่จะหันมากล่าวถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องใกล้ตัวผู้อ่านแทน

7.4 กลวิธีในการแต่ง วรรณกรรมปัจจุบันโดยเฉพาะนวนิยายเรื่องสั้นและบทละคร มีกลวิธีการแต่งที่ชวนให้น่าติดตามอย่างมากมาย เช่น การเปิดเรื่อง อาจเริ่มด้วยการบรรยายฉาก การแนะนำตัวละคร การยกสุภาษิตคำคม หรือการใช้บทสนทนา เป็นต้น การดำเนินเรื่อง ที่น่าสนใจ อาจใช้วิธีการเล่าเรื่องย้อนหลัง การให้ตัวละครผลัดกันเล่าเรื่อง หรือการใช้สัญลักษณ์ ต่าง ๆ เสนอแนวคิดของเรื่อง เป็นต้น วิธีการปิดเรื่องให้ประทับใจผู้อ่าน อาจทำได้โดยปิดเรื่อง แบบหักมุมหรือพลิกความคาดหมาย ปิดเรื่องแบบให้ตัวละครเอกพบทั้งความสมหวังและผิดหวัง เหมือนในชีวิตจริง เป็นต้น

จากแนวทางการวิจารณ์วรรณคดี การพิจารณาคุณค่าของวรรณคดี มุมมองเกี่ยวกับ วรรณกรรมกับสังคมและภาพสะท้อนสังคม ตลอดจนลักษณะของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน ทำให้เข้าใจลักษณะสำคัญของวรรณกรรมร่วมสมัยมากขึ้น โดยผู้วิจัยได้สนใจนำแนวทางดังกล่าว มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์สาระและสุนทรียลักษณ์ทางภาษาของเรื่อง “ทางจักรา” ผนวกกับการใช้ความรู้ในตัวตนและความรู้นอกตัวตนตามแนวคิดการอ่านวิเคราะห์วิจารณ์ของ วรวรรธน์ ศรียาภัย (2562, หน้า 5-27) ว่าด้วยความรู้ของผู้วิเคราะห์วิจารณ์ ประเด็นความรู้ ในตัวตน ได้แก่ รูปแบบการประพันธ์ และรูปแบบของตัวตน รวมทั้งแนวคิดความรู้นอกตัวตน ได้แก่ ประวัติตัวตน ประสบการณ์ชีวิตของผู้อ่าน ผู้แต่งกับสังคมวัฒนธรรม ภาษากับวรรณศิลป์ และแนวคิดการวิเคราะห์วิจารณ์ โดยผู้วิจัยกำหนดให้ทิศทางการวิเคราะห์วิจารณ์เป็นไปตาม ธรรมชาติความโดดเด่นของกวีนิพนธ์ทั้งในด้านสาระและสุนทรียลักษณ์

นอกจากศึกษากรอบแนวคิดเกี่ยวกับวรรณคดีวิจารณ์แล้ว ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมาย การเขียนและการอ่านกวีนิพนธ์ และสุนทรียลักษณ์ในกวีนิพนธ์ เพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิด ในการศึกษาพหุชั้นชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์กวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ ที่จัดอยู่ในประเภทร้อยกรอง แนวปรัชญานิยายกวีนิพนธ์ ตามลำดับดังนี้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์

ได้แก่ ความหมายของกวีนิพนธ์ การเขียนและอ่านกวีนิพนธ์ และสุนทรียลักษณ์ ในกวีนิพนธ์ ดังนี้

1.1 ความหมายของกวีนิพนธ์

ดวงมน จิตรจำนงค์ (2565, หน้า 114) กล่าวว่า ร้อยกรองไทยมีหัวใจที่สัมผัส หรือเรียกได้ว่าการจัดความประสานทางเสียงของคำและกลุ่มคำต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ

นอกจากนี้ยังมีบังคับตามอัจฉริยลักษณ์ของภาษาไทยที่เป็นภาษาวรรณยุกต์ แบบแผนการจัดความประสานทางเสียงของกลุ่มคำ ต่อมาเรียกว่า ฉันทลักษณ์ มีขึ้นและดำรงอยู่เพื่อผลการสื่อสาร คือ สร้างความประทับใจ ให้รับประสบการณ์ทางสุนทรียภาพ

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา (2556, หน้า 21-22) อธิบายว่า คำว่า “กวีนิพนธ์” เป็นศัพท์ใหม่ที่บัญญัติขึ้นใช้แทนคำว่า Poetry ในภาษาอังกฤษ แต่เดิมไทยเรียกว่า ร้อยกรอง โดยใช้ ฉันทลักษณ์เป็นตัวกำหนด หรือใช้คำว่า “กลอน” เป็นคำรวม หมายถึง คำประพันธ์ประเภทร้อยกรองทั้งหลาย

นิตยา แก้วคัลนา (2561, หน้า 140) กล่าวถึงพัฒนาการของกวีนิพนธ์สรุปได้ว่า กวีแต่อดีตมุ่งสื่อสารหรือสะกิดใจ และกิจกรรมการสร้างสรรคัวรรณศิลป์ ส่วนกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่กวีตระหนักในบทบาทหน้าที่ที่มีต่อตนเอง สังคม และโลก “ปณิธาน” ของการสร้างสรรคัเพื่อชี้แนะสังคม ตลอดจนกลมกล่อมกลาจิตวิญญาณมนุษย์

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า กวีนิพนธ์ หมายถึง คำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง มีรูปแบบที่เป็นระบบของเสียงและคำ ที่เรียกว่า ฉันทลักษณ์ มีสุนทรียภาพในการประพันธ์รวมทั้ง กวีนิพนธ์สมัยยังมุ่งเน้นการนำเสนอความหมายที่มีต่อสังคมมากขึ้น

1.2 การเขียนและอ่านกวีนิพนธ์

ประสิทธิ์ กาศย์กลอน (2518, หน้า155) กล่าวถึง ลักษณะนิยมในคำประพันธ์ในการแต่งกวีนิพนธ์ทั่ว ๆ ไปว่ามีหลักที่เป็นลักษณะนิยมดังนี้

1. แต่งถูกต้องตามบัญญัติแบบแผนของคำประพันธ์นั้น ๆ อย่างเคร่งครัด
2. มีความดีเด่น การแต่งกวีนิพนธ์ ย่อมพึงเล็งในเรื่องความเช่นเดียวกับแต่งความเรียงเหมือนกัน ถึงแม้จะใช้สัมผัสเกี่ยวโยงกันไพเราะ แต่ความไม่เด่นชัด เข้าใจยากก็นับว่าไม่ถูกต้องลักษณะนิยมที่ดี
3. อมความได้มาก หมายความว่า จำนวนคำอันจำกัดนั้น ถ้าถอดออกเป็นร้อยแก้ว จะเป็นข้อความที่บรรยายมากมายหลายหน้า
4. ใช้คำเข้าใจง่าย ข้อสำคัญคือ ไม่บรรจุคำสูง ๆ โดยไม่จำเป็น
5. คำใดที่ไม่บังคับเอกโท พยายามไม่บรรจุคำที่มีเอกโทลงไป และไม่บรรจุคำที่เรียกว่า เอกโทษ โทโทษ ข้อนี้ถ้าแต่งมาก ๆ ก็มีภัยให้อยู่บ้าง ถ้าแต่งน้อย ๆ ก็เป็นที่ดีเตียน
6. ไม่บรรจุคำที่ไม่มีใจความ หรือมีความซ้ำ ๆ เป็นการทำให้เปลืองจำนวนคณะเสียเปล่า

7. รักษาลีลาในการแต่ง กล่าวคือ จัดชนิดของคำประพันธ์ให้เหมาะกับข้อความที่แต่ง เช่น ข้อความเป็นไปในทำนองเคร่งขรึม น่ากลัว โศกเศร้า เร้าอารมณ์ให้ตื่นเต้น ก็เลือกหาบทประพันธ์ที่มีสัมผัสหรือครุ ลหุ ที่เหมาะในอันที่จะเสริมให้เป็นไปตามเนื้อความ เป็นต้น

การอ่านบทประพันธ์เพื่อจะให้เข้าใจเนื้อหาอย่างถ่องแท้ เพื่อที่จะให้เกิดความซาบซึ้งที่แท้จริง ประกอบด้วยวิธีการ 3 ชั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 อ่านเพื่อให้เข้าใจข้อความต่าง ๆ ในบทประพันธ์ตามตัวอักษร หรืออ่านระดับ Comprehension หา Literal meaning การอ่านขั้นนี้สำคัญที่สุด เพราะถ้าหาความเข้าใจระดับนี้ถูกต้องชัดเจนดีแล้ว การแปลความอันดับต่อ ๆ ไปก็จะเข้าแนวถูกต้องตามไปด้วย การอ่านขั้นนี้พยายามวิเคราะห์โครงสร้างประโยคในบทประพันธ์ทุกแง่มุม เช่น การเรียงลำดับคำ การแบ่งประโยค การละส่วนใดส่วนหนึ่งของประโยค การวางส่วนประกอบขยายผิที่ถ้าเป็นภาษาร้อยแก้วควรจะเป็นอย่างไร รวมทั้งการปรุงศัพท์และการใช้ศัพท์พิเศษในบทประพันธ์แล้วถอดคำประพันธ์ให้เป็นภาษาร้อยแก้ว ขั้นนี้คือ การอ่านเพื่อความเข้าใจตามตัวอักษร

ขั้นที่ 2 แปลข้อความที่เป็นโวหาร (Figures of speech) หรือ interpretation หา secondary meaning การอ่านในขั้นนี้พยายามแปลความที่เป็นโวหาร ข้อความที่เป็นความหมายโดยนัย และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในข้อความนั้น การอ่านข้อความในขั้นนี้ผู้แต่งไม่กล่าวอะไรตรง ๆ แต่จะมีอะไรที่ซ่อนเร้นให้ผู้อ่านขบคิด บางทีการอ่านแบบนี้ต้องอาศัยการเดาหรือการคาดคะเนประกอบ

ขั้นที่ 3 แปลความหรือสรุปความหมายบั้นปลายของบทประพันธ์ทั้งบทเมื่อเข้าใจเนื้อความที่แท้จริงของข้อความแต่ละตอนในบทประพันธ์แล้ว ผู้อ่านก็ย้อนไปอ่านบทประพันธ์ทั้งหมด เพื่อหาดูว่าเจตนาที่แท้จริงของกวีในการเขียนบทประพันธ์นี้คืออะไร ซึ่งถ้าหากผู้อ่านเข้าใจเนื้อความถูกต้องดีแล้ว ก็จะไม่เป็นการยากในการสรุปความหมายนี้มีข้อที่ผู้อ่านควรระลึกถึงเจตนาของกวี ดังนี้

1. กวีเจตนาที่จะพรรณนาภาพประสบการณ์หรือความรู้สึกให้ผู้อ่านได้เห็น ได้รับความประทับใจ หรืออารมณ์เช่นเดียวกับกวี โดยมีได้มีเจตนาจะให้ข้อคิดหรือปรัชญาใด ๆ แต่อย่างใด

2. กวีเจตนาจะเล่าเรื่องซึ่งอาจจะสนุกตื่นเต้น มหัศจรรย์ หรือโศกเศร้าให้ผู้อ่านได้รับรสตื่นเต้นหรือเศร้าสลดจากเนื้อหาของเรื่อง โดยมีได้มีความหมายลึกซึ้งไปกว่านั้น

3. กวีพรรณนาภาพ หรือความรู้สึกในขณะใดขณะหนึ่ง หรือเล่าเรื่องเพื่อที่จะแสดงข้อคิดหรือปรัชญาบางอย่าง หรือแสดงข้อคิดนั้น ๆ ออกมาตรง ๆ

ประสิทธิ์ ภาพยนตร์กลอน (2518, หน้า198) กล่าวถึง ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในการค้นหาความหมายในกวีนิพนธ์ ได้เป็นขั้นตอนดังนี้

1. ค้นหาความหมายรวมอันเป็นแก่นหรือสาระสำคัญของเรื่องเสียก่อน กวีจะแสดงความหมายรวมไว้ในประโยคเดียวหรือสองประโยคเท่านั้น ความหมายรวมเป็นความหมายที่กินใจความของกวีนิพนธ์ทั้งหมด หรือบางทีกวีนิพนธ์บางบทเป็นความหมายรวมของกวีนิพนธ์ทั้งหมด บางทีชื่อเรื่องก็บอกความหมายไปในตัว

2. ค้นหาความหมายปลีกย่อย ความหมายปลีกย่อยเป็นความหมายที่อยู่ในแต่ละบทของกวีนิพนธ์ แต่ทั้งนี้อย่าไปกังวลใจกับการแปลศัพท์ทุกตัวในกวีนิพนธ์ ความหมายปลีกย่อยจะปรากฏอยู่ในแต่ละวรรคหรือบางตอน ซึ่งต้องอ่านอย่างระมัดระวัง แล้วถ่ายทอดความหมายดังกล่าวเป็นประโยคธรรมดาต่าง ๆ ซึ่งเราเข้าใจได้ด้วยตนเอง

3. ค้นหาเจตนาความมุ่งหมายหรือทรรคนะของกวี กวีต้องการแสดงประสบการณ์หรืออารมณ์ความรู้สึกไปยังผู้อ่านเสมอ เมื่อค้นหาความหมายรวมและความหมายปลีกย่อยได้แล้ว ขั้นตอนไปพยายามค้นหาว่ากวีส่งความรู้สึกอะไรมายังผู้อ่าน การค้นหาเจตนาหรือความรู้สึกของกวี ผู้อ่านทุกคนไม่จำเป็นต้องเห็นตรงกัน เพราะเจตนาที่แท้จริงเป็นอย่างไรนั้นย่อมค้นหาได้ยาก การแปลเจตนาของกวีนั้นพยายามสังเกตบุคลิกของผู้แต่ง แต่ในเวลาเดียวกัน อย่าพูดเดาให้เกินความจริงมากเกินไป ข้อสำคัญอยู่ที่ผู้อ่านต้องอธิบายด้วยเหตุผลของตนเองว่า ทำไมกวีจึงมีเจตนาเช่นนั้น การค้นหาความหมายของกวีนิพนธ์เราจะค้นไม่พบเลยถ้าไม่อ่านอย่างระมัดระวัง ในทำนองเดียวกัน เราจะไม่ซาบซึ้งเรื่องที่อ่านเลย ถ้าเราไม่ทราบเจตนาของกวีเป็นอย่างไร

วรวรรณ ศรียาภัย (2565, หน้า 171-174) ได้เสนอแนวทางการกำหนดรู้ความหมายเชิงปริธานของคำและถ้อยคำในภาษา จำแนกได้ 4 ระดับ ได้แก่ ความหมายตามตัวอักษร ความหมายอุปมาอุปไมย ความหมายนามธรรม และความหมายอภิศรรณ

1. ความหมายตามตัวอักษร คือ ความหมายที่ดีความตรงไปตรงมาตามความหมายของภาษาทั่วไป เป็นกลุ่มถ้อยคำที่ใช้ในชีวิตประจำวัน บางครั้งเรียกความหมายโดยอรรถ (denotative meaning) เป็นความหมายของคำและถ้อยคำที่สังคมนิยมใช้และยอมรับเป็นยุติ มักปรากฏการอธิบายความในพจนานุกรม

2. ความหมายอุปมาอุปไมย เป็นความหมายโดยนัย (connotative meaning) คือ ความหมายเชิงเปรียบเทียบกับคำและถ้อยคำแทนสิ่งรูปธรรม อาทิการตีความจึงจะเข้าใจความหมาย ทั้งยังต้องรู้ว่าการที่กล่าวเช่นนั้น ผู้กล่าวมีเจตนาแท้จริงอย่างไร

3. ความหมายนามธรรม เป็นความหมายโดยนัยอย่างหนึ่ง เป็นการเปรียบเทียบ ทำนองเดียวกับระดับอุปมาอุปไมย ต่างกันที่ตัวจะยกมาวางสำหรับเปรียบเป็นอุปไมยในระดับ นามธรรมนี้ เป็นนามธรรมโดยเฉพาะ

4. ความหมายอภิธรรม คำว่า “อภิธรรม” เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อภิปรัชญา หมายถึง โลกุตระธรรม คือ ธรรมที่อยู่เหนือโลก เป็นธรรมะชั้นนิพพาน ความหมายชั้นอภิธรรม จึงหมายถึงพระนิพพานและวิญญูณชั้นสูง คำว่า “นิพพาน” มีความหมายตั้งแต่การสงบเย็นลง ไปจนถึงนิพพาน ที่หมายถึงว่างจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน ชาติภพ จิตดำรงอยู่ด้วยความว่าง สงบ สะอาด และสว่าง เป็นภาวะรู้แจ้ง ความหมายอภิธรรมเป็นความหมายโดยนัยอย่างหนึ่ง เช่นกัน

จากแนวคิดของนักวิชาการข้างต้นถือว่าเป็นแนวทางสำคัญในการอ่านวิเคราะห์ กวีนิพนธ์ให้ละเอียดลึกซึ้ง นอกจากแนวคิดของนักวิชาการ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ ศิวกานท์ ปทุมสูติ เพิ่มเติมว่าการอ่าน “ทางจักรา” ให้เข้าใจถ่องแท้นั้น ควรใช้วิธีการอ่านแบบใด โดยกวีได้ให้ คำแนะนำ สรุปได้ว่า วิธีการอ่านอย่างมีประสิทธิภาพของศิวกานท์ ปทุมสูติ (ผู้ให้สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2565) จำแนกขั้นตอนการอ่านออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ อ่านสังขะหรือความหมาย ที่ปรากฏ อ่านสังขะหรือความหมายที่เกี่ยวข้อง อ่านสังขะเชิงซ้อนหรือความหมายเชิงเปรียบ และอ่านคำหรือความอันก่อให้เกิดแรงบันดาลใจหรือชวนให้คิดต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิด ของนักวิชาการและแนวคิดของกวีผู้สร้างงานมาเป็นแนวคิดในการศึกษาวิจัยวรรณกรรม กวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา”

1.3 สุนทรียลักษณะในกวีนิพนธ์

เอกสารการสอนชุดวิชาหน่วยที่ 1-8 การอ่านภาษาไทย สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (วรรณรัตน์ ศรียาภักย์, 2562, หน้า 6-54) กล่าวว่า วรรณศิลป์ คือ ศิลปะในการประพันธ์หนังสือที่ช่วยเพิ่มคุณค่าให้กับงานเขียน เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้อ่าน รู้สึกสนใจ ชื่นชม ตี๋มดำไปกับวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ และยังให้ความเห็นไว้ว่า วรรณศิลป์ มีองค์ประกอบ 4 ประการดังต่อไปนี้

1. การแต่งดี อันหมายถึงมีศิลปะในการแต่งเรื่อง สามารถเลือกใช้ภาษาและ ฉันทลักษณ์ได้อย่างเหมาะสม สามารถสื่อความหมายและอารมณ์ได้ชัดเจนเหมาะสมกับเนื้อหา และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในการประพันธ์ ศิลปะการแต่งร้อยกรองที่ดีประกอบด้วย การแสดงออก การมีแบบฉบับในการเขียนเฉพาะตัว และมีสุนทรียภาพหรือความงาม

2. มีอารมณ์สะเทือนใจ คือ กวีสามารถพรรณนาให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์คล้อยตาม กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเรื่องได้

3. มีประโยชน์แก่ผู้อ่าน ผู้อ่านสามารถรับประโยชน์จากการอ่านวรรณกรรมได้จากคุณค่าทางวรรณศิลป์ และภาพสะท้อนสังคมในยุคสมัยของวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ เช่น วิถีชีวิตของตัวละคร หรือวัฒนธรรมประเพณีที่ปรากฏในเรื่อง

4. ให้ความเพลิดเพลิน ด้วยเนื้อเรื่องที่มีความไพเราะและน่าติดตาม นำเสนอเรื่องราวให้สมจริงเหมือนว่าตัวละครนั้นมีชีวิตอยู่ ให้ผู้อ่านได้เพลิดเพลินกับการดำเนินเรื่อง และเรียนรู้แง่มุมต่าง ๆ ของชีวิตไปพร้อม ๆ กัน

นอกจากนี้เอกสารการสอนชุดวิชา หน่วยที่ 1-8 การอ่านภาษาไทย สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (วรรณกรรม ศรียากัย, 2562, หน้า 5-9) ได้กล่าวถึงการวิจารณ์วรรณกรรมโดยใช้แนวคิดสุนทรียลักษณ์ โดยแบ่งสุนทรียลักษณ์ทางภาษาออกเป็น 3 ระดับ คือ คำ ความ และรูปแบบ ดังนี้

สุนทรียลักษณ์ในคำ คือ การพิจารณาเสียงของคำ ว่ามีพลังให้เกิดความรู้สึกสะเทือนใจลักษณะใด ก่อให้เกิดมโนภาพใด รวมถึงกลวิธีการเล่นคำ จังหวะและลีลาของคำ

สุนทรียลักษณ์ในความ คือ การพิจารณาภาพพจน์และโวหาร รสและลีลาภาษา รสในวรรณกรรมคือข้อความที่ให้ความหมายกระทบอารมณ์หรือภาวะต่าง ๆ 9 รส ได้แก่ ความรัก ความโกรธ ความเกลียดชัง ความหวาดกลัว ความตื่นเต้น ความกล้าหาญ ความสงบสุข ความเมตตา และความขบขัน ส่วนลีลาภาษามี 4 ลักษณะ ได้แก่ ลีลาชมความงาม ความรัก ความโกรธ และความไต่เคาะ

สุนทรียลักษณ์ในรูปแบบ คือ การพิจารณารูปแบบการประพันธ์หรือฉันทลักษณ์ นอกจากนี้ยังรวมถึงรูปแบบของการเสนอเนื้อหา เช่น การเริ่มเรื่อง การดำเนินเรื่อง การจบเรื่อง ที่มีศิลปะสร้างความสะเทือนใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

จากแนวคิดสุนทรียลักษณ์ข้างต้น ผู้วิจัยแบ่งประเด็นการศึกษาสุนทรียลักษณ์ทางภาษา ออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง สุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย และสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ โดยขอเสนอแนวคิดของนักวิชาการตามลำดับดังนี้

1.3.1 สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2526, หน้า 34-61) กล่าวถึงความไพเราะที่เกิดจากเสียงของถ้อย คำว่า สามารถเกิดได้หลายประการ ได้แก่ เสียงของพยัญชนะและเสียงสระ ทำให้ผู้อ่านเกิดมโนภาพตามตัวอักษร เสียงสัมผัส ทำให้บทกวีเกิดความคล้องจองสั้นไหว การเลียนเสียงธรรมชาติ ช่วยให้ผู้อ่านมโนภาพ ได้เห็นทั้งภาพได้ยินเสียงตามจินตนาการของกวี ลีลาจังหวะ หมายถึง ความไพเราะของเสียงสูงต่ำ สั้นยาว หนักเบา อันเกิดจากถ้อยคำและการหยุดแบ่งจังหวะเป็นตอน ๆ ช่วง ๆ สลับกันไปตามลีลาของ

การประพันธ์ ช่วยสร้างบรรยากาศที่ต่างกัน การเล่นคำเล่นเสียง มีการเล่นเสียงและพยัญชนะ เล่นคำซ้ำเสียง ซ้ำความหมาย เล่นคำพ้องเสียง เล่นคำเสียงคล้าย เล่นคำแสดงกริยาหลากหลาย การเล่นคำเล่นเสียงทำให้เกิดความไพเราะและมีความหมายที่ลึกซึ้ง

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง คือ ความงามของภาษา ที่เกิดจากการใช้เสียงอันไพเราะ ในที่นี้ผู้วิจัยแบ่งได้เป็น 3 ประเด็น ได้แก่ 1) เสียงพยัญชนะ 2) เสียงสระ 3) เสียงวรรณยุกต์ มีรายละเอียดดังนี้

เสียงพยัญชนะ คือ เสียงสัมผัสพยัญชนะ เกิดจากการใช้คำสองคำขึ้นไป ที่มีเสียงพยัญชนะต้นเป็นเสียงเดียวกัน ส่งผลให้คำสองคำขึ้นไปดังกล่าวเป็นคำสัมผัสพยัญชนะ ก่อให้เกิดความงามในลีลาวรรณศิลป์แห่งการใช้คำ การใช้คำสัมผัสพยัญชนะ มี 7 ลักษณะ ได้แก่ เสียงคู่ เสียงเทียบคู่ เสียงเทียบมรด เสียงเทียบบรรด เสียงทบคู่ เสียงแทรกคู่ และเสียงแทรกกรด รวมทั้งการใช้สำเนียงพยัญชนะทั้ง 8 ลักษณะ (เศรษฐ พลอินทร์, 2524, หน้า 89-90) ดังนี้

เสียงคู่ หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันหรือคล้ายกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน

เสียงเทียบคู่ หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันหรือคล้ายกัน 3 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

เสียงเทียบมรด หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันหรือคล้ายกัน 4 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน

เสียงเทียบบรรด หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันหรือคล้ายกัน 5 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน

เสียงทบคู่ หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันหรือ 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน จำนวน 2 คู่

เสียงแทรกคู่ หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 2 คำ หรือ 3 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน มีคำคั่นกลาง 1 คำ

เสียงแทรกกรด หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 2 คำ หรือ 3 คำ มีคำคั่นกลาง

นอกจากนี้ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2526 หน้า 36-38) ได้ให้ความหมายคำว่า สัมผัส ไว้ว่า สัมผัส คือ ลักษณะบังคับให้คล้องจองกัน และกล่าวถึง สัมผัสอักษรหรือสัมผัสพยัญชนะไว้ว่า จำแนกได้ 7 แบบ ได้แก่ คู่ คือ อักษรเดี่ยวเรียง 2 คำ เทียบคู่ คือ อักษรเดี่ยวเรียงกัน 3 คำ เทียบมรด คือ อักษรเดี่ยวเรียง 4 คำ เทียบบรรด คือ อักษรเดี่ยวเรียง 5 คำ ททบคู่ คือ

อักษรสองตัวเรียงกันตัวละ 2 คำ แทรกคู่ คือ มีอักษรอื่นคั่นกลาง 1 คำ แทรกรถ คือ มีอักษรอื่นคั่นกลาง 2 คำ

เศรษฐ พลอินทร์ (2524, หน้า 89-90) กล่าวถึง การใช้สำเนียงพยัญชนะหรือเรียกว่า สำเนียงอักษรไว้ 9 ลักษณะ ได้แก่ วิกัป คือ คำมีสระ อะ อยู่หน้าคำ ทิรจักร คือ คำมีเสียง อะ อยู่กลางคำพหิรจักร คือ คำมีเสียง อะ อยู่ท้ายคำ สังชะ คือ เสียงวิกัปเรียงกันสองคำ วิสังชะ คือ เสียงวิกัปต่างพยัญชนะกันสองคำ ยมก คือ เสียงคำซ้ำ ยัตถังค คือ เสียงอยู่ท้ายวรรคหนึ่งต่อเนื่องไปยังคำหน้าของอีกวรรคหนึ่ง นิสสัย คือ คำหลังของวรรคหน้าเป็นเสียงเดียวกับคำแรกของวรรคหลัง นิสสิต คือ เสียงพยัญชนะของคำหน้า เป็นเสียงเดียวกับคำที่สองของวรรคหลัง

นอกจากนั้น ดวงมน จิตรจำนงค์ (2566, หน้า 29-30) ยังกล่าวถึงใช้เสียงพยัญชนะที่สัมพันธ์กับความหมาย กวีมักเลือกใช้คำที่มีเสียงอย่างหนึ่งเพื่อสื่อความหมายอย่างหนึ่ง และมักเลือกใช้เสียงอีกอย่างหนึ่ง เพื่อสื่อความหมายลักษณะอื่น ได้แก่ เสียงนาสิก เสียงระเบิด เสียงเสียดแทรก และเสียงพยัญชนะท้ายเป็นเสียงระเบิดหรือคำตาย โดยเสียงนาสิกใช้ในคำที่บ่งความรู้สึกนุ่มนวลค่อยเป็นค่อยไป เสียงระเบิด ใช้ในคำที่บ่งความรู้สึกแข็งกระด้าง เสียงเสียดแทรก ใช้ในคำที่บ่งความหมายถึงการเคลื่อนไหวอย่างเมื่อมีการเสียดสีหรือขี้มแทรก เสียงพยัญชนะท้ายเป็นเสียงระเบิดหรือคำตาย ใช้ในคำที่บ่งความรู้สึกกดดันบีบคั้น ถ่วงหนัก โดยเฉพาะเมื่อมีเสียงวรรณยุกต์เป็นเสียงต่ำ (เสียงเอก) เช่น กลอนกลบท ประเภท กลบท อักษรกลอนตาย

เสียงสระ คือ เสียงสัมผัสสระ เกิดจากการใช้คำสองคำขึ้นไปที่มีเสียงสระและเสียงตัวสะกดเป็นเสียงเดียวกัน ส่งผลให้คำสองคำขึ้นไปตั้งกล่าวเป็นคำสัมผัสสระก่อให้เกิดความงามในลีลาวรรณศิลป์แห่งการใช้คำ การใช้คำสัมผัสสระ มี 6 ลักษณะ ได้แก่ เสียงเคียง เสียงเทียบเคียง ทบเคียง เทียมแอก แทรกเคียง แทรกแอก (رينฤทัย สัจจพันธุ์, 2526, หน้า 45) ดังนี้

เสียงเคียง หมายถึง เสียงสระและเสียงตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน

เสียงเทียบเคียง หมายถึง เสียงสระและเสียงตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 3 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน

เสียงทบเคียง หมายถึง เสียงสระและเสียงตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน และตามด้วยคำที่มีเสียงสระและตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน โดยคำในคู่ที่ 1 และ คู่ที่ 2 มีเสียงสระและตัวสะกดต่างกัน

เสียงเทียบแอก หมายถึง เสียงสระและเสียงตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 2 คำ แต่มีคำจำนวน 1 คำ มาคั่นกลางระหว่าง 2 คำ นั้น

เสียงแทรกเคียง หมายถึง เสียงสระและเสียงตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 2 คำ แต่มีคำจำนวน 1 คำ มาคั่นกลางระหว่าง 2 คำ นั้น และจะต้องอยู่ต้นวรรคหรือกลางวรรค

เสียงแทรกแอก หมายถึง เสียงสระและเสียงตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 2 คำ แต่มีคำจำนวน 2 คำ มาคั่นกลางระหว่าง 2 คำนั้น

เสียงวรรณยุกต์ คือ เสียงที่ใช้ร่วมกับพยัญชนะและสระเพื่อสร้างคำวรรณศิลป์ขึ้นมา มี 2 รูปแบบ ได้แก่ เสียงวรรณยุกต์ตามข้อกำหนดตามฉันทลักษณ์ และเสียงวรรณยุกต์ในชั้นเชิงของกวี (เศรษฐ พลอินทร์, 2524, หน้า 90)

เสียงวรรณยุกต์ตามข้อกำหนดตามฉันทลักษณ์ คือ การนำกฎเกณฑ์บางประการมาใช้เพื่อให้บทประพันธ์มีความงามโดดเด่น ได้แก่ ละลอกฉลอง และละลอกทับ

ละลอกฉลอง คือ คำมีรูปวรรณยุกต์เอกหรือโทกำกับ อยู่ท้ายวรรครับของฉันทลักษณ์กลอนสุภาพ ส่วนละลอกทับ คือ คำมีรูปวรรณยุกต์เอกหรือโทกำกับ อยู่ท้ายวรรคส่งของฉันทลักษณ์กลอนสุภาพ

เสียงวรรณยุกต์ในชั้นเชิงของกวี คือ การเลือกใช้คำเสียงวรรณยุกต์จัดวางในตำแหน่งที่เหมาะสม เมื่ออ่านทำนองเสนาะจะทำให้เกิดความไพเราะ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สุนทรียลักษณ์ด้านเสียงเป็นส่วนสำคัญที่กวีให้ความสำคัญต่อการนำมาใช้เสียงมาใช้สร้างคำวรรณศิลป์

1.3.2 สุนทรียลักษณ์ด้านคำ ประสิทธิ์ กาศย์กลอน (2518, หน้า 109-115)

กล่าวถึงแนวทางพิจารณาถ้อยคำในกวีนิพนธ์ไว้ 10 ประการ ได้แก่ การประหยัดคำ การใช้คำที่ทำให้เกิดความรู้สึก การใช้คำที่ทำให้เกิดภาพพจน์หรือเกิดมโนภาพ คำที่ทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจและกินใจ คำที่มีอำนาจเร้าใจให้เกิดความซาบซึ่งประทับใจ การเลือกพ้องคำให้เหมาะกับเนื้อเรื่อง การใช้คำง่าย ๆ การใช้คำพูดให้ถูกลำดับ การใช้คำซ้ำ และการใช้คำเลียนเสียง

สุนทรียะด้านคำ คือ การใช้คำกับถ้อยคำเพื่อสร้างความงามในภาษาวรรณคดี ศรียาภักย์ (2565, หน้า 122-129) กล่าวถึง ลักษณะของการใช้คำกับถ้อยคำเพื่อสร้างวรรณศิลป์ในภาษา ไว้ 6 ประการ ได้แก่ คำซ้ำ คำพ้อง ถ้อยคำพวน ถ้อยคำไม่เป็นภาษาคำสร้อยท้ายบาทและคำสร้อยสลับวรรค และคำตาย ดังนี้

คำซ้ำ คือ การนำคำมูลมากล่าวซ้ำกัน 2 ครั้ง ซึ่งอาจทำให้ความหมายมีน้ำหนักขึ้น เบาลง หรือเปลี่ยนไปจากเดิมได้

คำพ้อง ประกอบไปด้วย คำพ้องรูป คำพ้องเสียง คำพ้องรูป และพ้องเสียง และคำพ้องความหมาย โดยคำพ้องรูป คือ คำที่มีรูปเขียนเหมือนกัน แต่การออกเสียง และความหมายต่างกัน คำพ้องเสียง คือ คำที่มีรูปเขียนต่างกัน การออกเสียงเหมือนกัน แต่ความหมายต่างกัน คำพ้องรูปพ้องเสียง คือ คำที่เขียนและออกเสียงเหมือนกัน แต่ความหมายต่างกัน คำพ้องความหมาย คือ คำที่มีรูปเขียนและออกเสียงต่างกัน แต่มีความหมายเหมือนกัน

ถ้อยคำพวน คือ หน่วยภาษา 2 พยางค์ขึ้นไป สลับเสียงสระกัน

ถ้อยคำไม่เป็นภาษา คือ ถ้อยคำที่ไม่มีมีความหมาย แต่พอประกอบกับ ถ้อยคำที่มีความหมายอื่น ๆ แล้วแสดงสาระสำคัญของเรื่องได้

คำสร้อยท้ายบาทและคำสร้อยสลับวรรค พบในงานประพันธ์ประเภทโคลง และร่าย

คำตาย คือ การใช้คำที่มีพยัญชนะท้ายในมาตรา ก กด กบ และคำประสม ด้วยสระเสียงสั้นที่ไม่มีพยัญชนะท้าย มาสร้างเป็นคำวรรณศิลป์ที่สื่อความหมายที่หนักแน่น

1.3.3 สุนทรียลักษณะด้านความหมาย

1) การใช้โวหาร พระยาอุปกิตศิลปสาร (2548, หน้า 338-345) ได้แบ่ง โวหารไว้ในหนังสือหลักภาษาไทย เป็น 5 ชนิด คือ บรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร เทคนาโวหาร สาธกโวหาร และอุปมาโวหาร สรุปได้ดังนี้

บรรยายโวหาร เป็นสำนวนที่อธิบายเรื่องราวโดยถ้อยคำ หมายถึง สำนวนที่กล่าวเรื่องยืดยาวตามความรู้ของผู้แต่ง สำนวนที่แต่งเป็นบรรยายโวหารนั้น มีหลาย ประเภทดังนี้ คือ การเล่าเรื่องราวต่าง ๆ เช่น นิทาน ประวัติต่าง ๆ ตำนานต่าง ๆ รายงาน หรือจดหมายเหตุ

พรรณนาโวหาร คือ สำนวนที่พูดรำพันถึงสิ่งต่าง ๆ ตามที่ตนพบเห็น ว่าเป็นอย่างไร หรือรำพันถึงความรู้สึกของตนหรือผู้อื่นว่าเป็นอย่างไร เป็นอย่างไร ตามความคิด ของผู้แต่ง ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้ความรู้ค้นคว้าเหตุผลเท่าใดนัก ข้อความที่ยกมากล่าวเป็น พรรณนาโวหารมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับการยกพระเกียรติ การชมภูมิประเทศ หรือความคิดต่าง ๆ

เทคนาโวหาร คือ สำนวนที่ใช้แสดงหรืออธิบายข้อความให้กว้างขวาง ออกไป โดยเอาเหตุผลหรือหลักฐานมาประกอบความรู้ความเห็นของผู้แต่ง ด้วยมุ่งหมายที่จะ ให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจความหมายชัดเจน และเพื่อให้เห็นจริงและเชื่อถือตามเป็นข้อใหญ่ ดังนั้น ข้อความที่ใช้เทคนาโวหารนี้มักเป็นข้อปัญหา ความเห็น วิชา และข้อจรรยา หรือสุภาษิต ฯลฯ

สาธกโวหาร ได้แก่ โวหารที่ผู้เขียนต้องการให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจ เรื่องที่อ่านได้แจ่มแจ้ง จึงยกเหตุการณ์ สถานการณ์ หรือเรื่องนิทานมาเป็นตัวอย่างประกอบ

อุปมาโวหาร หรือโวหารเปรียบเทียบ เป็นโวหารที่ผู้เขียนมุ่งให้ผู้อ่านได้เข้าใจ หรือมองเห็นภาพของสารที่อ่านได้ชัดเจน จึงยกเอาสถานการณ์ บุคคล หรือสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เขียนถึงนั้น

ประสิทธิ์ กาพย์กลอน (2518, หน้า 89-93) ได้กล่าวถึงโวหารในภาษากวีไว้ว่า หมายถึงการใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิง เป็นการแสดงข้อความออกมาในทำนองต่าง ๆ กัน โดยพยายามเลือกสรรถ้อยคำเพื่อประพันธ์ความหมายให้แจ่มแจ้ง และยังได้จำแนกโวหารในภาษากวี ออกเป็น 5 ประเภท คือ บรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหาร และอุปมาโวหาร

บรรยายโวหาร คือ โวหารเล่าเรื่องตามลำดับเหตุการณ์ หลักสำคัญในการแต่งเรื่องบรรยายโวหาร คือ ความใช้ภาษาง่าย ๆ อ่านแล้วเข้าใจเหมือนกับผู้อ่านได้อยู่ร่วมเหตุการณ์

พรรณนาโวหาร คือ โวหารที่กล่าวรำพึงถึงความงามของศิลปะธรรมชาติ รวมทั้งการระบายความรู้สึกด้วยภาษาอันไพเราะ พรรณนาต่างกับบรรยายโวหารตรงที่พรรณนาโวหารใสอารมณ์และความรู้สึกของผู้ประพันธ์ลงไปด้วย

เทศนาโวหาร คือ โวหารที่กล่าวชี้แจงสั่งสอน อันประกอบด้วยเหตุและผล เพื่อชักจูงให้ผู้อ่านเห็นตาม โวหารประเภทนี้เหมาะกับการแสดงหัวข้อหลักธรรม

สาธกโวหาร คือ โวหารที่ยกเรื่องราวหรือตัวอย่างประกอบ เพื่อให้ข้อความในเรื่องเด่นชัดขึ้น โดยมากมักนำมากล่าวไว้ตอนท้ายที่เป็นเทศนาโวหาร เพราะเป็นเรื่องแสดงอุทาหรณ์ความเป็นไปประกอบกับเทศนาโวหาร

อุปมาโวหาร คือ โวหารที่กล่าวเปรียบเทียบ ใช้คู่กับอุปไมย อุปไมยแปลว่า บทที่กล่าวก่อน อุปมา แปลว่า บทที่กล่าวเปรียบ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่านักวิชาการทั้งสองท่านมีแนวคิดด้านการใช้โวหารสอดคล้องกัน ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้วิเคราะห์โวหารในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์เรื่อง “ทางจักรา” และเมื่อศึกษาโวหารการเขียนก็ควรศึกษาภาพพจน์ควบคู่กันไป เพราะทั้งสองสิ่งนิยมใช้ร่วมกันเพื่อนำพลังของคำมาเสริมความหมายของคำประพันธ์ให้เกิดจินตภาพชัดเจน และสละสลวยขึ้น

2) การใช้ภาพพจน์ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554) ให้ความหมายคำว่า “ภาพพจน์” ไว้ว่า ถ้อยคำที่เป็นสำนวนโวหารทำให้นึกเห็นเป็นภาพ ถ้อยคำที่เรียบเรียงอย่างมีชั้นเชิงเป็นโวหารมีเจตนาให้มีประสิทธิผลต่อความคิด ความเข้าใจ ให้จินตนาการและถ่ายทอดอารมณ์ได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้งกว่าการบอกเล่าที่ตรงไปตรงมา

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2529, หน้า 126) อธิบายความหมายของ “ภาพพจน์” ไว้ว่า คือ ถ้อยคำที่เรียบเรียงอย่างใช้โวหาร ไม่กล่าวอย่างตรงไปตรงมา ทั้งนี้โดยมีเจตนาให้มีประสิทธิภาพต่อความเข้าใจ และต่อความรู้สึกยิ่งขึ้นกว่าการใช้ถ้อยคำบอกเล่าตามธรรมดา

จากนิยามความหมาย “ภาพพจน์” ข้างต้น สรุปได้ว่า ภาพพจน์เป็นการใช้ภาษาอย่างมีศิลปะ ซึ่งเกิดจากการเรียบเรียงถ้อยคำให้มีความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นพิเศษ แตกต่างไปจากความหมายเดิม เพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ อารมณ์ หรือความรู้สึกบางอย่างที่ชัดเจนขึ้นยิ่งกว่าการใช้ถ้อยคำธรรมดา

ดวงมน จิตรจรรย์ (2566, หน้า 143-175) ได้แบ่งประเภทของความเปรียบ ไว้ 6 ประการ ได้แก่

บุคคลวัต (Personification) คือ ความเปรียบที่พรรณนาให้สัตว์ ความคิดนามธรรม หรือวัตถุ แสดงลักษณะไม่ว่าในด้านรูปลักษณ์ ลักษณะนิสัย ความรู้สึก หรือพฤติกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นบุคคล

ความเปรียบประชด (Irony) คือ ความเปรียบที่มุ่งเน้นจะสื่อความหมายที่ตรงกันข้ามกับความหมายของคำที่ใช้ เช่น ใช้คำที่มีความหมายโดยปกติในทางขึ้นชมยกย่องมาแสดงการติเตียนเหยียดหยาม หรือในทางกลับกัน อาจใช้คำที่ปกติเป็นคำตำหนิ มาแสดงการชมเชยก็ได้ ตัวอย่างของกรณีแรก เช่น “แกมันเก่งหาไม่ได้อีกแล้ว” “งามหน้าละที่นี้” หรือ “ก็ตรัสรู้แล้วไม่ใช่หรอ” กรณีหลังเช่น “ไอ้โฮไม่ค่อยจะขยับเลยนะนี่” หรือ “เธอละซ่าไม่หาย”

อุปมา (Simile) คือ ความเปรียบที่ต้องการอธิบายลักษณะของสิ่งหนึ่งสิ่งใด (ไม่ว่ารูปธรรม หรือ นามธรรม) โดยนำไปเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งซึ่งมักเป็นรูปธรรมที่รู้จักกันคืออยู่แล้ว สิ่งที่น่ามาเทียบกันเป็นสิ่งที่เห็นได้ว่ามีส่วนพ้องต้องกันอยู่ ผู้อ่านจึงจำเป็นต้องพิจารณาว่า ผู้ประพันธ์ต้องการเน้นลักษณะใดในการแสดงแนวเทียบนั้น เป็นต้นว่า “นัยน์ตาเธอเหมือนดวงดาว” เป็นการเน้นแสงสุกใสเป็นประกายจากดวงตาไม่ใช่เน้นรูปทรงของดวงดาวว่ากลม รี เล็ก หรือใหญ่ ซึ่งจะเปรียบกับดวงดาวไม่ได้ ความเปรียบชนิดนี้สังเกตได้จากคำแสดงการเปรียบเทียบ เช่น เหมือน, ดัง, ดูจ, เสมือน เป็นต้น

อุปลักษณ์ (Metaphor) คือ ความเปรียบแสดงลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยกล่าวถึงอีกสิ่งหนึ่งแทน เพื่ออิงความหมายจากสิ่งนั้นให้โยงไปยังสิ่งที่ประสงค์จะอธิบาย ตัวอย่าง เช่น “ตีนแมว” เป็นอุปลักษณ์เพื่อชี้ลักษณะย่องเบาของขโมย เมื่อเข้าลักทรัพย์อย่างไม่ให้มีเสียง ดังใช้ว่า “เมื่อคืนนี้ ตีนแมวขนของบ้านปากซอยเสี่ยเกลี้ยงเสี่ยว มารู้อวดอนช้านี้เอง”

อติพจน์ (Hyperbole) บางครั้งความรู้สึกนึกคิดซึ่งเป็นนามธรรมเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องแสดงออกด้วยถ้อยคำที่มีความหมายเกินจริง จึงจะมีน้ำหนักเทียบเท่ากับที่ปรากฏจริง ๆ ในจินตภาพได้ ความเปรียบซึ่งแสดงความเกินจริงอย่างตั้งใจ เพื่อสื่อความหมายเกินกว่าความหมาย โดยพยัญชนะ เรียกว่า อติพจน์ ในชีวิตประจำวันเราอาจใช้ความเปรียบเกินจริงอยู่ไม่น้อย เช่น “คอยนานเป็นปี” อาจพูดเพื่อบอกว่าคอยอยู่นานแล้วแม้เพียงสองสามชั่วโมงแต่ก็นานในความรู้สึกของผู้พูดเหมือนสักปีหนึ่งได้

สัญลักษณ์โดยทั่วไป สัญลักษณ์ซึ่งบัญญัติขึ้นใช้แทนคำภาษาอังกฤษว่า Symbol ก็คือ สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งกำหนดสมมุติให้หมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง เช่น รูปหัวใจเป็นสัญลักษณ์ของความรัก สีดำเป็นสัญลักษณ์ของความเศร้า มลทินหรือความชั่วร้าย เสียงพูดของมนุษย์เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายที่ต้องการสื่อสาร เหล่านี้เป็นต้น

กาญจนา นาคนกุล และคณะ (2521, หน้า 240) ได้แบ่งประเภทของภาพพจน์ ออกเป็น 9 ประเภท ได้แก่ อุปมา (Simile) คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกันโดยมีคำเชื่อมโยง เช่น เหมือน ดุจ ดัง เช่น ปาน ราว ประหนึ่ง เพียง อุปลักษณ์ (Metaphor) คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบที่นำลักษณะเด่นของสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบมากล่าวทันที โดยไม่มีคำเชื่อมหรือบางครั้งอาจมีคำว่า เป็น อนุนามนัย (Synecdoche) คือ ภาพพจน์ที่เกิดจากการใช้คุณสมบัติเด่น ๆ ส่วนหนึ่งเพื่อแทนความหมายทั้งหมด อทินามนัย (Metonymy) คือ ภาพพจน์ที่เกิดจากการใช้ชื่อเรียกรวม ๆ แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง บุคลาธิษฐาน (Personification) คือ ภาพพจน์ที่เกิดจากการเปรียบเทียบโดยนำสิ่งไม่มีชีวิต หรือมีชีวิต แต่ไม่ใช่คนมากล่าวราวกับเป็นคน อติพจน์ (Hyperbole) คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบเกินความจริง สัทพจน์ (Onomatopoeia) คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบโดยใช้คำเลียนเสียง วิภาษ (Oxymoron) คือ ภาพพจน์ที่เกิดจากการใช้คำที่มีความหมายขัดแย้งกัน นำมาคู่กันได้อย่างกลมกลืน อรรถวิภาษ (Paradox) คือ ภาพพจน์ที่เกิดจากการแสดงความหมายที่ดูเหมือนจะขัดแย้งกันหรือเป็นไปได้แต่เมื่อวิเคราะห์ความหมายลึกซึ้งลงไปอาจตีความได้อย่างกลมกลืน

นภาลักษณ์ สุวรรณธาดา (2540, หน้า 294-298) ได้อธิบายความหมายของภาพพจน์ว่า หมายถึง ถ้อยคำที่ทำให้เกิดภาพในใจ ได้แก่ อุปมา (Simile) คือ การเปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกันหรือแตกต่างกัน มักใช้คำเชื่อม เช่น เหมือน เปรียบ ดุจ ดัง ประดุจ อุปลักษณ์ (Metaphor) เป็นการกล่าวเปรียบเทียบอีกวิธีหนึ่ง แต่ต่างกับอุปมาตรงที่อุปลักษณ์จะไม่กล่าวเปรียบเทียบตรง ๆ จะใช้วิธีกล่าวเป็นนัยให้เข้าใจเอง ไม่มีคำเชื่อมให้เห็นชัดอย่างอุปมา บุคลาธิษฐาน (Personification) หมายถึง ภาพพจน์ที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิต ไม่มีวิญญาณ ไม่มีความคิดเสมือนเป็นสิ่งมีชีวิต มีวิญญาณ อนุนามนัย (Synecdoche) คือ การนำส่วนน้อยหรือ

ส่วนย่อยหรือส่วนที่เด่นชัดมากแล้ว โดยหมายถึงส่วนทั้งหมด นามนัย (Metonymy) หมายถึง การเรียกอีกสิ่งหนึ่งโดยใช้คำอื่นแทน ไม่เรียกดตรง ๆ แต่ต้องเป็นคำที่รู้จักกันทั่วไป เมื่อกล่าวถึง ก็รู้ทันทีว่าหมายถึงสิ่งใด อธิพจน์ (Hyperbole) คือ การกล่าวเกินจริง อาจมากเกินจริงหรือน้อยเกินจริงก็ได้ ปฏิพจน์ (Paradox) คือ การใช้ถ้อยคำที่มีความหมายตรงข้ามกันหรือขัดแย้งกัน มากล่าวอย่างกลมกลืนกัน สัทพจน์ (Onomatopoeia) หมายถึง ภาพพจน์ที่เลียนเสียง หรือแสดง ลักษณะอาการต่าง ๆ เช่น เสียงดนตรี เสียงร้องของสัตว์

จูไรร์ตัน ลักษณะศิริ (2556, หน้า 68-74) กล่าวถึงภาพพจน์ไว้ว่า ภาพพจน์ คือ ถ้อยคำที่ทำให้เกิดภาพในใจโดยใช้กลวิธีหรือชั้นเชิงในการเรียบเรียงถ้อยคำให้มีพลัง ที่จะสัมผัสอารมณ์ของผู้อ่านจนเกิดความรู้สึกประทับใจ เกิดความเข้าใจลึกซึ้งและเกิดอารมณ์ สะเทือนใจ ได้แก่

อุปมา (Simile) คือ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งที่ได้โดย ธรรมชาติแล้วมีสภาพที่แตกต่างกัน แต่มีลักษณะเด่นร่วมกันและใช้คำที่มีความหมายว่า เหมือนหรือคล้ายคำแสดงการเปรียบเทียบ เพื่อเน้นให้เห็นจริงว่า เหมือนอย่างไร ในลักษณะใด

อุปลักษณ์ (Metaphor) คือ การเปรียบเทียบด้วยการกล่าวสิ่งหนึ่งเป็น อีกสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำแสดงการเปรียบเทียบว่า “เป็น” หรือ “คือ” ความหมายจึงลึกซึ้งกว่า อุปมา

สัญลักษณ์ (Symbol) คือ การเปรียบเทียบที่เรียกสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยใช้ คำอื่นแทนคำที่ใช้เรียกนั้น เกิดจากการเปรียบเทียบและตีความซึ่งใช้กันมานานจนเป็นที่เข้าใจ กันโดยทั่วไป

นามนัย (Metonymy) คือ การใช้คำหรือวลีซึ่งบ่งลักษณะหรือคุณสมบัติ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาแสดงความหมายแทนสิ่งนั้นทั้งหมด

อธิพจน์ (Hyperbole) คือ การกล่าวเกินจริงซึ่งเป็นความรู้สึก หรือความคิดของผู้กล่าวต้องการย้ำ ความหมายให้ผู้ฟังรู้สึกหนักแน่นจริงจัง

บุคคลวัตหรือบุคคลาธิษฐาน (Personification) คือ การสมมุติให้สิ่งที่ไม่ใช่ ชีวิต ไม่มีความคิด สิ่งที่เป็นนามธรรมหรือสัตว์ให้มีสติปัญญาอารมณ์หรือกิริยาอาการเหมือน มนุษย์

ปฏิทรรศน์ (Paradox) คือ การใช้ถ้อยคำหรือข้อความที่มีความหมาย ตรงข้ามหรือขัดแย้งกัน มากล่าวเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดความหมายที่ชัดเจน

ปฏิพจน์ (Oxymoron) คือ การใช้คำที่ไม่สอดคล้องกันหรือขัดแย้งกันมารวมไว้ด้วยกันเพื่อให้มีความหมายที่ให้ความรู้สึกขัดแย้งหรือเพิ่มน้ำหนักให้แก่ความหมายของคำแรก

คำถามเชิงวาทศิลป์ (Rhetorical question) คือ การตั้งคำถามแต่ไม่ได้หวังคำตอบหรือถ้ามีคำตอบก็เป็นคำตอบที่ทั้งผู้ถามและผู้ตอบรู้อยู่แล้ว นักเขียนจะใช้คำถามเชิงวาทศิลป์เพื่อร่าอารมณ์ผู้อ่านหรือสื่อความหมายและข้อคิดที่ต้องการ

การเลียนเสียงธรรมชาติ (Onomatopoeia) คือ การใช้คำที่เลียนเสียงธรรมชาติ เช่น เสียงดนตรี เสียงร้องของสัตว์ หรือเลียนเสียงกิริยาอาการต่าง ๆ ของคน

สัมพจน์ (Synecdoche) คือ การกล่าวถึงส่วนย่อยของสิ่งใดสิ่งหนึ่งแต่ต้องการให้มีความหมายถึงส่วนเต็มหรือทั้งหมด

การกล่าวอ้างถึงหรือการกล่าวเท่าความ (Allusion) คือ การกล่าวอ้างถึงบุคคลสถานที่เหตุการณ์ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ หรือการกล่าวอ้างข้อความตอนหนึ่งตอนใดจากวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ ทั้งโดยตรงและดัดแปลงมา

สมเกียรติ รัชมณี (2551) กล่าวถึงภาพพจน์โดยแบ่งเป็น 19 ชนิด ดังนี้

อุปมา หมายถึง การเปรียบเทียบของสิ่งหนึ่งให้เหมือนหรือคล้ายกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยพ้องเสียงที่คุณสมบัติหรือลักษณะเป็นสำคัญ โดยใช้คำเปรียบเทียบต่าง ๆ เป็นคำเชื่อม

อุปลักษณ์ หมายถึง การเปรียบเทียบของสิ่งหนึ่งว่ามีคุณสมบัติร่วมหรือเช่นเดียวกับอีกสิ่งหนึ่งโดยพ้องเสียงที่คุณสมบัติไม่ใช่รูปสมบัติ อาจใช้คำเปรียบเทียบเป็น เทาเท่ากับ หรือไม่มีคำเปรียบเทียบก็ได้

สัญลักษณ์ หมายถึง การนำสภาพหรือลักษณะของสิ่งหนึ่งใช้แทนหรือเป็นตัวแทนของอีกสิ่งหนึ่งที่ต้องการกล่าวถึง

บุคคลวัต หรือบุคคลาธิษฐาน หมายถึง การทำสิ่งที่ไม่ใช่คนให้มีความรู้สึกนึกคิดอย่างคนเพื่อให้เกิดความรู้สึกประทับใจ มีอารมณ์สะเทือนใจหรือให้ภาพที่งดงามเป็นภาษากวี

สมมติภาวะ หมายถึง การกำหนดให้ผู้เขียนหรือบุคคลในเรื่องกล่าวถ้อยคำเจรจากับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ อาจเป็นสถานที่ สิ่งของ ต้นไม้ ดอกไม้ ความคิด นามธรรมใด ๆ บุคคลที่เสียชีวิตไปแล้ว หรือไม่มีตัวตนอยู่ในสถานที่แห่งนั้น

อติพจน์หรืออติพจน์ หมายถึง การกล่าวเกินจริงเป็นภาพพจน์ที่เกิดจากความคิดของกวีที่ต้องการย้ำความรู้สึกที่มีต่อความหมายนั้นให้เห็นเป็นเรื่องสำคัญหรือยิ่งใหญ่

อวพจน์ เป็นภาพพจน์ที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับอติพจน์ คือ การกล่าวลดน้ำหนักให้น้อยลง เพื่อลดความหมายลง บางครั้งใช้ในเชิงประชนหรือยั่วล้อเพื่อความขบขัน

อุปนิเสธ เป็นภาพพจน์ที่กล่าวลดน้ำหนักความลงในเชิงปฏิเสธ มีลักษณะเดียวกับอวพจน์แต่แสดงออกเป็นแบบปฏิเสธ

นามนัย หมายถึง การใช้คำ หรือวลีแทนสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีลักษณะเด่น หรือมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสิ่งนั้น อาจเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ได้

สัมพจน์ หมายถึง การใช้คำหรือวลีแทนสิ่งที่ต้องการกล่าวถึง อาจจะใช้ส่วนย่อยแทนส่วนใหญ่มหุ้ทั้งหมด ใช้ส่วนใหญ่มหุ้ทั้งหมดแทนส่วนย่อยหรือกำหนดให้นามธรรมแสดงกิริยาอย่างรูปธรรม

อุปมานิติน์ หมายถึง การใช้เรื่องราว นิทาน มาประกอบ ขยายหรือแนะนำให้ผู้่านหรือผู้ฟังทราบโดยนัย

การอ้างถึง หรือการเท้าความ เป็นการนำเอาบุคคล เหตุการณ์ เรื่องราวในอดีต วาหะสำคัญ นิทาน ประวัติสถานที หรือวรรณคดีที่มีมาก่อนมากล่าวอ้างให้เห็นเป็นอุทาหรณ์

การแฝงนัย หมายถึง ภาพพจน์ที่เจตนาจะสื่อสารข้อความที่ตรงกันข้ามกับถ้อยคำที่ใช้ในภาพพจน์นั้น หรือการขัดกันระหว่างความเป็นจริงกับที่ปรากฏให้เห็น

ปฏิพจน์ หรือวิภาษ หมายถึง การกล่าวถ้อยคำหรือวลีที่มีความหมายไม่สอดคล้อง ขัดแย้งหรือตรงกันข้าม นำมารวมกันหรือเข้าคู่กันเพื่อให้เกิดความหมายใหม่

ปฏิทรรศน์ หรืออรรถวิภาษ หมายถึง การกล่าวถ้อยคำที่แสดง ความหมายคล้ายจะขัดแย้งกัน ไม่สอดคล้องกัน ไม่น่าเป็นไปได้ แต่เมื่อได้วิเคราะห์ตีความแล้ว ก็เป็นไปได้ดังที่กล่าว

แนวเทียบ หมายถึง การเปรียบเทียบเรื่องราว เหตุการณ์ พฤติกรรม ความคิด หรือสภาพใด ๆ ของสองสิ่งซึ่งมีลักษณะเหมือนหรือต่างกันให้เข้าคู่กันไป

สัทพจน์ หมายถึง ภาพพจน์ที่เกิดจากการเลียนเสียงธรรมชาติหรือเสียงต่าง ๆ ให้ผู้่านหรือผู้ฟังเกิดมโนภาพที่ชัดเจน

ปฏิปุจฉา หมายถึง การตั้งคำถามโดยไม่ต้องการคำตอบ เป็นการมุ่งเน้นเนื้อความที่ต้องการสื่อสารให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้่านได้หยุดคิดและตระหนักในสิ่งที่ถาม

อวัตตพากย์ หมายถึง การใช้คำบอกสัมผัส รูป รส กลิ่น เสียงอย่างใดอย่างหนึ่งกับสถานการณ์ปกติที่ไม่ได้ใช้คำเหล่านั้น

จากแนวคิดเรื่องภาพพจน์ข้างต้นผู้วิจัยเลือกใช้แนวคิดของ สมเกียรติ รัชภมณี เนื่องจากแบ่งประเภทของภาพพจน์ไว้ถึง 19 ประเภท ครอบคลุมต่อการศึกษาวិเคราะห์สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย นอกจากนี้ยังมีสุนทรียลักษณ์ทางภาษาในด้านรูปแบบที่น่าจะเป็นอีกปัจจัยที่ต้องนำมาศึกษาวิเคราะห์ประกอบกัน

3) รสวรรณคดี ประสิทธิ์ กาศย์กลอน (2523, หน้า 116-122) กล่าวถึงความหมายของ รสวรรณคดี ไว้ว่า เป็นรสที่บอกถึงอารมณ์ คือ บอกอารมณ์แห่งความพอใจหรืออารมณ์แห่งความไม่พอใจ ถ้าจำแนกภาวะแห่งอารมณ์ออกเป็นส่วปลีกย่อยจะแบ่งได้ 9 รส ได้แก่ สิงคารรส หัสสรส กรุณารส รุทธรส วีรรส ฆยานกรส วิภัจฉรส อัปภูตรส และสันตรส

สิงคารรส คือ รสรัก ได้แก่ความรักของหนุ่มสาว หรือความบันเทิงต่าง ๆ ที่บันดาลให้รักใคร่กัน

หัสสรส คือ รสขบขัน ได้แก่ความขำขัน อันทำให้ใจเราเบิกบาน ซึ่งอาจจะเกิดจากกิริยาท่าทาง ร่างกาย หรือการแต่งตัว รวมถึงความตลกในเชิงกลอนด้วย

กรุณารส คือ รสโศกเศร้า ได้แก่ ร้องไห้ รำพันและหลังน้ำตา ความโศกเศร้าอาจเกิดจากการประสบสิ่งที่ไม่ปรารถนา

รุทธรส คือ รสโกรธ ซึ่งเกิดจากภาวะต่าง ๆ กันหลายอย่าง เช่น ความหวงแหน ความแค้น ความเมา เป็นต้น ภาวะเหล่านี้ทำให้คิ้วขมวด เม้มริมฝีปากหรือหัวใจเต้นแรง

วีรรส คือ รสกล้าหาญ ได้แก่อาการที่เข้มแข็ง ไม่กลัวศัตรู มีอาการอันสง่า องอาจ ดำรงสติไม่หวั่นกลัวเมื่อเข้าสนามรบ

ฆยานกรส คือ รสแห่งความกลัว อาการของความกลัว ได้แก่ ปากแห้ง ตัวสั่น หน้าซีด เหงื่อแตก ความกลัวนี้เกิดจากสิ่งประหลาด หรือกลัวในสิ่งที่ผิดปกติ

วิภัจฉรส คือ รสที่ก่อให้เกิดความเกลียด แต่มิใช่ความเกลียดที่ผสมด้วยความโกรธ เป็นความเกลียดที่เรียกว่า ความขยะแขยง

อัปภูตรส คือ รสแปลกประหลาดใจ น่าอัศจรรย์ น่าพิศวง สาเหตุแห่งความประหลาดใจ คือ การได้เห็นหรือได้ยินสิ่งประหลาด

สันตรส คือ รสสงบ เป็นรสบริสุทธิ์ที่ไม่มีรสอื่นเจือปนคล้ายรสจิต เป็นรสที่ชุ่มเย็นให้เกิดความสงบชุ่มชื่น รสนี้นับเป็นรสสูงสุด

วรวรรณ ศรียาภัย (2565, หน้า 136-137) กล่าวถึงความหมายของ รสวรรณคดีไว้ว่า รสวรรณคดี หมายถึง อารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านเมื่อได้รับรู้รับทราบ อารมณ์ของตัวละครในเรื่องที่กวีได้ถ่ายทอดออกมา รสวรรณคดี มี 9 รส ได้แก่ ศฤงคารรส เราทรรส วีรรส พิภัสสรส ศานตรส หาสยรส กรุณารส ภยานกรส และอัฏฐตรส โดยศฤงคารรส คือ ความรู้สึกซาบซึ้งในความรักแบ่งออกเป็น 2 ชั้น คือ รักในระยะเพิ่งแรกพบ รักผูกพันที่ต้องจากลา และรักที่เป็นความเสนาหา รวมถึงการแสดงออกผ่านสัมผัสทางกาย เราทรรส คือ ความโกรธ ความแค้นเคือง และความรุนแรง วีรรส คือ ความกล้าหาญของผู้กล้าอย่างวีรบุรุษ พิภัสสรส คือ ความน่ารังเกียจหรือน่าเบื่อระอา ศานตรส คือ ความสงบใจ เกิดจากอารมณ์อันสงบ หาสยรส คือ ความสนุกสนาน เกิดจากการได้รับความขบขัน กรุณารส คือ ความทุกข์โศก จนก่อให้เกิดความสงสารเห็น ภยานกรส คือ ความหวาดกลัว เกิดจากได้รับความน่ากลัว อัฏฐตรส คือ ความอัศจรรย์ใจ เกิดจากได้รับรู้ภาวะน่าพิศวง

4) สีสภาษา ประสิทธิ์ กาพย์กลอน (2523, หน้า 122-125) กล่าวถึง สีสภาษาหรือรสในวรรณคดีไทย โดยจำแนกเป็น 4 แบบ คือ เสาวรจนี นารีปราโมทย์ พิโรธวาหัง และสัลลาปังคพิสัย

เสาวรจนี (ถ้อยคำขมโหม) คือ บทที่ขมความหมาย ส่วนใหญ่เป็นการชมความงามของตัวละคร

นารีปราโมทย์ (ถ้อยคำเกี่ยวหรือบทโอ้โหม) เป็นบทที่แสดงความรักใคร่หรือพูดจาโอ้โหมให้อีกฝ่ายหนึ่งชื่นชอบ

พิโรธวาหัง (ถ้อยคำแสดงความโกรธหรือบทดุด่า) เป็นบทแสดงความโกรธเคียดแค้น หรือดุด่าเหน็บแนม เสียดสีด้วยประการต่าง ๆ

สัลลาปังคพิสัย (ถ้อยคำแสดงความโศก) เป็นบทพรรณนาความโศกเศร้า หรือคร่ำครวญ

วรวรรณ ศรียาภัย (2565, หน้า 137-138) สีสภาษา คือ ศิลปะและสุนทรียภาพที่ทำให้บทร้อยกรองมีความงามทั้งด้านเสียงและความหมาย มี 4 ลักษณะ ได้แก่ เสาวรจนี นารีปราโมทย์ พิโรธวาหัง และสัลลาปังคพิสัย โดยเสาวรจนี คือ บทกล่าวชมความงามของสิ่งต่าง ๆ นารีปราโมทย์ หมายถึง บทแสดงความรักของตัวละคร พิโรธวาหัง หมายถึง บทแสดงอารมณ์โกรธ การทะเลาะ และการต่อสู้ สัลลาปังคพิสัย หมายถึง บทแสดงความเศร้า ผิดหวัง ทุกข์ใจ

1.3.4 สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ

พระยาอุปกิตศิลปสาร (2548, หน้า 350-358) ได้กล่าวไว้ในตำราหลักภาษาไทย หมวดฉันทลักษณ์ สรุปได้ว่า คำประพันธ์แบ่งออกเป็นหลายประเภทหลายรูปแบบ ทั้งแบบที่เป็นของเดิมของไทย และแบบที่ปรับปรุงขึ้นตามภาษาอื่น ได้แก่ ร่าย เป็นคำประพันธ์โบราณของไทย โคลง เป็นคำประพันธ์โบราณของไทย กาพย์เป็นคำประพันธ์ที่ปรับปรุงขึ้นภายหลัง โดยอาศัยแบบแผนทางบาลี สันสกฤต ปนกับของไทย ฉันทเป็นคำประพันธ์ที่ไทยปรับปรุงขึ้นต่อจากกาพย์ โดยใช้ตำราบาลีที่ชื่อว่า “วุดโตทัย” เป็นหลัก กลอนเป็นคำประพันธ์ที่ปรับปรุงขึ้นภายหลังที่สุด และโดยมากใช้เป็นคำร้องต่าง ๆ เช่น เสภา บทละคร เพลงต่าง ๆ คำประพันธ์เหล่านี้ไม่มีในหนังสือวรรณคดี แต่ใช้ร้องทั่วไป มีข้อบังคับต่างกันไป

คำประพันธ์จะมีข้อบังคับที่แตกต่างกันไป แต่ข้อบังคับที่สำคัญของคำประพันธ์ ทั่วไปจะมีอยู่ 2 อย่าง คือ คณะ กับ สัมผัส โดย คณะ จะกำหนดว่า 1 บท มีกี่บาท กี่วรรค ก็คำพยางค์ ส่วนสัมผัส หมายถึง การคล้องจอง สัมผัสที่นิยมในภาษาไทย มี 2 ชนิด คือ สัมผัสสระ และสัมผัสอักษร และประเภทของสัมผัส ประกอบด้วย สัมผัสใน หมายถึง สัมผัสที่คล้องจองกันอยู่ในวรรคเดียวกัน และสัมผัสนอก หมายถึง สัมผัสนอกวรรค คือ คำท้ายวรรคต้นไปสัมผัสกับคำในวรรคต่อไปตามแบบและต้องไม่ซ้ำเป็นคำเดียวกัน

นอกจากนั้น ประสิทธิ์ กาพย์กลอน (2518, หน้า 155-161) กล่าวถึงแบบแผนของคำประพันธ์ แต่ละชนิด โดยจำแนกออกเป็น คำประพันธ์ประเภทโคลง ร่าย ลิลิต กาพย์ กลอน ฉันท และ กล โดยได้กล่าวถึง โคลง ร่าย ลิลิต กาพย์ กลอน ฉันท สอดคล้องกับแนวคิดข้างต้น และยังได้กล่าวถึงความหมายของกลไว้ว่า กล คือ ลักษณะกาพย์กลอนโคลงฉันทที่นักปราชญ์ประดิษฐ์แต่งเติมลักษณะบังคับให้ผิดแปลกออกไปเพื่อให้แต่งได้โดยยาก คำประพันธ์ประเภท กล แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ กลบท และกลอักษร

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบคำประพันธ์ข้างต้นจะพบรูปแบบคำประพันธ์ที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่อง “ทางจักรา” โดยพบมากที่สุด คือ กลอนสุภาพ ประเภทกลอนแปด นอกจากนี้ยังพบ กลอนกลบท โคลงสี่สุภาพ กาพย์ยานี 11 กาพย์ฉับ 16 กาพย์สุรางคนางค์ 32 เพลงพื้นบ้าน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กลอนสุภาพ

“อำลาตากับยายเมื่อสายสวย
ย้อนผ่านทางศาลาแปลกท่าที่

แกห่อข้าวให้มาด้วยอำนาจวิถี
คล้ายเมื่อลวงราตรีมีคนนอน”

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 39)

โคลงสี่สุภาพ

แด่คสายที่สุดแล้ว
 ใบนัดพอส่งทัน
 นางฟ้าประตูลสุวรรณค์
 ‘รอน้อย’ คำคล้ายคล้าย

เสียดขวัญ
 ต่อท้าย
 ยิ้มปลอบ
 บาดซ้ำซ้ำสอง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ.2559, หน้า114)

กาพย์ยานี 11

“เพียงพักสักครู่ครา
 บ่ายนั้นในลานวัด

พอกี่พาให้ข้าหัด
 สัมผัสรู้จักลาน”

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 2)

กาพย์ฉบัง 16

“น้ำไหลในทรวงห้วงคิด
 ดำดิ่งมีดมืดภายใน”

ว้ายวนชลทิศ

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 222)

กลอนกลบท

เดิน ไปกลับสดับใดใครดู เดิน
 หา คั่นใดให้เพลินเพลินคั่น หา
 คา ที่ใจใดเปล่าเงาร่าง คา
 เท้า มีค่านำพาตามี เท้า
 เดิน ดูใครใดสดับกลับไป เดิน
 หา คั่นเพลินเพลินให้ใดคั่น หา
 คา ร้างเงาเปล่าใดใจที่ คา
 เท้า มีตาพานำคามี เท้า

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 102)

เพลงพื้นบ้าน (เพลงพวงมาลัย)

เออระเหย...ลอยมา
 วายูวาโยมาโยเรือนเหย้า
 มาผูกสมัศวรารักเสมอ

ลอยมาหากี่ลอยหาย
 มาหยอกมาเฝ้าเพิงหญ้ายะย้าย
 ให้น้องหลงละเมอกันมากมาย

มาย้วมาแย้มพอให้น้องยิ้ม
พอสมใจพี่ใจเพื่อนใจพ้อง
ต้องกินน้ำตาอยู่กับน้ำนม

พอเอมพออ้มก็ทั้งน้องให้อาย
ใจนางทั้งผองก็ต้องแพ้อาย
น้ำพริกผักต้มขมแล้วก็ตาย

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 205)

จากรูปแบบคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ มีความหลากหลาย โดยเป็นฉันทลักษณ์ตามชนบ ทั้งชนบลายลักษณ์และชนบมุขปาฐะเข้าด้วยกัน อย่างกลมกลืน (สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, 2556, หน้า 2) คำประพันธ์มีลีลาสัมผัสและจังหวะ ไหลลื่น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่ผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ ทางภาษาด้านรูปแบบในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา” เพื่อหาความสัมพันธ์ของ รูปแบบกับสุนทรียลักษณ์ด้านอื่น ตลอดจนความสัมพันธ์กับกลวิธีนำเสนอสาระัตถะของเรื่อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกวีนิพนธ์เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา วิเคราะห์วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา” โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสารัตถะ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุนทรียลักษณ์

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสารัตถะ

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับสารัตถะ จำนวน 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องวิเคราะห์ กวีนิพนธ์ของ **สถาพร ศรีสังข์จ้ง** (กิตติมา จันทร์ลาว, 2555) เรื่อง **พุทธธรรมในบทกวีนิพนธ์ “ฝันจะฝากดอกไม้ไว้ใกล้หมอน” ของพิบูลศักดิ์ ละครพล** (วรวรรธน์ ศรียากัย, สุริยา คำกุนะ และนลินภัทร์ เมฆเกรียงไกร, 2565, หน้า 100) และ เรื่อง **วาทกรรมการศึกษาในงานประพันธ์ ของคิวกานท์ ปทุมสูติ** (บุญยเสนอ ตริวิเศษ, 2563, หน้า 9) สรุปได้ดังนี้

งานวิจัยเรื่อง **วิเคราะห์กวีนิพนธ์ของสถาพร ศรีสังข์จ้ง** ปริญญาโทหลักสูตร ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) ของกิตติมา จันทร์ลาว (กิตติมา จันทร์ลาว, 2555) มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ วิเคราะห์รูปแบบฉันทลักษณ์ กลวิธีการประพันธ์ และวิเคราะห์ แนวคิดที่ปรากฏในกวีนิพนธ์ของ **สถาพร ศรีสังข์จ้ง** ผลการศึกษาพบว่า **สถาพร ศรีสังข์จ้ง** ใช้ รูปแบบในการประพันธ์ในกวีนิพนธ์ 2 ชนิด คือ รูปแบบฉันทลักษณ์ที่มีมาแต่โบราณ อันได้แก่ กลอน กาพย์ โคลง ฉันท์ ร่าย และรูปแบบกวีพจน์อิสระ ด้านกลวิธีการประพันธ์มีวรรณศิลป์ที่เด่น ด้านการใช้คำ การใช้ภาพพจน์ การสรรคำที่เหมาะสมด้วยเสียงและความหมาย ใช้สัญลักษณ์

เมื่อวิเคราะห์แนวคิดพบแนวคิด 5 ประการ คือ ด้านการเมือง การปกครอง ด้านสังคม ด้านธรรมชาติ ด้านความรัก และด้านมนุษย์และจักรวาล

บทความวิจัย เรื่อง **พุทธธรรมในบทกวีนิพนธ์ “ฝันจะฝากดอกไม้ไว้ใกล้หมอน” ของ พิบูลศักดิ์ ละครพล** ศึกษาวิจัยโดย วรวรรณ์ ศรียาภัย, สุริยา คำกุนะ และนลินภัทร์ เมฆเกรียงไกร (2565, หน้า 100) มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือวิเคราะห์สาระและกลวิธีนำเสนอพุทธธรรมในบทกวีนิพนธ์ โดยประยุกต์ใช้แนวคิดพุทธธรรมและแนวคิดการวิเคราะห์วิจารณ์ ผลการศึกษาพบว่า ฝันจะฝากดอกไม้ไว้ใกล้หมอน ใช้รูปแบบกวีนิพนธ์ประเภทร้อยกรอง ลักษณะลีลาการใช้ถ้อยคำให้คุณค่าทางวรรณศิลป์อย่างสมบูรณ์ สื่อสาระและพุทธธรรมสำคัญ 7 ประการ ได้แก่ นิพพาน ปฏิจจสมุปบาท อตัมมยตา ชั้น 5 อุปาทาน ตถตา และโกวัลลยธรรม กลวิธีสื่อสาระและพุทธธรรมทุกประการ สื่อออกมาจากความรู้สึกนึกคิดประสบการณ์ของกวีส่งผลให้เป็นงานกวีนิพนธ์ที่มีคุณค่าด้านวรรณศิลป์และด้านพระพุทธศาสนา

บทความวิจัยเรื่อง **วาทกรรมการศึกษาในงานประพันธ์ของศิวกานท์ ปทุมสูติ** ศึกษาวิจัย โดย บุญยเสนอ ตริวิเศษ (บุญยเสนอ ตริวิเศษ, 2563, หน้า 9) มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ วิเคราะห์วาทกรรมการศึกษาที่ปรากฏในผลงานการประพันธ์ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ โดยใช้กรอบแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ผลการศึกษาพบว่า พบชุดความคิดทางการศึกษาของศิวกานท์ ปทุมสูติ 4 ประเด็น ได้แก่ การศึกษาเป็นหนึ่งเดียวกับชีวิต สำนึกขบถต่อระบบการศึกษา การศึกษากับการเดินทางสู่อิสระ และทางเลือกการศึกษาเพื่อชีวิตที่มีคานาดีสุข

จากงานวิจัยทั้งสามเรื่อง ผู้วิจัยได้นำแนวทางการวิเคราะห์สาระและกลวิธีสื่อสาระจากงานวิจัยพุทธธรรมในบทกวีนิพนธ์ “ฝันจะฝากดอกไม้ไว้ใกล้หมอน” ของพิบูลศักดิ์ ละครพล นำแนวทางการจัดกลุ่มแนวคิดจากงานวิจัยเรื่อง วิเคราะห์กวีนิพนธ์ของ สถาพร ศรีสังข์ และนำผลการศึกษาชุดความคิดทางการศึกษาของศิวกานท์ ปทุมสูติ จากงานวิจัยเรื่อง วาทกรรมการศึกษาในงานประพันธ์ของศิวกานท์ ปทุมสูติ มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางศึกษาวิเคราะห์สาระและสะท้อนพหุแง่มุมชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์เรื่อง “ทางจักรา”

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุนทรียลักษณ์

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับสุนทรียลักษณ์ จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง ลักษณะเด่นของมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) (ศิริพร เศรษฐัญพุกุทธิ์, 2551) เรื่อง ภาษาวรรณศิลป์ในเพลงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (นาวิณี หล้าประเสริฐ, 2550) เรื่องสุนทรียลักษณ์ในวรรณคดี เรื่องกาพย์ห่อโคลง

ประพาสธารทองแดง (ปิยพร มิลินทานุช, 2560) และเรื่อง**การวิเคราะห์บทร้อยกรองของศิวกานท์ ปุทมสุติ** (สุขกมล รัตนสุภา, 2535) สรุปได้ดังนี้

งานวิจัยเรื่อง**ลักษณะเด่นของมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)** ของ ศิริพร เศรษฐพฤทธิ (2551) มีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ เปรียบเทียบมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) กับอรรถกถาชาดก และมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่นที่ได้แต่งไว้ก่อนหน้า ทั้งด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ ผลการวิจัยศึกษาพบว่า มหาชาติสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ใช้วิธีปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเนื้อเรื่องในอรรถกถา 7 วิธี คือ การตัดเนื้อเรื่อง การเพิ่มเนื้อเรื่อง การเพิ่มรายละเอียดของเนื้อเรื่อง การตัดรายละเอียดของเนื้อเรื่อง การตัดรายละเอียดและรวมความเนื้อเรื่อง การเปลี่ยนรายละเอียดของเนื้อเรื่อง และการสลับลำดับของเหตุการณ์ในเนื้อเรื่อง ซึ่งมหาชาติคำหลวงและกาพย์มหาชาติยัดเนื้อเรื่องตามอรรถกถาเป็นหลัก จึงทำให้มหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง(หน) มีเนื้อเรื่องในรายละเอียดแตกต่างไปอย่างชัดเจน และยังมีการสร้างสรรค์ด้วยลักษณะทางวรรณศิลป์ที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้แต่งไว้ด้วยกลวิธีที่หลากหลาย ทั้งการเล่นเสียงสัมผัส การสรรคำ การซ้ำคำ และการใช้ภาพพจน์ จึงทำให้มหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มีความโดดเด่นเป็นพิเศษด้านการใช้ภาษาก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจและประทับใจในโพธิสัตว์บารมีทานอันเลิศล้ำ

งานวิจัยเรื่อง**ภาษาวรรณศิลป์ในเพลงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช** ของ นาวิณี หล้าประเสริฐ (2550 หน้า 220-222) มีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ภาษาวรรณศิลป์ในเพลงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ผลการวิจัยพบว่า เพลงพระราชนิพนธ์มีความโดดเด่นด้านวรรณศิลป์หลายประการ ซึ่งความโดดเด่นที่มากที่สุด คือ เรื่องสัมผัส เนื้อเพลงพระราชนิพนธ์ทุกเพลงมีการส่งสัมผัสระหว่างวรรค นอกจากสัมผัสระหว่างวรรคแล้วยังใช้สัมผัสหลายชนิดในวรรคเดียวกัน เช่น บางวรรคใช้อักษรเสียงเดียวกันทั้งวรรค บางวรรคใช้สัมผัสสระชิตและคั่น บางวรรคใช้ทั้งสัมผัสอักษรชิตและคั่น และบางวรรคใช้ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษรซึ่งมีทั้งสัมผัสคั่นและสัมผัสชิตรวมกัน มีการใช้คำซ้อน 2 พยางค์ 3 พยางค์ 4 พยางค์ และมากกว่า 4 พยางค์ ทำให้มีความโดดเด่นทั้งด้านเสียงและความหมาย มีการหลากคำในเนื้อเพลงพระราชนิพนธ์ แสดงถึงความประณีตในการใช้คำเพื่อให้เนื้อเพลงสละสลวย ส่วนด้านการใช้ความนั้นพบการใช้วรรณศิลป์ด้านการใช้โวหารภาพพจน์ อุปมาเปรียบเทียบซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างจินตภาพให้กับผู้ฟัง และเนื้อเพลงพระราชนิพนธ์ยังมีความเป็นเอกภาพคือมีความสอดคล้อง

กลมกลืนกันเป็นอย่างดี ทั้งด้านเสียงและความหมายของคำ ทำให้เนื้อเพลงโดดเด่นทั้งด้านสุนทรียภาพและสุนทรียรส

งานวิจัยเรื่อง **สุนทรียลักษณ์ในวรรณคดีเรื่องกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง** ของ ปิยพร มลิสินทานุช (2560) มีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ สุนทรียลักษณ์และการสะท้อนทางวัฒนธรรมในวรรณคดีเรื่องกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง ผลการวิจัย พบว่า สุนทรียลักษณ์ในวรรณคดีกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ โวหารภาพพจน์ 6 ประเภท คือ อุปมา อุปลักษณ์ บุคลาณิษฐานปฏิบัติ สัทพจน์ และปฏิพจน์ การเล่นเกมมีสองชนิด คือ การเล่นเกมร้องและการเล่นเกมซ้ำ การเล่นเกมมี 3 ชนิด คือ การเล่นเกมสระ การเล่นเกมพยัญชนะ และการเล่นเกมวรรณยุกต์ และผู้วิจัยพบการสะท้อนทางวัฒนธรรม 2 เรื่อง คือ การสะท้อนวัฒนธรรมด้านราชประเพณี และการสะท้อนวัฒนธรรมด้านธรรมเนียมการแต่งวรรณคดี

งานวิจัยเรื่อง **การวิเคราะห์บทร้อยกรอง ของคิวกานท์ ปทุมสูติ** ของสุชกมล รัตนสุภา (2535) มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ รูปแบบ กลวิธี ในการประพันธ์ กลวิธีในการนำเสนอ และแนวคิดที่ปรากฏในบทร้อยกรอง ผลการวิจัย พบว่า ในด้านรูปแบบคิวกานท์ ปทุมสูติ รูปแบบการประพันธ์ที่มีมาแต่โบราณเป็นส่วนใหญ่ โดยใช้ทั้งรูปแบบ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย และเพลงพื้นบ้าน มีลักษณะการแต่งที่เคร่งครัดต่อแบบแผนฉันท์ลักษณะ นอกจากนี้ยังได้นำเอา กลบท กลโคลง และกระทู้อันเป็นของบังคับพิเศษทางการประพันธ์มาใช้ในงานร้อยกรอง อีกทั้งยังได้มีการสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ โดยประยุกต์จากรูปแบบฉันท์ลักษณะเดิม ในด้านกลวิธีการประพันธ์ อันได้แก่ กลวิธีการใช้คำและโวหาร คิวกานท์เลือกใช้คำและโวหารที่เหมาะสมกับเนื้อหาเด่นทั้งด้านเสียง และความหมาย กลวิธีนำเสนอส่วนมากเป็นการนำเสนอแนวคิดแบบเปรียบเทียบเชิงสัญลักษณ์ รองลงมาเป็นการนำเสนอแบบตรงไปตรงมา และการนำเสนอแนวคิดแบบการสร้างสถานการณ์ โดยแสดงแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคม ธรรมชาติ การศึกษา และศาสนา ด้านเศรษฐกิจส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา ความยากจนของเกษตรกร และกรรมกรผู้ไ้แรงงานด้านการเมือง การปกครอง คิวกานท์ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความล้มเหลว ในระบบการเมืองไทยอันเป็นผลมาจากผู้นำและนักการเมืองขาดคุณธรรม รวมทั้งความไม่มีประสิทธิภาพในการบริหารประเทศ ด้านสังคม คิวกานท์ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพของบุคคลในอาชีพต่าง ๆ และแนวการดำเนินชีวิตเพื่อความสงบสุขของสังคม ในด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คิวกานท์ ตระหนักและเห็นคุณธรรมชาติมุ่งหวังให้มนุษย์ช่วยกันอนุรักษ์ธรรมชาติ ในด้านการศึกษา คิวกานท์ ไม่เห็นด้วยกับการศึกษาในระบบแต่เห็นคุณค่าของการศึกษาที่เกิดจาก

การเรียนรู้ด้วยประสบการณ์และการปฏิบัติจริง ในส่วนของศาสนาได้สะท้อนภาพพจน์ของสถาบันทางศาสนา ที่ปรากฏในสังคมปัจจุบันและเห็นว่าการปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนพุทธศาสนาจะสามารถแก้ปัญหาทุกอย่างให้ลุล่วงไปด้วยดี และประสบความสำเร็จในที่สุด

จากงานวิจัยทั้งสี่เรื่อง ผู้วิจัยได้นำแนวทางการวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์จากงานวิจัยเรื่องลักษณะเด่นของมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เรื่องภาษาวรรณศิลป์ในเพลงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และเรื่องสุนทรียลักษณ์ในวรรณคดี เรื่องกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง มาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง สุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ และสุนทรียลักษณ์ด้านความหมายในวรรณเอกกวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา” และนำผลการศึกษารื่องการวิเคราะห์บทร้อยกรองของศิวกานท์ ปุทฺมสฺสฺตี มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางศึกษาวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ และใช้เป็นความรู้นอกตัวบทเกี่ยวกับผลงานในอดีตของกวี เพื่อนำมาประกอบการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา” อย่างละเอียดต่อไป

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเรื่อง “ทางจักรา”

กวีนิพนธ์ผลงานของศิวกานท์ ปุทฺมสฺสฺตี ที่มีลักษณะเด่นทั้งแง่สำริดและวรรณศิลป์ ได้แก่ “ทางจักรา” ผลงานกวีนิพนธ์ของ ศิวกานท์ ปุทฺมสฺสฺตี ที่ได้รับการจัดอันดับเป็นวรรณกรรมประเภทกวีนิพนธ์ดีเด่นในหนังสือวรรณกรรมยอดเยี่ยมในสมัยรัชกาลที่ 9 ตามแนวคิดศาสตร์พระราช (กรมศิลปากร, 2562, หน้า 171) “ทางจักรา” นับเป็นผลงานปรัชญานิยายกวีนิพนธ์ที่ดำเนินเนื้อหาไปบนวงรอบของล้อจักรยานท่ามกลางฤดูกาลที่เปลี่ยนผ่านจาก ปลายฤดูหนาว เข้าฤดูร้อน ฤดูฝน และฟ้าฤดูกาล แต่ละตอนของหนังสือร้อยเรียงบทกวีด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์และกลอน นำเสนอชีวิตและสัมพันธ์ภาวะระหว่างครูกับศิษย์ นอกจากนี้ผลงานยังได้รับการกล่าวถึงและนำไปศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์ทั้งในสื่อออนไลน์และการศึกษาทางวิชาการ

เพชรรางวัลหนังสือไรต์ (2559, ออนไลน์) กล่าวถึง “ทางจักรา” ไว้ว่าเป็นปรัชญานิยายกวีนิพนธ์ที่สะท้อนปัญหาต่าง ๆ ทั้งของโลกและภายในตัวมนุษย์ผ่านตัวละคร ‘ครู’ และ ‘ศิษย์’ ได้อย่างลึกซึ้ง ทำให้เห็นภาพความผันแปรของสังคมและรอยทางของการดำเนินชีวิต โดยเนื้อหาทั้งหมดนำเสนอผ่านการประพันธ์ที่สะท้อนให้เห็นความสามารถและประสบการณ์ของผู้เขียน เกรงครัดฉันทลักษณ์ และเล่นคำอย่างประณีต ได้ความหมายที่ลึกซึ้ง

เซเวนบุ๊คควอเตอร์ (2559, ออนไลน์) ได้กล่าวถึง “ทางจักรา” ในการประกาศรางวัลสรุปได้ว่า “ทางจักรา” เป็นกวีนิพนธ์เรื่องยาวที่ร้อยเรียงเรื่องราวไปกับกงล้อแห่งสัญญะ สื่อถึงการเดินทางของความคิด ผ่านตัวละครทั้งสองที่ดำเนินเรื่องด้วยวิถีปัญญา-วิไลสนา ตลอดเรื่อง

เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นความเป็นมนุษย์และสังคมอันหลากหลายและการเปลี่ยนแปลงของชีวิตและโลก ผ่านการประพันธ์ที่มีลีลาทางวรรณศิลป์และภาษาที่เรียบง่าย

บุญยแสนอ ตริวิเศษ (2560, หน้า 131-145) ได้กล่าวถึง “ทางจักรา” ไว้ว่า เป็นปรัชญานิยามกวีนิพนธ์ที่สะท้อนสถานการณ์ภายในประเทศ อันเป็นต้นเหตุความทุกข์ของประชาชน ผ่านการสนทนาของตัวละครทั้งสองที่ออกไปเรียนรู้โลกและสำรวจจิตใจตน ผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ ตลอดเรื่อง และผ่านการยกสถานการณ์เปรียบเทียบจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ด้วยรูปแบบการประพันธ์ที่ประณีตและแสดงชั้นเชิงอย่างสูง บุญยแสนอ ตริวิเศษ ได้วิเคราะห์ตีความอย่างลึกซึ้งและได้ให้ความเห็นว่าผู้เขียนได้นำเสนอว่ากิเลส ความเชื่อมันผิด ๆ และปมปัญหาในใจของมนุษย์ คือ บ่อเกิดปัญหาอันนำสังคมและโลกวนเวียนอยู่กับการพังทลายและทำลายล้างกัน วิธีแก้ไขปัญหานั้นคือ การให้ทุกคนละทิ้งอคติแล้วเคารพซึ่งกันและกัน แต่ด้วยปัญหาเหล่านี้เกิดจากพื้นฐานจิตใจมนุษย์จึงไม่อาจแก้ไขได้โดยง่าย อีกทั้งระบบการศึกษาไทยก็เป็นอุปสรรคในการเรียนรู้เพื่อก้าวข้ามปัญหา ทุกอย่างรวมกันจึงกลายเป็นพันนาการที่ทำให้สังคมไทยไม่อาจก้าวหน้า

นอกจากด้านสารัตถะที่นำเสนอผ่านกลวิธีที่น่าสนใจดังที่มีผู้วิเคราะห์วิจารณ์ไว้ข้างต้นแล้ว ยังพบลักษณะเด่นด้านวรรณศิลป์ ดังตัวอย่าง

“...ถ้ามถึงดวงพักตร์เมฆา และไหนดวงตา
นำพาเมฆเที่ยวเดินทาง
ขณะเสียงคลื่นลมคราง หัตถ์รูงรวงซาง
โอบกอดทะเลและเรา...”

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 11)

กวีได้บรรยายภาพของธรรมชาติ และเล่าเรื่องโดยใช้ภาพพจน์ประเภท บุคคลวิัต กล่าวคือ ให้ธรรมชาติกระทำกริยาอาการเหมือนมนุษย์ นอกจากจะทำให้เกิดจินตภาพแล้วยังช่วยเพิ่มอารมณ์ในการอ่านเกิดเป็นสุนทรียภาพทางอารมณ์ ในขณะเดียวกันนั้นก็นำเสนอเนื้อหาที่ชวนติดตามไปจนจบเรื่อง การศึกษาเพื่อพินิจคุณค่าของวรรณกรรมเรื่องนี้จึงเปรียบเสมือนการถอดรหัสความคิด และวิธีการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่นับเป็นต้นแบบที่ดีอีกเรื่องหนึ่ง

โดยสรุปแล้ว “ทางจักรา” คือ กวีนิพนธ์ที่ได้รับการยอมรับจากนักวิจารณ์และกรรมการในโครงการประกวดต่าง ๆ ในด้านการใช้ทักษะการประพันธ์ชั้นสูง ใช้ฉันทลักษณ์ที่หลากหลายอย่างเคร่งครัด และการสรรคำอย่างประณีต และด้านการนำเสนอเรื่องราวของชีวิตและโลก

ผ่านการเดินทางและการสนทนาธรรมของตัวละครเอกทั้งสองที่สอดแทรกสัญลักษณ์และปรัชญาชีวิตเปรียบกับการเดินทางและกลไกของรถจักรยานที่เป็นพาหนะให้ผู้อ่านได้ขบคิดตามตลอดเรื่อง

นอกจากวรรณกรรมแล้ว ข้อมูลของกวีเจ้าของผลงานก็มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นการเดินทางของกวีในชีวิตจริงที่เป็นส่วนสำคัญในการบ่มเพาะกล่อมเกลาจจนตกลึกมาเป็นการเดินทางของครู และภรรยา ตัวละครหลักในเรื่อง “ทางจักรา” คิวกานท์ ปทุมสูติ เขียนเล่าประวัติของท่านเองคร่าวไว้ในบล็อกของท่านในเว็บไซต์ Oknasion สรุปได้ดังนี้

คิวกานท์ ปทุมสูติ เกิดเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2496 ที่บ้านวังหลุมพอง หมู่ 2 ตำบลจรเข้สามพัน อำเภออุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี ใช้ชีวิตในวัยเด็กช่วยพ่อแม่ทำไร่นาน อยู่กับวิถีวัฒนธรรมชนบท เคยเป็นนักเชียร์ร้องและเล่นเพลงพื้นบ้าน ต่อมาเป็นช่างตัดผม เดินทางจากสุพรรณบุรีไปทำงานอยู่กาญจนบุรี ภูเก็ต และกรุงเทพมหานคร เริ่มสนใจหัดเขียน กวีนิพนธ์และแต่งเพลงตั้งแต่ครั้งยังเป็นช่างตัดผม แต่มาศึกษาและฝึกฝนจริงจังราว พ.ศ. 2519 ชีวิตในช่วงต่อมาหลังจากได้มีโอกาสศึกษาต่อ หลังเรียนจบวิชาครูจากวิทยาลัยครู สอนสุนันทา ได้บรรจุเป็นครูครั้งแรกที่ราชบุรี ก่อนจะย้ายมาที่สุพรรณบุรีอีกสามโรงเรียน และโอนย้ายไปเป็น อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี ถึง พ.ศ. 2547 ได้ลาออกจากราชการขณะดำรงตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ 8 รวมช่วงชีวิตที่รับราชการครู 27 ปี

งานเขียนระยะเริ่มแรก ส่วนใหญ่เป็นงานกวีนิพนธ์ตีพิมพ์ในนิตยสารฟ้าเมืองไทย สตรีสาร วิทยาสาร ชัยพฤกษ์ มีผลงานเรื่องสั้นบ้างแต่ไม่ได้เขียนจริงจัง กระทั่งผลงานในช่วงต่อมา ได้ตีพิมพ์ในนิตยสารต่าง ๆ มากขึ้น อาทิ สยามรัฐ-สัปดาห์วิจารณ์ ชวัญเรือน สู่อนาคต ชาวพิเศษ มติชนสุดสัปดาห์ เนชั่นสุดสัปดาห์ แพรวสุดสัปดาห์ กุลสตรี ฯลฯ นอกจากนั้นระหว่าง พ.ศ. 2531-2532 ได้เคยร่วมงานบรรณาธิการเฉพาะกิจกับสำนักพิมพ์ต้นอ้อ ช่วยดูแลต้นฉบับบทกวี และวรรณกรรมเยาวชน เคยเขียนคอลัมน์ประจำในนิตยสาร มาตุภูมิ วารสาร ผู้ไถ่ และนิตยสาร ทางอีสาน ระยะหนึ่ง

ผลงานพิมพ์เล่ม นับถึงปัจจุบันประมาณ 40 เล่ม ส่วนใหญ่เป็นงานกวีนิพนธ์ รองมา คือ งานวิชาการด้านภาษาและวรรณกรรม รวมถึงนวนิยายอีกบางเล่ม มีผลงานได้รับรางวัลต่าง ๆ อาทิ รางวัลวรรณกรรมไทยบัวหลวง รางวัลงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ รางวัล Seven Book Awards และเคยมีผลงานกวีนิพนธ์เข้ารอบสุดท้ายรางวัลซีไรต์ 6 เล่ม ผลงานเล่มสำคัญ ๆ มีดังนี้

ประเภทกวีนิพนธ์ สมเด็จพระภัทรมหาราชคำฉันท์ (รางวัลชั้นที่ 1 วรรณกรรมไทย บัวหลวง พ.ศ. 2524) เพื่อนแก้วคำกาพย์ (รางวัลชั้นที่ 1 วรรณกรรมไทยบัวหลวง พ.ศ. 2527 และได้รับการคัดเลือกให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

กระทรวงศึกษาธิการ) บทกวีร่วมสมัย (รางวัลชมเชยงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ พ.ศ. 2528 และเข้ารับสุดท้ายรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2529) ทุ่งดินดำ (รางวัลชมเชยวรรณกรรมไทยบัวหลวง พ.ศ. 2529) และได้รับการคัดเลือกเป็นหนังสืออ่านประกอบระดับมัธยมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ) สร้อยสันติภาพ (รางวัลชมเชยงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ พ.ศ. 2532) เข้ารับสุดท้ายรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2532 และรางวัลประเภทหนังสือดีในอดีต Seven Book Awards พ.ศ. 2547) หนึ่งทรายมณี (รางวัลชมเชยวรรณกรรมไทยบัวหลวง พ.ศ. 2532) กำไรจากรอยเท้า (รางวัลดีเด่นงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ พ.ศ. 2534) บันทึกแห่งดวงหทัย (รางวัลชมเชยงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ พ.ศ. 2535) และรางวัลวรรณกรรมไทยบัวหลวง พ.ศ. 2535) หน้าต่างดอกไม้ (พ.ศ. 2536) นครคืบแคบ (พ.ศ. 2537) เสียงปลุกยามค่ำคืน (สร้างสรรค์ฉันทลักษณ์ใหม่ พ.ศ. 2541) ข้าวเมาร่างไฟ (สร้างสรรค์ฉันทลักษณ์ใหม่สืบต่อจาก เสียงปลุกยามค่ำคืน พ.ศ. 2544) รางวัลกวีนิพนธ์ Seven Book Awards พ.ศ. 2547) รักนั้นเป็นฉันนี้ (พ.ศ. 2546) ไม้ตะปูและหัวใจ (ในนามปากกา “จันทร์ วรลักษณ์” พ.ศ. 2547) ครอบคร้วดวงตะวัน เข้ารับสุดท้ายรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2547) กว่าจะข้ามขุนเขา ด้วยปลายมีดของเธอและฉัน (ในนามปากกา “ธมกร” เข้ารอบ 15 เล่มรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2550) นัยตากวี (พ.ศ. 2555) ต่างต้องการความหมายของพื้นที่ กวีนิพนธ์ 2 ภาษา ไทย-อังกฤษ (เข้ารับสุดท้ายรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2556) เมฆาจาริก (ในนามปากกา “ธมกร” เข้ารับสุดท้ายรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2556) ทางจักรา (รางวัลดีเด่นงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ, รางวัลกวีนิพนธ์ Seven Book Awards และเข้ารับสุดท้ายรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2559) ได้รับรางวัลจากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติในปี พ.ศ. 2560 นอกจากนั้น “ทางจักรา” ยังได้รับการจัดอันดับเป็นวรรณกรรมประเภทกวีนิพนธ์ดีเด่นในหนังสือวรรณกรรมยอดเยี่ยมในสมัยรัชกาลที่ 9 ตามแนวคิดศาสตร์พระราช (กรมศิลปากร, 2562, หน้า 171) ผลงานต่อมาคือกวีนิพนธ์เรื่อง ด้วยก้าวของเราเอง (พ.ศ. 2562) กวีนิพนธ์แนวนวัตกรรมวิวัฒน์ในนามปากกา “ธมกร” และกวีนิพนธ์ผลงานล่าสุดคือเรื่อง นาฏกรรมจันทรจ (2565) กวีนิพนธ์แนววรรณสัญญาะพุนัยซ้อนนัยที่ใช้ความงามและสัจภาวะเป็นสื่อให้เข้าถึงความดีงามและความจริงของศานติดุลยธรรม โดยเรื่องนี้เข้ารับสุดท้ายรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2565

ประเภทร้อยแก้ว ลิขิตไฟ (นวนิยาย พ.ศ. 2531) สองเธอ (นวนิยายเยาวชน พ.ศ. 2532) ครั้งหลังยังจำ (สารคดีชีวิตวัยเยาว์ พ.ศ. 2538) ประเภทตำราวิชาการ กลวิธีสอนเด็กเรียนเขียนบทกวี (งานเขียนเชิงวิชาการ พ.ศ. 2533) ภาษาพาที กลุ่มสาระภาษาไทย ชั้น ป. 2 ของกระทรวงศึกษาธิการ (แบบเรียน พ.ศ. 2547) ภาษาพาที กลุ่มสาระภาษาไทย ชั้น ป. 5 ของกระทรวงศึกษาธิการ (แบบเรียน พ.ศ. 2547) การเขียนสร้างสรรค์ไม่ยากอะไรเลย

(งานเขียนเชิงวิชาการ พ.ศ. 2548) เด็กอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้แก้่าง่ายนิดเดียว (งานเขียนเชิงวิชาการ พ.ศ. 2548) ก ไก่ น้อยไหว้ (แบบเรียน ก ไก่ สำนวนใหม่ พ.ศ. 2549) คู่มือการอ่านคิดวิเคราะห์ (งานเขียนเชิงวิชาการ พ.ศ. 2553)

ประเภทเพลง เพลงชุด กราบแผ่นดิน 1-2 และชุดอื่น ๆ (ชินกร ไกรลาศ-ขับร้อง ประมาณ 20 เพลง พ.ศ. 2545 – 2551) เพลง สหายสุรา และ รอยทาง (ศทาวุธ ทองไทย มาลีฮวนน่า-ขับร้อง พ.ศ. 2546) เพลง ปลุก (ไชยา มิตรชัย และคนอื่น ๆ-ขับร้อง พ.ศ. 2551) เพลงชุด เจ้าชายปี (ในดวงตา ปทุมสูติ และคนอื่น ๆ-ขับร้อง พ.ศ. 2553)

การเผยแพร่ผลงานสู่ภาษาที่สองและสาม นอกจากกวีนิพนธ์ ต่างต้องการความหมายของพื้นที่ ซึ่งจัดพิมพ์เป็นภาคภาษาไทยและอังกฤษแล้ว บทกวีอีกบางเรื่องยังได้รับการแปลเป็นภาษาอื่น ๆ เช่น เรื่อง “ใจตะปู้” และ “น้ำค้างที่รัก” แปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาฮีบรู เรื่อง “คำยาย” แปลเป็นภาษาอังกฤษและภาษาเวียดนาม

รางวัลชีวิต รางวัลครูภาษาไทยดีเด่นของคุรุสภา พ.ศ. 2537 รางวัลนักกลอนตัวอย่างของสมาคมนักกลอนแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2537 รางวัลอาจารย์ผู้สอนดีเด่นรางวัลมูลนิธิศาสตราจารย์บุญถิ่น อัตถากร พ.ศ. 2539 ประกาศเกียรติคุณศิลปินดีเด่นสาขาวรรณศิลป์จังหวัดกาญจนบุรี พ.ศ. 2540 ปริญาศิลปินศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร พ.ศ. 2551 ประกาศเกียรติคุณ ปุชนียบุคคลด้านภาษาไทยจังหวัดสุพรรณบุรี พ.ศ. 2552 ประกาศเกียรติคุณผู้ทำคุณประโยชน์ทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. 2553

ปัจจุบัน นอกจากจะเลือกใช้ชีวิตอิสระตามวิถีกวี นักคิด และนักเดินทางเพื่อการศึกษาทางเลือกแล้ว ยังได้ก่อตั้ง หุ่นสักอาศรม เป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการ อ่านเขียนเรียนชีวิต และโครงการ โรงเรียนกวี จัดทำโครงการ “ล้อมวงอ่าน” จัดโครงการโรงเรียนชีวิตตามดิศรัทธา ระยะที่ 1 (2563-2565) สร้างหนังสือ “โรงเรียนนอกคอก คิษย์นอกตำรา” ร่วมกับคณะศิษย์ “หุ่นสักอาศรม” เป็นวิทยาทานการศึกษาสืบเนื่องมา โดยคิวกานท์ ปทุมสูติ ยังคงสร้างสรรค์ผลงานกวีนิพนธ์ต่อเนื่อง และปัจจุบันเริ่มสนใจสร้างสรรค์งานจิตรกรรมควบคู่กับงานกวีนิพนธ์

จากประวัติที่ผ่านเส้นทางอันยาวไกลและผลงานอันหลากหลายที่เป็นที่ประจักษ์ในคุณภาพทั้งระดับชาติและระดับสากล ทำให้น่าค้นหาคำตอบว่าประสบการณ์เหล่านี้ซ่อนเร้นอยู่ในบทกวีบทใด กวีนำเสนอสารัตถะ และสุนทรียลักษณ์ออกมาในรูปแบบใด โดยผู้วิจัยจะพิจารณาจากกรอบความรู้ในตัวเอง และความรู้นอกตัวเองที่สอดคล้องกับประวัติและประสบการณ์ของกวี

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีในการวิจัยเรื่อง **พหุныชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ** ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แล้วนำเสนอข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) มีรายละเอียดการดำเนินการวิจัย 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง **พหุныชีวิตและสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ** ผู้วิจัยได้ศึกษาตัวบทจากกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ ซึ่งได้รับการจัดอันดับเป็นวรรณกรรมประเภทกวีนิพนธ์ดีเด่นในหนังสือวรรณกรรมยอดเยี่ยมในสมัยรัชกาลที่ 9 ตามแนวคิดศาสตร์พระราช (กรมศิลปากร, 2562, หน้า 171) และได้รับรางวัลจากคณะกรรมการพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ในปี 2560 มาศึกษาวิจัย โดย วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา” เป็นหนังสือ ประเภทกวีนิพนธ์ไทยขนาดยาว มีจำนวนหน้าทั้งหมด 266 หน้า แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ภาค ได้แก่ ภาคที่ 1 ปลายฤดูหนาว จำนวน 21 ตอน ภาคที่ 2 เข้าฤดูร้อน 10 ตอน ภาคที่ 3 สู่ฤดูฝน 14 ตอน หมายเหตุ “ทางจักรา” และภาคที่ 4 ฟากฤดูกาล

นอกจากการศึกษาจากหนังสือกวีนิพนธ์แล้ว ผู้วิจัยยังศึกษาข้อมูลแวดล้อมเกี่ยวกับกวีและกวีนิพนธ์เพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลประกอบของการวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 2 ลักษณะ คือ เครื่องมือเก็บข้อมูล และเครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. เครื่องมือเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเกี่ยวกับเครื่องมือเก็บข้อมูล 3 ขั้นตอน คือ สร้างเครื่องมือ ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ และปรับปรุงพัฒนาเครื่องมือ มีรายละเอียดดังนี้

1.1 สร้างเครื่องมือ ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 2 ข้อ คือ เพื่อวิเคราะห์สาร์ตอะสะทอนพหุวัยชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ และเพื่อวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ของศิวกานท์ ปทุมสูติ โดยสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูล 2 ชุดหลัก ได้แก่ เครื่องมือเก็บข้อมูลสาร์ตอะสะทอนพหุวัยชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” และเครื่องมือเก็บข้อมูลสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” มีรายละเอียดดังนี้

1.1.1 เครื่องมือเก็บข้อมูลสาร์ตอะสะทอนพหุวัยชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” เป็นแบบบันทึกข้อมูลที่สร้างลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อความสะดวกในการเก็บข้อมูล และสามารถปรับยืดหยุ่นเครื่องมือได้ตามปริมาณของข้อมูล ข้อมูลที่จะบันทึกในเครื่องมือดังกล่าวมี 2 ส่วน ได้แก่

- 1) ส่วนหัวตารางจะระบุ ชื่อภาค ลำดับตอน เลขหน้า บทกวี และสาร์ตอะ
- 2) ส่วนเนื้อหาที่บันทึก จะบันทึกไปตามรายการที่ระบุไว้ในส่วนหัวของตาราง โดยสาร์ตอะ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ สาร์ตอะด้านปัจเจกสิ่ง สาร์ตอะด้านสังคม และสาร์ตอะด้านเหนือโลก โดยวิเคราะห์ว่าสาร์ตอะแต่ละด้านประกอบด้วยอะไรบ้าง นำเสนอความหมายเกี่ยวกับอะไร นำเสนออย่างไร และสะท้อนพหุวัยชีวิตอย่างไร หลังจากนั้นบันทึกข้อมูลคำประพันธ์ที่แสดงเนื้อหาดังกล่าว

1.1.2 เครื่องมือเก็บข้อมูลสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

- 1) แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านเสียง มีลักษณะเป็นตารางบันทึกข้อมูลที่สร้างลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อความสะดวกในการเก็บข้อมูล และสามารถปรับยืดหยุ่นเครื่องมือได้ตามปริมาณของข้อมูล ข้อมูลที่จะบันทึกในเครื่องมือดังกล่าวมี 2 ส่วน ได้แก่

1.1) ส่วนหัวตารางจะระบุ ชื่อภาค ลำดับตอน เลขหน้า บทกวี และ
สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง

1.2) ส่วนเนื้อหาที่บันทึก จะบันทึกไปตามรายการที่ระบุไว้ในส่วนหัว
ของตาราง โดยสุนทรียลักษณ์ด้านเสียง ประกอบด้วย เสียงพยัญชนะ เสียงสระ และเสียง
วรรณยุกต์

2) แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ มีลักษณะเป็น
ตารางบันทึกข้อมูลที่สร้างลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อความสะดวกในการเก็บข้อมูล และ
สามารถปรับยืดหยุ่นเครื่องมือได้ตามปริมาณของข้อมูล ข้อมูลที่จะบันทึกในเครื่องมือดังกล่าว
มี 2 ส่วน ได้แก่

2.1) ส่วนหัวตารางจะระบุ ชื่อภาค ลำดับตอน เลขหน้า บทกวี
และสุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ

2.2) ส่วนเนื้อหาที่บันทึก จะบันทึกไปตามรายการที่ระบุไว้ในส่วนหัว
ของตาราง โดยสุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ ประกอบด้วย คำซ้ำ คำพ้อง และคำตาย

3) แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย มีลักษณะเป็นตาราง
บันทึกข้อมูลที่สร้างลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อความสะดวกในการเก็บข้อมูล และสามารถ
ปรับยืดหยุ่นเครื่องมือได้ตามปริมาณของข้อมูล ข้อมูลที่จะบันทึกในเครื่องมือดังกล่าวมี 2 ส่วน
ได้แก่

3.1) ส่วนหัวตารางจะระบุ ชื่อภาค ลำดับตอน เลขหน้า บทกวี และ
สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย

3.2) ส่วนเนื้อหาที่บันทึก จะบันทึกไปตามรายการที่ระบุไว้ในส่วนหัว
ของตาราง โดยสุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย ประกอบด้วย การใช้โวหาร การใช้ภาพพจน์
รสวรรณคดี และสีลาภาษา

4) แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ มีลักษณะเป็นตาราง
บันทึกข้อมูลที่สร้างลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อความสะดวกในการเก็บข้อมูล และ
สามารถปรับยืดหยุ่นเครื่องมือได้ตามปริมาณของข้อมูล ข้อมูลที่จะบันทึกในเครื่องมือดังกล่าว
มี 2 ส่วน ได้แก่

4.1) ส่วนหัวตารางจะระบุ ชื่อภาค ลำดับตอน เลขหน้า บทกวี และ
สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ

4.2) ส่วนเนื้อหาที่บันทึก จะบันทึกไปตามรายการที่ระบุไว้ในส่วนหัวของตาราง โดยสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ ประกอบด้วย รูปแบบคำประพันธ์ประเภท ร่าย โคลง กาพย์ ฉันท์ กลอน กล และเพลงต่าง ๆ

1.1.3 เครื่องมือเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ กวี ผู้ประพันธ์วรรณกรรมเอก กวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

แบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ กวี กวีนิพนธ์ ปทุมสูติ เป็นการบันทึกเสียง และบันทึกข้อมูลเป็นตารางลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อความสะดวกในการเก็บข้อมูล และสามารถปรับยืดหยุ่นเครื่องมือได้ตามปริมาณของข้อมูล ข้อมูลที่จะบันทึกในเครื่องมือดังกล่าว มี 2 ส่วน ได้แก่

1) ส่วนที่ 1 ประวัติและภูมิหลังของกวีที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเอก กวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา”

2) ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับเนื้อหาวรรณกรรมเอก กวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา” สารัตถะที่เป็นแก่นของเรื่อง ลักษณะที่ปรากฏบ่งบอกในเรื่องราว ที่มาของตัวละคร การเล่าเรื่องโดยใช้ฤดูกาล วิธีอ่านเรื่อง “ทางจักรา” ในมุมมองของกวี และประเด็นอื่น ๆ ที่กวี แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม

1.2 การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ผู้วิจัยดำเนินการขอความอนุเคราะห์ ผู้ทรงคุณวุฒิทางภาษาไทย จำนวน 3 คน และผู้ทรงคุณวุฒิทางการวิจัย จำนวน 2 คน รวมจำนวน 5 คน เพื่อตรวจสอบและประเมินคุณภาพเครื่องมือเก็บข้อมูล ทั้ง 5 ชุด

ผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 5 คน มีข้อมูลดังต่อไปนี้

1.2.1 รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา ต้นโพธิ์ คุณวุฒิ ปร.ด.(ภาษาไทย) อาจารย์ประจำสำนักนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

1.2.2 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัชศรัณย์ จิตคงคา คุณวุฒิ ศศ.ด. (ภาษาไทย) อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

1.2.3 อาจารย์ ดร.อัจฉราพร ไครบุตร คุณวุฒิ ศศ.ด. (ภาษาไทย) อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

1.2.4 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภวรรณ ลัจจพิบูล คุณวุฒิ ค.ด. (หลักสูตรและการสอน) อาจารย์ประจำภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

1.2.5 อาจารย์ ดร.อดิสรณ์ เรืองกิจจามันท์ คุณวุฒิ ค.ด. (หลักสูตรและการสอน) อาจารย์ประจำภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้ทรงคุณวุฒิมองเห็นตรงกันว่า เครื่องมือเก็บข้อมูลทั้ง 5 ชุด สามารถใช้เก็บข้อมูลได้ตามวัตถุประสงค์การวิจัย แต่ควรเพิ่มส่วนที่ใช้สำหรับบันทึกข้อมูลปลายเปิดไว้ในตอนท้ายของการบันทึกข้อมูลแต่ละครั้ง เพื่อจะได้บันทึกข้อมูลรายละเอียดที่เป็นข้อสังเกตเพิ่มเติมนอกเหนือจากประเด็นที่กำหนดไว้ล่วงหน้า

1.3 การปรับปรุงพัฒนาเครื่องมือ จากข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับเครื่องมือเก็บข้อมูลนั้น ผู้วิจัยดำเนินการเพิ่มเติมส่วนที่ใช้สำหรับบันทึกข้อมูลปลายเปิดไว้ในตอนท้ายของแบบบันทึกข้อมูลแต่ละชุด

แบบบันทึกข้อมูลการวิจัยที่สมบูรณ์ทั้ง 6 ชุด มีดังนี้

1.3.1 แบบบันทึกข้อมูลสารัตถะสะท้อนพหุหน่วยชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” มีดังนี้

ลำดับที่	ภาค	ตอนที่	หน้าที่	บทกวี	สารัตถะ	ข้อสังเกตเพิ่มเติม
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ

ภาพ 2 แบบบันทึกข้อมูลสารัตถะสะท้อนพหุหน่วยชีวิตในวรรณกรรมเอก กวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

1.3.2 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านเสียงในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” มีดังนี้

ลำดับ ที่	ภาค	ตอนที่	หน้าที่	บทกวี	สุนทรียลักษณ์ ด้านเสียง	ข้อสังเกต เพิ่มเติม
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ

ภาพ 3 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านเสียงในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

1.3.3 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” มีดังนี้

ลำดับ ที่	ภาค	ตอนที่	หน้าที่	บทกวี	สุนทรียลักษณ์ ด้านคำและ ถ้อยคำ	ข้อสังเกต เพิ่มเติม
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ

ภาพ 4 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

1.3.4 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านความหมายในวรรณกรรมเอก
กวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” มีดังนี้

ลำดับ ที่	ภาค	ตอนที่	หน้าที่	บทกวี	สุนทรียลักษณ์ ด้านความหมาย	ข้อสังเกต เพิ่มเติม
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ

ภาพ 5 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านความหมายในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์
ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

1.3.5 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์
ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” มีดังนี้

ลำดับ ที่	ภาค	ตอนที่	หน้าที่	บทกวี	สุนทรียลักษณ์ ด้านรูปแบบ	ข้อสังเกต เพิ่มเติม
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ

ภาพ 6 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์
ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

1.3.6 แบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์กวี ศิวกานท์ ปทุมสูติ ผู้ประพันธ์
วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” มีดังนี้

<p>แบบสัมภาษณ์กวี ศิวกานท์ ปทุมสูติ ผู้ประพันธ์วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” ชื่อผู้วิจัย: นางสาวณประภาพร รุจจนเวท อาจารย์ที่ปรึกษา: รองศาสตราจารย์ ดร.วรวรรณ ศรียาภัย วันเดือนปี ที่สัมภาษณ์: วันที่ 4 พฤษภาคม 2565 เริ่มสัมภาษณ์เวลา: 9.00 น. จบการสัมภาษณ์ 16.00 น.</p>
<p>ส่วนที่ 1 ประวัติและภูมิหลังของกวีที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา”</p> <p>-----</p> <p>-----</p>
<p>ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับเนื้อหาวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา”</p> <p>1. สาระตลึงที่เป็นแก่นของเรื่อง 2. สัญญะที่ปรากฏบ่งบอกในเรื่อง 3. ที่มาของตัวละคร</p> <p>4. การเล่าเรื่องโดยใช้ฤดูกาล 5. วิธีย่านเรื่อง “ทางจักรา” ในมุมมองของกวี</p> <p>6. ประเด็นอื่น ๆ ที่กวีแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม</p> <p>-----</p> <p>-----</p> <p>-----</p> <p>-----</p>

ภาพ 7 แบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์กวี ศิวกานท์ ปทุมสูติ ผู้ประพันธ์วรรณกรรมเอก
กวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

2. เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยใช้เครื่องมือ คือ กรอบแนวคิด 2 ประการ ดังนี้

2.1 ด้านสาระตลึงสะท้อนพหุณัยชีวิต แนวคิดที่ประยุกต์ใช้วิเคราะห์ และประเด็น
การวิเคราะห์ ดังนี้

2.1.1 แนวคิดที่ประยุกต์ใช้มี แนวคิด ดังนี้

1) แนวคิดการอ่านวิเคราะห์วิจารณ์ ว่าด้วยความรู้ของผู้วิเคราะห์วิจารณ์ ประเด็นความรู้ในตัวบท ทั้งรูปแบบการประพันธ์ และรูปแบบของตัวบท รวมทั้งแนวคิดความรู้ นอกตัวบท ประเด็นประวัติตัวบท ประสพการณ์ชีวิตของผู้อ่าน ผู้แต่งกับสังคมวัฒนธรรม ภาษากวีวรรณศิลป์ และแนวคิดการวิเคราะห์วิจารณ์

2) แนวคิดการวิเคราะห์ความหมาย ว่าด้วยการรับรู้ความหมายผ่านภาษา จำแนกได้เป็น 4 ระดับ ได้แก่ ความหมายตามตัวอักษร ความหมายอุปมาอุปไมย ความหมาย นามธรรม และความหมายอภิธรรม

3) แนวคิดวิธีการอ่านอย่างมีประสิทธิภาพ จำแนกขั้นตอนการอ่าน ออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ อ่านสังจะหรือความหมายที่ปรากฏ อ่านสังจะหรือความหมาย ที่เกี่ยวข้อง อ่านสังจะเชิงซ้อนหรือความหมายเชิงเปรียบเทียบ และอ่านคำหรือความอันท่อให้เกิด แรงบันดาลใจหรือชวนให้คิดต่าง ๆ

2.1.2 ประเด็นการวิเคราะห์ มี 3 ประเด็น คือ สารัตถะด้านปัจเจกสิ่ง สารัตถะ ด้านสังคม สารัตถะด้านเหนือโลก

2.2 ด้านสุนทรียลักษณ์ วิเคราะห์ 4 ประเด็นหลัก คือ สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง สุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย และสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ แนวคิดที่ประยุกต์ใช้วิเคราะห์ และประเด็นการวิเคราะห์ ดังนี้

2.2.1 แนวคิดที่ประยุกต์ใช้วิเคราะห์ มี 6 แนวคิด คือ แนวคิดเรื่องเสียงในภาษา วรรณศิลป์ แนวคิดเรื่องคำกับถ้อยคำ แนวคิดเรื่องโวหารภาพพจน์ แนวคิดเรื่องรสวรรณคดี แนวคิดเรื่องลีลาภาษา แนวคิดเรื่องรูปแบบของประพันธ์

2.2.2 ประเด็นการวิเคราะห์ มี 4 ประเด็น ได้แก่

1) สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง ได้แก่ เสียงพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์
 2) สุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ ได้แก่ คำซ้ำ คำพ้อง และคำตาย
 3) สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย ได้แก่ การใช้โวหาร การใช้ภาพพจน์ รสวรรณคดี และลีลาภาษา

4) สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบคำประพันธ์ประเภท ร่าย โคลง กาพย์ ฉันท์ กลอน กล และเพลงต่าง ๆ

รายละเอียดของกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยกล่าวไว้ในบทที่ 2 ว่าด้วย เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลการวิจัย ดังนี้

1. อ่านคัมภีร์วรรณกรรมเอก เรื่อง “ทางจักรา” ของคิวกานท์ ปทุมสูติ อย่างละเอียด ทั้งอ่านออกเสียง และอ่านในใจ

2. เก็บข้อมูลการวิจัยที่ได้จากวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ เรื่อง “ทางจักรา” ของ คิวกานท์ ปทุมสูติ โดยเครื่องมือเก็บข้อมูลการวิจัยทั้ง 6 ชุด บันทึกข้อมูลลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ แบบบันทึกข้อมูลการวิจัย ทั้ง 6 ชุด มีดังนี้

2.1 แบบบันทึกข้อมูลสารัตถะสะท้อนพหุญษ์ชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

2.2 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านเสียงในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

2.3 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

2.4 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านความหมายในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

2.5 แบบบันทึกข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

2.6 แบบสัมภาษณ์กวี คิวกานท์ ปทุมสูติ ผู้ประพันธ์วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

ตัวอย่างการบันทึกข้อมูลสารัตถะสะท้อนพหุญษ์ชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” มีดังนี้

ลำดับ ที่	ภาค	ตอน ที่	หน้าที่	บทกวี	สารัตถะ	ข้อสังเกต เพิ่มเติม
1.	ปลาย ฤดู หนาว	1	7	วันที่ข้าและใครต้องไปต่อ กงของพ่อล้อของข้าจักราวีถึ ระยะทางระหว่างรอข้าม ธรณี พ่อคงพลอยยินดีและอวยชัย	ข้า-ปัจเจกสิ่งที เป็นมนุษย์ หมายถึง ตัว ละคร “ครู” ที ใช้สรรพนาม แทนตัวเองว่า “ข้า” โดย “ข้า” เป็นสัจจะ เชิงซ้อน หมายถึงมนุษย์ ทุกคน ทีอยู่ใน วิภังสาร เกิด แก่ เจ็บ ตาย อย่างไม่มีทาง หลีกเลี่ยงได้	“พ่อ” เป็นตัว ละครทีอยู่ ในความ ทรงจำ ของตัว ละคร “ครู”
2.						
3.						
4.						
5.						
ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ	ฯลฯ

ภาพ 8 ตัวอย่างบันทึกข้อมูลสารัตถะสะท้อนพหุนัยชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์
รวมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

การวิเคราะห์ข้อมูล

จากข้อมูลการวิจัยที่ได้จัดเก็บไว้ ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ จัดระบบข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. จัดระบบข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่จัดเก็บไว้ตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 2 ข้อ มาแยกเป็นข้อมูล 2 กลุ่มหลัก ได้แก่

1.1 ข้อมูลสาระัตถะสะท้อนพหุényชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” แยกข้อมูลได้ 3 ชุด ดังนี้

1.1.1 ข้อมูลสาระัตถะด้านปัจเจกสิ่ง

1.1.2 ข้อมูลสาระัตถะด้านสังคม

1.1.3 ข้อมูลสาระัตถะด้านเหนือโลก

1.2 ข้อมูลสุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” แยกข้อมูลได้ 4 ชุด ดังนี้

1.2.1 ข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านเสียงในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

1.2.2 ข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

1.2.3 ข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านความหมายในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

1.2.4 ข้อมูลสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

2. วิเคราะห์ข้อมูล

จากข้อมูลที่จัดระบบไว้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ตามเครื่องมือแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย แล้วนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล 2 ประเด็นหลัก ดังนี้

2.1 สาระัตถะสะท้อนพหุényชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” แบ่งได้เป็น 3 ประเด็น ดังนี้

2.1.1 สาระัตถะด้านปัจเจกสิ่ง

2.1.2 สาระัตถะด้านสังคม

2.1.3 สาระัตถะด้านเหนือโลก

2.2 สุนทรียลักษณ์ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” แบ่งได้เป็น 4 ประเด็น ดังนี้

2.2.1 สุนทรียลักษณ์ด้านเสียงในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

2.2.2 สุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

2.2.3 สุนทรียลักษณ์ด้านความหมายในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

2.2.4 สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา”

บทที่ 4

สารัตถะสะท้อนพหุวัยของวรรณกรรมเอกเรื่องทางจักรา ของ คิวกานท์ ปทุมสูติ

เนื้อหาของวรรณกรรมเอกเรื่องทางจักราแบ่งออกเป็น 4 ภาค ประกอบด้วย ส่วนนำทางจักรา ภาค 1, ปลายฤดูหนาว ภาค 2, เข้าฤดูร้อน ภาค 3, สูฤดูฝน หมายเหตุ ทางจักรา ภาค 4, ฟากฤดูกาล (ส่วนสรุป) ภาพรวมของเนื้อหานำเสนอภาพชีวิตของบุคคลที่หลากหลายผ่านการสนทนาและสายตาของตัวละครหลัก “ครู” และ “ภุผา” ทั้งสองมีสถานะเป็นครูและศิษย์กันที่ร่วมเดินทางด้วยกันโดยมีจักรยานเป็นพาหนะ โดยการเดินทางในช่วงปลายฤดูหนาวซึ่งเป็นช่วงฤดูใบไม้ผลิและการเดินทางขึ้นเหนือเป็นสัญญาณของการเริ่มต้นของสรรพสิ่ง ตลอดการเดินทางตัวละครได้พบผู้คน สิ่งแวดล้อม และเหตุการณ์ต่าง ๆ ทำให้มีข้อปุจฉา-วิสัชนา กันตลอดทาง คำถามและคำตอบของตัวละครหลัก พฤติกรรมของตัวละครอื่น รวมทั้งสิ่งแวดล้อมในเรื่องล้วนสะท้อนพหุวัยชีวิตได้อย่างน่าสนใจ

ผู้วิจัยกำหนดวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ 1 ไว้ว่า เพื่อวิเคราะห์สารัตถะที่สะท้อนพหุวัยชีวิตในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา ของ คิวกานท์ ปทุมสูติ โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาสารัตถะเพื่อวิเคราะห์สัจจะเชิงซ้อน ซึ่งหมายถึง ความหมายระดับนามธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมโดยการใช้รูปแบบการนำเสนอเนื้อหาด้วยวิธีการต่าง ๆ (วรรณธรรณ์ ศรียาภัย, 2565, หน้า 17-20) หลังจากนั้นนำมาวิเคราะห์และจัดกลุ่มพหุวัยชีวิต ซึ่งหมายถึง ความหมายย่อยที่นำไปสู่ความหมายหลักอันเป็นสารัตถะของเรื่อง หลังจากนั้นหาความสัมพันธ์ของสารัตถะสัจจะเชิงซ้อน และพหุวัย ที่ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบเพื่อสื่อความหมายในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา ของคิวกานท์ ปทุมสูติ ผลการวิเคราะห์สารัตถะที่สะท้อนพหุวัยชีวิตที่ค้นพบจากการวิจัยมี 3 ประเด็น ดังนี้

1. สารัตถะด้านปัจเจกสิ่ง
2. สารัตถะด้านสังคม
3. สารัตถะด้านเหนือโลก

สารัตถะด้านปัจเจกสิ่ง

สารัตถะด้านปัจเจกสิ่ง คือ ความหมายระดับนามธรรมที่ดีความได้จากการอ่านบทกวีจากเรื่อง ทางจักรา เป็นความหมายที่เกี่ยวข้องกับสรรพสิ่งในระดับปัจเจก หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นสัจจะเชิงซ้อนในระดับปัจเจก ผลการวิจัยที่ค้นพบมี 2 ประเด็น ได้แก่ 1) ปัจเจกเดี่ยว 2) ปัจเจกซ้อน มีรายละเอียดและตัวอย่างดังนี้

1. ปัจเจกเดี่ยว

ปัจเจกเดี่ยว คือ สารัตถะด้านปัจเจกสิ่งทีกล่าวถึงความหมายระดับนามธรรม โดยเป็นความหมายที่เกี่ยวข้องกับสรรพสิ่งเพียงหนึ่งสิ่ง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นสัจจะเชิงซ้อน ในระดับปัจเจก ปัจเจกเดี่ยว แบ่งออกเป็น สิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต ดังนี้

1.1 สิ่งมีชีวิต คือ การใช้สิ่งมีชีวิตเป็นสัจจะเชิงซ้อนของความหมายระดับนามธรรม โดยสิ่งมีชีวิตในที่นี้ ได้แก่ มนุษย์ พืช สัตว์ ที่ปรากฏบทบาทในเรื่องทั้งที่ปรากฏนามและไม่ปรากฏนาม

1.1.1 สิ่งมีชีวิตที่เป็นมนุษย์ คือ การใช้มนุษย์เป็นสัจจะเชิงซ้อนของความหมายระดับนามธรรม ได้แก่ ตัวละครครู ภูผา ตายาย กวี ชาวบ้าน พอบอเล ทีโซเม ชวีญ เด็กสองพี่น้อง ครูบัวสาย ทราย พระ ยาย กลุ่มวัยรุ่นมอเตอร์ไซด์ วัยรุ่นที่ช่วยครู ฟ้าพิณ ชายคนหนึ่งที่จักรยานเร็ว เด็กน้อย ตัวละครทุกตัวที่กล่าวมาปรากฏบทบาทดังตัวอย่างคำประพันธ์ต่อไปนี้

“ครู” ในเรื่อง ใช้คำสรรพนามแทนตัวเองว่า “ข้า” แต่ไม่ได้ปรากฏนาม จากการวิเคราะห์พบว่า การปลุกใจ-วิชันนา ของตัวละครหลักระหว่าง “ครู” และ “ภูผา” รวมทั้งมุมมองของตัวละครครูที่สะท้อนผ่านคำประพันธ์ พบสัจจะเชิงซ้อน ดังต่อไปนี้

สัจจะเชิงซ้อน ความผูกพันระหว่างลูกกับพ่อ และการยอมรับสัจธรรมของชีวิต ดังตอนกำลังมองภาพพระณีประตู่ในวัดที่อยู่ตรงหน้า แล้วทำให้ย้อนรำลึกถึงเรื่องราวในอดีต คิดถึงพ่อที่ได้จากไปแล้ว และรำพึงรำพันกับตัวเองว่า

ผ่านทางเข้าวัดไปท้ายวัด	ลมพัดพิรุณพร่างกลางวิถี
หอมอดีตซัดจางระหว่างเจดีย์	พราเลือนเดือนปีวิหารชรา
โพธิ์ยังพลิวพลัดกิ่งลงเกลื่อนกล่น	ตะวันต้นแดดบ่ายลงชายป่า
พินิจซากหักหายปีกชายคา	ผุดภาพในใจข้าย้อนวันคืน
เด็กน้อยคนนั้นมียอท้อ	ขณะยินเสียงพ่อหัวร่อริน
บางล้มไถลให้ลูกยีน	บอกอย่าขึ้นอย่าเกร็งใจกาย
‘เป็นหนึ่งในเดียวกับล่อง’	ทรงตัวในชั่วเมฆบังตะวันบ่าย
โพ้นกาลจักราฝ่าฝุ่นทราย	ยังคงความหมายรายรอบล้อ
เลื่อนลับภาพหนึ่งในห้วงนึก	ซ้อนใจไหวตริกเป็นภาพต่อ
ปล่องไฟไล่แดดแสดทอ	อีกล่องกงมาส่งพ่อ...ก็ตรงนั้น
สถานลานกรวดเมรุคอนกรีต	ประตูข้ามอดีตมิปิดกัน
กายครูรู้สึกตื่นใจพลัน	ก่อนถึงวันผันผ่านคือวันนี้

วันที่ข้าและใครต้องไปต่อ
ระยะทางระหว่างรอข้ามธรณี

กงของพ่อล้อของข้าจักราวุธ
พ่อคงพลอยยินดีและอวยชัย

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 7)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงสัจจะเชิงซ้อนคือฉากที่เป็นฉาก ธรณีประตูที่เป็นสัญลักษณ์ของประตูกั้นเวลาในอดีตและปัจจุบัน และประตูกั้นโลกนี้และโลกหน้า ตัวละคร “ครู” ได้ใช้อายตนะสัมผัสกับบรรยากาศในเรื่องทำให้ภายในจิตใจได้เปิดประตูเวลา ย้อนคิดถึงภาพความทรงจำในอดีตที่เคยมาเยือนวัดแห่งนี้ และบอกเล่าถึงการข้ามธรณีประตู ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของประตูกั้นโลกนี้กับโลกหลังความตาย ร่ำลึกถึงพ่อที่ได้ข้ามธรณีหรือจากโลกนี้ไปแล้ว เปรียบเทียบกับชีวิตของตัวเองที่ยังไม่ข้ามธรณีประตูนี้ไปจึงยังจำเป็นต้องเดินทาง เรียนรู้ และใช้ชีวิตไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ โดยหวังว่าจะได้กำลังใจและคำอวยพรของพ่อผู้ล่วงลับไปแล้ว นอกจากนั้นประตูนี้ยังเป็นสัญลักษณ์ “วัฏจักรของสรรพสิ่ง” พิจารณาได้จากวรรค “กงของพ่อล้อของข้า จักราวุธ” สะท้อนให้เห็นว่า สรรพสิ่งมักจะหมุนมาสู่จุดเดิม ดังเช่นกาลเวลาที่หมุนตัวละคร “ครู” ให้กลับมาอยู่ในสถานที่เดิมที่เคยมาสักยังเป็นเด็ก มนุษย์ก็เช่นกันย่อมมีวัฏจักรหมุนวนตามสัจธรรมของชีวิต คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้และยั่งยืน จากฉากนี้ผู้อ่านยังได้เห็นภาพซ้อน เกี่ยวกับความทรงจำของ “ครู” ที่มีความสุขเมื่อได้นึกถึงพ่อที่เสียชีวิตไปแล้ว ความทรงจำนี้แปรเปลี่ยนเป็นพลังบวก เป็นพลังใจที่ทำให้ “ครู” มีแรงเดินทางต่อ เมื่อชีวิตยังมีแรงใจทุกคนก็สามารถสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ รวมถึงสร้างสรรค์อนาคตได้ ดังนั้นภาพซ้อนดังกล่าวยังได้แสดงถึงความหวังและกำลังใจของกวี ทั้งการเดินทางของตัวละคร “ครู” ในเรื่องทางจักรา และการเดินทางของกวีในชีวิตจริง “ครู” หรือ “ข้า” ในบทกวี จึงเป็นสัจจะเชิงซ้อนของมนุษย์ทุกคนที่ยังต้องต่อสู้ดิ้นรนอยู่ในวัฏจักรนี้ โดยกวีใช้กลวิธีความเปรียบเพื่อนำเสนอสารัตถะ

สัจจะเชิงซ้อนด้านการเคารพสิทธิมนุษยชน ดังในตอนเปิดตัวละคร “ครู” ประหวัดคิดถึงชีวิตในอดีตของตนเอง

คิดต่างตระกูลนักเลงเก่า
ระหว่างเขี้ยวงาอิทธิพล
วันหนึ่งจึงออกเดินทาง
พรามั้วหัวใจไฟห่มควัน
ผ่านไซคชะตาอาชีวะ

แพกเฝ้าปืนพามาแต่ต้น
มีพันสาดไฟเข้าใส่กัน
แสงรุ่งรางฝั่งฝัน
ต้นตื้นฤดูฤดูดีแดน
ไร่โคมประทีปแบบแผน

เรียนรู้อรรณชาติขาดแคลน	แร้นแค้นกันดารดวงใจ
เมื่อดูข่าวกันบาตรก็บ่มเพาะ	กว่าเสาะหาทางถางไถ
ชีวิตมหาวิทยาลัย	กว่าได้เป็นครูอาจารย์
ทุกทีทุกเล่เร่ร้อน	กลับกลัศจรรย์พลัดบ้าน
ลงใต้ได้พอต่อสะพาน	พลิกพบประสบการณ์สูงกรุง
หัตถาอาชีพถักถัก	กำดัดดึกหนวกก่อนเข้ารุ่ง
มรรคาป่าเขาเงารุ่ง	ฉางยุ้งนคราเรืองโร
เดือนปีประณมณศิลา	อุดมลึกชาควาไซว
ละเคิบละชั้นบันได	ได้ใจหมายมุ่งปรุงปรน
ข้าตีฝ่าฝืนมานหมอก	นอกคอกความคิดเหตุผล
นอกชุมชีวิตหมูชน	กบฏทางตนแม่ตีบตัน
คือธาตุกลมลาเสรี	วิถีอึดตาแพกผัน
แตกต่างแล้วอย่างไรกัน	สูงกว่าสามัญเช่นนั้นฤ
เป็นครูเป็นข้าราชการ	ดีกว่าชาวบ้านละหรือ
เป็นนักกวีอวดฝีมือ	ใช่คือเกียรติกรรมล้าพอง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 12-13)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นประวัติความเป็นมาของตัวละคร “ครู” อย่างกระจ่างชัด ทั้งภูมิหลังตอนเด็ก สภาพครอบครัว ตอนทำงาน ตลอดจนความคิด และอุดมการณ์ที่หนักแน่นต่อการเคารพสิทธิมนุษยชน คำประพันธ์นี้นำเสนอสารัตถะผ่านการใช้ บรรยายโวหารได้อย่างกระชับ สรรค่าที่สื่อความคิดและอารมณ์ได้เหมาะสม สารัตถะเกี่ยวกับ ชีวิตของ “ครู” เป็นข้อมูลสำคัญในการพิจารณาความสมจริงของตัวละครที่ถ่ายทอดวิถีชีวิตผ่าน ประสบการณ์การเดินทางบนเส้นทางจักรยาน ประสบการณ์ชีวิตที่ยาวนานของ “ครู” ทำให้ เกิดถ้อยคำอันไพเราะนำเสนอความคิดที่ประณีตลึกซึ้ง คำพูดของครูมักสอดแทรกข้อคิด และ คติธรรมไว้อุดหนุนเรื่องอย่างน่าสนใจ และภูมิหลังของครูในเรื่องก็สอดคล้องกับประวัติของกวี

นอกจากนี้ ตัวละคร “ครู” ยังเป็นภาพแทนของสังคมจะเชิงซ้อนของมนุษย์ที่ ยอมรับในสังคมนิยมและวัฏจักรชีวิต เกิด แก่ เจ็บ ตาย แต่ก็ยังมีพลังบวกในการเรียนรู้ที่จะใช้ ชีวิต มีความดีดีเดียว และมีอุดมการณ์ ดังตอนที่ตัวละคร “ภูผา” ที่ได้เฝ้าตามถึงปลายทาง ของการเดินทางด้วยการขี่จักรยานในครั้งนี้ และครูได้ตอบกลับภูผาดังคำประพันธ์

เราจะไปถึงไหนกันครับครู
 ข้าบอกมิได้มีที่หยุดยั้ง
 เราจะปั่นไปเรื่อยเหน้อยก็พัก
 ทดสอบเข้มแข็งและอ่อนแอ
 ปลายหนาวหากจะหนาวร้าวรอน
 เสพรู้สึกรู้สากับภาวะ

ภูผาเคาะประตูความมุ่งหวัง
 มิได้ตั้งที่หมายที่ไปแท้
 พบปัญหาอุปสรรคก็จักแก้
 อ่านเขียนพ่ายแพ้และชนะ
 พบแล่งเผชิญร่อนอิสระ
 ตรรกะรอบวงแห่งกงล้อ

(ศิวานนท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 17)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับการเดินทางที่ให้ความสำคัญกับเรื่องราวระหว่างทางมากกว่าปลายทาง ไม่ว่าจะมีความเหน้อยล้า ปัญหาและอุปสรรคระหว่างการเดินทาง ดังเช่น สภาพอากาศในแต่ละฤดูกาล เพื่อจะเชื่อมโยงไปสู่สัจจะเชิงซ้อนของสังขธรรมของชีวิตที่เป็นธรรมดาที่ทุกคนต้องเผชิญทุกข์และสุขตามวิภูจักรเป็นการบอกเล่าถึงการเดินทางภายนอก เพื่อสะท้อนถึงสัจจะเชิงซ้อนของการเดินทางภายในจิตใจที่เราควรทบทวนและนึกคิดอยู่ทุกขณะจิตว่าประสบการณ์ต่าง ๆ นั้น ได้สอนสังขธรรมชีวิตอย่างไรบ้าง นอกจากนั้นตัวละคร “ครู” ยังเป็นสัจจะเชิงซ้อนของความกล้าหาญและมุมมองในด้านบวกของการเดินทางว่า ไม่เคยย่อท้อและยังสนุกกับการเดินทางอย่างเข้าใจวิภูจักรของชีวิตโดยให้ความสำคัญกับการแก้ไขอุปสรรคปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่าจะมัวติดคาดหวังกับผลลัพธ์ที่ยังมาไม่ถึง

สัจจะเชิงซ้อนด้านการให้ความสำคัญกับความอ่อนโยนมากกว่ากำลังอำนาจ ดังแนวคิดที่ได้สนทนาโต้ตอบกับลูกศิษย์ที่มีนามว่า ภูผา ดังคำประพันธ์

คล้ายคล้ายผมไต้ยีน
 แข็งแกร่งจนกาจจึง
 จู๋เขาก็กคล้ายฉวยธง
 “ผู้หยัดผู้ยื่นหมื่นแสนล้วน
 เนิบจ้านรัจนั้นข้าว่าอาจแย่ง
 สถานะอำนาจอาจโรมรัน
 แต่ผู้ซึ่งอ่อนโยนลิยาวยีน
 เชื้อว่า พระอภัยมณี
 เว้นแต่พระบิดาผู้อาภัพ

ชาร์ลส์ ดาร์วิน อยุ่ลึกซึ้ง
 ดำรงอยู่ในหม่อมวล
 บั๊กลงบนแปลงดินถิ่นลู่อรวน
 คู่ควรยุทธ์แย่งต้องแกร่งจนรัจ”
 หากหมายนัยได้แกร่งเพียงกล้ากล้า
 แค่ครุ่ยามหยามหยันและยีนดี
 ลองถามคลื่นถามลมและเพลงปี
 ก็ทรงเห็นเช่นนี้มานานแล้ว
 มีดัดบดริยางค์มิทรงแหว่

ทัพพลีกลังกาตลอดแนว
 แม่นางยักษิณีผีเสื้อร้าย
 ยังยอมม้วยมรณด้วยอ่อนโยน

สิผุดแพรวเวทนา ณ คราโน้น
 ร่างกายแกร่งจนกาจผาดโผน
 จึงฉาบกรับตะโพนก็โยนย่ำ
 (คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 21-22)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นสัจจะเชิงซ้อนว่า พลังของกวี ดนตรี
 ศิลปะ ความประณีต อ่อนโยน ก็มีพลังและสามารถเอาชนะความแข็งแกร่งได้ ซึ่งขัดแย้งกับ
 แนวคิดของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน โดยกวีใช้กลวิธีอุปมาอุปไมยที่ศรัทธาเพื่อแสดงสัจจะในเรื่องนี้ได้อย่างหนัก
 แน่นและชัดเจน

สัจจะเชิงซ้อนจากตัวละคร “ครู” ที่ให้ความสำคัญกับ “รู้สึก” มากกว่า
 “คิด” ดังคำประพันธ์

“เพราะฉันคิดฉันจึงมีอยู่”
 ก้องสะท้อนอ้อมตะวาจา
 ฎา ครุ่นค่างบางความคิด
 แซ่กายชุ่มสรอายุในธารไพร

...ฉะนั้น “เพราะข้ารู้สึก”
 รู้สึกได้ในคิดอันแยบคาย
 รู้สึกถึงสะทกสะเทือน
 นั้นแลฎาหน้าตาประตุ

เสียงกู่แห่ง เดการ์ต ฉกาจกล้า
 กระจกภาวะมนุษย์ภายใน
 เปรยขึ้นขณะจิตแจ่มใส
 หนูนศิลาพักใจจนบ้ายคล้อย
 (คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 153)
 ข้าจึงมีอยู่” มิขาดหาย
 โอรู้สึกเสียตาย...หากไม่รู้
 คลาเคลื่อนกับสลดเหตุ
 ให้มนุษย์มีอยู่อย่างการุณย์
 (คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 154)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นสัจจะเชิงซ้อนว่า “รู้สึก” สำคัญกว่า
 “คิด” โดยกวีใช้กลวิธีอุปมาอุปไมยที่ศรัทธาเพื่อค่านวาทะของเดการ์ต โดยกวีได้แสดงสัจจะอย่างหนัก
 แน่นและชัดเจน

สัจจะเชิงซ้อนจากตัวละคร “ครู” ที่เปิดพื้นที่ทางความคิดให้แก่ศิษย์ที่ชื่อ
 ฎา ดังคำประพันธ์

จิตชาวบ้านสบายเบา, หรือเปล่าครู
 ขณะครูและผมยังโถมเที่ยว
 ภูผากล่าวขึ้นขณะแซง
 ขณะข้าปั่นไปไร่กังวล
 ตามรู้ข่าวซ่ายพอได้จั้งหวะ
 แบ่งพื้นที่ความคิดบนมรรคา

ไม่ต้องกู่ปรัชญามายึดเหนี่ยว
 เขาฤาเปล่าเราฤาเปลี่ยวปรุงจิตตน
 เยื้องทแยงคนละฟากฝั่งถนน
 อิ่มกลมอ่านรักรอยจักรา
 มิตอบทศนะภูผา
 ให้วันเวลาช่วยต่อเติม

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 28-29)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นสัจจะเชิงซ้อนว่า การเปิดพื้นที่ทาง
 ความคิดให้แก่ศิษย์เป็นวิธีสอนที่ให้อิสระในการเรียนรู้สัจจะที่พบระหว่างการเดินทาง

สัจจะเชิงซ้อนจากตัวละคร “ครู” ที่แสดงถึงความถ่อมตน
 รู้ว่าแรงกำลังบนหลังอาาน
 กล้ามเนื้อบนผืนนาที่พึ่งพิง
 กลางแดดแผดเผาพรราวเหงื่อพร่าง
 รสรู้สึกรู้สาเป็นอย่างไร

ยังมีกร้านแกร่งพอจะเยื่อหยิ่ง
 ต้องยิงมหัศจรรย์กับหัวใจ
 ทดสอบระยะทางความผันผิ
 โลกเร้นรักฝากไว้ให้เรียนรู้

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 164)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นสัจจะเชิงซ้อนจากตัวละคร “ครู” ที่
 เกิดความรู้สึกถ่อมตนเมื่อเห็นความแข็งแกร่งของผาพิณ เป็นการเคารพในความดีและคุณค่า
 ของผาพิณผู้เป็นเพื่อนโดยปราศจากอึดตา

สัจจะเชิงซ้อนจากตัวละคร “ครู” ที่หลงไปในการคิดของตนเองจนแยก
 ไม่ได้ว่าสิ่งใดคือสัจจะ สิ่งใดคือมายา ดังคำประพันธ์

เหมือนเราเรียนแต่มีรู้นะภูผา
 เสียงนางที่วังเวงขับเพลงภู
 ภาพที่ไหวในจินตนาการ
 หลับในตื่นตื่นในหลับยังลับลึก

ตกเป็นทาสมายาแห่งตาหู
 อาจเพียงครูลมครางในพร่างพฤษ์
 อาจหวานฝันลวงในห้วงดึก
 ในรู้ลึกมายาที่มาเยือน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 54-55)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นสัจจะเชิงซ้อนจากตัวละคร “ครู”
 เผลอเข้าใจว่าตนเองถูกผีอำ แต่เมื่อได้สติก็คิดขึ้นมาได้ว่าสิ่งที่รู้สึกอาจจะเป็นเพียงมายาที่
 จินตนาการไปเอง

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า สัจจะเชิงซ้อนที่กวีนำเสนอผ่านตัวละคร ครูหลายประการ คือ สายใยความผูกพันระหว่างลูกกับพ่อ การยอมรับความจริงและสัจธรรมของชีวิต การเคารพสิทธิมนุษยชน ให้ความสำคัญกับระหว่างทางมากกว่าปลายทาง ซอฟต์แวร์เวอร์หรือศิลปะวิธีมีพลังมากกว่าการใช้กำลังอำนาจ ความรู้สึกสำคัญกว่าความคิด ครูควรเปิดพื้นที่ทางความคิดให้แก่ลูกศิษย์ ความอ่อนน้อมถ่อมตนนับถือความดีของผู้อื่นด้วยใจจริง ครูเป็นตัวแทนของผู้ที่ตื่นรู้มากแต่ยังไม่ทั้งหมด และบางครั้งยังหลงในมายาและกิเลส ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นพหุณัยชีวิตในระดับปัจเจกสิ่งที่มีทั้งด้านบวกและลบที่สะท้อนให้เห็นความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ว่า ถึงแม้ครูจะเป็นผู้ที่มีแนวคิดในเชิงบวก สามารถแยกสัจจะกับมายาได้ เรียนรู้และพัฒนาความคิดอยู่เสมอ แต่ก็ยังเป็นปุถุชนที่บางครั้งก็พลาดหลงไปกับมายาได้เช่นกัน

นอกจากนี้ยังมีตอนที่ตัวละครที่มีปรากฏนามว่า “ภุผา” ซึ่งมีบทบาทเป็นตัวละครหลัก ร่วมกับตัวละคร “ครู” ภุผา พบสัจจะเชิงซ้อนผ่านตัวละคร “ภุผา” ดังต่อไปนี้

สัจจะเชิงซ้อนที่พบในฉากที่ภุผากำลังสนทนาโต้ตอบกับครู โดยครูกล่าวถึงภาพเหตุการณ์เผาไร่อ้อยที่อยู่เบื้องหน้า ทำให้กระทบใจและวิจารณ์ถึงปัญหาคนทั้งถิ่น ชาวบ้านในชนบทส่งลูกหลานเข้าไปเรียนต่างถิ่นกันหมด พ่อแม่ที่อยู่ในท้องถิ่นก็แก่เกินจะดูแลพืชผลเกษตรกรรม คนหันไปทำงานรับจ้างในชุมชนเมืองแลกกับเงินที่จะนำมาเป็นค่าครองชีพแต่ละวัน แรงงานในชนบทจึงลดลง เมื่อภุผาได้ฟังความคิดเห็นของครูจึงตอบกลับในทันทีว่า

โลกมันเปลี่ยนนะครับ, ครูก็เปลี่ยน	ครูก็หนึ่งในเกวียนพลัดไกลถิ่น
ผมก็หนักพม่าหาทางบิน	ไม่ฝันรินเหงื่อไคลกลางไฟพอน
จังหวัดอ้อยสวนแหงแหงภุผา	ที่มันยโสเข้าตั้งคมคร
เกวียนยนต์คืนย่านบ้านหัวดอน	มีอ้ายยอนหวานไถในรอยแรง

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า15)

จากคำประพันธ์ข้างต้นภุผาย้อนพูดกับครูว่า ไม่ใช่เพียงชาวบ้านที่ทิ้งถิ่น ครูและภุผาเองก็ทิ้งถิ่นเช่นกัน บทกวีนี้แสดงให้เห็นถึง อหังการของภุผาที่กล้าแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมา คำพูดของภุผาก็เข้าไปกระทบใจของครูให้ฉุกคิดถึงความเป็นจริงของชีวิต พลวัตของทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงที่ทุกคนจำเป็นต้องยอมรับและทำความเข้าใจ ภุผาจึงเป็นสัจจะเชิงซ้อนของคนรุ่นใหม่ที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลง ไม่ยึดติดอยู่ในกรอบความคิดเดิม ๆ และอิสระทางความคิดเช่นนี้จะนำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เพื่อปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาสิ่งต่าง ๆ รวมถึงสังคมให้ดีขึ้น ด้วยเหตุนี้ความอหังการของภุผาจึงอยู่บนพื้นฐานของสัจจะและการยอมรับตนเอง

สัจจะเชิงซ้อนที่แสดงถึงความแข็งแกร่งแต่อ่อนโยน ดังคำประพันธ์

ภูผาดั่งภูหิน	คุ่นและชินกับหินผา
สงบบนน้อมมวณา	หลอมศิลาในอารมณ์
พอพรากไปจากแม่	บางบาดแผลเป็นปุ่มปม
เปราะบางบางเพาะบ่ม	แม่และยายไร่นาร้อน
รักหวังในปลูกหวาน	เพียงทอสานเสียงพริ่าสอน
บ่นใบไฟไรวอน	ตั้งกรดกรอนศิลากลายเป็น
ผูกโยงกับโรงเรียน	ที่โล่งเตียนและซังกะตวย
แต่ดีที่เปลี่ยวตาย	ได้เซ็ดบาตรให้หลวงลุง
ได้ผ่านมัธยม	แม่ปุ่มปมจะมีปรุง
บางรักในวาดรู้ง	แห่งทุ่งรวงก็หล่อหลอม
หนีเรียนเข้าห้องสมุด	ก็หยุดใจให้ยินยอม
ดอกไม้อันรายล้อม	บทกวีแห่งชีวิต
ศิลาโพ้นผาจินต์	นกหนึ่งบินในดวงจิต
เสียงเรียกจากรอบทิศ	ติดปีกรักจักรยาน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 16)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กล่าวถึงตัวละคร “ภูผา” ที่เปรียบเหมือนกับภูเขา ตามความหมายของชื่อ เป็นสัจจะเชิงซ้อนของคนที่มีความแข็งแกร่งทั้งร่างกายและจิตใจ ในขณะเดียวกันก็มีความอ่อนน้อม สงบเสถียร บทประพันธ์ข้างต้นได้บอกเล่าประวัติความเป็นมา ของตัวละคร “ภูผา” ที่ไม่ได้เกิดมาในครอบครัวที่สมบูรณ์ ความไม่พร้อมไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อ การเรียนรู้ของภูผา พิสูจน์ได้จากการเดินทางครั้งที่ทำให้เห็นความเป็นผู้นำ ความเป็นนักสู้ และนักแก้ปัญหา อยู่ในตัวตนของภูผา ซึ่งตัวตนภูผาในเรื่องมีความเด็ดเดี่ยวและแข็งแกร่งทาง ความคิดเกินกว่าวัย และอนุมานได้ว่า ตัวละคร “ภูผา” ก็คือ สัจจะเชิงซ้อนตัวตนของกวีที่ได้ ฝากลักษณะนิสัยและความคิดบางส่วนไว้กับตัวละคร “ภูผา”

สัจจะเชิงซ้อนที่มนุษย์เป็นหนึ่งในเดียวกับธรรมชาติ ดังภูผาที่มีธรรมชาติ เป็นเพื่อน ดังคำประพันธ์

แม่ในจิตใช้มิใช่ใจมิเชิง
สร้างเสียงเสพศิลป์จินตนาการ
มันหล่อเลี้ยงเปล่าไรให้ดำรง
หวังใบไม้ในป่าพนาตอน
แม้นดนตรี กวี ศิลปะ
ผมก็เชื่อในครูและมรรคา

ผมก็เร่ร่อนรมย์ในลมผ่าน
ประมาณว่ากวีคิดกร
ในทิศตรงทางผันผันสิ่งขร
จะปรบมือให้ตอนผมลืมตา
ผมเพิ่งจะตั้งไข่เหมือนใครว่า
จะข้ามผ่านขุนผาในดวงใจ
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 22)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กล่าวถึงตัวละคร “ภูผา” ที่เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ เห็นได้จากการใช้บุคลวัตของกวีที่ให้ “ใบไม้ปรบมือ” อีกทั้ง “ภูผา” ยังแสดงถึงความถ่อมตนว่ายังอยู่ฐานะผู้ที่กำลังฝึกหัดเขียนบทกวี นอกจากนี้ยังมีอีกตัวอย่างที่สื่อความหมายสอดคล้องกัน ดังนี้

คนอื่นสุขอย่างไรผมไม่รู้
เล่าบอกความรู้สึกลับอันสุนทรีย์
ผ่านเหย้าชาวชนเลือกสนใจ
คุยกับยายกับตาแบกหญ้าฟาง
ไร่นาป่าเขาลำเนาธาร
ฝูงผีเสื้อดอกหญ้าติดตาเตือน
จักรยานเป็นคู่หุมรรคา
ทางในทางที่ใครมิได้ชม

ภูผารั้งชะลอมอยู่พอกคู่
ผมมีความสุขกับเส้นทาง
ยิ้มเด็กเด็กซื้อใสในโลกกว้าง
เรื่องราวต่างๆที่รางเลื่อน
ปีกปานแมลงปอมิแปดเปื้อน
เหมือนเพื่อนเหมือนมิตรในอารมณ์
มิเร็วช้ากว่ารู้สึกลับเหมาะสม
อาจเป็นโลกของผมเพียงลำพัง
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 34-35)

จากคำประพันธ์ข้างต้นเน้นย้ำให้เห็นชัดเจนว่า “ภูผา” คู่้นเคยกับธรรมชาติ และเห็นว่าธรรมชาติเป็นเพื่อน โดยกวีใช้อุปมาโวหารเพื่อแสดงการเปรียบธรรมชาติให้ “เหมือนเพื่อนเหมือนมิตรในอารมณ์” นอกจากนี้ยังแสดงถึงความผ่อนคลายและความธรรมดาของภูผาที่พึงพอใจและยอมรับในความสุขของตนเอง

ธรรมชาติที่ชื่อตรงของภูเขาและความบริสุทธิ์ไร้เดียงสาของเด็กน้อยจึงเป็นสัจจะเชิงซ้อนของความอ่อนโยนที่ช่วยจรโลงโลกใบนี้

ตัวละคร “ตายาย” ที่ให้ที่พักพิงครูและภูเขา พบสัจจะเชิงซ้อนของน้ำใจไมตรีในวิถีชนบท ดังคำประพันธ์

มิใช่ญาติสายใยได้สายจิต	มิใช่มิตรได้รักดังปักหมุด
ข้าได้เห็นแสงมณีในมนุษย์	ได้อาบน้ำบริสุทธิ์ในสายลม
ร่วมส้ารับกับข้าวคาวหอม	ในกระท่อมน้ำพริกผักต้ม
ตามีयरร่วมยิ้มอ้อมอารมณ์	เมื่อข้าชมมือนาคาค่าเป็นค้ำกลอน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 37)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบสัจจะเชิงซ้อนของน้ำใจไมตรีในวิถีชนบทที่ให้ที่พักพิงต้อนรับคนแปลกหน้าดังญาติมิตร หาได้ยากในสังคมปัจจุบัน

สัจจะเชิงซ้อนที่พบจากตัวละคร “ตายาย” ที่ทำให้เห็น ความรักในรูปแบบที่อบอุ่น จน ภูเขาต้องเอ่ยปากถาม แต่ตายายไม่ได้ตอบคำถามนั้น แต่เปิดพื้นที่ให้ภูเขาได้คิดอิสระ นอกจากนี้ก็ยังมีฉากที่ทำให้เห็นภาพวิถีชีวิตของตายาย

ท่ามกลางแสงตะเกียงเสียงพุดจา	ภูเขายิ้มพลางว่ายายเอ๋ย
ทำบุญอันใดจึงได้เซย	ความสุขอันงอกเงยจากรักงาม
คุณยายมิได้ตอบลอบแต่ยิ้ม	คุณตาภิเอิบอ้อมในคำถาม
เสียงหัวเราะเซาะซึ่งหนึ่งชั่วยาม	ก่อนนิทราในรูปนามความปราณี

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 38)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ภูเขาถามตายายเกี่ยวกับความสุขจากความรัก ตายายไม่ตอบคำถามหากแต่เปิดพื้นที่ให้ภูเขาได้คิดและนิยามเอง

ตัวละคร **คิลปิน หรือ กวี** ในฉากที่ภูเขาตั้งคำถามกับครูที่แสดงสัจจะเชิงซ้อนของมายาคติในสังคม ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

หากคิลปินปฏิเสถวัตตฤสมัย	เขาจะเลือกหนึ่งใดในสิ่งสาม
หนึ่งคืออยู่ป่าโยงทุกโมงยาม	กินอยู่ตามวิถีกวีวนา
สองเลือกเมืองเป็นที่หมกฝังรกราก	สวมหน้ากากปากบ้องตีสองหน้า
สามสร้างอาณาจักรคัจฉนครา	กลางทุ่งหญ้าไฟโรไกลผู้คน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 50)

จากคำประพันธ์ข้างต้นเป็นฉากที่ภูเขาถามครูเกี่ยวกับการเลือกของคิลปินหรือกวี โดยตั้งธงไว้สามสิ่งคือ เมื่อครูได้ฟังจึงตอบภูเขาวา

...ปราชญ์กวีชีวิตลิขิตชะตา
 ปฏิเสธหรือส่องแสงโลกมัวชั่ว
 ล้ำคณฺอยู่ที่ญาณทัศนะ
 แค่เห็นโลกเห็นธรรมตามเขาไป
 มองเห็นทางเลือกก้าวจากเขลาขลาด
 ลัทธิชื่อหรือเจตนาสามานย์
 กภาพย์กวียาวูธดุจโมกข์ศักดิ์
 กระทบอารมณ์โถมสะเทือน

เลือกวนาหรือธานีใช้ดีชั่ว
 ใช้ดวงเดาเหล่าบัวในหัวใจ
 เห็นทุกขสัจจะจริงแท้ใหม่
 หรือสว่างไสวในวิญญาณ
 ล้ำแดงธาตุศรัทธากล้ำหาญ
 ส่งสารถึงชีวิตหรือปิดเปื้อน
 หรือเพียงแคंपฎักแห่งโคเถื่อน
 หรือพราเสือนเปล่าไร้สายลม...

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 51)

จากคำประพันธ์ข้างต้นครูอธิบายตอบภูผาว่าอย่าไปยึดติดกับมายาคติของสังคมที่มักจะเชื่อว่กวีต้องเป็นแบบนั้นแบบนี้ วิธีใช้ชีวิตหรือสถานที่ที่กวีอยู่ไม่ได้เป็นตัววัดคุณค่าของกวี หากแต่คุณค่าของกวีอยู่ที่ญาณทัศนะของแต่ละคนว่าสามารถแยกสัจจะกับมายาได้หรือไม่ กวีเลือกใช้กลวิธี “ปฏิทรรศน์” เพื่อให้ภาพที่แตกต่างที่ชวนรูกคิดตาม ว่กวีที่เป็นกวีโดยแท้ควรมีคุณลักษณะอย่างไร

ตัวละคร “ชาวบ้าน (ฝ่ายภูมิปัญญา)” แสดงให้เห็นสัจจะเชิงซ้อนของการแก้ปัญหาเชิงระบบในฉากสภากาแพตตอนที่ครูและภูผาเดินทางไปถึงร้านกาแพพบชาวบ้านสนทนาพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องปากท้อง เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยมีชาวบ้านหนึ่งคนเสนอความเห็นดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

บางซุ่มภูมิปัญญาจิบชาพลาง
 วันนี้หน้าผิตแนวเทือกแถวตน
 ช่วยชาวนาใช้ที่เพลินให้เงินกู
 ใช้ที่ช่วยแล้งลมเมื่อลมระนาว
 ช่วยชาวนาจะต้องปกป้องนา
 มิให้พาลกระฎุมพีชี้เรื่อแพ
 ช่วยชาวนาจะต้องสองทางนา
 ให้ “ทำกินเหลือขาย” จึงไม่ล้ม
 แต่เหมือนมิมิใครจริงใจเลย
 ไม่ว่ารัฐบาลใดแค่ไปมา

บอกชีวิตมิดทางยอมคว้างหล่น
 เขาเริ่มต้นความคิดอันขึ้นคา
 ใช้ที่พุมายาราคาข้าว
 ก็ซ้าก้าวมิข้ามความอ่อนแอ
 มิให้ทุนข้ามหล้าปากกระแส
 โล่เหวี่ยงแหี่ยวยุวัตถุนิยม
 ให้เห็นฟ้าเห็นดินถิ่นสร้างสม
 ให้แหลมคมเท่าทันทางปัญญา
 ต่างก้มเงยจ้องเคียวเกี่ยวฟางหญ้า
 แต่ชาวนาจะต้องทำนาอีกยาวนาน
 (คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 58)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าความคิดเห็นดังกล่าวเป็นความคิดเห็นที่ดีและสร้างสรรค์ แต่เมื่อพูดออกไปแล้วกลับได้ผลสะท้อนจากชาวบ้านคนอื่นกลับมามีใครอยากจะปรับเปลี่ยนแค่ลำพังเรื่องปากท้องยังเอาตัวเองไม่รอดจึงไม่เห็นความจำเป็นของการลุกขึ้นมาร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาเพราะคิดว่าอย่างไรก็แก้ไม่ได้ ฉากนี้บ่งชี้จะเชิงซ้อนของเหตุการณ์ว่าเพียงหนึ่งคนหนึ่งเสียงแม้จะเป็นเสียงที่มีคุณค่าและความหมายพอจะเห็นทางออกของการคลี่คลายปัญหาแต่ก็ไม่มีพลังมากพอ และยังทำอะไรไม่ได้หากขาดการร่วมมือแบบองค์รวม การแก้ปัญหาทั้งเรื่องปากท้อง สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ต้องแก้ทั้งระบบอย่างบูรณาการในทุกระดับของสังคม

อีกหนึ่งตัวละครที่ปรากฏนามอยู่ในเรื่อง คือ “พอบอเล” เป็นหญิงชาวปากเกอญอที่มีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านที่แสดงให้เห็นถึงจะเชิงซ้อนเกี่ยวกับการหลงและเชื่อในค่านิยม มายาคติของสังคมมากกว่าการพิจารณาตามเหตุผลอันเป็นสัจจะที่แท้จริง ดังในตอนที่พอบอเลได้ชวนครูและภูกามาที่บ้าน และให้การต้อนรับดูแลเป็นอย่างดี และแนะนำลูกชายที่ชื่อทีโซเมให้รู้จัก โดยในตอนนี้พอบอเลได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับลูกชายของตนไว้ดังนี้

หอมน้ำต้มพืงกรุ่นกาแพ	พอบอเล ดูแลได้ถุ่นเหย้า
ทีโซเม กับภูกาอยู่หน้าเตา	ต่างช่วยปรุงเข้าไอซารส
หนึ่งชายมิใช่ชายใจเป็นมิตร	หนึ่งชายมิใคร่สนิทใจกำหนด
แต่พูดคุยด้วยกิริยาเกียรติดยศ	มิลวงลามน้ำพจน์อันพึงควร
“สงสารลูกแต่มีรูทำอย่างไร”	พอบอเลเผยใจซึ่งกำสรวล
ผิดเพศผิดพ้องเหมือนจอตรวน	ลามชีวิตผิดมวลผู้สามัญ
	(ศิวกันท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 180)

จากบทประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นมุมมองของพอบอเลว่ามีความกังวลและทุกข์ใจที่ลูกชายของตนเป็นเพศที่สาม โดยมองว่าเป็นเรื่องผิดปกติ ผิดมาตรฐานไปจากสังคม ถึงกับระบายออกมาให้ครูและภูกาฟัง ทั้งที่ตัวละคร พอบอเล นั้นเป็นสตรีปากเกอญอ กลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่อสู้เรื่องการยอมรับเรื่องเชื้อชาติและเรื่องปัญหาการค้ามนุษย์มาโดยตลอด โดยอยากให้สังคมไทยมองว่ามนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกัน และควรให้โอกาสแก่ทุกคนเสมอกัน แต่กลับมองว่าลูกของตนเองผิดแผกไปจากคนอื่นที่เป็นชายแท้ และหญิงแท้ ซึ่งหลังจากที่ครูได้ฟังความเห็นก็ได้ตอบกลับไปว่า มาตรฐานที่พอบอเลสร้างขึ้นมาเป็นมาตรฐานของใคร เป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือเป็นสิ่งที่ลวงตาทำให้คนด้วยกันมองคนไม่เท่ากัน มนุษย์ทุกคนมีความสำคัญเท่า

เทียมกัน ความสำคัญของมนุษย์ไม่ได้อยู่ที่ว่าเป็นเพศใด อย่าทำลายศักดิ์ศรีของความเป็นคนด้วยกันเลย พ่อแม่ควรรักลูกด้วยความบริสุทธิ์ใจ ยอมรับในตัวลูก และให้กำลังใจลูก หลังจากที่คุณพูดจบก็ทำให้พ่อบอเลารู้สึกสบายใจขึ้น จากบทกวีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า “พอบอเล” เป็นสัจจะเชิงซ้อนของพ่อแม่ผู้ปกครอง ครอบครัว และคนในสังคมที่ยังไม่กระจ่างถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์โดยแท้จริง ยากที่จะยอมรับใครหรือสิ่งใดที่แตกต่างและผิดไปจากค่านิยมหรือมาตรฐานของสังคม ซึ่งถือเป็นการติดกับดักทางความคิดที่อาจส่งผลต่อสถาบันครอบครัวในระยะยาว

ตัวละคร **ทีไซ่เม** ลูกของพอบอเล ที่แสดงให้เห็นสัจจะเชิงซ้อนเกี่ยวกับความหลากหลายทางเพศ โดยตัวละคร ทีไซ่เม ปรากฏนามและปรากฏบทบาทในเรื่อง ดังคำประพันธ์ที่กล่าวถึง เพศสภาพและเพศวิถีของทีไซ่เม ต่อไปนี้

หนึ่งชายมิใช่ชายใจเป็นมิตร	หนึ่งชายมิใคร่สนทนใจกำหนด
แต่พูดคุยด้วยกิริยาเกียรติยศ	มีลวงลามน้ำพจน์อันพึงควร

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 222)

จากคำประพันธ์ข้างต้นกวีได้นำสารัตถะผ่านตัวละครทีไซ่เม ที่เป็นสัจจะเชิงซ้อนของวัยรุ่นที่เป็นเพศทางเลือกที่มีมากมายในสังคม และมักจะไม่ได้รับการยอมรับ และความเข้าใจจากครอบครัว กวีใช้กลวิธีภาพพจน์นามนัยแทนการพูดถึงชื่อทีไซ่เมในคำประพันธ์นี้

ตัวละคร **ขวัญ** ในฉากที่ขวัญสนทนากับภูผา ถ้อยคำของขวัญ เป็นสัจจะเชิงซ้อนของสตรีส่วนหนึ่งในยุคปัจจุบันที่ยังคงความอ่อนน้อม สงบเสงี่ยมเจียมตน ระวังคำพูด และกิริยามารยาท ยอมรับและอยู่ในโลกของความเป็นจริง ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

...ขวัญไม่อยากผันไกลปลายขอบฟ้า	เสียงเธอในสนทนาฝากผาห้อง
โลกในฝันบ้านในไฟแม่ใจปอง	แต่ดั่งต้องฝนยังเตือนเพื่อนใจตัว
หากบุพเพเมสึดพันธุหวานถวิล	บนผืนดินฤดีมิใช่ชั่ว
ก็หวังกอบและกำมิดคร้ามกลัว	เมฆจะมาฟ้าจะมัวหัวใจพร้อม
แต่จะวาดปรารถนามีกล้ำหรือ	ดอกไม้่ออีกหลายดอกยังกลิ่นหอม
วันคืนยังกลืนกลายสิ่งร้ายล้อม	ย้วย้อมแห่งรัถยายังทำทนาย
ขวัญยังต้องเดินทางไปข้างหน้า	ขณะงงจักราหาความหมาย
นี่คือความเป็นจริงที่พริ้งพราย	ในเช้าสายพรุ้งนี้ของชีวิต

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 127-128)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีใช้กลวิธีอุปมาถ่ายทอดคำประพันธ์ที่แสดงความอ่อนหวาน อ่อนโยนของ “ขวัญ” ผ่านบทสนทนาของขวัญที่มีต่อภูผาในคำคืนหนึ่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นนิสัยใจคอของตัวละครขวัญที่เป็นสัจจะเชิงซ้อนของสตรีที่มีความอ่อนน้อม แต่มีอุดมการณ์ที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงได้เป็นอย่างดี

ตัวละคร **เด็กสองพี่น้องจับปลา** แสดงให้เห็นสัจจะเชิงซ้อนของการไม่ตัดสินคนจากภายนอก ดังตอนที่ภูผาและครูผ่านไปพบกับสองพี่น้องที่กำลังจับปลา ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

เรานั่งมองน้องพี่แห่งชีวิต	สนิททาทีและน้ำถ้อย
ปลาเล็กปลาใหญ่ใส่พวงร้อย	ภูผาคอยช่วยชี้ตรงนี้ตรงนั้น
ปลาบางตัวจับง่ายนอนหงายท้อง	บ้างแฉกทองมุดโคลนดินดั้น
ยิ่งไล่ยิ่งมุดพัลวัน	หยุดไล่ประเดี๋ยวมันก็ไพล่มา
“พี่กับลุงเอาปลาไปเผาไหม้”	เด็กยื่นซองตัวใหญ่ให้ตรงหน้า
เราต่างยิ้มชอบใจไม่เอาปลา	เห็นดอกไม้ในดวงตาสองคู่งาม
‘เป็นเด็กดีอย่างนี้ต่อไปนะ’	ข้ายื่นมือแตะศีรษะแล้วล้วงยาม
หยิบสมมุติบทกวีบันทึกความ	หนึ่งสองสามสี่วรรคจากหัวใจ
พี่น้องสองคนเพื่อนโคลนคาว	พ่อแม่มีกับข้าวหม้อแกงใหญ่
ลุงกับพี่ชี้จักรยานผ่านนาใน	ได้บทกวีบทใหม่ในสองเธอ

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 134-135)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีใช้กลวิธีปฏิทรรศน์ที่ใช้การแสดงความแตกต่างระหว่างรอยเปื้อนโคลนที่ตัวของสองพี่น้องกับน้ำใจไมตรีที่สองพี่น้องหยิบยื่นให้ครูและภูผา เพื่อให้เห็นเอกภาพที่ชัดเจนของสัจจะเชิงซ้อนที่ว่า สิ่งภายในไม่ได้สะท้อนสิ่งที่อยู่ภายนอก

ตัวละคร **ครูบัวสาย** ซึ่งปรากฏนามและปรากฏบทบาทในเรื่อง ดังตอนที่เล่าเรื่องราวชีวิตของตนเองให้ครูและภูผาฟังดังบทกวีต่อไปนี้

น้ำไหลในทรวงหวังคิด	ว่ายวนชลทิศ
ดำดิ่งมีตมิตภายใน	
เพียงโพ้นอุทกหทัย	ผ่านมาผ่านไป
ในห้วงเหวว่าซารมณ	

ในรักในหลอมจ่อมจม	ใจมิอาจม
เงื่อนงำของหยดน้ำตา	
ผ่านทศวรรษปรารภนา	เปลี่ยวเหงากระดั่งงา
อยู่เฝ้าชายคาอัคนี	
ภาระครุณารี	แบกภูผงคลี
มีรู้เปล่าไร้เปลื้องแรง	
อุ้มรักมาตากล้าแกร่ง	ฝ่าโลกโคกแล้ง
ร้ายลงดวงแก้วแววไว	
คอยรินคอยหลังถั่งไหล	สายน้ำภายใน
สีลิวสันต์ใจนาง	

(ติวกันท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 222)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ครูบัวสายเล่าถึงประวัติชีวิตของตนเอง จากความหมายดังกล่าวสะท้อนถึงจะเชิงซ้อนของครอบครัวที่แตกแยก หย่าร้าง รวมถึงผู้หญิงที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ก็ใช้กลวิธีบรรยายโวหารประกอบกับการใช้ภาพจน์สัญลักษณ์เพื่อนำเสนอ สวรรค์ดังกล่าว

ผมคล้ายมิดลายนคิด	เห็นจรีต ครูบัวสาย
สืบทอดในเม็ดทราย	กมลลักษณะ อยู่ลึกเร้น
บ้านนี้สะอาดสะอาดอัน	เคหะสถานเหมือนดีเส้น
จัดวางทุกอย่างเน้น	ระเบียบเนียบทั้งนอกใน
สามีที่หย่าร้าง	คงถูกขังทั้งกายใจ
ลูกสาวผู้เยาว์ใส	ก็เติบโตวัยกบฏวิถี
แขกแม่มาถึงเรือน	ไยต้องเตือน 'สวัสดี'
แต่งตัวก็น่าดี	ให้เกิดตายหลายชาติภพ
ผมเห็นความเป็นแม่	ที่กรีดแผลความสุขสงบ
บอกเล่าแต่ด้านลบ	ของลูกผู้ครอบครัวยัง
ทั้งเห็นความเป็นครู	อยู่ในแบบที่แคบขัง
เห็นบัวที่ใบบัง	บพบาทบัวทั้งหนองบึง

(ติวกันท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 230-231)

จากคำประพันธ์ข้างต้นเป็นฉากที่ ฎุฬา แสดงความคิดเห็นในบทบาทการเป็นแม่ การเป็นภรรยา และการประกอบวิชาชีพครู ของครูบัวสาย โดยตัดสินจากประสบการณ์การตรง และสังเกตจากสิ่งแวดล้อม

ตัวละคร “ทราย” อยู่ในวัยรุ่น ปรากฏนามในเรื่อง และมีบทบาทเป็นลูกสาวของครูบัวสาย

โต๊ะอาหารมีค้ำห้องรับแขก
กรุ่นต้มแกงแต่งปรุงจรงใจ
‘ทรายเอ๋ยมากินข้าวพร้อมกัน’
เด็กสาวกางเกงสั้นเสื้อเปิดสะดือ
กลิ่นแชมพูหอมตมสัผัสผัสจุมุก
กตทับให้ฎุฬายิ่งจ่อมจม

ถูกจัดแจกงานชามชุดสวยใส
แบบพื้นบ้านไทยไทยไว้ฝีมือ
นางเอ๋ยข้าประโยชน์นั้นเรียกขานชื่อ
ผมเพิ่งสระพลี๊วกระพือแรงพัดลม
โลกเหมือนถูกพลิกขั้วให้กดขี่
ในหล่มเหวโตไม่อาจรรู้

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 227)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ตัวละคร ทราย เป็นสัจจะเชิงซ้อนของปัญหาความไม่เข้าใจกันในครอบครัวของวัยรุ่นที่มีกำแพงกับพ่อแม่ ไม่เปิดใจคุยกันตามตรง อาจเนื่องมาจากปัญหาที่สะสม และอุปนิสัยที่ไม่สามารถจะยอมรับกันได้ ในบทประพันธ์กล่าวถึงลักษณะการแต่งกายของทรายที่อาจจะไม่ถูกกาลเทศะกับการต้อนรับแขก

ตัวละคร “พระ” ซึ่งเป็นผู้สืบทอดศาสนา ในที่นี้ไม่ปรากฏนาม แต่ปรากฏบทบาทในเรื่อง

พระผู้เพียรอุ้มบุญเข้าหมู่บ้าน
ตั้งชัดเจนในธรรมที่ค้ำชู
ทุกก่อนข้าวจากทัพพีของสีกา
เป็นร้อยรูปพันรายมรณะ

ข้ามสะพานกัลป์วัดทุกเช้าตรู่
แต่ใครเล่าจะรู้หัวใจพระ
ยังมายามายั่วทุกขณะ
ในคงคาราคะเต้สะพาน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 26)

จากประพันธ์ข้างต้น นำเสนอสารัตถะผ่าน ตัวละคร “พระ” ผู้รักษาศีล 227 ข้อ ยังคงต้องต่อสู้กับการยับยั้งกิเลสราคะต่อสิ่งแวดล้อมและบุคคลที่มาวนเวียน การครองตนให้มีสติ และธำรงไว้ด้วยศึลนั้นคือสิ่งที่ถูกที่ควร แต่ก็ยังมีพระหลายรูปที่รู้โทษของกิเลส แต่ก็ติดอยู่ในวังวนกิเลสนั้นจนสูญเสียสันคักดีศรีและความดีที่ควรรักษาไว้ สัจจะเชิงซ้อนนี้เป็นการนำเสนอ

ความจริงของสังคมที่มีทั้งเรื่องดีและไม่ดี และทุกคนไม่ว่าจะสถานใดก็สามารถตกเป็นทาสของกิเลสได้ เป็นข้อคิดที่มีแง่มุม และกระทบความรู้สึก เพราะเป็นเรื่องเชิงศีลธรรม

ตัวละคร ยาย ที่นอนอยู่เลือ่ร่างกายผอมโซและร้องขอน้ำดื่มจากภุพา ซึ่งเป็นสัจจะเชิงซ้อนของคนกลุ่มหนึ่งในสังคมที่มีความเป็นอยู่ที่ยากไร้ น่าเวทนา น่าสงสาร

ข้ามทิวาราตรีวิถิล้อ	ทั้งหลอกล่อชีวิตให้พิศวง
โบายกวีจิตไหวให้ทิ้งธง	ก็มีส่งผลกระทบให้ทั้งทาง
แล้วรถก็หยุดมรมิเมเย้า	เรือนเสาชวดเซเบ้หน้าต่าง
สดับคล้ายคนนอนคราง	เสียงโอบเบาบางร้างญาติมิตร
กว่าจะขึ้นกระไดชะงักดู	ก็ยืนฟังอยู่จนแน่จิต
ไม่มีเสียงร่วมเรือนเพื่อนชีวิต	จึงใช้สิทธิ์ในนามเพื่อนมนุษย์
ยายแก่บนเลือ่อกกอุทกหยาด	ผอมบางเหมือนร่างจะขาดสิ้นสุด
มองเราเหมือนกวีก็มีอัยยุต	แค้นชูดบางถ้อยคำจากลำคอ
‘ขันน้ำ...ขอน้ำ...ให้ยายหน่อย’	ภุพาค่อยประคองตามคำขอ
แขนที่สืบโหลที่ลูคู่อ	ค่อยยกมือเหยี่ยวหอให้พร
ยายบอกหลานชายไปซื้อยา	ข่าวปลาพะอืดพะอมขมข้อน
เรามองตากันอย่างสันคลอน	น้ำตายายเปียกหมอนอับชื้น
มิกล้าถามถึงลูกยายชายหญิง	กลัวความจริงเจ็บช้อนก่อนสะอื้น
ภุพาล้วงยามอย่างกล้ากลืน	ปอกกล้วยยื่นให้ยายลองลิ้มชิม

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 198-199)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ตัวละคร ยาย เป็นสัจจะเชิงซ้อนของกลุ่มคนในสังคม ที่ขาดแคลนและยากไร้ ขาดปัจจัยสี่ที่จะใช้ดำรงชีวิต มีชีวิตอยู่เพียงวันต่อวัน ไม่มีความฝันและความหวัง และยังต้องการพึ่งพาผู้อื่นเพื่อความอยู่รอด นอกจากนั้นยังเป็นสัจจะเชิงซ้อนของสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำ ความเป็นอยู่และสวัสดิการรัฐที่ยังคงต้องพัฒนา กวีใช้อุปมาในการเล่าภาพของยายได้อย่างละเอียด ทั้งรูปลักษณ์ กิริยาการ และความรู้สึก ในขณะที่เดียวกันยังพบสารัตถะเชิงบวกจากเหตุการณ์นี้ นั่นคือน้ำใจไมตรีที่มนุษย์หยิบยื่นให้กัน โดยนำเสนอผ่านน้ำใจของ ภุพา ที่ปอกกล้วยให้ยายกินประทั่งความหิวโหย เป็นภาพที่งดงาม จรรโลงใจ และจรรโลงสังคม

ตัวละคร กลุ่ม “วัยรุ่น” ซึมเศร้าไร้โชคไร้ใจกวัดกันมาสามคันด้วยความคึกคะนอง เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของปัญหาวัยรุ่นที่ขาดการดูแลใส่ใจจากครอบครัว

ครั้นถึงทางลูกรังแคว้งคว้างฝุ่น	มอเตอร์ไซด์วัยรุ่นแรงแผลดเฝิน
ผ่านเรายังเมามันดั่งสิงทมิณ	กวดตะโกนไล่กันสามคันคึก
ต้องก้มหน้าหรือตาชะลอเท้า	กว่าฝุ่นคว้างบางเบาเศร้ารู้สึก
รักมีสิ่งมิสอน, ข้าย่อนนีก	คำคนเก้าร้าวลึก, นานมาแล้ว

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 43)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ตัวละครวัยรุ่นซึมเศร้าไร้โชคไร้ใจกวัดกันไปส่งเสียงดัง ทำให้เกิดความรู้สึกไม่ดีต่อผู้พบเห็น ทำให้ครูต้องคอยระมัดระวังความปลอดภัยที่อาจเกิดขึ้นได้จากอุบัติเหตุ นอกจากนี้ก็วิ่งใช้กลวิธีอุปมาโดยเปรียบพฤติกรรมของวัยรุ่นดั่งสิงทมิณ และเปรียบวัยรุ่นว่าเหมือนฝุ่น เนื่องจากลักษณะของฝุ่น คือ แห้ง เบา พุ้งกระจายเพราะขาดน้ำเพื่อยึดเกาะ ดังนั้น วัยรุ่นในที่นี้จึงเป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของบุคคลที่ขาดความรักขาดพ่อแม่ที่จะมีเวลาเอาใจใส่ และขาดต้นแบบไว้เป็นหลักสำหรับยึดเหนี่ยว จึงมีวิถีชีวิตและการแสดงพฤติกรรมดังกล่าว ไม่ต่างจากฝุ่นที่ลอยแคว้งคว้าง กระจายกระจาย

ตัวอย่างต่อมาของปัจเจกสิ่งที่เป็นมนุษย์ คือ **วัยรุ่นที่ซึมเศร้าไร้โชค** ที่เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของการมีน้ำใจต่อกัน แม้จะเป็นวัยรุ่นที่มีพฤติกรรมชอบซึมเศร้าไร้โชคเหมือนกับบทประพันธ์ข้างต้น แต่ต่างกรรมต่างวาระ ในที่นี้เป็นตอนที่วัยรุ่นคนหนึ่งไม่ปรากฏนามซึมเศร้าไร้โชคผ่านมาพบครูที่ซักรยานล้ม และกำลังพยายามจะลุกขึ้นมา ดังบทกวีต่อไปนี้

ขณะเพลินทิวทางข้างถนน	มีทันระวังตนต่อเงยก้ม
พลันบางสิ่งกลิ้งล้อยไกลลุ่ม	ครูตระบมเข้าช้ำกับหญ้ากอ
คอยยื่นกายหยัดทั้งซัดยอก	เสียดชิบชิบเข้าศอกหน้าอายหนอ
มอเตอร์ไซด์วัยรุ่นหนึ่งรุ่งรอร	ก่อนกุสึกุจขอช่วยยกรถ
ข้าขอบใจเขา, เขาเป็นห่วง	ครึ่งเห็นท่วงที่ข้ายังทรหด
จักรยานแค่มือเบรคช้ายคด	เขาก็ลัดกั้วลแล้วจากไป

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 170-171)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ตัวละครวัยรุ่นซึมเศร้าไร้โชคในตอนนี้เป็นเชื่อมโยงกับตอนก่อนหน้าทีภูมามีความรู้สึกไม่ชอบวัยรุ่นดังกล่าว เพราะภาพลักษณ์เป็นคนที่ซึมเศร้าไร้โชคไปมาไม่ได้ทำประโยชน์อะไรในมุมมองของภูมิต แต่ในฉากนี้ตัวละครวัยรุ่นซึมเศร้าไร้โชค

เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของน้ำใจของมนุษย์ แม้ว่าภาพลักษณ์ภายนอกจะเป็นเช่นไร รู้จักกันมานาน เพิ่งรู้จัก หรือไม่เคยรู้จัก สิ่งเหล่านี้อาจไม่ใช่บทสรุปที่จะวัดคุณค่าของคน หากแต่เราควรมีทัศนคติที่เปิดรับในความดีของผู้อื่น ไม่มองคนอย่างฉาบฉวยแต่ภายนอก นอกจากนั้นบทกวียังแสดงให้เห็นว่า ครูในตอนนี้อาจเป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของผู้ที่ไม่ถูกความคิดเหนียวนำให้มองคนอีกด้านอย่างฉาบฉวย แต่ครูละเอียดอ่อนกับชีวิตในทุกด้าน จึงเกิดความปิติ อิ่มสุขเมื่อได้รับการช่วยเหลือจากวัยรุ่นซิมมอเดอริสค์คนนี้ จากการนำเสนอสารัตถะของกวีที่ใช้ตัวละคร “วัยรุ่น” เป็นลัทธิจะเชิงซ้อน แสดงให้เห็นถึงมุมมองที่ต่างกันของตัวละครครูและภรรยาที่มีต่อตัวละครวัยรุ่น ทั้งสองเหตุการณ์นี้ใช้วิธีการสัมพันธ์กันในตัวบทเดียวกัน

ตัวละคร “ผาพิณ” ซึ่งเป็นเพื่อนของตัวละคร “ครู” ที่เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของวิถีชีวิตในชนบท ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

<p>อยู่อย่างอ้ายบ้า ‘ผาพิณ’ มีเอบ้านเอาเมืองเอาเรื่องกะใคร ก็มีเห็นจะยากหากจะอยู่ เขาพูดเขาย้ำมียากเย็น</p>	<p>อยู่กินกับท้องนาท้องไร่ เป็นฤๅษีชีไพร, ใครอยากเป็น อย่างที่อยู่ให้ดูอยู่ให้เห็น แต่คนก็ยากเข็ญจะนำพา</p>
---	---

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 159)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กล่าวถึงวิถีชีวิตของผาพิณ ที่มีความแตกต่างไม่เหมือนใคร คำที่ใช้บรรยายตัวละครเป็นคำภาษาเพื่อน รับรู้ได้ถึงสถานภาพความสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร “ครู” และ “ผาพิณ” ว่าสนิทสนมกันเพียงใด นอกจากนั้น ผาพิณ ยังเป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของการรู้จักตนเอง และสร้างคุณภาพให้เกิดแก่ชีวิตได้ดีอย่างน้อยนับถือ ดังบทพญาและคำประพันธ์ที่อธิบายบทพญาดังต่อไปนี้

<p>... “อัศจรรย์ใจกึ่ง ปาชีวลีโลดไล้ (พญา, ของเก่า) บางคำพญาบอก ปีกใหญ่บ่ย่านกิน ชิวน้อยบ่หันเห หลืบหินแลถ้ำทอง ผู้หยัดผู้ยื่นอยู่ โอบเอื้อในโอบอ้อม</p>	<p>สิกมกินปาปีกใหญ่ ลวบแช่หนี ลีหลืบหิน” ดอกกุญแจแผลแผ่นดิน กำเนิดกึ่งแห่งคั่งคลอง จะไล้เข้ในบึงหนอง บ่มีป้อมผู้แปลกปลอม ต้องหาญสู้อยู่ทั่วพร้อม ต้องโอบต่อนผู้ตีกิน</p>
--	---

สวบแช่แล้ตะเซ
เขาพูดผ่านเสียงพิณ

ทุกเหลี่ยมเล่ห์ในหลืบหิน
ที่พลิวเพลินดำเนินนัย
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 162)

นอกจากนั้นกวียังบอกเล่าเรื่องราวการเปลี่ยนไปของวิถีชนบทผ่านเรื่องเล่าจากปากของตัวละคร ผาพิณ ดังนี้

กรุ่นซาบหอมอนดอนหัวนา
มิตรซ้า ผาพิณ จินตนาการ
หวีดหวิววังเวงเพลงชีวิต
ครึ่งพ่อแม่แก่เฒ่าไม่เซาชวน
แต่บัดโน้นบัดนี้มีเหมือนแม่น
ทิ้งหลานฝากเหลนผูกเวรกรรม
มิอาจน่า ‘เฮ็ดไฮ่เฮ็ดนา’
กลับจากเรียนโยนกระเป๋าเข้าประตู
ปากเปี่ยกปากแฉะซ่าแหละสอน
ก็ดีอรันตะบันท่อมอเตอร์ไซด์
เสพเหล่าเมายาวามีได้
‘เสียนบไหวไฮ่บเฮ็ดนาบมอง’

พิณ ผญา อารมณ์ผสมผสาน
แฝงเศร้ายั่วรานผ่านลมครวญ
ลิขิตภูมิปัญญาไรนาสวน
ซึกชวนลูกหลานไถหวานท่า
ทั่วที่ปั่วแตนมุงเมืองต่ำ
ให้เฟิงคร้วเก๋าคร่ำตามเสียงดู
มิฟังคำพูดจาของยาปู่
กตเบอร์โทร, หาคู่ที่รู้ใจ
นอนสอนฟังแต่ครั้งไหน
หวาดไหวระทึกคึกคะนอง
เสพสาวท่องไล่กันไวว่อง
โลกของวันคืนยังครื้นเครง

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 163)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กล่าวถึงครอบครัวของผาพิณที่ลูกหลานไม่สนใจการทำไร่ทำนา แต่สนใจมุ่งหน้าเข้าเมือง บางคนทิ้งลูกทิ้งหลานไว้ให้ผู้เฒ่าผู้แก่เลี้ยง ก็เลี้ยงได้เพียงตามยถากรรม วิถีวัยรุ่นชนบทชอบซึ่งมอเตอร์ไซด์ มีพฤติกรรมก้าวร้าวคึกคะนอง บ้างก็เสพสิ่งมีนเมา ไม่ฟังคำสอนของปู่ย่าตายาย วัยรุ่นหญิงก็ท่องก่อนวัยอันควร สิ่งเหล่านี้เป็นลัทธิจะเข้ของปัญหาสังคมซ้ำเก่า แต่เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่ามีรู้จบ

ถึงแม้วิถีชนบทในชุมชนของผาพิณจะเปลี่ยนไป แต่ผาพิณก็เป็นลัทธิจะเข้ของสังคมของอุดมการณ์ที่แน่วแน่มุ่งมั่นในวิถีของตน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

บทกวีแห่งชีวิตติดข้างฝา
 เคารพบนอบต่อธรณิน
 รอยดินสอดัดเขียนเนี่ยนประณีต
 ข้ากระจางหัวใจได้ลายลักษณ์

หนักแน่นด้วยปรัชญาตั้งผาหิน
 ยลยินถึงวิญญาณปลุกหวานรัก
 จางซีตเดือนปีมิแจ่มประจักษ์
 บาทวรรคมรรคาแห่งผาพิณ

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 166)

บทประพันธ์ข้างต้นเป็นอีกตอนที่กวีกล่าวถึง ผาพิณ โดยนำเสนอสาระตลึงเกี่ยวกับปณิธานและอุดมการณ์ของผาพิณ ที่เป็นสัจจะเชิงซ้อนอุดมการณ์ของกวีเองที่มีความเข้มข้นและแสดงพลังอย่างต่อเนื่องผ่านตัวละครต่าง ๆ ที่ปรากฏในเรื่อง

ตัวละคร “ชายคนหนึ่ง” ที่เกิดเหตุจรักรยานรั่ว ซึ่งครูและภรรยาได้พบและมีโอกาสช่วยเหลือระหว่างทาง และแลกเปลี่ยนบทสนทนาที่น่าสนใจ

เส้นทางระหว่างเมืองชนบท
 ‘จรักรยานผมรั่วครีบพี่ชาย’
 ภูผาผู้ชำนาญการปะ
 ใต้ศาลาริมถนนต้นสะแก
 ‘รั่วมาจากไหนไกลหรือเปล่า’
 เข้าซื้อไปฝากบึงเทศบาล
 ‘ลูกสาวเขาซื้อให้, เพิ่งหัดขี่’
 เหมือนแววกังวลมีพันพัก
 ‘อยากขี่มโทรศัพท์สักหน่อยครับ’
 เขากระลับกระส่ายวุ่นวายไป
 ข้ายิ้มตอบความไปตามซื้อ
 เพื่อเดินทางว่างวายจากสาขาย
 เขาราวจะแปลกใจมิใช่น้อย
 อารมณ์หม่อมร้อนค้อยผ่นเย็น

เราพบคนจุงรกลางแดดสาย
 เขาตอบคำทักทายอย่างท้อแท้
 จึงอาสาเป็นธุระดูบาดแผล
 ถูงเครื่องมือถูกแก้มาใช้การ
 ข้าชวนเขาปฏิสังขาร
 ที่เราผ่านมาได้มีไกลนัก
 ขณะเปรยท่าที่อุปสรรค
 อีกอึกสักครู่ค้อยเผยใจ
 โทรศัพท์ผมมีรูสี่มที่ไหน’
 ทั้งรีบร้อนอะไรไม่อาจรู้
 ‘เราไม่พกมือถือกันทั้งคู่’
 ซึ่งเกี่ยวหูกเกี่ยวใจเกินจำเป็น
 เก็บถ้อยถ่นกสลิ้นเพียงขึ้นเซ็ญ
 ดุจข้ามลำเค็ญที่ครุ่นค่าง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 210-211)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ตัวละคร ชายคนหนึ่ง ปรากฏบทบาท แต่ไม่ปรากฏนาม เป็นสัจจะเชิงซ้อนของหลาย ๆ คนในสังคมที่ได้มีของมีค่าในมือ การได้ครอบครองบางสิ่ง แต่ขาดความเข้าใจต่อสิ่งนั้น อาจทำให้เกิดผลกระทบตามมา รวมทั้งเป็นสัจจะเชิงซ้อน

ของยุคสมัยที่คนส่วนมากในสังคมล้นพียงพาเทคโนโลยี และเมื่อไม่มีเทคโนโลยี อันได้แก่ โทรศัพท์มือถือ ก็คงกังวลและขาดความมั่นใจ ไม่รู้จะแก้ปัญหาอย่างไร แตกต่างจากครูและญาติที่ละวางจากเทคโนโลยีระหว่างเดินทาง แต่จิตใจก็ยังมั่นคงเผชิญหน้ากับผู้คนและเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างมีสติได้ตามปกติ

ตัวละคร “เด็กน้อย” ที่ครูและญาติพาประหว่งทางริมห้วยน้ำ

พักรถริมห้วยน้ำรวยริน	ในธารหินเด็กน้อยเล่นน้ำใส
ขณะแม่และพ่อก่อสุ่มไฟ	ได้ฤกษ์เบิกไร่ฤดูกาล
เผาไม้ชายห้วยปีละหน	รอฝนหยอดเมล็ดธัญญาหาร
ปล่อยลูกเล่นน้ำคาลาลาน	งมหยอยได้ประมาณสองฝ่ามือ
‘พี่ขอเล่นด้วยได้ไหมอายน้อง’	ญาติพลัดปากองแล้วยิ้มชื่อ
นุ่งขวาม่านอนแช่แผ่สะตือ	ทำตาปรือสุขสมในหลมทราย
เด็กน้อยคอยหันมายิ้มซ้ำ	กับท่าที่ญาติทำดูง่ายง่าย
แต่ชื่อใจเด็กน้อยให้คลายคลาย	ไม่รู้ลึกลับอันตรายแม่ไม่ค้น
	(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 63)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ตัวละคร “เด็กน้อย” เป็นสิ่งจะเชิงซ้อนของความบริสุทธิ์ใส เป็นดวงใจของพ่อและแม่ ฉากนี้แสดงให้เห็นปฏิกิริยาของเด็กน้อยที่มีต่อ ญาติ เด็กน้อยที่มีใจบริสุทธิ์ยอมสัมผัสสิ่งใจที่บริสุทธิ์ของอีกฝ่ายจนเกิดความไว้วางใจที่จะเล่นกับญาติ แสดงให้เห็นว่ากวีนำเสนอสาระดีโดยบอกเล่าความบริสุทธิ์ของเด็กน้อย และญาติไปในคราวเดียวกันผ่านปฏิสัมพันธ์ของตัวละคร

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สิ่งมีชีวิตที่เป็นมนุษย์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา จะพบตัวละครทั้งที่ปรากฏนาม และไม่ปรากฏนาม แต่ส่วนใหญ่จะเป็นแบบไม่ปรากฏนาม ตัวละครหลักในเรื่อง ได้แก่ “ครู” และ “ญาติ” ใช้คำถามและคำตอบในการแนะนำตัวละคร ฉาก เหตุการณ์ ตลอดจนเล่าถึงความค่านึงของทั้งสองฝ่าย ทำให้เข้าใจตัวละครอื่นได้ชัดเจนขึ้น ตัวละครที่พบจะสอดคล้องกับเนื้อเรื่องที่ครูและญาติเดินทางจากภาคกลางขึ้นไปทางทิศเหนือได้พบเจอกับวิถีชนบทที่เปลี่ยนแปลงไป ตัวละครส่วนใหญ่เป็นปวงชนธรรมดามีหลากหลายอาชีพ หลากหลายสถานภาพ เช่น ครู พระ ผู้นำชุมชน หลากหลายวัย เช่น เด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ วัยชรา โดยตัวละครที่ปรากฏนาม จะมีความหมายเกี่ยวกับธรรมชาติที่สะท้อนอุปนิสัยของตัวละคร และมีความหมายในแง่งาม เช่น ขวัญ ที่หมายถึง

ขวัญและกำลังใจของภุฉา ตัวละครที่เป็นมนุษย์ทุกตัวสะท้อนปัญหาสังคมอย่างหลากหลายทุกมิติ ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ และโลก

1.1.2 สิ่งมีชีวิตที่เป็นสัตว์ คือ การใช้สัตว์เป็นสัจจะเชิงซ้อนของความหมายระดับนามธรรม ได้แก่ กบ เสือ เนื้อทราย แพะ วัวควาย นก งู แมว มด หนอน ดังตัวอย่างคำประพันธ์ต่อไปนี้

ตัวละคร กบ ที่ปรากฏบ่อยครั้งในเรื่อง เป็นสัจจะเชิงซ้อนของนามธรรม ได้แก่ ความไม่รู้ ความหลง ขาดการเตรียมพร้อม และอวิชา ในที่นี้ขอยกตัวอย่างจาก 3 ตอน ได้แก่ ตอนที่กล่าวถึง “กบในหนองน้ำและกบภูเขา” “กบและเขียด” และ “กบเรียกเทวดาจากนิทานเรื่องกบเรื่องนาย”

“กบในหนองน้ำและกบภูเขา”

คล้ายคล้ายสารภาพแต่ลำพอง	กบในหนองมองเห็นรูปกบภูเขา
ข้ามองพินกลืนไฟฉายโทนเทา	ก่อนพูดกับเขาในพราวเพลิง
ยอมรู้ด้วยเรียนรู้อแล้วภุฉา	เมื่อเคมีที่วมนาน้ำตาเจ็ง
ทั้งเสียปลูเสียปลาผักหญ้าเอ็ง	ชานาร่าเร็งกับสิ่งไร
รู้มากกลับรื้น้อยในรอยโคตร	สิงไลดกับหางอึ่งยุคสมัย
คับแคบ, ว่าแบบบูรพ์ไม่จุนใจ	เปล่าไร, ว่าอิสราพาครั้นเครง
ฟังสิบกบและเขียดไม่เกรียดกรอด	เหมือนทุ่งปลอดชีวิตจนโหวงเหวง
เสียงจิ้งหรีดเจียบแล้วลมแผ่วเพลง	อาจยินเสียงตัวเองอยู่อึ่งคะนึ่ง

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 19-20)

จากประพันธ์ข้างต้นได้กล่าวถึง กบในหนองน้ำและกบภูเขา โดยกวีมีจุดประสงค์เพื่อนำเสนอสัจจะเชิงซ้อนของการไม่รู้จักตนเอง ขาดการวิเคราะห์จุดอ่อน-จุดแข็ง ทั้งในระดับตนเอง ท้องถิ่น ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง เมื่อขาดการวิเคราะห์ตนเองเป็นพื้นฐานแล้ว จึงหลงไปตามกระแสต่าง ๆ ได้โดยง่าย ขาดความรู้ ขาดการคิดใคร่ครวญ ตัวละคร “กบ” จึงเป็นสัจจะเชิงซ้อนของนามธรรม ได้แก่ ความไม่รู้ ความหลง และอวิชา

กบและเขียด กวีกล่าวไว้ว่า

พลันหียบดินก้อนหนึ่งถนัดมือ
กบเอยเขียดเอย...ข้าเอยนาม
เหม็นตั้ยังมีทันจะผ่านรอด
เสียง อับอับ กบกู่อยู่ไกลไกล
จึงพูดกับภุมว่าฟังดู
เขียดก็ซอกร้อนแล้งระแหงดิน
แต่ระแหงรุธหายมากมากนั้ก
เพราะยาฆ่ายาขมบ่มพิษพอง

เหวี่ยงหรือลงในหนองแล้วร้องถาม
จะผ่าข้ามคิมหันต์ได้ฉันใด
น้ำก็ขอดหนองคุณแล้วรู้ไหม
คือเสียงจากภายในข้าได้ยิน
บางกบนิ่งในรูไม่ร้างถิ่น
รอฝนรินเจิงนาจะร่าร้อง
กบเขียดซึกดินตายรอบรายหนอง
ภูผาทวนวรรณคดีที่ผ่านทาง
(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 87)

จากบทประพันธ์ข้างต้น “กบและเขียด” ในตอนที่ครูหียบดินและเหวี่ยงลงในหนองน้ำเพื่อให้กบและเขียดตกใจ และส่งเสียงร้องออกมา แสดงให้เห็นวิถีธรรมชาติของกบและเขียดที่เตรียมตัวรับการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลในรูปแบบที่แตกต่างกัน กบเขียดบางตัวซูดรูทัน รู้จักปรับตัวเตรียมการ รู้ถึงภัยแล้งที่อาจเกิดขึ้น เตรียมพร้อมกบดานตั้งแต่ฤดูฝนซูดรูไว้ตั้งแต่ดินยังชุ่มและอ่อนก็จะทำให้มีที่กบดานมีชีวิตรอดถึงฤดูหนาว และฤดูร้อน กบเขียดบางตัวไม่ซูดดินไว้เมื่อฤดูกาลเปลี่ยนก็ต้องตายเมื่อดินแห้งแตกกระแหง กบและเขียดจึงเป็นสังขะเชิงซ้อนของคนและกลุ่มคนในสังคมสองแบบที่มีวิธีการเผชิญกับอุปสรรค ปัญหา และความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในชีวิตด้วยวิธีการที่ต่างกัน แบบแรกคือ คนที่รู้จักศึกษา เตรียมการอย่างมีเหตุและผล มีสติ ไม่ประมาทกับชีวิต และแบบที่ไม่รู้จักเตรียมการ ปล่อยชีวิตไปตามกิเลสตน ขาดเหตุและผล ขาดความซึ้งใจไตร่ตรองจนทำให้เกิดปัญหาตามมาทั้งในระดับบุคคล และสังคม

บึงรบกบ่อร้างข้างถนน
ขณะพักร้อนผอนคลาย
คิดถึงนิทานนะครึบครู่
กบเรียกเหวดดาเมื่อฟ้าดำ
น้ำหลากกรากท่อนขอนไม้
เล่นกบไต่ขอนโตดคูคลอง
ครั้นเมื่อขอนไม้ไร้ชีวิต

ไต้ต้นจำจาดะวันฉาย
เสียงกบเดียวดายร้องชายน้ำ
ภูผาป้องหูในลมร่า
เมษย้อยคล้อยต่ำกระหน่านอง
ได้ใจกบอึ้งทั้งบึงหนอง
ซูดรูอยู่รอรอบวารี
เพรียกเสียงใช้สิทธิ์ทุกทิศที่

ขอสิ่งใหม่ให้เราแต่โดยดี
จึงส่งนกกระสามาแทนขอน
โพรฟ้าข้ากบจบตัวตน

เก้าอี้เทวดากักร้อนรน
นิทานกบจบตอนใต้ปีกขน
ญาติกบจบสกลทันอาตุร
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 69)

“กบ” ในตอนที่เป็นนิทานซ้อนนิทาน เรื่อง “กบเลือกนาย” ตัวละคร ฎพยายอนคิดถึงนิทานนี้หลังได้ยินเสียงร้องของ “กบ” ซึ่งเป็นการรับรู้ผ่านอายตนะภายนอก คือ เสียง และอายตนะภายใน คือ หู ทำให้ตัวละคร ฎพยา เกิดความคิดย้อนถึงเรื่องที่เคยฟังตามลำดับนิทานกบเลือกนาย กล่าวถึง กบ ที่ไม่พอใจ นาย ที่เป็นขอมไม่ที่มีความสงบมั่นคงเป็นจุดเด่นแต่อยากได้ นายใหม่ ที่มีความกระฉับกระเฉง ว่องไว จึงร้องขอนายใหม่ในอุตมคติจากเทวดา เทวดาจึงประทาน นกกระสา มาให้ตามคุณสมบัติที่ขอ และในที่สุดก็ถึงอวสานของกบ เพราะถูกนกกระสาจับกินในที่สุด จากนิทานจะเห็นได้ว่า กบ ในนิทาน เป็นสัจจะเชิงซ้อนของคนที่ไม่พอใจในตัวเอง ประหนึ่งว่าไม่รู้จักตนเอง เรียกร้องสิ่งต่าง ๆ ที่ตนเองไม่มี จนสุดท้ายกลายเป็นการดึงภัยเข้าสู่ตนเองและชุมชน จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่า กวีใช้อุปมาอุปไมย เพื่อ ยกตัวอย่าง “กบ” ให้เป็นสัจจะเชิงซ้อนของความไม่รู้ ซึ่งสะท้อนปัญหาการศึกษาและปัญหาสังคม

“เสื่อ” เป็นสัจจะเชิงซ้อนของกิเลสและราคะ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ที่สุดก็จะรุดไปสู่ตรอย
ลัดเลาะเกาะคามากามคุณ
มีดมีน้ำผึ้งเพลลินจนเป็นพิษ
โลกจำเป็นต้องมีอคินิธาตุ
แต่ไฟในเรือนคือเพื่อนพ้อง
เขารวกแล้วเสื่อกัดให้ซีเสื่อ
ถึงเวลาฆ่าเสื่อในเงื้อง่า

ด้วยเคลื่อนคล้อยถ้อยทีของชีวิต
กว่าจะคุ้มกับมันสนานสนิท
รสฤทธิ์ราคะค้อยประคอง
เราก็ยังเป็นญาติมิขัดข้อง
เหมือนสองล้อกรอบวงกำ
จนเสื่อเชื่อเสื่อสยบมิขบขย้า
ย่างย่ำลงจากหลังไม่ลั้งเล

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 41)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เป็นสัจจะเชิงซ้อนเกี่ยวกับการอยู่กับกิเลสและราคะ จำเป็นต้องรู้เท่าทันจิตของตนเอง กวีใช้วิธีอุปมาอุปไมยกับเสื่อที่จะต้องเข้าใจเสื่อ และมนุษย์เอง ก็ควรต้องรู้วิธีศึกษาทำความเข้าใจกิเลสและควบคุมกิเลสตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เช่นเดียวกับการศึกษา ที่จะต้องให้การศึกษาดังแต่เด็กยังเล็กเพื่อจะได้ปลูกฝังความเข้มแข็งทางการเรียนรู้

ตัวละคร “เนื้อทราย” เป็นสัจจะเชิงซ้อนของความเชื่อไร้เดียงสา หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึง เหยื่อ

ตุ๊กตาเออย	ตุ๊กตาราคาต่ำ
ตึกดินดินค้ำ	จองจำในคาสื่อ
หวังชีวิตวันใหม่	จะสดใส่สักมือ
แต่คาแต่ซื้อ	ก็ขังไว้จนตาย
ตุ๊กตาเออย	ตุ๊กตายาจก
ขับเกวียนนวนิพก	มายกศพเจ้าเนื้อทราย
บ้านนี้เมืองนี้	มีแต่คนดูตาย
เข็นศพเจ้าเนื้อทราย	ไปปลงที่ไร่ปลายนาเออย

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 80)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เป็นสัจจะเชิงซ้อนของความงาม ความเชื่อไร้เดียงสา และเมื่อตกอยู่ในมือผู้มีมิชฌาทีฐก็จะตกเป็นเหยื่อ ถูกอำนาจควบคุมและถูกรังแก

ตัวละคร “แพะ” และ “วัวควาย” จากตอนที่ภูผาและครูเดินทางมาพบกับยายเลี้ยงแพะ และชายเลี้ยงวัว ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ข้าเห็นจิตของยายนึ่งในเพลง	ราวได้ยินเสียงตัวเองที่เอื้อนเอ่ย
เคราะห์หอนอ่อนโยนค่อยชมเชย	“แก่งจ้งเลยพ่อนุ่มจักรยาน
คงมียายรักกายมากมายนัก	จึงขับเพลงแห่งรักและห่วงหลาน
ตุ๊กตาตัวนั้นเมื่อวันวาน	รอดภัยไกลพาลเกิดพ้อคุณ”
ตั้งพรจากพระบนทางพาน	ภูผาเบิกบานในแดดอุ่น
เขาพลางถามยายจากใจละมุน	ผ่านครุ่นคำนึงขณะนั้น
ยายเลี้ยงแพะแพะเลี้ยงยายใช้ใหม่ครับ	แก้มยับยับยุดยืมขึ้นเฉิดฉั่น
“เลี้ยงไม่เลี้ยงไม่รู้เฝ้าดูกัน	ตึกว่าว่างไปวันวันนะหลานชาย
ควายวัวเลี้ยงไม่ไหวไล่ไม่ทัน	แพะมันไม่ดื้อเลี้ยงง่าย”
พูดพลางเข็นน้ำหมากอยู่มูมมาย	แพะกินหญ้าลูกหลานยายได้กินนม
“ยายเลี้ยงไว้ขายด้วยไหมยาย”	คำถามซ้ำคล้ายคล้ายสะกิดขม
คำตอบของยายในสายลม	ยังพรมพัดผ่านสะท้อนใจ

“ถึงเวลาพลัดพรากยายกับแพะ
ยายไม่รู้ปลายทางเป็นอย่างไ

แพะก็แบะแบะมองยายร้องไห้
แต่ลูกแพะตัวใหม่ก็ตามมา”
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 81-82)

รวมถึง ตัวละคร “วัว” จากตอนที่ภูผาและครูเดินทางมาพบกับชายเลี้ยงวัว
ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

เปลวแดดไล่หลังมาร้อนรุ่ม
ร่างที่สะสมร้อนตั้งท่อนพิน
กลางบ่ารายร่าระบำแดด
ฝูงวัวคึกคะนองร้องบอแบ
จอดนิ่งมีน่านวัวผ่านรถ
วัวยังคงมุ่งหน้าพากันไป
อดีตเด็กเลี้ยงควายกับชายเลี้ยงวัว
ต่างก็ยังคงควายวัวในตัวตน

รักแร้เหงื่อชุ่มชดเชยขึ้น
ปลุกตื่นน้ำในกายให้ดูแล
เสียงแผดไล่วัวกระหวัดแส้
จงถนอมห้อมแห่มาแต่ไกล
เหลียวมรรคาหาญาติหาแม่ไม่
คนหยุดถามไถ่น้ำใจคน
เหมือนญาติเยี่ยมหัวกลางถนน
ต้องเลี้ยงให้รอดพ้นจากคนเลี้ยง
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 112)

ทั้งตัวละคร “แพะ” และ “วัว” เป็นสัจจะเชิงซ้อนของการพันนาการกักขัง
และเป็นสัจจะเชิงซ้อนของคนเลี้ยงที่เลี้ยงไปตามหน้าที่ไม่มีจุดหมายปลายทางที่ชัดเจนว่าเลี้ยงทำไม
เลี้ยงเพื่ออะไร ดังตอนที่ยายเลี้ยงแพะ ไม่สามารถตอบคำถามของภูผาได้ สะท้อนถึงสังคมที่
กักขังทางความคิด สะท้อนสถาบันครอบครัว และระบบการศึกษา ที่ผู้ใหญ่มักจะตีกรอบและ
บอกให้เด็กทำตามมากกว่าที่จะส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบการศึกษาควรส่งเสริม
การสร้างวิถีคิดตลอดจนนวัตกรรมใหม่มาแก้ปัญหาตนเอง ชุมชน และสังคม ให้ดีขึ้นกว่าที่ผ่านมา
ดังบทกวีว่าให้แกคิดว่า “ต้องเลี้ยงให้รอดพ้นจากคนเลี้ยง” นอกจากนี้ยังมีความหมายนามธรรม
ที่ซ้อนอีกชั้นหนึ่ง นั่นก็คือ ความหมายของ แพะ และวัว ที่เป็นสัจจะเชิงซ้อนของอิच्छา หรือ
ความไม่รู้ ที่ปรากฏในคำประพันธ์นี้ และอีกหลายตอนในเรื่อง ดังวรรคที่ว่า “ต่างก็ยังคงควายวัว
ในตัวตน” จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า กวีได้ใช้กลวิธีอุปมาโดยนำความหมายรูปธรรมแสดงสัจจะ
เชิงซ้อนความหมายนามธรรมอย่างลึกซึ้ง

อีกตัวอย่างของตัวละครที่เป็นสิ่งมีชีวิตประเภทสัตว์ ได้แก่ นก ที่กวี
กล่าวถึงบ่อยครั้ง ซึ่งบทบาทของนกที่แตกต่างกัน แต่สื่อความหมายนามธรรมที่มีจุดร่วม

เหมือนกัน คือ อิสรภาพ ในที่นี้ขอยกตัวอย่าง นกเอี้ยง นกในกายครูและภุมา และนกที่ตายบน เกาะดอกไม้ ดังต่อไปนี้

ตัวละคร “นกเอี้ยง” ซึ่งประกอบไปด้วย พ่อนก แม่นก และลูกนก ที่ทำร้าย อาศัยอยู่บนกิ่งสะเดา ครูและภุมาเฝ้ามองพฤติกรรมของมันอย่างประณีตจิต ดังบทกวีต่อไปนี้

<p>ขณะบางเส้นฟางคว้างลอยหล่น ตรงง่ามไม้มีรังบังแดดลม อีกนกหนึ่งหมอบนานหลายนาที นกจะไข่ก็ใบไม้อาจรรู้ เข้าได้ยินเสียงเพรียกจากไกลโพ้น โบกบินแห่งวิญญานอันเพริศแพร้ว</p>	<p>นกเอี้ยงบนกิ่งสะเดาได้เงาร่ม นกหนึ่งก้มมองเราเฝ้าคอยดู โลกถักทอวิถีชีวิตคู่ รู้เพียงผู้ให้กำเนิดเกิดขึ้นแล้ว ภูตะโกนจาริกของปีกแก้ว จะต้องผ่านบ่วงแร้วที่ดักรอ (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 89)</p>
--	--

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นวิถีของนก พ่อนกคอยเฝ้าระวัง ป้องกันภัย แม่นกพุ่มพักดูแลไข่ โดยไม่ได้สนใจว่าจะมีไข่ก็ใบ และไข่แต่ละใบจะฟักออกมาเป็น นกได้กี่ตัว แต่การพุ่มพักดูแลของพ่อแม่นกเป็นสัญชาตญาณ โดยพยายามดูแลจนลูกมีปีกที่ แข็งแรง และจะมีอิสระในการบิน รู้จักเรียนรู้เพื่อรอดจากบ่วงแร้วให้ได้ เมื่อมีการเกิด ก็จะมี การกำเนิด “ผู้สร้าง” ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยเช่นกัน นั่นคือพ่อแม่นก และวิธีการเลี้ยงลูกของพ่อแม่นก วิถี ของนกดังกล่าวเป็นสัญจะเชิงซ้อนของครอบครัวที่ต้องรู้จักวิธีพุ่มพักดูแลลูก เด็กจะได้รับ การเรียนรู้ทั้งทางสติปัญญา และทักษะชีวิต ผู้ปกครองคือ ผู้สร้างที่เป็นปัจจัยหลักที่จะส่งเสริม และพัฒนาให้บุตรหลานแกร่งพอที่จะเผชิญชีวิตในสังคมได้หรือไม่ ในขณะที่เดียวกันวิถีของนก ยังเป็นสัญจะเชิงซ้อนนามธรรมเกี่ยวกับการศึกษา ที่ผู้ให้การศึกษาในทุกระดับควรเติมที่กับ “การสร้าง” โดยออกแบบการศึกษาและการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมี ความสุข มีอิสระ สร้างสรรค์ และมีทักษะชีวิตมากพอที่จะสามารถผ่านอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ ด้วยดี

นอกจากนี้ กวียังได้กล่าวถึง “นก” ที่นำเสนอสารัตถะนามธรรมดังนี้	
<p>วันหนึ่งนกในเขา กวาดถูทั้งเรือนชาน ภายในสู่ภายนอก พ้องกันสู่วันนี้</p>	<p>บินสู่ข้างอย่างกล้าหาญ ร่วมเขียนอ่านภาวาวี ภายในระแวงวิถี นกในเราแรมจากรัง (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 16)</p>

“นกในเขา” เป็นสัจจะเชิงซ้อนของอิสระเสรีที่แท้จริง หลุดพ้นจากพันธนาการทางสังคม ดำรงอยู่ด้วยความปกติ ทำงานบ้าน เขียนอ่านบทกวี จนมาวันหนึ่งการเดินทาง และการเรียนรู้เริ่มขึ้นอีกครั้ง นกนามธรรมแห่งเสรีตัวเดียวกัน ก็ได้นำพา ครู และศิษย์ ออกเดินทางเพื่อตามหาความหมายระหว่างการเดินทางอย่างอิสระ โดยไม่ต้องกำหนดจุดหมายปลายทางอย่างชัดเจน

อีกตัวอย่าง คือ “นก” ที่ตายบนเกาะดอกไม้ ในช่วงท้ายใกล้บทสรุปการเดินทาง ดังนี้

โถนกหนึ่งตายในเกาะแก้ว	หนึ่งฝันในบ่วงแร้วปีกหัก
จิตนกในขาลำเค็ญนัก	มีต่างพักพุ่มนกในอกใคร
คุกที่ขัง “พิมพิสาร” พิเศษพร้อม	บึงที่ล้อม “บัวสาย” ก็น้ำใส
“หนีประชาชนิยม” ก็ของเอย	“นครรัฐอุบัติไฟ” ก็ใจมนุษย์
เราตั้งพันธนาการแห่งล่อง	เวียนอุษาอัสดงมีสิ้นสุด
หลงไหลกับปลายเท้าที่ก้าวรูด	เปล็ดเปลลันกับมงกุฎประทุษกรรม
จึงเห็นการกักขังเป็นทางออก	ว่าภายนอกภายในจะไม่ระล่า
จึงเห็นบ่วงห้วงบึงพึงใจน้ำ	จนลึมโลกธรรมของชาติตรี
จึงเห็นเงินเห็นงามเป็นความสุข	จึงเห็นยุคสร้างโคตรต้องบดขยี้
จึงจักราฝ่าไปในฝุ่นธุลี	เพียงที่จะถึงซึ่งปลายทาง
...ก้มมองดูล่องที่วงวน	โถมพันวงรอบของขอบข้าง
ดำรงอยู่โดยกำที่ค้ำกาง	แต่ดอกยกยงทิ้งรอยเป็นรอยพัน
‘เป็นหนึ่งในเดียวกับล่องทรงตัว’	คำพอมิพราหม์ หัวใจมัน
อิสระจากค่านิ่งและจ่านรจ์	สุขเอย...ปัจจุบัน...ข้าปนรัก

(ศิวกันท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 256-257)

จากบทประพันธ์ข้างต้น “นก” ที่ตายบนเกาะดอกไม้ มีความหมายสอดคล้องกับบริบทความหมายในคำประพันธ์นี้ เป็นการสรุปการเดินทางที่กรีกกล่าวถึงเรื่องราวที่ปรากฏในเรื่องก่อนหน้า ซึ่งเป็นกลวิธี “สัมผัสบท” ภายในตัวบท เพื่อขมวดและสรุปเรื่องราวที่ต้องการเน้นให้เด่นชัด โดยเน้นถึง ปัญหา พันธนาการ ประวัติศาสตร์ความสูญเสียหรือพฤติกรรมในทางร้ายที่เกิดขึ้นแล้วซ้ำแล้วซ้ำเล่าสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เปรียบได้กับการตายของนกบนเกาะดอกไม้ ที่พบระหว่างการเดินทาง การตายของนก เป็นสัจจะเชิงซ้อนของปริศนาธรรม

“สุญญตา” ได้แก่ ความว่างและปราศจากตัวตนในทางพุทธศาสนา นอกจากนั้นยังไม่ถึง “ซาโตริ” หรือการตื่นรู้ตามหลักของเซน จะเห็นได้ว่า การตายของนก และบรรพชนที่ผ่านมา จะเป็นรอยทางให้ทุกคนได้เรียนรู้ไปสู่สิ่งใหม่ที่เกิดจากการทบทวน แก้อไข และพัฒนาได้ ดังนั้น การตาย จึงเปรียบได้กับ การเกิดใหม่ ได้ในความหมายระดับนามธรรม นอกจากนี้ก็ยังสามารถนำเสนอสารัตถะที่เป็นแนวคิดในระดับความหมายอภิปรัชญา อันได้แก่ หนทางสู่นิพพาน ไว้อย่างกลมกลืนสอดคล้องเนื้อหา

ตัวละคร “งู” ที่ทิ้งรอยของการปรากฏเป็น “คราบงู” ที่ภูผาพบเข้าตอนที่กำลังหาพิน

<p>เขานิ่งคิดอะไรในขณะที่ ครูครีบ, มีคราบงูอยู่หลังเนิน กำลังคิดเชื่อมร้อยถ้อยคำครู สลัดคราบของมันข้ามผ่านคืน ผมรู้สึกดีครับ, รู้สึกได้ พร้อมเรียนรู้ของมันผ่านพินเพ</p>	<p>ที่แดดสวดยผัสสะปะกษาเห็น ผมเผชิญและพวาตอนหาพิน ผมเห็นงูบางตัวมันกล้าตื่น เขียนหินสาบสาบไม่ลังเล บางสิ่งอย่างข้างในซึ่งไขว่ไขว อันชาวชนสนเท่ห์ในเล่ห์ทุกซ์ (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 27)</p>
--	---

พฤติกรรมของงูที่ทิ้งคราบงูไว้ในฉกนี้ ชวนให้ภูผาฉุกคิดจนเกิดเป็นปัญญา และชื่นชมพฤติกรรมของงูที่มีความกล้าหาญที่จะสลัดคราบความชั่ว มิจฉกวิญญูทิ้งไป และตื่นรู้ที่จะมีสัมมาทิญญู ซึ่งนับว่าเป็นการนำเสนอความหมายระดับนามธรรม โดยใช้งูเป็นภาพซ้อนมาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของมนุษย์บางกลุ่มที่ยังไม่มีความกล้าหาญที่กล่าวมานี้

อีกตอนที่กล่าวถึง “งู” ในฉกวรรค์ดังนี้

<p>โบสถ์หลังนี้ไทรมทรุดสุครักษา อังกษาคบาตรวินเพียงสังเวย ระวังนะภูผาใต้โพรงผนัง สาบสาบร้างเรือเหลือประมาณ งูบางตัวมันไม่กลัวไม่เกรงพระ พลาถล้วยยามหยิบสมุดบันทีก</p>	<p>แม่องค์พระปฏิมาแก้ววงเฉย ลมรำเพยแดดเผามายาวนาน อาจเป็นรังอสรพิษสถิตสถาน มิใช่การที่เราจะก้าวลึก ภูผาเปรยขึ้นขณะเสี้ยวรู้สึก จดบางความคิดนี้ก้อย่างตริกตรอง (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 56)</p>
---	--

จากบทประพันธ์ข้างต้น กล่าวถึง “งู” ที่เป็นสัจจะเชิงซ้อนของการประพฤติ ผิดศีลธรรม ในที่นี้กวีนำเสนอผ่านพฤติกรรมของกลุ่มคนที่เสพยาเสพติดโดยทิ้งร่องรอยหลักฐานเอาไว้ที่วัดร้าง จนทำให้สะกิดใจญาติและเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อพฤติกรรมดังกล่าว

ตัวละครที่เป็นสัตว์อีกประเภท ได้แก่ “แมง” ที่มีบทบาทในฉากกินข้าวของญาติและครู

ก๋อไฟหูงูข้าวพอข้าวสวย ดงคอมหอมกรุ่นอย่างคุ่นเคย ปิ้งปลาเค็มสองตัวแต่พอกิน พืงชอบพืงชินนิยมชม เรากินข้าวกลางวันไม่ทันอิ่ม ทำที่ตีสนิทกระมิดกระเม้น ยื่นหัวปลาสองหัวให้ญาติ มันกินกินจ้องจ้องเรามองกัน โลกใบเล็กสดใสใต้ศาลา เหมียวเวยเวยงายหน้ามาเคล้าคลึง	อั้งหม้ออวยสนามพอน้ำระเหย ญาติเปิดฝาเผยรำเพยลม ผีกลิ้นผีใจให้พอสม กลิ่นเคี้ยวเกลียวกลมมิกะเกณฑ์ เจ้าแมงน้อยอ้อยยืมมาขึ้นเดิน บอกเช่นเร้นนัยหัวใจมัน คลุกข้าวที่เหลือคาใบตองสวรรค์ สายสัมพันธ์คนสัตว์คอยรัตรึง เหมือนเจาะจงจักราให้มาถึง เหงาสิทา, ข้าวรำพืงลูปหัวพลาง (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 31)
--	--

แมง ในฉากนี้เป็นสัจจะเชิงซ้อนของความน่ารัก สดใสอ่อนโยน โดยกวีได้นำเสนอด้วยกลวิธีบุคคลวัต ให้มีรอยยิ้มเหมือนคน เพื่อให้ตัวละคร “แมง” และบรรยากาศจนเกิดจินตภาพของความสดใสแจ่มชัดขึ้น

อย่างไรก็ตามความขัดแย้งทางอารมณ์ก็เกิดขึ้นเมื่อได้พิจารณาการนำเสนอตัวละคร “แมง” ที่เป็นภาพซ้อนในอีกความหมายดังนี้

แมงมันไม่เหมือนงูนะครูครับ ทั้งชีวิตอิสรานาลำพอง หรือมันหงาสีปล้าโดยธรรมชาติ ชอบแต่คอยผู้อื่นหยิบยื่นรัก	จ้องแต่จับใครเขาเป็นเจ้าของ หนูในป่าปลาในหนองก็มากนั้ อย่างที่รู้เห็นธาตุมันทอถัก ติดกับดักเปลี่ยวร้ายในตัวเอง (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 32)
---	---

สารัตถะที่กวีนำเสนอผ่านตัวละคร “แมง” ในฉากนี้ กล่าวถึง สิ่งที่คุณเหมือนจะมีอิสระ แต่ภายในอาจไม่มีอิสระ สะท้อนผ่านปฏิกิริยาของแมงที่มีต่อมนุษย์ที่ประหนึ่งว่า

เกิดจากการโหยหาความรัก เกิดภายในใจไม่เต็มเต็ม จึงหวังที่จะพึ่งพาการปฏิบัติเอาใจใส่จากผู้อื่นอยู่เสมอ เป็นลัทธิจะเข้ของคนในสังคม หรือแม้กระทั่งชุมชน และสังคม ที่ปรารถนาจะเป็นผู้รับมากกว่าผู้สร้างและผู้ให้ หรือถูกกระทำให้เคยชินกับการเป็นผู้ขอ และผู้รับ ในระบบที่เรียกว่าระบบอุปถัมภ์

ตัวละคร “มด” ที่ทิ้งรอยของการปรากฏไว้เป็นรอยทางการย้ายที่อยู่ของมด ดังนี้

‘ทางที่มีได้หมายไว้เป็นทาง ภูผาผุดวรรคทองก้มมองพื้น คาราวานขนไข้อยู่ที่ ลู่ออกเสาศาลาพาเลียวลด กลิ่นลมกลิ่นฝนแต่พื้นไกล ช่างอัศจรรย์เหนือพรรณนา	กลับกระจ่างขึ้นในใจดวงตื่น บางผู้ขึ้นหญ้าฟางมีทางมด จากรุ่นอกชายคาห่อมหญ้าสด ลอดไม้ขอนโค้งคดเป็นคล้าคลา สัมผัสรู้อย่างไรทุกนาสา ภูผาตรอชิงอยู่นิ่งนาน (ศิวกันท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 213)
--	---

ร่องรอยทางมดที่ปรากฏจากพฤติกรรมของมดในเรื่อง กวีได้นำเสนอสารัตถะ โดยให้มดเป็นลัทธิจะเข้ของคนในสังคมภายใต้จิตที่ตื่นรู้โดยสัญชาตญาณ อยู่กับปัจจุบันอย่างเข้าใจ ละเอียดประณีต และรู้จักยึดหยุ่นไปตามลัทธิจะเข้ความจริงของธรรมชาตินั้นได้แก่ “ทางที่มีได้หมายไว้เป็นทาง” อย่างแท้จริง แต่ในสังคมปัจจุบันกลับกลายเป็นสิ่งที่ตรงข้าม ผู้คนมองข้ามลัทธิจะเข้ มุ่งหาแต่ผลลัพธ์ความสำเร็จที่ต้องการออกแบบทางลัดเพื่อไปสู่จุดหมายนั้น เป็น “ทาง” หรือวิธีการที่ไม่เป็นธรรมชาติ และไม่สนใจว่าวิถีทางนั้นจะเอื้ออาทรต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อมอื่นหรือไม่

ตัวละคร “หนอน” ในฉากเกาะดอกไม้วีที่ปรากฏทั้งในลักษณะที่เป็นซากหนอนที่ตายแล้ว และหนอนกำเนิดใหม่ ดังนี้

แล้วซากนกนอน ก็เผยให้เห็น ลักษณะรูปร่าง ก็วาบฉาบฉวย ผมเกลียดเม็ดทราย โลกกลับฝัง	กับหนอนตัวเหม็น กำเนิดดอกไม้ บัวสายรูปสวย ชีวิตรูปไหว เม็ดหมายเม็ดหวัง และหวังมิได้
--	--

นอกรีตหลอมไหล
ที่กล้าปรากฏ

มิใช่กบฏ
ของหนอนตัวใหม่
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 237)

จากบทประพันธ์ข้างต้น “หนอน” ที่ตายบนเกาะดอกไม้ เป็นลัทธิจะเข็งซ้อนของปริศนาธรรม “สุญญตา” ได้แก่ความว่างและปราศจากตัวตนในทางพุทธศาสนา หรือ “ซาโตริ” ได้แก่ การตื่นรู้ตามหลักของเซน ซึ่งวิถีดังกล่าวจะเป็นหนทางนำไปสู่นิพพาน การตายของหนอนคือ การเกิดใหม่ ได้แก่ การนำไปสู่สิ่งใหม่ที่เกิดจากการทบทวน แก่ไข และพัฒนา ซึ่งเป็นความหมายระดับนามธรรม นอกจากนี้ก็ยังสามารถนำเสนอสารัตถะที่เป็นแนวคิดในระดับความหมายอภิธรรม อันได้แก่ หนทางสู่นิพพาน

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สิ่งมีชีวิตที่เป็นสัตว์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา จะประกอบด้วยสัตว์ที่เป็นผู้ล่า-เหยื่อ สัตว์ที่เป็นสัตว์เลี้ยง-สัตว์ที่มีอิสระอยู่ตามธรรมชาติ สัตว์ที่มีวิถีหรือพฤติกรรมที่ต้องรอหรือขออาหารจากมนุษย์-สัตว์ที่หากินเองได้ตามธรรมชาติ พฤติกรรมและวิถีของสัตว์เหล่านี้เป็นลัทธิจะเข็งซ้อนของรูปแบบสังคมที่เป็นระบบอำนาจนิยม ระบบอุปถัมภ์ รวมทั้งการพันนาการกักขังทางความคิดทั้งในระดับปัจเจกและในระดับสังคม อันมีรากฐานมาจากระบบการศึกษาที่ไม่สามารถทำให้คนสลัดชุดความคิดเดิมที่ลุ่มเหลวและนำไปสู่การพัฒนาได้ นอกจากนี้ยังพบวิถีอิสระของนกทั้งนกรูปธรรมที่เห็นในธรรม และนกกนามธรรมอิสระของใจ รวมทั้งการตายของสัตว์ ซากสัตว์ที่ทำให้เกิดชีวิตใหม่ ความงอกงามใหม่ เป็นลัทธิจะเข็งซ้อนที่ทำให้เห็นว่า ถึงแม้ปุ้มปมพันนาการและระบบอำนาจนิยมยังมีอยู่ แต่ทุกคนควรมีความหวัง และอุดมการณ์ กล้าหาญที่จะตายจากปัญหาเก่า ไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีกว่าเดิม

1.1.3 สิ่งมีชีวิตที่เป็นพืช คือ การใช้พืชเป็นลัทธิจะเข็งซ้อนของความหมายระดับนามธรรม ได้แก่ ส้ม ดอกกระดังงา ผักบุ้ง สะเดา มะระ ถั่วพลู ใบไผ่ ใบไม้ หญ้า ดอกบัว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

การใช้กิน “ส้ม” เป็นลัทธิจะเข็งซ้อนของการตื่นรู้และเข้าใจลัทธิธรรม	ข้าเร็วไชสาระสำคัญหรือก	ข้าหยิบส้มขึ้นมาปกแล้วแบ่งให้
ส้มนี้ที่เราเคี้ยวประเดี้ยวใจ	ข้ายิ้มอย่างพ่อนคลายในบ่ายทิวา	เปรี้ยวหวานอันใดก็อันตรธาน
พอแดดสีหมากสุกปลุกวิญญาณ		บันทึบบางอักษรในลมผ่าน
		สองเราออกจากลานวิหารร้าง
		(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 8)

จากบทประพันธ์ข้างต้น การกิน “ส้ม” เป็นสัจจะเชิงซ้อนของ ชาโตริ ตามหลักของเซน ซึ่งหมายถึง การตื่นรู้ด้วยการเข้าใจจักรกรรม เข้าใจการเกิดและดับของสรรพสิ่ง และภาวะอารมณ์ต่าง ๆ

“ดอกกระดังงา” ดังตอนที่ครูและภรรยาได้รับคำเชิญให้แวะพักดื่มด่ำที่บ้านของครูบัวสาย ดังบทกวี

ไปดื่มด่ำในบ้านก่อนลิคะ	พุดขณะเดินนำสู่เคหา
ผ่านซุ้มสายหยุดกระดังงา	จำปาหอมอ่อนอ่อนต้อนรับเรา
ร่มรื่นริมระเปียงเฉลียงบ้าน	ลำแดดสอดตลอดลานไม้เถา
โต๊ะไม้มะค่าเคลือบมันเงา	มุมแหงมมุมแก้วบอกรวงปี
ทั้งเรื่องราวของเราและของนาง	แรกพบต่างเล่าสู่พอวิถี
โลกของนางตั้งเรือเรือวาริ	ย่อนทิวาราตรีของชีวิต

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 221)

ระหว่างนั้นครูบัวสายได้เล่าเรื่องราวชีวิตให้ครูและภรรยาฟังดังบทกวีต่อไปนี้

น้ำไหลในทรงหว่งคิด	ว้ายวนชลทิศ
ดำดิ่งมีดมืดภายใน	
เพียงโพ้นอุทกหทัย	ผ่านมาผ่านไป
ในห้วงเหวว่าชาลารมณ์	
ในรักในหลอมจอมจวม	ใจมีอาจม
เงื่อนงำของหยดน้ำตา	
ผ่านทศวรรษปรารธนา	เปลี่ยวเหงากระดังงา
อยู่เฝ้าชายคาอันนี้	
ภาระครุณาริ	แบกภูผงคสี
มีรู้เปล่าไร้เปลื้องแรง	
อุ้มรักมาตากล้าแกร่ง	ฝ่าโลกโคกแล้ง
ร้ายลงดวงแก้วแววไว	
คอยรินคอยหลังถั่งไหล	สายน้ำภายใน
สีสิบวสันต์ใจนาง	

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 222)

จากคำประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของ กระดังงา ที่ปรากฏสองครั้งในบทกวีตอนเดียวกัน กระดังงาเป็นดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม และหากนำไปเผาไฟ ก็ยิ่งส่งกลิ่นหอมมากขึ้น สื่อความหมายเชิงเปรียบเทียบตรงกับสำนวนไทย “กระดังงาเผาไฟ” หมายถึง หญิงที่เคยแต่งงานแล้ว ย่อมรู้จักการปรนนิบัติและเอาอกเอาใจผู้ชายได้ดีกว่าผู้หญิงที่ไม่เคยแต่งงาน ในที่นี้เป็นสัจจะเชิงซ้อนของ หญิงหม้าย ในที่นี้คือ ครูบัวสาย ที่หย่าร้างกับสามี และมีลูกสาวหนึ่งคนชื่อว่า ทราญ ครูบัวสายได้เล่าเรื่องราวชีวิตที่สะท้อนให้เห็นถึงความเหงา และความทุกข์ในใจที่พยายามจะพึ่งพาธรรมะแต่ก็ยังไม่หาย เมื่อได้พบเจอกับครูและภูกาก็ดีใจ อยากจะพูดคุยเล่าเรื่องต่าง ๆ มอบไมตรีจิตให้เป็นพิเศษ และพยายามจะรังให้ครูและภูกาพักอยู่ที่บ้านของครูบัวสายต่อ นอกจากกระดังงาในบทกวีนี้จะเป็นสัจจะเชิงซ้อนของครูบัวสายแล้ว ยังเป็นสัจจะเชิงซ้อนของคนในสังคมที่มีสถานภาพเหมือนกับครูบัวสาย ผู้หญิงที่ผ่านการแต่งงาน หย่าร้างเล็กกรากับสามี ดำเนินชีวิตเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว เผชิญปัญหาอุปสรรคในครอบครัวที่มีอยู่ มากมายในสังคมปัจจุบัน

“ผักบุ้ง สะเดา มะระและถั่วพูลู” ที่ปรากฏในฉากที่ยายทำอาหารให้ครู และภูกากิน

ผักเอยเจ้าผักบุ้งบำรุงตา	สะเดาชมเป็นยาให้หายก่อน
มะระและถั่วพูลูผู้อาหาร	อย่าด่วนจรจากไกลในยามแล้ง
ที่ยายตาพาเจ้ามาจากต้น	ได้กุศลผลบุญเกื้อกูลแบ่ง
ข้าและศิษย์อดโรยได้เร็วแรง	ชัดแจ้งในชีวิตคักดีสิทธิ์นี้
ข้าวเอยข้าวสวยเม็ดขาวใส	จากเหงื่อไคลยาดาร่วมวิถี
กว่าเป็นต้นเป็นรวงงามพวงพี	กว่าจะมีหุงหาเหนื่อยล้าหนัก
เจ้ารักยายรักตาอย่าทอดทิ้ง	เป็นมิตรสิ่งอันวยช่วยปกปัก
เลือดเนื้อเพื่อโอบอุ้มพุ่มพัก	ข้าซึ่งรักซึ่งรสไม่ลืมเลย

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 37)

จากบทประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีได้สร้างสรรค์ให้พืชผัก ได้แก่ “ผักบุ้ง สะเดา มะระและถั่วพูลู” มีบทบาทและคุณค่าโดยใช้กลวิธีบุคคลวัต นำเสนอสารัตถะของความเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ นอกจากนั้นจะกวียังเสนอสัจจะเชิงซ้อนของการทอดทิ้งพ่อแม่ตายายหรือทิ้งถิ่นไป ดังที่ปรากฏในเรื่องที่ตายายอยู่กันเพียงสองคน ในกระท่อมหลังนี้

สิ่งมีชีวิตที่เป็นพืช ประเภทต่อมาคือ **ใบไผ่** ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

<p>ละแวกเรือนเกลือร่ายหัวใจคน ต้องจากรักไปราวไปราวราน มองใบไผ่ไหวลู่ในลมริว กว่าจะคว้างบางใบตกใส่มือ เรียวยาวขาวซีดนี้เคยสด เคยมีน้ำลำเลียงเลี้ยงดูแล ลูปผิวใบบอบบางร่างชีวิต เลี้ยงรู้สึกลึกซึ้งถึงแท้เทียม ทุกเส้นใยเล็กเล็กยังดำรง ผืนใบปานปานทิพย์ชลีระบาย</p>	<p>สุดแดดสายปลายถนนต้นละหาน เพื่อไปบานไปแบ่งไปแย่งยื้อ ที่ล่านปลิวลิวไปอย่างไรชื่อ ให้จับถือชื่อธรรมชาติแท้ งามงดบนกิ่งกมลของต้นแม่ เชี่ยวชาญซ่อนแก่นแล้วกรอบเกรียม คราวปลิดชาติภพสงบแสงี่ยม โคนใบถึงปลายเลี่ยมยังสากระคาย บอกบงโค้งมนจนฉาย ใต้ใบคล้ายขนละของรองระยับ (ตีความท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 84)</p>
--	--

จากคำประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความละเอียดละไมของกวีในการใช้กลวิธีพรรณนาโวหาร นำเสนอลักษณะของใบไผ่อย่างเกิดจินตภาพ ใบไผ่ในที่นี้เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของการให้ความสำคัญกับชีวิตที่เป็นสัจจะปรากฏในธรรมชาติ ตัวละคร “ครู” ในเรื่องพินิจธรรมชาติ และยื่นมือมารองรับใบไผ่ที่ร่วงหล่นพร้อมกับพิจารณาอายตนะสัมผัส เปรียบได้กับการใช้ชีวิตที่ต้องประณีตและละเอียดอ่อนให้ความสำคัญกับทุกสรรพสิ่ง ละเอียดกับความรู้สึกที่รับรู้ผ่านอายตนะ และทบทวนใจของตนอยู่เสมอ ว่าแก่นแท้ของชีวิตคืออะไร และประณีตในการใช้ชีวิตอย่างเข้าใจสัจจะ เข้าใจความเป็นธรรมชาติที่ทุกคนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ให้ความสำคัญกับการมีอยู่ของทุกสรรพสิ่ง และให้ความสำคัญของการเป็นมนุษย์โดยเคารพความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น

สิ่งมีชีวิตประเภทพืช “**ใบไม้**” มีบทบาทในเรื่องดังตัวอย่างต่อไปนี้

<p>ใบไม้บอกผมว่า กระทบกระทั่งมี ลมหยุดใบไม้หยุด ลมพัดก็กวัดไกว ลมฝนพาฝนขึ้น ลมหนาวมาแบ่งปัน</p>	<p>บางครั้งคราลมเปลี่ยนดี คือกรรมลำนนำไพร ดำรงอยู่เลี้ยงต้นใหญ่ จนก้านใบแกร่งฉกรรจ์ มาปลุกตื่นวนาสวรรค์ กองไฟอุ่นกรุ่นผกา (ตีความท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า101)</p>
---	--

จากบทประพันธ์ข้างต้น จะเห็นได้ว่า กวีสร้างสรรค์ ให้ “ใบไม้” มีบทบาทในเรื่องโดยใช้กลวิธีความเปรียบบุคคลวัต โดยให้ใบไม้ เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของศิลปะในการดำรงอยู่ รูดทอน ผ่อนหนักผ่อนเบา ปรับตัว ยืดหยุ่น และมั่นคง ไม่ว่าจะเจอกับสิ่งแวดล้อมที่ร้าย ประการใด ก็จะสามารถยืนหยัดอยู่ได้ กวีกำหนดให้ใบไม้กระทำกิริยาอาการ “บอก” วิธีการใช้ชีวิตของตนเองให้ ภูผารู้ ผ่านคำบอกเล่าของภูผาซึ่งสะท้อนสิ่งที่ภูผาได้เรียนรู้จากบทเรียนชีวิต ออกมาอย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

“หญ้า” ที่เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของการหยัดยืนขึ้นหลังจากที่ถูกการใช้อำนาจมากดขี่กดทับ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

“กลค้อนสะท้อนทั้งกำลังสอง”	ภูผาผุดวรรคทองล่องลม้าย
“หนึ่งแรงกระทำกระหน่ำไป	เกิดแรงกระทำใหม่ขึ้นในกล”
หย่อมหญ้าหยัดเยื้องเมื่อโอกาส	อำนาจดั่งต่างเหตุผล
แผกดูลยธรรมในหัวใจคน	แยบยลต้นปลายสืบสายธาร

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 162)

จากคำประพันธ์ข้างต้น “หญ้า” เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของการต่อสู้หยัดยืน แม้จะถูก กดทับด้วยอำนาจ แต่เมื่อมีโอกาสก็จะสามารถหยัดยืนขึ้นมาได้ เหมือนกันคุณสมบัติของหญ้าที่มีความคงทนต่อการถูกเหยียบย่ำ สามารถฟื้นคืนตัวได้ดีและมีความแข็งแรง หากมนุษย์มีความอดทน มุ่งมั่นที่จะหยัดยืนได้เหมือนหญ้า ก็จะสามารถผ่านอุปสรรคและเอาชนะอำนาจของผู้มีมิฉฉาที่ลึที่มารังแกได้

นอกจากนี้ยังมี สิ่งมีชีวิตที่เป็น พืช ได้แก่ **ดอกบัว** ดังตอนที่หลังจากครูบัวสายเล่าปัญหาชีวิตให้ครูและภูผาฟัง ครูก็ได้ครุ่นคิดในใจเป็นปริศนาดังบทกวีต่อไปนี้

บัวสยายจากสายบัวกันบึง	มหานทีซึ้งฝั่งและกับดัก
ศีล เหมือนน้ำขึ้นลงให้หลงวัค	ชำระล้างรูปลักษณ์แห่งพักตรา
แต่ใบแห่งบัวในบึงน้ำ	ถาฆ่าชุ่มหยาดปรารภนา
มิเห็น ธรรม ในต่ำตมใต้ธารา	จวนธาตูปทุมมาอันแท้จริง
ข้าครุ่นคล้ายใจเห็นอยู่เร็นลึก	มิกล้าสี่อัฐลีในนีกนึ่ง
มองน้ำในแก้วใสมิไหวติง	เห็นเมฆวังในเวียงวิภูฎาลัย
เพียงถักร้อยรอยสัดับรับรู้	ว่าคุณครู ‘บัวสาย’ ผู้ใจใส
ลมร้อนที่พัดร้อนจะผ่อนไป	แค่ตะวันลับไม้อีกไม่นาน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 224)

จากคำประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติของ “บัว” ที่ใบบัวจะมีสารพิเศษที่ทำให้ไม่เปียกน้ำ เป็นสัจจะเชิงซ้อนของการติดอยู่ในวังวนของความทุกข์ ดังเช่น ครูบัวสาย แม้จะพยายามเข้าหาธรรมะ รักษาศีล แต่ยังอยู่ในมหานทีที่ขี้ผึ้งที่มีความข้น ในที่นี้หมายถึง สายน้ำแห่งกิเลสตัณหา ที่เป็นกับดักของมนุษย์ให้หลงทางอยู่ในวังวนแห่งทุกข์ ไม่สามารถชำระล้างใจให้สะอาดใสได้อย่างแท้จริง “บัว” ในบทกวีนี้เป็นสัญลักษณ์ในเชิงตำหนิแตกต่างจากบทกวีอื่นที่มักจะเปรียบบัวเป็นสัจจะเชิงซ้อนของความดีงาม

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ากวีใช้กลวิธีการเปรียบเทียบคุณลักษณะของพืช และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพืชเพื่อนำเสนอสัจจะเชิงซ้อนให้เข้าใจถึงสัจธรรมชีวิต เป็นภาพแทนของบุคคล และให้ข้อคิดปรัชญาเชิงอุดมการณ์

1.2 สิ่งไม่มีชีวิต คือ การใช้สิ่งไม่มีชีวิตเป็นสัจจะเชิงซ้อนของความหมายระดับนามธรรม โดยสิ่งไม่มีชีวิตในที่นี้ ได้แก่ สิ่งไม่มีชีวิตที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ และสิ่งไม่มีชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้น

1.2.1 สิ่งไม่มีชีวิตที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมฆ พระจันทร์ ดาว ตะวัน เนิน หลุม ดังนี้

พบธาตุทั้ง 4 จากวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา ประกอบด้วย ดิน น้ำ ลม และ ไฟ ตามลำดับดังนี้

“ดิน”

ไอโทมัสปัจฉิม ‘เจ้าพิมพิสาร’	ก่อนพระชนม์พินกาลอันหตุ
ราชศฤห์บัลลังก์เหมือนดังงู	ที่ขดอยู่ในอำนาจแห่งราชวงศ์
ลูกฆ่าพ่อต่อมมาหลานฆ่าลูก	กระดุกถมแผ่นดินเป็นผุยผง
นครราชศฤห์ก็ครีกลง	ให้โลกปลงเวทนามาช้านาน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 146)

จากบทประพันธ์ข้างต้น ดิน ในที่นี้ คือ แผ่นดินที่ทำหน้าที่รองรับเศษซากกระดุกที่เป็นสัญลักษณ์ของความตาย กระดุกถมทับกันซ้ำแล้วซ้ำเล่า ตั้งแต่เหตุการณ์ลูกฆ่าพ่อสมัยพุทธกาล กระดุกที่ถ่มบนแผ่นดินจึงเป็นสัจจะเชิงซ้อนที่เป็นบทเรียนและเครื่องเตือนใจที่คนในปัจจุบันควรเรียนรู้เพื่อให้เกิดปัญญาในการพัฒนาตนเองและสังคม ไม่ว่าจะกาลเวลาจะผ่านไป ดินยังคงเป็นธาตุที่รองรับซากความตายเหล่านี้ไม่รู้จบ

“น้ำ”

ทวนน้ำขึ้นเหนือน้ำ
 ถอเรือสวนทางเรือ
 ไต่คลื่นเข้าหาคลื่น
 ฝ่าลมพัดโหมพลาญ
 เสียต๋านสิ่งต๋านทาน
 จ่อมจ้วงห้วงลึกจม
 ปะทะแรงกระแทก
 แ่นวน้ำสำนึกนึก
 กล้าทวนกระแสโลก
 ก่นเกล้าเกลศกรรม
 หาญบ้าเข้าแบกบุก
 สลัดอัตตาตน
 ทวนน้ำขึ้นเหนือน้ำ
 แรมเรือลวงธารา

เพื่อเห็นน้ำที่อยู่เหนือ
 เพื่อเห็นเรือที่สวนทาง
 เพื่อรู้คลื่นที่ครืนคราง
 เพื่อพลาญรัฐูทางลม
 เพื่อต๋านสิ่งทีเสียตสม
 เพื่อจะแจ่งแห่งห้วงลึก
 เพื่อแทรกความรู้ลึก
 เพื่อนึกหาหนทางนำ
 เพื่อโลกสู่กระแสธรรม
 เพื่อกรรมเกล้าเกลศกกล
 เพื่อบ้าทุกข์ผ่านทุกข์ทน
 เพื่อตัวตนพ้นอัตตา
 เพื่อข้ามน้ำไปเบื้องหน้า
 ตราบธาราวางเปล่าเรือ

(ติวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 73-74)

จากบทประพันธ์ข้างต้น น้ำ ในที่นี้ แม่น้ำ ทะเล และคลื่นที่เกิดจากการปะทะของแรงลม กวีใช้ลักษณะของน้ำที่มักไหลไปในทิศทางตามหลักวิทยาศาสตร์ เป็นกลวิธีการใช้ความเปรียบเพื่อนำมาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมมนุษย์ที่การไหลไปตามกระแสทุนนิยม ไหลไปตามความเป็นไปของสังคม และไหลไปตามกิเลส กวีจึงนำเสนอข้อจะเชิงซ้อนที่สะท้อนความหมายนามธรรมของการทวนน้ำ คือ ไม่ทำตามกระแส หากแต่ทำตามแนวปฏิบัติที่ยึดสัจจะความจริง หรือที่เรียกว่า ธรรมะ เพื่อจะได้ไม่ไหลไปตามกระแสของกิเลส เฉกเช่นกับธรรมชาติของน้ำที่ไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำฉันใด กิเลสก็อาจนำจิตใจของมนุษย์ให้ตกต่ำได้ฉันนั้น

“ลม”

ใบไม้บอกผมว่า
 กระทบกระทั่งมี
 ลมหยุดใบไม้หยุด
 ลมพัดก็กวัดไกว
 ลมฝนพาฝนขึ้น
 ลมหนาวมาแบ่งปัน

บางครั้งคราลมเขียนดี
 คีตกกรรมลำนํ้าไพร
 ดำรงอยู่เลี้ยงต้นใหญ่
 จนก้านใบแกร่งฉกรรจ์
 มาปลุกตื่นวนาสวรรค์
 กองไฟอุ่นกรุ่นผกา

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 101)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีใช้ลักษณะของ “ลม” ที่พัดปะทะสิ่งต่าง ๆ ตามหลักวิทยาศาสตร์ เป็นกลวิธีการใช้ความเปรียบเพื่อนำมาเปรียบเทียบปัญหาอุปสรรคที่มากระทบกับชีวิตและจิตใจ โดยกวีใช้ความเปรียบบุคคลวัต ให้ “ใบไม้” เป็นตัวแทนบอกเล่าเหตุการณ์ลมที่พัดจนทำให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตที่หมุนเวียน เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของวัฏจักรกงล้อแห่งฤดูกาล หรือหมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นสัจธรรม

“ไฟ”

ข้าอ้อมไต้พยับโพยมเมฆ
 หมอกฝนหลงฤดูพรูปลิวพราย
 ไตรัมแจจเรียงพังเสียงลม
 กล่าวชมความหมายที่ถ้อยกรอง
 ทูกรอบล้อมจักราเราฝ่าไป
 ที่สุดก็จะรุดไปสู่ศรอย
 ลัดเลาะเกาะคามกามคุณ
 มิติมน้ำผึ้งเพลินจนเป็นพิษ
 โลกจำเป็นต้องมีอัคนีธาตุ
 แต่ไฟในเรือนคือเพื่อนพ้อง
 เขาว่ากลัวเสือกัดให้ขี่เสือ
 ถึงเวลาฆ่าเสือในเงื้อง่า

กายวิเวกอัศจรรย์ตระวันหาย
 จึงผูกชายฟลายชืดปิดละออง
 สานรู้สึกรีกสมในลมล่อง
 สมพ้องเชือกตะพายแห่งควายน้อย
 ทางแพ่ใจใจแพ่ทางบางท้อถอย
 ด้วยเคลื่อนคล้อยถ้อยที่ของชีวิต
 กว่าจะคุ้มกับมันสนานสนิท
 รสฤทธิ์ราคะค้อยประคอง
 เราก็ยังเป็นญาติมิตรช้อง
 เหมือนสองล้อกรอบวงกำ
 จนเสือเชื้อเสือสขบมิขบขย้า
 ย่างย่ำลงจากหลังไม้ลังเล

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 41)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีกล่าวถึง ธาตุไฟ ที่เป็นส่วนหนึ่งของโลก และเป็นสัจจะเชิงซ้อนของ กิเลส ที่เป็นส่วนประกอบของมนุษย์เช่นกัน เป็นสัจจะความจริงที่ต้องเข้าใจและยอมรับ การมีกิเลสในตนเป็นเรื่องธรรมชาติ หากแต่ผู้มีปัญญาย่อมมีสามารถที่จะเรียนรู้วิธีระงับกิเลส และไม่ยอมให้กิเลสอยู่เหนือเราจนถูกกิเลสแผดเผาทำลาย

นอกจากธาตุทั้ง 4 แล้ว ยังพบสิ่งไม่มีชีวิตที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ดังนี้

“เมฆ” ที่ปรากฏในฉากที่เป็นนิทานซ้อนนิทาน

เธอชี้ให้ฉันมองเช้า	แห่งทอเมฆเทา
ท่ามมเงยไผ่เตี้ยงสา	
ถามถึงดวงพักตร์เมฆา	และไหนดวงตา
นำพาเมฆเที่ยวเดินทาง	
ขณะเสียงคลื่นลมคราง	หัตถ์รุ่งรางซาง
โอบกอดทะเลและเรา	
เผยยิ้มผล็อยดอกเยาว์	เมฆมณีเนา
ภายนัยนาเธอคู้้นั้น	
ฉันผูกยิ้มตอบไปพลัน	ดวงหน้าอัศจรรย์
และดวงตาเมฆในเธอ	
เท่าเมฆไหนอีกนะเออ	สนุกเสนอ
ก้าวสนทนาดำเนิน	
เมฆเข้าหาดเข้าเพราเพลิน	น้ำสีน้ำเงิน
คืบเงาเฝ้าตอบลำน้า	

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 11)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีนำเสนอสารัตถะโดยใช้กลวิธีสัมพันธบท เชื่อมโยงผลงานของกวีก่อนหน้านี้ ได้แก่ เรื่องเมฆาจารึก ที่เคยกล่าวถึงนิทานเรื่องนี้ จากวรรณกรรมเรื่องเมฆาจารึกสู่เมฆ ในเรื่องทางจักรา ล้วนมีความหมายสัมพันธ์กัน ประสบการณ์ของกวีและเอกลักษณ์ทางกลวิธีการประพันธ์ก็มีความอิทธิพลจากวรรณกรรมเล่มหนึ่งสู่วรรณกรรมอีกเล่มหนึ่ง

ข้าทอดตาเหม่อมองดูห้องฟ้า
 บ้างยักย้ายกลายก่อนที่ซันนเกย
 ใครที่มักมองเมฆอย่างขุ่นมัว
 วันหนึ่งเมฆในดวงตาเปิดประตู
 เพียงครู่คราฟ้าร่มนั้นอย่างไร
 มีข้าฝนโปรยชื่นผืนอรัญ
 ลองวาดรอยเท้าเมฆสิฎา
 เขาก็ดั่งจะคิดอยู่คล้ายคล้าย

พินิจเมฆมายามีอยู่เฉย
 ราวจะเผยใจฟ้าให้ข้าดู
 อาจเพราะกลัวใจใครฝังใจอยู่
 ย่อมรับรู้รุกรณาอเนกอนันต์
 แดดที่เฝ้าใบไม้ได้พอนผัน
 ปวงบุพผาลดาวัลย์จะพรรณราย
 ข้าเปรยปริศนาก่อนแดดฉาย
 จารึกบางความหมายที่ทลายหัก
 (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 46)

จากบทประพันธ์ข้างต้นจะเห็นว่า นอกจากจะพบ เมฆธรรมชาติแล้ว ยังพบเมฆที่เป็นสัญลักษณ์เชิงซ้อนในทางนามธรรม หมายถึง อวิชชา ความเขลา ความหม่นมัว และความไม่รู้ที่ซุกซ่อนอยู่ในมนุษย์ทุกคน การที่จะเห็นเมฆเดินทางได้นั้น ต้องอาศัยแสงแดดของดวงอาทิตย์ในความร้อนที่พอเหมาะ เมฆจึงเดินทางและคลายความหม่นเทา การตื่นรู้จะช่วยให้ใจคลายหม่นเทาได้ ภูเขาเองหากพบความเหมาะสมของนิเวศชีวิต ก็จะสามารถพ้นความหม่นเทาได้เช่นกัน ในตอนนี้ก็ใช้กลวิธีอุปมา โดยครูบอกให้ภูเขาวาดรอยเท้าเมฆ ในที่นี้หมายถึง ความหวังที่จะทำให้เมฆเดินทาง เมื่อเมฆได้รับแสงแดดและความร้อนจากดวงอาทิตย์ รวมมือกับลม อากาศ ก็ทำให้เมฆเคลื่อนที่เดินทางแปรเปลี่ยนรูปร่างได้ รอยเท้านี้จึงได้แก่ดวงอาทิตย์ที่เป็น ความหวังของชีวิต คือน้ำใจไมตรีที่สัมผัสระหว่างทาง ภูเขายังต้องใช้เวลาเพื่อเรียนรู้การวาดรอยเท้าเมฆต่อไป

“พระจันทร์” ในคำคืนคืนที่ครูและภูเขาค้างพักแรมระหว่างการเดินทาง

ใต้ลำน้ำกตีกต้นแห่งจันทร์
 แหงนคูกิ่งไม้ใหญ่ใต้เงาจันทร์
 ที่สุดปลายยอดค้อมน้อมลง
 ยืนต้นในแนวตั้งยังชีวิต
 ลมหัวรุ่งรินริวพัดพลิวมา

และกลิ่นกินทินกรแห่งล่อง
 สองกิ่ง ยืนยืนยอดสูงส่ง
 เป็นพุ่มทรงศักดิ์สิทธิ์อิสรา
 เงาทอดในทางทิศเดียวกับข้า
 รู้สึกเหมือนดวงตาภูผามอง

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 258-259)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีใช้ลักษณะของ “จันทร์” ที่มีแสงอันเกิดจากแสงอาทิตย์สะท้อนพื้นผิวดวงจันทร์แล้วสะท้อนกลับมาทำให้เห็นเป็นแสงในโลกยามค่ำคืนตามหลักวิทยาศาสตร์ แสงดังกล่าวเมื่อกระทบวัตถุทำให้เห็นเป็นเงา หรือที่เรียกว่า เงาจันทร์ แสงและเงาดังกล่าวทำให้ตัวละคร ครู มองเห็นต้นไม้ใหญ่ที่มั่นคงสง่างาม แต่มียอดกิ่งไม้บนต้นที่โน้มลงมา กวีใช้ความเปรียบเพื่อนำเสนอสิ่งจะเชิงซ้อนให้เห็นพฤติกรรมของมนุษย์ในที่นี้คือ ภูเขา ที่มีความเด็ดเดี่ยว มั่นคง กล้าหาญ แต่ขณะเดียวกันก็มีความสุภาพอ่อนน้อม เจกเช่น ต้นไม้ใหญ่ที่มีกิ่งโน้มลงมา ส่วนพระจันทร์ เป็นสิ่งจะเชิงซ้อนของโอกาสหรือนิเวศวิถีที่มาเสริมให้ความอ่อนน้อมนั้นชัดเจนและมีคุณค่ามากขึ้น

“ดาว” ที่ปรากฏในคำคืนที่ครูและภูผาสันทนากันถึงเรื่องการเดินทาง

“เมื่อพักเพลงดนตรีที่ปราแปร่ง	นักแสดงอาจเล่นดีขึ้นก็ได้”
ขำรินชาใส่ถ้วยกระบอกไม้	ยกดื่มเป็นนัยซัยชโย
ตะโกนถามดาวสิภูผา	เดินทางมาจากไหนไกลอีกโข
จะไปไหนในแดนแสนกับกิไล	ช่างโดดเดี่ยวเปลี่ยวโอ้อ, แต่ละดวง
สองเราก้เดินทางครั้งสำคัญ	ครูมีฝันลึกลึกยามดึกลวง
เธอมีลือทอรั้งและตักดวง	มิเปล่ากลวงหรือขณะเมื่ออรุณ
เถอะหลับกับพิณพระพายผ่าน	เติมไฟให้ฉานจะได้อุ่น
พอตึกดำน้าค่างพร่างละมุน	ดอกฝั้นเราจะกรุ่นไกลแสนไกล

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 23)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีใช้การปรากฏอยู่ของ “ดาว” ในธรรมชาติ เป็นสิ่งจะเชิงซ้อนเพื่อนำเสนอความหมายของ ความโดดเดี่ยว และการเดินทางที่แสนไกล ซึ่งเป็นเรื่องธรรมชาติ และเป็นธรรมดาที่มนุษย์เองก็ต้องเผชิญกับความรู้สึกโดดเดี่ยว และการต่อสู้บนเส้นทางยาวไกล แต่ชีวิตก็ยังมีหวัง เหมือนกับวันพรุ่งนี้ที่จะได้พบกับแสงอรุณในเช้าวันใหม่ กวีใช้บุคคลวัตเพื่อให้ดาวบอกเล่าการเดินทางของดาว เปรียบเทียบกับการเดินทางในวิถีจักรยาน

“ตะวัน” ที่ปรากฏในนิทานตามตะวัน ที่ภูผาเล่าให้เด็กน้อยฟังในฉากริมห้วย

นานมาแล้วเด็กชายผู้ใฝ่ฝัน
 พ่อบอกไปเที่ยวเลี้ยวลับภู
 เด็กชายผู้ใฝ่ฝันขยันเรียน
 ช่วยพ่อแม่ทำอะไรและทำนา
 จนเติบโตใหญ่วัยรุ่นคุ่นหยาดเหงื่อ
 ซื่อได้จักรยานคันสีดำ
 ฝึกขี่ขึ้นเนินเขาจนแข็งแกร่ง
 สัมภาระผูกมัดจัดเตรียมไว้
 ลองทาสีพรุ้งนี่จะเป็นโฉน
 พ่อแม่ที่รักลูกและผูกพัน
 หากพ่อก็ห่วงแม่ก็ห้าม
 ลองคิดลองทาสีช่วยเขาที่

อยากเดินทางตามตะวันไปตามภู
 ไปพักอยู่บ้านใหม่ปลายขอบฟ้า
 อ่านเขียนเป็นเสปียงไว้เบื้องหน้า
 ฝึกกำลังกายให้กำยำ
 ทำงานเพื่อเก็บเงินทุกเช้าค่ำ
 ซ้อมะกล่ำเขากางข้างถูกใจ
 ได้แรงได้เวลาหาเช้าค่ำ
 เช้าวันใหม่จะไล่ตามดวงตะวัน
 เขาจะได้เดินทางเหมือนอย่างฝัน
 จะปิดกั้นโอกาสหรือยินดี
 เขาจะข้ามไปขอบฟ้าอย่างไร
 นิทานนี้จะนำไปตั้งใจเรา

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 64)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีให้ตะวันในนิทาน เป็นสัญลักษณ์ของ
 ความหวัง ความฝัน และกำลังใจ เป็นจุดหมายของการเดินทาง เป็นการนำเสนอสาระดี
 อุปมาอุปไมย อีกทั้งในนิทานนั้นยังมีการใช้สัญลักษณ์ “ตะวัน” เพื่อสื่อความหมายดังที่กล่าวมา
 นอกจากนี้เด็กน้อยในนิทานยังเป็นสัญลักษณ์ของเด็กในวรรณกรรมไม่ว่าจะเป็น เด็กน้อยที่ถูกละ
 กำลังเลในนิทานให้ฟัง หรือแม้กระทั่งตัวผู้เอง หรือผู้อ่านวรรณกรรมทุกท่าน กวีต้องการสื่อสาร
 ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาและการพัฒนาเยาวชนกับบทบาทของสถาบันครอบครัว

“เนิน” ดั่งตอนที่ตัวละครครูและญาติผู้ปกครองผ่านหมู่บ้าน มาถึงพื้นที่
 ที่เป็นเนินภูเขา และผ่านลำธาร ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

โนม้ตัวไปข้างหน้าอีกหน่อยครับ
 ยิ่งคำนับยิ่งรักวงจักรา
 เบาเพราะรถช่วยรับน้ำหนักข้า
 ลดความตึงหนักตนให้โง่งเงา
 ดึงหย่อนผ่อนตามกำลังขา
 ความเร็วของใครมิใช่ครู
 รู้แล้วเหินเฉียดแล้วได้อะไร

เสี่ยงภูผาชนค้ำบัซึ่งภูผา
 ยิ่งพาข้าให้สบายเบา
 ถ่วงนำไปข้างหน้านี้ถึงเท่า
 เคารพเทือกเขาลำเนา
 คั่นมิ่งมัจฉาซึ่งมีอยู่
 ชาญพอดดีด้วยใจตน
 รางวัลเหินเฉียดแล้วได้อะไร

เมื่อถึงยอดเนินภูกำนล
 ขึ้นสูงเพียงใดได้เพียงนั้น
 ยุติธรรมถูกรอบล้อมท่าทาย

วังวนลงอีกฝั่งอย่างสบาย
 ในเส้นทางนักป่วนทุกสาย
 ความหมายรอบจักรกมล

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 61)

จากบทประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงลักษณะของเนินที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่ขี้อาย ลักษณะของเนินจะเป็นที่สูงลาดชันขึ้นไป ยิ่งสูงมาก ยิ่งต้องใช้แรงมาก และต้องใช้เทคนิควิธีที่เหมาะสมเพื่อรักษาสมดุลในการขี้อาย ตลอดจนเข้าใจลักษณะของพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์จากแรงโน้มถ่วง ไม่ว่าจะเป็นการโน้มตัวเพื่อถ่วงน้ำหนักไปข้างหน้า การผ่อนหนักผ่อนเบาแรงขาที่ใช้ปั่นจักรยานอย่างเหมาะสม การปั่นจักรยานขึ้นเนินรูปธรรมชาติ เป็นสิ่งจะเชิงซ้อนของเนินนามธรรมที่หมายถึง ปลายทางความสำเร็จที่ทุกคนมุ่งหมายจะไปให้ถึงด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งการจะไปถึงเป้าหมายนั้นความสำคัญอยู่ที่การเดินทางที่ต้องรู้จักความพอดี อยู่บนทางสายกลาง เหมือนกับการผ่อนหนักผ่อนเบาเพื่อขี้อาย และต้องทำความเข้าใจอย่างชัดเจนว่าเนิน ที่ทุกคนหมายปองนั้น เป็น เนินจริง หรือ เนินลวง เมื่อใดก็ตามที่เราสามารถขึ้นสู่จุดสูงสุดของเนินจริงได้ ตอนลงเนินก็ไม่จำเป็นต้องเหนื่อยหนักอีกแล้ว แต่จะรู้สึกโล่งโปร่งสบาย เหมือนกับการปล่อยให้จักรยานไหลลงเนิน แต่หากเราขึ้นเนินไม่ได้ ก็เหมือนการติดอยู่กับปัญหาที่ไม่สามารถข้ามพ้น หรือลงเนินแล้วรู้สึกไม่สบาย ก็ควรตั้งคำถามว่า เนินนั้นใช่เนินจริงหรือเปล่า วิธีการปั่นจักรยานถูกต้องหรือไม่ เป็นดังสิ่งจะเชิงซ้อนของการทำงานที่ไม่สำเร็จ ลุล่วง และหมายถึงการเดินทางที่ยังไม่ขึ้นถึงยอดของเป้าหมายอย่างแท้จริง ซึ่งการเดินทางดังกล่าวรวมถึงการเดินทางภายนอก และการเดินทางภายในจิตใจของตนเอง แนวคิดนี้หากพิจารณาในเชิงลึกหรือมองด้วยจิตของการขี้อายจะพบว่าสอดคล้องกับหลักปรมาตมธรรม และ ไกรวัลยธรรม ซึ่งปรากฏในผลงานวรรณกรรมของกวีในเรื่อง กว่าจะข้ามขุนเขา และมีอิทธิพลส่งต่อมาถึงวรรณกรรมเรื่อง ทางจักรา

“หลุม” ที่ปรากฏในบทกวีตอนที่พ่อแม่บอกลูกก่อนที่ลูกจะลาไปเรียนและทำงานในเมือง

เดินให้ตื่นะลูกระวังหลุม
 หลุมน้ำดีหลุมน้ำดำหลุมน้ำตา
 ยุคปีศาจจิ้งจอกแวงชะแลงแหลม
 ออกจากบ้านผ่านแดดให้ดูเงา

ทุกซอกมุมชีวิตมีปริศนา
 ชูดพรางฟ้าพรางดินให้ดูมเดา
 อาจเปิดแยมอุโมงค์ผีไว้รอเผา
 ถ้าหัวหายหดเท่าอย่างก้าวไป

ก้าวให้คืนะลุกระวังหลัง	มีบ่วงเชือกกรักซัง,, ใช้ มิใช่
ก่อนแขวนคอมอบศรัทธาบูชาไฟ	ลีอ่านใจไพร่ขุนถือบุญแจ
โลกของทุนซ้อนทุนค้ำจุนใจทัก	เจ็ดชั่วโคตรจำเลยยังร่อแร่
ลูกยังใส่หลานยังซื้อต่อซื้อแป	จะติดค่างร่างแหหทัยทมิฬ
คิดให้คืนะลุกระวังโลก	ไม่ถือโชคถือกลาง,, ก็โยนหิน
ถามมรรคาผู้คนที่ยลยิน	เสียงน้ำเซาะธรณินผ่านล้นลม
รักลูกเป็นห่วงหลานกังวลเหลน	หากลุ่มเลนลาวาภูผาถล่ม
สังหรณ์ร้ายพาราเขี้ยววาคม	เหมือนตกจกมจิตภวังค์ครั้งยาวนาน

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 83-84)

จากบทประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ความเปรียบอุปลักษณ์ “หลุม” เพื่อเป็นสัจจะเชิงซ้อนของ อวิชชา หรือความไม่รู้ที่มีอยู่ในมนุษย์ ซึ่งทำให้ตกอยู่ในสถานะเหยื่อได้โดยง่าย ดังเนื้อหาดอนนี้ที่หนุ่มสาวพากันเข้าเมืองเพื่อจะไปเรียน ไปหางานทำ ทิ้งถิ่นไปโดยไม่รู้อนาคต ไร้เป้าหมาย ไม่มีความแน่นอน มีแต่ความเสี่ยง เหมือนกับไปตายเอาดาบหน้า เป็นเหมือนเหยื่อที่เกิดขึ้นแล้วซ้ำเล่าในสังคมที่หลงไปตามค่านิยม บทกวีนี้ยังแสดงให้เห็นถึงคนในสังคมที่ยังต้องหวังให้โชคกลางช่วยให้อยู่รอดปลอดภัย มากกว่าที่จะศึกษาเรียนรู้ วางแผนชีวิต และพึ่งพาตนเอง

1.2.2 สิ่งไม่มีชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ วัด ไฟ-ควัน ศาลาทาน ศาลา (หลังโรงเรียน) ตุ๊กตา บทกวี จักรยาน วัวปักเป้าจุฬา อูจจาระ ทาง และกรง ดังนี้

“วัด”

ผ่านทางเข้าวัดไปท่ายวัด	ลมพัดพิภพพร่างกลางวิถี
หอมอดีตซัดจางระหว่างเจดีย์	พราเลือนเดือนปีวิหารชรา
โพธิ์ยังพลิวพลัดกิ่งลงเกลื่อนกล่น	ตะวันด้นแดดบ่ายลงชายป่า
พินิจซากหักหายปีกชายคา	ผุดภาพในใจข้าย้อนวันคืน

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 3)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีกล่าวถึงสิ่งไม่มีชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ วัด ในที่นี้เป็นวัดร้าง กวีพรรณนาสภาพของวัดได้อย่างเห็นภาพ และทำให้อ่านแล้วรับรู้ความรู้สึก อาลัยอาวรณ์ เวทนาของตัวละครในเรื่องที่มีต่อวิถีที่เปลี่ยนไปในชุมชน เป็นสัจจะเชิงซ้อนของปัญหาการสร้างวัด แต่ขาดการระบบบริหารจัดการที่ดีไร้คนดูแล อันเป็นสาเหตุของวัดร้างในหลาย ๆ แห่งในสังคมไทย

“วัดร้าง”

ประตูโบสถ์หมดสภาพมิหับกัน	อกไก่จันทันก็พับพ่าย
หลังคาโค้งโปร่งเปลือยถึงจั่วปลาย	เถาวัลย์ร้ายเรียงรังผนังร้าว
หลอดคูดุคยากับเข็มสนิมเขรอะ	ภูผาเจอะจั้งจั้งยั้งหยุดก้าว
เต็มเต็มเลยครับครุใช้ครุคราว	ที่นี้คือดวงดาวพวกเขาเลย

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 55-56)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้อุปมาโวหาร เพื่อกล่าวถึงสภาพสถานที่ที่เป็นโบสถ์ร้างกลางป่า พบร่องรอยของอุปกรณ์เพื่อใช้เสพยาเสพติด โดยเปรียบสถานที่นี้เป็นดวงดาวของผู้ที่ทิ้งอุปกรณ์เหล่านั้นไว้ เปรียบดังกล่าวทำให้ผู้อ่านอ่านแล้วเกิดจินตภาพที่รับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสทางสายตาวาสถานที่ตั้งกล่าวใช้มีสภาพอย่างไรและเคยใช้ทำกิจกรรมอะไร ในคำประพันธ์นี้ อุปมา คือ ดวงดาว อุปมาคือ วัด สะท้อนภาพของวัยรุ่น และสังคมเชิงซ้อนปัญหาแห่งยุคสมัยใหม่ที่ทาบทับลงไปกับร่องรอยโบราณ ในที่นี้คือ เข็มฉีดยา และโบสถ์เก่า โดยใช้ฉากของเรื่องแสดงภาพชัดแย้งดังกล่าว

“ไฟ ควัน”

อีกแล้วนะครับครุ, ผู้ปลุกหวาน	เป็นผู้ผลาญผู้เผาอยู่เนาเนื่อง
ผู้สร้างผู้ทำลายในบ้านเมือง	มักเป็นเรื่องเดียวกัน ควัน ไฟ ฟืน
เขาโพล่งขึ้นเพียงพะเนียงเพลิง	ปะทุปลุกจิตเปิงกระเจิงตื่น
เพ่งมองล่อไฟไล่ลามพืน	ชมชื่นรำพึงจากภายใน
แผ่วเพียงเสียงแว่วในแพรวเพลิง	รุกรูเรียมอ้อยร้อยพันไร่
แค่ตัดสะดวงหลังลวกไฟ	โดยหลงลืมอะไรอยู่ในนั้น

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 14)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีกล่าวถึง ไฟ ควัน ที่เป็นสังคมซ้อนของการทำลายล้าง มุ่งผลลัพธ์มากกว่าวิธีการ และการไม่รักษาติดต่อสรรพสิ่ง โดยในฉากนี้กวีบรรยายภาพการเผาไร้อ้อยเพียงเพื่อให้ตัดอ้อยได้ง่ายขึ้น เผาทำลายหน้าดินและสร้างมลพิษรวมทั้งทำลายสิ่งมีชีวิตและระบบนิเวศในไร้อ้อย ไฟและควัน มิใช่การบอกเล่าจากการเผาไร้อ้อยเท่านั้น แต่เป็นสังคมซ้อนของการทำลายภูมิปัญญาและวิถีชีวิตเกษตรกรรมดั้งเดิมที่งดงามอีกด้วย

“ศาลาทาน”

นั้นสินะฎา, ศาลาทาน
โลกมีผู้แบ่งปันสานรอยเท้า
บุญเจ้าแล้วแมวน้อยผู้คอยท่า
แต่หากว่างเว้นทานลงวันใด

เกิดแต่รอยโบราณลงรากเสา
จากเขาถึงเราจึงยาวไกล
เจ้ามีศาลาธรรมน้ำสระใส
เจ้าต้องมีที่ใหม่ไว้สำรอง

จากบทประพันธ์ข้างต้น ศาลาทาน สัจจะเชิงซ้อนของวัฒนธรรมวิถี
เกี่ยวกับการให้การรับ และการทำบุญทำทานที่เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชุมชน ในที่นี้ยังสัมพันธ์กับ
“แมว” ที่เป็นสัจจะเชิงซ้อนของการเป็นผู้รับและผู้ขออีกด้วย ทั้งสองสิ่งนี้ยังเป็นสัจจะเชิงซ้อน
ของระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยที่สั่งสมมาช้านาน

“ศาลา”

อำลาตากับยายเมื่อสายสวย
ย้อนผ่านทางศาลาแปลกท่าที่
ข้าชี้ให้ฎาพิณจันท์
ผ้าขนหนูผืนน้อยรอยเปื้อนปอน
ฎายิ้มขณะยล “สิ่งย่นยู่”
นึกขอบคุณคุณตาอีกคราครัน

แกห่อข้าวให้มาด้วยอำนวยวิถี
คล้ายเมื่อล่วงราตรีมีคนนอน
ก๊ีบผีเสื้อปีกใสบนไม้ขอน
สะท้อนรหัสอัศจรรย์
ปลอกสีชมพูประตุสุวรรณค์
หากนอนกันที่นี้มีดีงาม

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 39)

จากบทประพันธ์ข้างต้น เป็นฉาก ศาลาที่อยู่หลังโรงเรียนมัธยมที่ครูและ
ฎาได้พบร่องรอยของการมีเพศสัมพันธ์ เป็นสัจจะเชิงซ้อนที่แสดงถึงรักแบบราคะของวัยรุ่น กวีใช้
กลวิธีนำเสนอภาพแห่งยุคสมัยใหม่ที่มีความรักแบบราคะ แสดงออกในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม คือ
ศาลาใกล้โรงเรียน นอกจากนี้ยังเป็นภาพที่ขัดแย้งกับตัวละครตายายในตอนเดียวกันที่มีความรัก
ให้แก่กันแบบคู่ชีวิต ฉากดังกล่าวจึงเป็นฉากที่กวีแฝงสัจจะเชิงซ้อนไว้อย่างลึกซึ้งโดยใช้
ความแตกต่างของตัวละคร และฉากช่วยนำเสนอสัจจะ

“ตุ๊กตา”

ตุ๊กตาเอ๋ย
ยามยากยามไร้
ทิ้งไร้ดอกไม้แห้ง

ตุ๊กตาชาวไร่
นั่งรถไฟความฝัน
เสาะสีแสงเมืองหมอกควัน

รถไฟสายฝัน	พบแต่ดอกไม้จันทน์ยามจน
ตุ๊กตาเออย	ตุ๊กตาชาวนา
ยามโลกสนธยา	ลงนาวาลำพยนต์
ทิ้งกระท่อมใบตาล	สู่สายธารใบไม้หม่น
นาวาลำพยนต์	ไปลมกลางผนทะเลไฟ
ตุ๊กตาเออย	ตุ๊กตาราคาถูก
เป็นของเล่นของลูก	ยักษ์มารตนไหน
เหมือนทาสอนาถา	เหมือนลูกกาถูกไก่
ไอ้ยักษ์มารพันธุ์ใหม่	กำเจ้าไว้ในมือ
ตุ๊กตาเออย	ตุ๊กตาราคาต่ำ
ตึกตื่นคืนค่ำ	จงจำในคาซื่อ
หวังชีวิตวันใหม่	จะสดใสสักมือ
แต่คาแต่ซื่อ	ก็ซังไวจนตาย
ตุ๊กตาเออย	ตุ๊กตายาจก
ขับเกวียนนวนิพก	มายกศพเจ้าเนื้อทราย
บ้านนี้เมืองนี้	มีแต่คนดูตาย
เซ็นศพเจ้าเนื้อทราย	ไปปลงที่ไร่ปลายนาเออย

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 80)

จากบทประพันธ์ข้างต้น เป็นบทกล่อมตุ๊กตา ที่เคยปรากฏในผลงานวรรณกรรมเรื่องนครคืบแคบ ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ ที่ประพันธ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2537 เป็นเพลงร้องเรือประยุกต์ กวีได้ใช้สัมผัสพันธทภายนอกตัวบท เพื่อนำเสนอสารัตถะปัญหาสังคมที่น่าพิศหวังซ้ำแล้วซ้ำเล่า โดย ตุ๊กตา ในที่นี้ยังเป็นสัญลักษณ์ของโศกนาฏกรรมใหญ่ไฟไหม้โรงงานตุ๊กตาเคเดอร์ที่มีผู้เสียชีวิต 188 คน ในวันที่ 10 พฤษภาคม 2536 เหตุการณ์นี้ได้รับการตรวจสอบหลังเพลิงไหม้ พบว่า โครงสร้างโรงงานไม่ถูกต้อง ทำให้ถล่มหลังจากไฟไหม้ 15 นาที และไม่มีสัญญาณเตือน ทางหนีไฟแคบ และมีทางออกไม่เพียงพอ หลายชีวิตประหนึ่งถูกขังและถูกเผาทั้งเป็น โดยก่อนเกิดโศกนาฏกรรมนี้ โรงงานนี้เคยเกิดเหตุไฟไหม้มาแล้ว 2 ครั้ง สะท้อนให้เห็นถึงความประมาทและการไม่รู้จักเรียนรู้จากผู้เกี่ยวข้อง อันเป็นเหตุให้เกิดโศกนาฏกรรมครั้งใหญ่นี้ จากตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นชัดเจนกว่าประสบการณ์ของกวีย่อมเป็นส่วนสำคัญของแรงบันดาลใจและเป็นวัตถุดิบสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงานวรรณกรรม

“บทกวี”

ดาวสวายนะครับครุ, คีนนี้
เขาพูดขึ้นในเงียบนี้กลิ้งล้ำ
แม่ในจิตไซ้มีไซ้ใจมิเชิง
สร้างเสียงเสพศิลป์จินตนาการ
มันหล่อเลี้ยงเปล่าไรให้ดำรง
หวังใบไม้ในป่าพนาตอน
แม่ดนตรี กวี ศิลปะ
ผมก็เชื่อในครุและมรรคา

ผมได้ยินเสียงดนตรีอันดีมีค่า
ตั้งนั่งนำทำนองที่พ้องพาน
ผมก็เรียงร้อยนรมย์ในลมผ่าน
ประมาณว่ากวีคือศิตร
ในทิศตรงทางผันต้นสิงขร
จะปรบมือให้ต่อนผมลืมนตา
ผมเพิ่งจะตั้งไซ้เหมือนใครว่า
จะข้ามผ่านขุนผาในดวงใจ
(ศิริกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 22)

บทกวีแห่งชีวิตติดข้างฝา
เคารพนบนอบต่อธรรมชาติ
รอยดินสอคัดเขียนเนียนประณีต
ข้ากระจางหัวใจได้ลายลักษณ์

หนักแน่นด้วยปรัชญาตั้งผาหิน
ยลยินถึงวิญญาณปลุกหวานรัก
จางซีตเดือนปี่มิแจ่มประจักษ์
บาทวรรณกรรมครุแห่งผาพิณ
(ศิริกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 166)

จากบทประพันธ์จะเห็นว่า วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา กล่าวถึง บทกวีอยู่หลายครั้ง โดยบทกวี มีหน้าที่สะท้อนให้เห็นอุดมการณ์ ความหวัง ความฝัน และการเป็นศิลปิน ตัวละคร ครู ภูผา และผาพิณได้อ่านและเป็นผู้สร้างสรรค์บทกวี ครูบัวสายก็ท่องบทกวีที่เคยอ่านได้ บทกวีจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์ และเป็นสิ่งจะเชิงซ้อนของการกล่อมเกล่าจิตใจ บันทึบประสบการณ์ ความรู้สึก ตกผลึกเป็นสิ่งที่ได้เรียนรู้ระหว่างการเดินทางในเรื่องทางจักรา และหลายครั้งที่ครูและภูผาได้เข้าถึงภาวะที่ลึกซึ้งดังที่เรียกว่าภาวกวี

“จักรยาน” เนื่องจากตลอดเรื่อง ครู และ ภูผา ใช้จักรยานเป็นพาหนะในการเดินทาง จึงพบตัวอย่างคำประพันธ์หลายแห่งในเรื่องดังนี้

เพียงพักสักครู่ครา
บ่ายนั้นในลานวัด
อ้ายหนูดูพอไว้

พอกัพาให้ข้าหัด
สัมผัสรักรู้จักลาน
กายกับใจให้ผสาน

กบกำนอญุ่นอนาน
 ขึ้นคร่อมทะมัดทะแมง
 ดิ้นซ่ายปลายเหยียดตรง
 พอทำให้ชำดู
 มือพอจับตะแกรง
 พอปล่อยแต่เมื่อไร
 ครั้นเหลียวมิเห็นพอ
 แต่เพียงเสียงปรบมือ
 อ้ายหนูจักรยาน
 ลองใหม่มีขื่อท้อ
 ตะวันลับทิวไม้

เพื่อกเสียบไม้เผาพอไพรา
 นุ่มนัวยั่วลิ้นกรุ่นกลิ่นไฟ
 ภูผารินน้ำร้อนพอค่อนถ้วย
 แค่นี้พอครับ, เขายิ้ม
 ตรวจจล็ดตรวจลมยางพยักหน้า
 คุยคลอกันไปพอได้แรง
 ปันชำชำมาระหว่างชุมชน
 ได้ยิ้มได้หยุดจักรยาน

จักรยานสองวัยไล่ตามกัน
 ผ่านละแวกไม้ตรีที่ซอสนซุก
 “จะไปไหนกันรี” เสียงทักถาม
 ตอบยากอึกใจหลายครั้งครา
 เทียวอะไรในหนาวแล้งแหล่งชน
 พื้นหัวไร่ปลายนาไม่น่าแล
 ครั้นจะตอบ ‘ชอบปั่นไปเรื่อยเรื่อย’

เป็นหนึ่งในเดียวกับล้อกง
 ดิ้นขวาแกร่งพร้อมแรงส่ง
 ลงแตะลานกระทั่นแรง
 จนมั่นใจแล้วให้แสดง
 ประคองข้างมิห่างล้อ
 ชำมีรูยังปั่นต่อ
 ก็ล้มครืนลงคลุกคลาน
 และคำชมว่าสอบผ่าน
 ลุกยืนอย่างภูมิใจ
 และฝึกต่อจนซีได้
 ใจสนานรอบลานดิน
 (ศิริกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 2)

อืมชำในมือของวันใหม่
 เอาไหมผูกพา, ชำเอ่ยคำ
 พลังหนีบกล้วยจากถุงใบเก่าคร่ำ
 ผูกมัดภาระกับตะแกรง
 พากันจากเถียงนาทุ่งระแหง
 พลิกเพลงหลบหลุมบ่อเทศบาล
 ชมวิถีผู้คนพื้นบ้าน
 ได้อ่านได้ฟังเสียงข้างใน
 (ศิริกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 24-25)

บางพูดคุยเคียงกันสนานสนุก
 แลกเม็ดมุกยิ้มละไมนัยนา
 แค่ว่าพินคามาตามประสา
 จะบอกว่า‘ไปเที่ยว’ก็แปลกแท้
 ทั้งเพิงคาผู้คนก็เก่าแก่
 ไผ่รวกปลวกสะแกก็ตายพราย
 ดูเรื่อยเปื่อยตามปากเหมือนมังก่าย

ออกยี่หวนวนชวนคิดวาทะหายาบาย
หากจะอ้าง “ออกจาริกศึกษา”
ในสามัญญัญรูปที่แรมรอน
แม้จะเอ่ยปลายทางสถานที
ก็มีได้หมายมีที่จะแสดง

หรือคล้ายคล้ายเสเพลพเนจร
ก็มีน่าเป็นนักบวชสวดคำสอน
อาจสิ้นคลอนสัมพันธ์วันระวาง
บอกไปนี่นั่นไหนไปสักแห่ง
กลายเป็นหนามซ้ำแทงตลอดเวลา
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 27-28)

จากบทประพันธ์ข้างต้นทั้ง 3 ตัวอย่าง แสดงให้เห็นถึงบทบาทของ “จักรยาน” พาหนะที่ครูและภุภวาใช้ในการเดินทางจึงปรากฏบทบาทอยู่ตลอดเรื่อง จากตัวอย่างข้างต้น กล่าวถึง จักรยาน โดยแสดงสัจจะเชิงซ้อนที่ต่างกันออกไป ได้แก่ สัจจะเชิงซ้อนของการเริ่มต้นเดินทางจากฉากในวัยเยาว์ของครูที่พ่อของครูได้ให้จักรยานให้เป็นจุดเริ่มต้นของวิถีจักรยาน สัจจะเชิงซ้อนของการหยุดทบทวนชีวิตเพื่อเดินทางต่อ การหยุดพักกายและพักใจใช้เวลาหยุดนิ่ง เพื่อพิจารณาทบทวนสิ่งต่าง ๆ ท่ามกลางธรรมชาติ โดยนำเสนอผ่านฉากการพักการเดินทางของครูและภุภวา และสัจจะเชิงซ้อนในคำประพันธ์สุดท้ายกล่าวถึงการให้ความสำคัญกับการกระทำระหว่างทางมากกว่ามุ่งผลลัพธ์ นำเสนอผ่านฉากการเดินทางของครูและภุภวาที่ไม่จำเป็นต้องมีจุดหมาย แต่ค่อย ๆ เดินทางและค่อย ๆ เรียนรู้ไปตามธรรมชาติ จาก 3 เหตุการณ์นี้หากพิจารณาภาพรวมจะเห็นได้ว่าจักรยานเป็นจุดเชื่อมต่อความสัมพันธ์ของเวลาอดีตและปัจจุบัน และเชื่อมต่อกับความสัมพันธ์ของคนในที่นี้ “จักรยาน” คือ จุดเชื่อมโยงใจของครูและภุภวาไว้ด้วยกัน เคียงข้างกัน เป็นคู่หูที่ดีต่อไปกันไปตลอดเส้นทาง

“วาวปักเป้า จุฬ่า”

ผมรู้สึกนึกกลัวในตัวผม
เก็บกตลตทอนไม่พอนเพียง
บางปักเป้าจุฬ่าเริงพิมาน
กว่าจะตื่นในตื่นพื้นชีวา
ผมเข้าใจวัยวันกลั่นเลือดเนื้อ
แต่ลึกลับซับซ้อนใจอ่อนแอ
หนุ่มคนนั้นสาวคนไหนในดึกด่ำ
ตกไฟไหม้เกรียมมิหวั่นเกรง

บางคิดสมบมิสมกัฐ์เลี้ยง
บางดึกตื่นตื่นบนเตียงแห่งมายา
ปลิวไปสุดสายป่านปรารถนา
บางคราก็สาหัสในธาตุแท้
เป็นไปเพื่อสืบสานธารกระแส
ก็แตกคุ้งแตกแควอยู่คว้างแคว้ง
ตกน้ำพลอยไหลไปเท้งเต้ง
ผมเองบางครั้งก็คล้ายคล้าย
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 40)

จากบทประพันธ์ข้างต้น ว่าวปักเป้า ว่าวจุฬา เป็นสัญลักษณ์ทางเพศ เป็นสัญลักษณ์ของอารมณ์ทางเพศอันเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ จากเหตุการณ์ในเรื่องภูผา ได้กล่าวถึงการเผชิญกับสภาวะนั้น

“อุจจาระ”

<p>บางคนหรือบางใครมีไหมครับ ไม่ต้องรอรัฐบาลเป็นว่านวงค์ ข้าหย่อนหินถามทางอย่างสุภาพ “ใครจะซื้อละครับ” บ้างครั้นตรง “ใครจะมีปัญญาไปค้าแข่ง ยุ่งฉวางจะเก็บตุนไร้ทุนทรัพย์</p>	<p>ที่อยากปรับราคาตามประสงค์ แต่ปักป้ายขายส่งด้วยเราเอง แต่เหมือนดาบผ่าวงให้โง่งง “ซี้ก็เต็มทางเก่ง” บ้างเปล่งรับ ขายแพงกว่าโรงสีที่พร้อมสรรพ ไหนต้องจับต้องจ่ายอีกรายวัน” (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 59)</p>
---	---

จากบทประพันธ์ข้างต้น อุจจาระ ซึ่งในบทกวีใช้คำว่า ซี้ จากวลี ซี้ก็เต็มทางเก่ง เป็นสัญลักษณ์ของภาวะหนี้สินที่ติดตามตัว แม้จะไม่ต้องการแคไหนแต่ก็หนีไม่พ้นคนที่หนี้เหมือนคนที่ถูกพันธนาการไว้ ในฉานนี้สะท้อนให้เห็นปัญหาความยากจนของชาวบ้านในยุคสมัยทุนนิยม

“ทาง”

<p>‘ทาง’ที่มีได้หมายไว้เป็นทาง ภูผาผุดวรรคทองก้มมองพื้น คาราวานชนไข่ย้ายที่อยู่ สู้ออกเสาศาลาพาเลี้ยวลด กลิ้งลมกลิ้งฝนแต่โพ้นไกล ช่างอัศจรรย์เห็นพรพรรณนา</p>	<p>กลับกระจางขึ้นในใจดวงตื่น’ บางผู้ขึ้นหญ้าฟางมีทางมด จากรุ่นอกชายคาหย่อมหญ้าสด ลอดไม้ขอนโค้งคดเป็นค้ำคาลา สัมผัสรู้อย่างไรทุกนาสา ภูผาตรออิงอยู่นิ่งนาน (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 213)</p>
---	---

จากบทประพันธ์ข้างต้น ทาง ในที่นี้เป็นสัญลักษณ์ของวิถีทางแห่งชีวิตที่มนุษย์ ทุกคนสามารถเลือกสรรสร้างได้ตามภูมิปัญญา โดยตัวอย่างนี้ ยกตัวอย่างทางมดที่มดได้ทำไว้เพื่อการมีชีวิตรอด เป็นทางแห่งปัญญาที่มีความประณีต เอื้ออาทร และงดงาม

“กรง” ดังตอนที่ครูและญาติได้สนทนากับชาวบ้านเกี่ยวกับปัญหาการขาด ขาว ปัญหาปากท้อง และแนวทางการแก้ปัญหา จากคำตอบของชาวบ้านสะท้อนให้เห็นวิธีคิด ดังบทกวีต่อไปนี้

แต่กินอยู่รู้เห็นมักมีเห็น

รอบกงกำลำเค็ญเห็นอื่น

คุดกรงที่มีขังแต่ยั้งยั้ง

ยังรอใครได้ตื่นเป็นดวงตา

(ศิริกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 60)

จากคำประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงต้นตอของปัญหานั้นก็คือ ความคิดของคน ที่ในที่นี้ ใช้ “กรง” เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของชุดความคิดที่ผลิตซ้ำเดิมความล้มเหลว การไม่รู้จักวิเคราะห์ตัวเอง วิเคราะห์ชุมชน เพื่อร่วมมือกันแก้ปัญหาการขาดตกต่ำ สร้างอำนาจ ต่อรองด้วยการพึ่งพาตนเอง และจัดทำการตลาดอย่างเป็นระบบ แต่ชาวบ้านในเรื่องยังคงปล่อยให้ปัญหาซ้ำเดิมซ้ำแล้วซ้ำเล่าโดยศิโรราบกับปัญหานั้นและบอกแต่เพียงว่าไม่มีทางแก้ สิ่งนี้เปรียบเสมือนกรงที่ขังวิสัยทัศน์ และขังศักยภาพในการพัฒนาตนเองและชุมชนให้เข้มแข็ง

ดังกล่าวนมาจะเห็นได้ว่า กวีใช้ปัจเจกเดี่ยวประเภทสิ่งไม่มีชีวิตที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเพื่อเป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของ โอกาส ความหวัง ความฝัน อุดมการณ์ ความสำเร็จ วัฏจักรของการเปลี่ยนแปลง การเดินทาง ความโดดเดี่ยว ความไม่รู้ อริชชา มายาคติของสังคม และกิเลส และใช้สิ่งไม่มีชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของ ความหวัง ความฝัน อุดมการณ์ การเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย การเดินทาง พันธนาการ เหี่ยว กิเลส ปัญหาสังคม การทำลาย และไม่เห็นคุณค่าของชีวิต จะเห็นได้ว่า ปัจเจกเดี่ยวประเภทสิ่งไม่มีชีวิตทั้งสองประเภท มีการนำเสนอลัทธิจะเชิงซ้อนที่สอดคล้องกันสัมพันธ์กับเนื้อหาของเรื่อง และช่วยทำให้เกิดเอกภาพ และสัมพันธ์ภาพในเนื้อหา

2. ปัจเจกซ้อน

ปัจเจกซ้อน คือ สารัตถะด้านปัจเจกสิ่งทีกล่าวถึงความหมายระดับนามธรรม โดยเป็นความหมายที่เกี่ยวข้องกับสรรพสิ่งหลายสิ่งที่มีความสัมพันธ์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน เดียวกัน แบ่งออกเป็น ปัจเจกซ้อนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และปัจเจกซ้อนที่มนุษย์สร้างขึ้นดังนี้

2.1 ปัจเจกซ้อนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ประกอบด้วย เกาะดอกไม้ ไร่อ้อย และอ่างบัว ดังนี้

“เกาะดอกไม้” ดังตอนที่ตัวละครครูเล่าถึงเกาะดอกไม้ที่บ้านครูให้ญาติพาฟัง ดังบทกวีต่อไปนี้

เกาะดอกไม้เกาะนั้นกับเกาะนี้
 ผีงมรพ่อนปีกเราทั้งปวง
 นั้นระวังระไวไม้บางดอก
 บางซุ่มบางซอกดอกใบ
 ไม้เด็ดคือเด็ดณะบุปผานี้
 เพื่อให้ใครหลายคนต้นมาดู
 ติดเกาะวนเวียนอยู่ทำไม
 เกาะเกียรติเกาะภูก็ผ้าฟาง

ภูผานิ่งนานลานต้นกก
 ‘ครูครับมันตายได้อย่างไร’
 ขำรู้สึกสว่างขึ้นบางสิ่ง
 นกตายเกิดนอนซ่อนชีวา

‘ดีครับครูเราทั้งตายไวบนเกาะ’
 หยุดเขี่ยหนอนนี่กึ่งวางกึ่งไม้
 ตายจากเกิดเกิดจากตายเหมือนใบบอก
 เกาะตนอยู่กับตายทำไมกัน
 คล้ายครูบอกผมให้พลัดพราว
 ‘ขอบคุณครับ’ เขายิ้มอย่างเคารพ

ต่างมีดอกไม้ให้เป็นห่วง
 มิคลาดแล้วแคล้วบ่วงดวงดอกไม้
 บางอกผลิงามกลางหนามไหน
 ซุ่มภัยซุกเขี้ยวเงี้ยว
 เด็ดฝากไว้ที่นี้ในเสียงกู่
 การมีอยู่ในยึดเกาะแสนเปราะบาง
 เกาะนี้เกาะไหนก็ไม่ต่าง
 ย้อนทางออกจากเกาะสิกว้างไกล
 (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 217)

เพ่งพินิจซากนกนอนซ่อนไส
 เขาพูดพลางเขี่ยไม้อยู่ไปมา
 ‘นี่การเกิดเพริศพรังนะภูผา
 เราตายจากซากผลกาฬิชาโย’
 (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, 217)

ภูผากลิ้วหัวเราะเหมือนคิดได้
 รู้สึกหิ้นคลื่นไส่จากซากนั้น
 ทุกดวงดอกกลดดาที่ยึดมัน
 ปิดกั้นประตูสู่สมภพ
 ตายจากบางสิ่งทั้งซากศพ
 เกาะดอกแก้วเจียบบงบเผยแสงเงา
 (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 218)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึง “เกาะดอกไม้” ที่เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของการยึดติดจนไม่สามารถข้ามพ้นอะไรไปได้ เหมือนหลงอยู่ในเกาะดอกไม้ที่เป็นภาพลวงตา หากเราสามารถออกมาจากเกาะดอกไม้ หรือเลิกการยึดติดกับภาพมายาได้ ไม่ว่าจะเป็นการถืออัสตดา หรือ หลงในเกียรติยศ จะพบทางออกจากเกาะ ไปพบมูมมอ เส้นทาง และ ศักยภาพที่กว้างไกลกว่าเดิม นอกจากนั้น เกาะดอกไม้ ยังเป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของการตายจากสิ่งหนึ่งเพื่อเกิดใหม่ สร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่ดีกว่า สอดคล้องกับหลักการความเชื่อเรื่อง การตรัสรู้

โดยฉับพลัน หรือภาวะตรัสรู้โดยฉับพลัน เรียกว่า ซาโตริ ของเซน ซึ่งเป็นนิภายในศาสนาพุทธ ฝ่ายมหายาน เมื่อศึกษาผลงานของคิวกานท์ ปทุมสูติ จะพบว่าสอดคล้องแนวคิดของ เซน ไว้ใน ผลงานวรรณกรรมหลายเรื่อง

“ไร้อ้อย” ในฉากที่ภูผาพูดกับครูถึงเหตุการณ์การเผาไร้อ้อยของชาวบ้าน
ดังนี้

อีกแล้วนะครับครู, ผู้ปลูกหวาน	เป็นผู้ผลาญผู้เผาอยู่เนาเนือง
ผู้สร้างผู้ทำลายในบ้านเมือง	มักเป็นเรื่องเดียวกัน ครัน ไฟ ฟืน
เขาโพล่งขึ้นเพียงพะเนียงเพลิง	ปะทุปลุกจิตเปิงกระเจิงตื่น
เพ่งมองล่อไฟไล่ลามฟืน	ชมชื่นรำพึงจากภายใน
แผ่วเพียงเสียงแว่วในแพรวเพลิง	รุกเริงลามอ้อยร่อยพันไร่
แค่ตัดสะตวหลังลวกไฟ	โดยหลงลืมอะไรอยู่ในนั้น
	(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 14)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ภาพการเผาไร้อ้อยด้วยเหตุผลเพราะว่าชาวบ้าน ต้องการตัดอ้อยได้ง่ายขึ้น เป็นภาพที่สะท้อนใจและกระทบความรู้สึกของครูและภูผา ไร้อ้อย เป็นสิ่งจะเชิงซ้อนของการไม่รู้คุณค่าแห่งชีวิตและวิถีชีวิต สะท้อนสภาพวิถีชนบทที่เปลี่ยนไป จากเดิม โดยจุดเริ่มคือคนในชนบทหลงลืมภูมิปัญญาชาวบ้าน และหวังเพียงความรวดเร็ว สะดวกสบาย ขาดความประณีตละเอียดในการวิเคราะห์เหตุ และปัจจัยต่าง ๆ ทำลายระบบนิเวศ และสิ่งมีชีวิตในไร้อ้อย ชุดความคิดดังกล่าวทำให้ทำอะไรก็ต้องลงทุนมากผลลัพธ์น้อย และเกิดผลเสียต่อตนเองและสังคมเป็นอย่างมากในระยะยาว ดังเช่น การเผาไร้อ้อย ในสถานการณ์นี้

“อ่าบบัว” มีปฏิสัมพันธ์โดยธรรมชาติของสัตว์กับพืชในอ่าบบัวบ้านครูบัวสหาย
จนเกิดเป็นข้อธรรมะ ดังนี้

ใต้ชุ่มมุ่มไม้้นอกชายคา	ฝั่งดอมกระดั่งงากลิบเหลืองหม่น
ไหวไหวในอ่าบบัว	แมงมุมน้อยไต่พันมินานัก
หากจิต บัวสหาย ยังหวายวน	ในอ่าบบัวลมหยาญหัก
ไหนฤาจะอ้อมพุ่มผัก	กมลลักษณะ วิถีมณีทราย
ก็บัวก็บุตรธิดานคร	แห่งครูมารดรไร้ความหมาย

จะเพียงผกากรุ่นกำจาย

เริงร่ำกับกล้ากรายกุมรา

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 247)

จากบทประพันธ์ข้างต้น อ่างน้ำบัว เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของวังวนกิเลสตัณหา ที่มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญ การก้าวข้ามอุปสรรคโดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวนั้น จำเป็นต้องละวางกิเลสให้ได้เสียก่อน เมื่อทำได้บุคคลที่เป็นแม่ก็จะเป็นต้นแบบที่ดีให้แก่ลูก และการเป็นแบบอย่างที่ดีย่อมมีค่ามากกว่าคำสอน

2.2 ปัจเจกซ้อนที่มนุษย์สร้างขึ้น ประกอบด้วย ตลาด รถกระบะ ขบวนแห่นางแมว และปัมน้ำมัน ดังนี้

“ตลาด” ที่อยู่ระหว่างทางที่ครูและญาติได้ผ่านไปและพบกับสิ่งก่อสร้างมากมาย

สองเราในรั้งรอชะลอช้า

ลูตลาดญาติอารยธรรม

ปั้นจันยักษ์ปักหมุดเมืองขยาย

ทั้งแนวนอนรุกไล่ไร่นารวง

ยন্ত্রกรรมหลามไหลในลานจอด

ห้างหอขอสรรพสินค้า

จอดพักจักราตรงหน้าตู้

ป้อมมือกดตัวเลขปัจเจกซัด

ไรรูป่าเงินเนินสูงต่ำ

เสียงกระหน่ำเสาเข็มสะท้อนทรวง

อิฐหินดินทรายจำแลงสรวง

แนวตั้งตั้งเสียดวงดาริกา

ไม้ใหญ่ผลิยอดเหนือลานหญ้า

รายมนตร์คาถาธนาวิวัฒน์

พินิจดูยามปลอดแล้วสอดบัตร

ก่อนสัมผัสพระเจ้าจำแลงแปลง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 66)

จากบทประพันธ์ข้างต้น ฉาก “ตลาด” ที่เป็นปัจเจกซ้อนประกอบไปด้วยผู้คน ยานพาหนะ สถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องมือก่อสร้าง และวิถีชีวิตขณะนั้น กวีใช้ การบรรยายภาพและใช้ภาพพจน์อดีตพจน์ที่สื่อความหมายของความเจริญด้านวัตถุที่เข้ามาใน วิถีชุมชน มีสิ่งก่อสร้าง ห้างสรรพสินค้า และสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย เป็นลัทธิจะเชิงซ้อน ของการหลั่งไหลเข้ามาของระบบทุนนิยมสู่วิถีชีวิตในชนบท

“รถกระบะ” ที่ปรากฏในฉากที่หนุ่มสาวจากลาพ่อแม่เพื่อมุ่งหน้าเข้าไปเรียน ไปทำงานทำที่ต่างเมือง

กาลเวลาและโลกซึ่งขรุขระ
จะเรียนรู้ว่ามีรูโลกรางชาว
เวียนวงยังคงเป็นไม่วันวรรค
ทั้งผิวทางมณฑลสะทสะเทือน
ชินชากับสาธารณ์และสาไถย
จนแยกขลุ่ยโทกับโสมม
ยินดีกับผีห้าชาติสัตว์
จากหน่อไม้ชายฝั่งพนาวัน

รถกระบะบนหลุมบ่อการต่อหาง
ในพฤษ์และในพรางอันพราเลือน
เป็นหลุมดำกับดักเป็นกลากเกลื่อน
และเถื่อนทางในหทัยระทม
จนรับไว้ในชีวิตสนิทสนม
จนกลืนกลมพันเกลียวหนึ่งเดียวกัน
ฟาสซิสต์จำแลงแต่งสวรรค
ไปเป็นด้ามห้ำหั่นอรัญคาม
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 86-87)

จากบทประพันธ์ข้างต้น รถกระบะ เป็นปัจเจกซ้อนที่รวมหนุ่มสาวหลายคนที่กำลังเดินทาง รวมคนขับรถ รวมความหวังความฝันของมนุษย์ในรถกระบะ และความหวังใยของพ่อแม่ที่มาส่งลูกขึ้นรถ เป็นสัจจะเชิงซ้อนของวิถีคิดและกาลเวลาไม่ว่าผ่านกี่ยุคสมัย เหตุการณ์ที่ลูกต้องลาพ่อแม่เพื่อไปหางานทำและศึกษาเรียนรู้ต่างถิ่น ก็เกิดขึ้นเสมอจนกลายเป็นค่านิยมของสังคม

“ขบวนแห่นางแมว” ตอนที่ครูและภรรยาเดินทางไปพบกับการแห่นางแมวของชาวบ้าน

นั่งรับฉาบใหม่ตั้งวงแห่
รำร้ายสายสะโพกโยกนางแมว
เราถึงบ้านย่านดอนดอนคล้อยบาย
จึงพลางจูงรถตามคำชักชวน
นางแมวในเชิงกับชะลอม
ร้องรำทำดนตรีไปตามกัน
บ้างสนุกแคะไม้เป็นอ้ายซิก
เต็นตลกไปกฮ้าย่วนางรำ

สาวแก่แม่ร้างระวางแถว
พัคตร์พ้องบ้องบัวนำขบวน
ได้ทักทายวิถีเข้ามีส่วน
ร่วมเป็นหนึ่งในจำนวนขบวนนั้น
รายล้อมเด็กผู้ใหญ่ผู้นำฝั้น
เทียนดอกไม้สีสันไสพานนำ
บ้างทำซากโขลกพริกสีแดงกำ
บ้างหัวทิ่มหัวตาเพราะน้ำสุรา
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 119)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ขบวนแห่นางแมว เป็นสัจจะเชิงซ้อนของปัญหาภัยแล้งและวัฒนธรรมวิถีในชุมชนที่มุ่งเน้นการประกอบพิธีกรรมตามกันมามากกว่าการพิจารณาสัจจะ

ตามเหตุและผลหาวิธีแก้ไขด้วยความร่วมมืออย่างเป็นรูปธรรม ชาวบ้านยึดถือประเพณีและหวังพึ่งพาฟ้าฝนและการบงาบาน เป็นเช่นนี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่า

“**บิมน้ำมัน**” ดังตอนที่ตัวละครครูและภรรยาเดินทางผ่านบิมน้ำมันที่ติดป้าย “ห้องน้ำสะอาด” ไว้ ดังบทกวีต่อไปนี้

บิมน้ำมันริมคลอง “ห้องน้ำสะอาด”	เขาประกาศเพื่อปกปิดหรือเปิดเผย
ชายในสิ่งซึ่งขาดหายหมายชดเชย	หรือเสียดเย้ยราคะในถิ่นทาง
ขณะจอดจากราคันคิดนึก	เห็นลึกในมีตมรรคาสว่าง
แหงนมองนกบนสายไฟไหวรุงวาง	ฟ้ากว้างยังมีดอกเมฆบาน

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 129)

จากคำประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึง “บิมน้ำมัน” ที่พบเห็นอยู่ทั่วไปที่มักจะติดข้อความว่า “ห้องน้ำสะอาด” บิมน้ำมันเป็นปัจเจกซ้อนที่รวมกลุ่มคน ห้างร้านต่าง ๆ ห้องน้ำ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ไว้ รวมทั้งป้าย “ห้องน้ำสะอาด” สิ่งเหล่านี้จะเชิงซ้อนของความพร่อง ความขาด ความไม่มีของมนุษย์ที่ส่งผลให้หลงติดกับดักสิ่งลวงต่าง ๆ ได้โดยง่าย ซึ่งในทางตรงกันข้ามหากมนุษย์ยอมรับในความไม่สมบูรณ์ของตนเอง และพยายามที่จะพึ่งพาตนเองก็จะไม่ตกเป็นเหยื่อของสิ่งลวง ไม่ติดกับดักกิเลสที่มีชื่อว่า ความโลภ จนกลายเป็นทาสของวัตถุนิยม

จากที่กล่าวมากวีได้ใช้ปัจเจกซ้อนเป็นสัญลักษณ์ของสัจจะเชิงซ้อนทำให้เห็นความสัมพันธ์ที่หลากหลาย และเห็นแรงเหนี่ยวนำของสิ่งที่มีอิทธิพลต่อกันได้อย่างชัดเจน แรงเหนี่ยวนำของค่านิยมในสังคมที่ตกอยู่ในวังวนของทุนนิยม อำนาจนิยม หรือแม้กระทั่งความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีที่ฝังรากลึกในวิถีชุมชน มนุษย์มาอยู่รวมกันโดยมุ่งเน้นการมีปฏิสัมพันธ์ตามรูปแบบที่คุ้นเคย รูปแบบที่มนุษย์สร้างขึ้นกลายเป็นพันธนาการที่มัดตัวและใจของตัวเองจนทำให้บางครั้งไม่สามารถคิดหาเหตุผลหรือแยกแยะได้ว่าสิ่งใดคือ สัจจะ และ มาจากการค้นชินกับพันธนาการเดิม ปฏิบัติส่งต่อรุ่นสู่รุ่นซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกลายเป็นปมปมพันธนาการที่แน่นหนา แตกต่างกับปัจเจกซ้อนในวิถีธรรมชาติแห่งเกาะดอกไม้ที่ดำรงอยู่ตามระบบนิเวศวิถีมีวัฏจักรชีวิตเกิดและดับไปโดยธรรมชาติแต่ก็ยังมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นและงอกงามได้เสมอ เป็นสัจจะเชิงซ้อนให้เห็นความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง วิถีธรรมชาติยังคงไว้ซึ่ง สัจจะ มากกว่า มาया และยังใช้เป็นปริศนาธรรมสอนมนุษย์ให้ตระหนักถึงสัจธรรม จากกลวิธีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กวีเป็นตัวอย่างของครูผู้เป็นนวัตกรที่สร้างสรรค์สื่อการสอนธรรมชาติ ให้ผู้อ่านวรรณกรรมเรียนรู้และค้นพบสัจจะเชิงซ้อนที่ซ่อนไว้อย่างละเอียดลึกซึ้งและหลากหลายปรากฏอยู่ในทุกฉากตอนของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง ทางจักรา

สารัตถะด้านสังคม

สารัตถะด้านสังคม คือ ความหมายระดับนามธรรมที่ดีความได้จากการศึกษา คำประพันธ์จากวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง ทางจักรา เป็นความหมายที่เกี่ยวข้องกับสังคม ผลการวิจัยที่ค้นพบมี 4 ประเด็น ได้แก่ 1) ครอบครัว 2) ชุมชน 3) ประเทศ 4) โลก มีรายละเอียดและตัวอย่างดังนี้

1. ครอบครัว

ตอนที่ภูผาเล่นน้ำกับเด็กอยู่ที่ลำธาร ระหว่างที่กำลังนอนอยู่ที่ชายน้ำ ภูผาก็ได้เล่านิทานให้เด็กฟัง ดังบทกวีต่อไปนี้

นานมาแล้วเด็กชายผู้ใฝ่ฝัน	อยากเดินทางตามตะวันไปตามปู
พ่อบอกไปเที่ยวเลี้ยวลับภู	ไปพักอยู่บ้านใหม่ปลายขอบฟ้า
เด็กชายผู้ใฝ่ฝันขยันเรียน	อ่านเขียนเป็นเสปียงไว้เบื้องหน้า
ช่วยพ่อแม่ทำอะไรและไถนา	ฝึกกำลังกายให้กำยำ
จนเติบโตใหญ่วัยรุ่นคนหยาดเหงื่อ	ทำงานเพื่อเก็บเงินทุกเช้าค่ำ
ซื้อได้จักรยานคันสีดำ	ขี่อมะกล่าเขากางช่วงถูกใจ
ฝึกขี่ขึ้นเนินเขาจนแข็งแกร่ง	ได้แรงได้เวลาหาเช้าไม่
ล้มภาระผูกมัดจัดเตรียมไว้	เช้าวันใหม่จะไล่ตามดวงตะวัน
ลองทนายสิพรุ่งนี้จะเป็นโฉน	เขาจะได้เดินทางเหมือนอย่างฝัน
พ่อแม่ที่รักลูกและผูกพัน	จะปิดกั้นโอกาสหรือยินดี
หากพ่อก็ห่วงแม่มก็ห้าม	เขาจะข้ามไปขอบฟ้าอย่างไร
ลองคิดลองทนายช่วยเขาที่	นิทานนี้จะนำไปตั้งใจเรา

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 64)

จากบทประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงสารัตถะด้านครอบครัวซึ่งการเดินทางของเด็กในนิทานที่ภูผากำลังเล่านี้ เป็นสัญจะเชิงซ้อนของบทบาทของพ่อแม่และสถาบันครอบครัวที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน พ่อแม่จะมีชุดความคิดที่เกิดจากวิถีชีวิตเดิมของตนเอง ซึ่งชุดความคิดนั้นจะเต็มไปด้วยความห่วงใยที่พยายามควบคุมชีวิตของเด็กให้เป็นไปในทิศทางที่ตนเองต้องการมากกว่าการฝึกให้เด็กมีอิสระที่จะคิด และกำหนดวางแผนเดินทางบนเส้นทางชีวิตด้วยตนเอง ความห่วงใยของพ่อแม่จึงเป็นดั่งบ่วงพันธนาการตัวเด็กไว้ ด้วยเหตุนี้พ่อแม่จึงควรให้ความสำคัญต่อการสร้าง และการสอนบุตรหลานของตนให้พร้อมที่จะเติบโตก้าวไป

ข้างหน้าอย่างแข็งแกร่งและมีอิสระ มากกว่าจะขังเด็กไว้ในรูปแบบชีวิตที่ผู้ใหญ่ต้องการ เพราะเด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้าที่จะมีบทบาทในการพัฒนาสังคมต่อไป

นอกจากนั้น ยังมีตอนที่ครูบัวสายกล่าวถึงลูกสาวที่ชื่อ “ทราย” ให้ครูและญาติฟัง ดังบทกวีต่อไปนี้

หัวดีแต่หัวดี้อ	เสพแต่สื่อโลกหรือหวิวา
การเรียนมิเพียรพา	คบแต่เพื่อนที่เชื่อนแซ
ตะลอนตะลอนไป	มอเตอร์ไซค์ไกลเสียงแม่
เรียกกู่อยู่ท้อแท้	กลางกระแสที่สับสน
บ้านเรือนมิใส่ใจ	ทิ้งครัวไฟไม่ยินยล
เป็นครูผู้สอนคน	แต่สอนลูกมิฟังเลย
พอหย่าไปแต่เยาว์	แรกซืมเซามีเปิดเผย
เก็บงำและงอกเงย	ปฏิกรณ์ความร้อนเรียง
ยิ่งแก่เหมือนยิ่งผูก	เป็นปมहुกอันยุ่งเหยิง
รุ่มไม้และชายเฟิง	มิพอเพียงจะเลี้ยงรัก

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 224)

จากบทประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงสารัตถะด้านครอบครัวที่กล่าวถึง ครอบครัวที่พ่อแม่หย่าร้างส่งผลให้ลูกเก็บกดและมีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ต่าง ๆ ในที่นี้ ทราย ที่เป็นลูกสาว ประพฤติตนห่างเหินกับแม่ซึ่งได้แก่ ครูบัวสาย และครูบัวสายเองก็มัวพัวพันเพ่งโทษไปที่ลูกสาว พ่อของลูกสาวที่เลิกกันไป และกล่าวโทษชะตากรรมที่ผ่านมา มากกว่าที่จะยอมรับความเป็นจริง และหันมาปรับเปลี่ยนตนเอง พัฒนาความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว และแก้ปัญหาความไม่เข้าใจกันระหว่างตนเองและลูกสาว ครอบครัวของครูบัวสายจึงเป็นสังคมเชิงซ้อนของอีกหลาย ๆ ครอบครัวในสังคมที่แม่แต่ครอบครัวที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพเป็น ครู ก็ใช้ว่าจะสอนลูกได้ดีเสมอไป

นอกจากนั้น ญาติ ยังได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับครอบครัวของครูบัวสายไว้ดังนี้

‘ครูคิดกับแม่ลูกนี้อย่างไร’	คำถามในรัตติกาลแห่งญาติ
หยิ่งคำตอบครอบงำธรรมศาลา	เหนียวพนักจักราหยุดตราตรี
คล้ายคำถามมีคำตอบที่แตกต่าง	ข้าจึงกล่าววกกลางกลางมิถุนันถึ

นางจริงใจกับเราเอื้ออาทร
ลูกสาวนางคือร่างเงาเบาหลอม
แม่ในลูกลูกในแม่แลเงื่อนงำ

เหมือนรู้เรามาดีมีศีลธรรม
ในอ้อมหัตถ์ถาดคลาคล่ำ
โคลกลำนำของความรัก

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 230)

จากบทประพันธ์ข้างต้น ยิ่งเป็นการเน้นย้ำถึงความคลางแคลงใจในความสัมพันธ์ของแม่ลูก ได้แก่ ครูบัวสาย และทราย และกล่าวถึงบทบาทของแม่ที่มีอิทธิพลต่ออุปนิสัย และบุคลิกภาพของลูก ประหนึ่งว่าเป็นเบาหลอมกัน

ตัวละคร “ครู” ก็ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสถาบันครอบครัว ดังนี้

ข้าพึมพำในเวียงวรรณคดี
ลูกไปเรียนหลานไปคว่ำอะไรกัน
พ่อก็แก่แม่ก็เก็นจะเก็บเกี่ยว
เอาใจเขาใจเราเข้านำพา
เรื่องสงแซกแลกแรงไม่มีแล้ว
เมื่อแรงงานชนบทลดน้อย

เห็นดวงหน้าราตรี... โศกคัลลย์
ปล่อยให้ไฟหลงควันผลาญไรนา
ต้องตกเขี้ยวคนงานผ่านนายหน้า
ราคาเหี้ยมพร่างตั้งเพชรพลอย
เงินคือแก้วสารพัดเม็ดตัดอ้อย
ทยอยต่างค้ำเวทแผ่นดิน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 14-15)

นั่นลี, ข้าเสริม,..รู้สี่รู้สา
ไม่สอนและป้อนแต่ยาพิษ
ด้วยรักหวังสร้างสุขให้ลูกเสพ
ดังที่เราเฝ้ายุคปลุกโมงยาม
บ้างรักวัวผูกวัวมิผูกใจ
บ้านของรักปรักคนบนผืนดิน

ใดเล่าเวทนาประดาประดิดรัฐ
ที่หลงเชื่อสนิทว่าดีงาม
เป็นลูกเทพลูกแกนแค้นแห่หาม
แต่เขาข้ามยุคไปแบบใบกิน
รักลูกดีด้วยไม่ใจแหงวงวิน
คอกของวัวแหว่ยินแต่เริงรมย์

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 44)

จากบทประพันธ์ข้างต้นทั้งสองบทประพันธ์ ครู ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพ่อแม่ที่ควรสนับสนุนให้ลูกมีเสรีภาพที่ถูกต้อง ไม่ขังบุตรหลานไว้ในกรอบเดิม ค่านิยมเดิมที่เป็นโทษต่อวิถีชุมชนของตนเอง เลี้ยงลูกแบบพันธนาการแต่ไม่ให้ความรักความเอาใจใส่ โดยคำประพันธ์ข้างต้นได้ถูกนำมากล่าวถึงอีกครั้งเมื่อครูได้พบครูบัวสาย

ครู มีโอกาสได้สนทนากับครูบัวสาย และได้หยิบยื่นบทกวีให้อาจเนื้อหาเกี่ยวกับ
ครอบครัวให้ครูบัวสายอ่านดังนี้

‘บันทึกธรรมธाराหรือพ่อครู ได้สดับตี๋มคำที่บำเพ็ญ นางนั้งบนรากไม้มีไกลห่าง จึงหยิบยื่นลายลักษณ์จักรา บางช่วงบางตอนสะท้อนจิต บางที่อ่านทวนล้วนอ่านใจ ‘บ้ำรักวัวผูกวัวมิผูกใจ นางอ่านซ้ำกลับสะอื้นเพียงกลืนกิน	หากบัวจะใคร่รู้ใคร่เห็น คงเป็นบุญสติปัญญา’ มองบันทึกที่วางข้างกายข้า ให้นางที่ศนามรรคาลัย บางครุ่นบางคตินางยิ้มได้ ตี๋มดำน้ำใสหยาดไหลริน รักลูกตี๋มด้วยไม้อใจแหงววิน’ กรวดหินแห่งรัก,,ยากเย็น
--	--

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 245-246)

จากบทประพันธ์ข้างต้น วรรค “บ้ำรักวัวผูกวัวมิผูกใจ รักลูกตี๋มด้วยไม้อใจแหงววิน”
เป็นวรรคที่ครูบันทึกไว้ก่อนหน้านี้โดยกล่าวถึงอีกครอบครัวที่ได้พบเจอ และได้หยิบยื่นบทกวีนั้น
ให้ครูบัวสายได้อ่าน กวีได้ใช้สัมผัสพันธบทภายในตัวบทเพื่อเชื่อมความแต่ละตอนให้มีเอกภาพ
และสัมผัสภาพอีกทั้งยังทำให้เห็นกระจ่างชัดว่า ทุกฉากที่กล่าวถึงล้วนเป็นสังจะเชิงซ้อนของกัน
และกัน จากเหตุการณ์ในตอนนี้อย่างสุดท้ายแล้วครูได้เอาต้นฉบับของเรื่องบันทึกทางจักราทั้งหมด
ไว้ให้ครูบัวสายก่อนลาจากกัน

2. ชุมชน

ตอนที่ครูและภรรยาได้เดินทางผ่านมาพบตาและยายที่หยิบยื่นไมตรีให้ที่พักพิงและ
จัดการดูแลอาหารในมือคำ ดังบทกวีต่อไปนี้

ก่อนแสงสุดท้ายผ่ายทิวา ทักทายใต้ถมการเดินทาง ยิ้มตอบคุณตาประสาชื่อ เดินทางเพื่อเรียนรู้อะไรอะไร ยิ้มอ่อนโยนปรากฏขึ้นสดใส พลางชี้ไปที่กระท่อมปลายนา ฉายฉาน้ำใจชายชรา	พบคุณตาผมขาวก้าวยิ้มแย้ม “ไปที่ไหนกันบ้าง, ไปทำไม” พร้อมกับยกมือขึ้นน้อมไหว้ ผ่านจิตผ่านใจครับคุณตา คล้ายท่านจะเข้าใจในคำข้า “ไปที่ไหนดีกว่า, พักด้วยกัน” แม้ที่ทาของเราจะตั้งมั่น
---	--

ทานมิพักมิรอคະยะคະยັນ
มิไช่ญาติสหายไยได้สหายจิต
ข้าได้เห็นแสงมณีในมนุษย์
ร่วมสํารับกับข้าวคาวหอม
ตามียายรวมยิ้มอ้อมอารมณ์

ยืนยันกระทั่งเราต้องก้าวรูด
มิไช่มิตรได้รักดังปักหมุด
ได้อาบน้ำบริสุทธิ์ในสายลม
ในกระท่อมน้ำพริกผักต้ม
เมื่อข้าชมมือน้อยค่าเป็นคํากลอน
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 37)

จากบทประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความประทับใจมิตรภาพและน้ำใจที่ได้รับ ระหว่างการเดินทางผ่านวิถีชุมชน เป็นสัจจะเชิงซ้อนของวิถีชุมชนในชนบทและคุณค่าของโมติเรจิตของผู้ให้ที่ส่งผลต่อจิตใจของผู้รับ

นอกจากนี้ ยังพบบทกวีที่นำเสนอสารัตถะด้านชุมชนในตอนที่เราได้เห็นภาพวัดร้างที่อยู่เบื้องหน้า ทำให้เกิดความรู้สึกใจหาย ดังบทกวีต่อไปนี้

สำรวจจราผู้เฒ่ารายรอบพื้น
ก้มกราบพระประธานสะท้อนใจ
ขณะอิงพิงเสาดันเก่ากร่อน
นกลีกลีกร้องทักจากสุ่มทุม
นัตสำคัญบางใครไว้ที่นี้
บัดกวาดวิหารรองจนอ่อนแรง

สำรวจมจิตตื่นสำนึกได้
เคียรขาดหายไปหยากไย่คลุม
แดดอ่อนลมเอื้อโชยเหงื่อชุ่ม
ไม้พุ่มโหรงเหรงไหวเพลงแล้ง
ใต้เรือนร่มลมวิหลังคาแหง
เอนกายแก้งหลังตาก็หลับจริง
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 7)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ภาพที่ปรากฏคือ ฉากที่เคียรพระ ความเก่าของโบสถ์ และเสียงนกที่ร้องทักเป็นสัจจะเชิงซ้อนของโบราณสถานที่เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาที่ไร้การดูแล สะท้อนถึงสังคมปัจจุบันที่เสพและบริโภควัตถุ ระดมเงินบริจาคเพื่อสร้างวัดวาอารามต่าง ๆ ขึ้นมากมายจนเกินกำลังและเกินพอดี เป็นการหลงในสิ่งสมมติเกิดเป็นอุปทานศรัทธา แต่ทว่าไร้ระบบและปราศจากความยั่งยืน นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นถึงความไม่จริงของสรรพสิ่ง หมุนเวียนสู่วัฏจักรเดิม ดังเช่นความศรัทธาของคนในยุคหนึ่งสมัยหนึ่งที่พอถึงช่วงเวลาหนึ่งก็เสื่อมสูญไป ความศรัทธาในวัตถุจึงไม่ใช่สิ่งที่ยั่งยืนเพราะไม่ได้เข้าใจถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

3. ประเทศ

ตอนที่ครูและภุษาเห็นป้ายเลือกตั้งที่ติดอยู่ตามท้องถนน ทำให้ฉุกคิดถึงปัญหาการเมืองของประเทศที่วนเวียนเป็นวัฏจักรเดิม ดังบทกวีต่อไปนี้

เมื่อจุงจักรยานข้ามคันหนอง
แล้วเราจะพบบันวันรุ่งทอ
สลอนรายป้ายยี่มริมถนน
หลากสีหลากเบอร์ล่วนหน้าบาน
ตอบโจทย์แก้จนกันถึงใจ
แม้มิถามก็ราวทานจะเห็นทุกซ
แม้ข่าวไฟสุมเมืองอยู่เรื่องโรม
หนึ่งก็ยื้อก็ยุดสุดกำลัง

ภุษาหันไปมองสองแม่พ่อ
ข้าโบกมือแหงนคอกอนคร่อมอาณ
ฤดูถั่วไรต้นผักเต็มย่าน
บอกกล่าวอุดมการณ์สรรค์สร้างยุค
ให้และให้ประชาอยู่ผาสุก
ปลื้มปลุกปรารณาอีกคราครึ่ง
หนึ่งโหมล้มกระดานหมาที่ตั้ง
ฉุคครึ่งซึกเยอประชาชน
(ศิวกันท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 90)

จากคำประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึง ช่วงเวลาและบรรยากาศของการหาเสียงเลือกตั้ง ที่ทุกพรรคชนุโยบายเพื่อแย่งคะแนนนิยมจากประชาชน เป็นสัจจะเชิงซ้อนของปัญหาการเมืองไทยที่เรื้อรังยาวนาน หาเสียงเลือกตั้งและแสดงออกถึงความหวังใต้อต่อประชาชน เฉพาะตอนหาเสียง ให้สัญญาว่าจะดูแลประชาชน แต่พอได้รับเลือกตั้งกลับไม่ได้ทำตามอย่างที่พูด พอถึงเวลาเลือกตั้งก็วนกลับมาหาเสียงใหม่ ปัญหาที่บอกจะแก้ก็ยังไม่หมดไป จึงนำมาจัดทำนโยบายหาเสียงได้อีกครั้งแล้วครั้งเล่า โดยเฉพาะนโยบายแก้จน

นอกจากนี้ ยังมีตอนที่ครูและภุษาเห็นภาพข่าวพาดหัวตอนที่อยู่ในตลาด ดังบทกวีต่อไปนี้

ภาพข่าวพาดหัวตัวแม่โป้ง
จ่านำข่าวตาบอดตลอดแนว
ลูบหน้าปะจมูกมูมามาม
หางหัวขั้วคะแนนนับแสนนิ้ว
จึงกระตุกกระเดี้ยของแผ่นดิน
ตบเท้าทวงคุณและทวงคำ
พิมพ์เก่าซ้อนทับฉบับใหม่

มือบชาวนายี้ดโยงตั้งตรงแถว
ยังมีแคล้วเจ็บตัวจากหัวคิว
หมูหามคานสอดลั๊กถอดตี้ว
ล้อลิ้วคิวหอบเป็นกอบก่า
มิทนกินแกลบทรายใต้ต่ำ
นโยบายงายงำตั้งกรรมเวร
มือบล่าโยมั่งคุดขึ้นซุดเข่น

เมื่อแก้ไทย์แก้ใจไม่ชัดเจน
 มีอบยงพาราภิพาเลียด
 ปิดถนนตะโกนสิทธิ์ประชานิยม

เชือกทุกเส้นกระหวัดมัดปมปม
 มาเคียวเดียดยกระดัดคับคั้นนม
 แจกมหาประชาคมให้สมกัน

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 67)

จากคำประพันธ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึง ภาพข่าวในหนังสือพิมพ์ที่เป็นลัทธิจะ
 เชิงซ้อนของปัญหาสังคมด้านการเมืองการปกครอง ที่เกิดจากระบบที่ล้มเหลว การทุจริต
 คอร์รัปชัน ก่อให้เกิดมีอบประชาชนหลายกลุ่ม เช่น มีอบชาวนา มีอบลำไย มีอบยงพารา
 ภาพของมีอบก็เป็นลัทธิจะเชิงซ้อนของหลากหลายปัญหาที่สะสมทับถมกันมาช้านาน ไม่ได้รับ
 การแก้ไขทั้งระบบอย่างจริงจังและจริงจัง จึงเกิดเป็นภาพซ้ำของปัญหาเดิม ๆ ที่มีทุกยุคสมัย
 บทสนทนาที่บ้านของผาพิณได้บอกเล่าถึงเรื่องการเมืองที่สะท้อนระบบอำนาจ
 นิยม ดังนี้

ตัวละครซ้อนฉากทุกภาคถิ่น
 อารยะแยบยลอลเวง
 สังคมใหม่ในนามทุนข้ามชาติ
 การบ้านการเมืองเคืองระคน
 “กุงจะกินป้าปึก” นึกลั้งเล
 เตียงสาอุตมคติมิทันการ
 แปลงโฉมปฏิวัติรัฐประหาร
 จะก่ล้มก็รื้ออยู่ยุด

สหายพิณผูกโยงใจไหวงหวง
 ทุกแผ่นเพลงซีดีล้วนมีมนตรี
 อำนาจลึกลับทับเหตุผล
 ซอนกลกัดกินทุกวิญญาณ
 “ชีวมิสวบตะเข้” ยังเพ่นพ่าน
 ซาดานในพระเจ้าก้าวเรื้อรอด
 ในถั่งธารอชิปโดยไสพิสุทธิ์
 ก็สิ้นสุดที่คูหาลงคะแนน

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 164)

จากคำประพันธ์ข้างต้น จะเห็นได้ว่ากวีกล่าวถึงเหตุการณ์รัฐประหารในปี พ.ศ. 2557
 โดยวรรณเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักราตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2559 ช่วงเวลาจึงสอดคล้องกัน
 การยกฉากจริงมาไว้ในวรรณกรรมทำให้เข้าถึงความจริงมากขึ้นและนำไปสู่ปรัชญาชีวิต
 ได้โดยง่าย ดังนั้นพฤติกรรมของนักการเมืองในช่วงนั้นจึงเป็นตุ๊กตาตัวสำคัญที่ใช้ในการเล่าเรื่อง
 ของกวี นอกจากนั้น บทพญาในเครื่องหมายอัญประกาศก็ได้พูดถึงเหยื่อ ซึ่งเป็นเรื่องเดียวกัน
 กับที่เคยพูดถึงบในตอนก่อนหน้านี้ เนื้อหาทุกตอนจะเป็นลัทธิจะที่สัมพันธ์กัน คำประพันธ์

ดังกล่าวเป็นสัจจะเชิงซ้อนของปัญหาการเมืองระดับประเทศที่ตกอยู่ในวังวนของการรัฐประหาร และเลือกตั้งใหม่แบบนี้ครั้งแล้วครั้งเล่า

4. โลก

ตอนที่กล่าวถึง เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ของโลก ดังบทกวีต่อไปนี้

เกาะ ‘กำแพงร้องไห้’ ไหววิหาร	ร้าวรานกาลอำนาจจกาคเอน
ศึกสามพันปีแห่งบาบิโลน	ยังตะโกนเรียกพระเจ้าองค์ใด
ฤๅความศักดิ์สิทธิ์อิฐศิลา	ช่วยขจัดอวิชาอันบอดใบ้
อิสราเอลและโลกพบไซค์ชัย	นอกและในกำแพงแห่งพระองค์
ดวงตาขาล้วนเห็นครวญคร่ำ	หยาดน้ำตามนุษย์พิสุทธ์ประสงค์
มหาการุณย์ที่ดำรง	เหมือนล่องหลงกำว้างตามกัน
เพลงสวดอ่อนวอนขอพรใด	พระผู้ให้ฤๅให้ดวงใจสวรรค
อีกแม่แก่บ่าปกกลับโรมรัน	ทุกขทัณฑ์ในพระบุตรสุดล้ำเค็ญ
ดอกไม้มีเคยงอกจากหอกดาบ	สันติภาพใน ‘ตัวกู’ มิเคยเห็น
ดังภู ‘เมฆาดดา’ เลือดกระเซ็น	ยุคยิวยากเข็ญสุดขอบฟ้า
ครั้งนั้น เมฆาดดาพายุเมือง	บันลือเสียงตำนานการไล่ล่า
ศักดิ์ศรีนักสู้แห่งเยชูดา	ขอเลือก ‘มรณาครั้งสุดท้าย’
สามปีกว่าโรมันจะหาญหัก	ผู้พิทักษ์เมฆาดดาสิ้นสลาย
เขาต่างหวังตื่นหลังความตาย	รอบเดดซีเม็ดทรายจะรายรำ
	(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 107)

จากคำประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ของทหารอิสราเอล “เมฆาดดา” ที่พยายามต่อต้านการรุกรานของทหารโรมัน แม้ทหารอิสราเอลจะพ่ายแพ้ในที่สุด แต่ก็ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้กล้าหาญในประวัติศาสตร์โลก เหตุการณ์นี้เป็นสัจจะเชิงซ้อนของทุกการต่อสู้ที่เกิดขึ้นในโลก ที่ประกอบไปด้วยผู้ล่าและผู้ถูกล่า สุดท้ายก็นำมาซึ่งความสูญเสียเป็นสัจจะเชิงซ้อนของเหตุการณ์ซ้ำแล้วซ้ำเล่าที่เราไม่ได้เรียนรู้จากอดีต การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ เราทุกคนสามารถขจัดอวิชาที่ครอบงำผู้ล่า ที่เป็นสาเหตุของการสูญเสียทุกยุคทุกสมัย

นอกจากตัวอย่างข้างต้นแล้วจะเห็นได้ว่า สารัตถะที่กวีนำเสนอในวรรณกรรมเอก กวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรรา มีเนื้อหาสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

ที่เป็นวาระของโลก มีเป้าหมายครอบคลุม 5 มิติ ได้แก่ มิติสังคม (People) มิติเศรษฐกิจ (Prosperity) มิติสิ่งแวดล้อม (Planet) มิติสันติภาพและสถาบัน (Peace) และมิติหุ้นส่วนการพัฒนา (Partnership) ดังนั้นแนวคิดของกวีจึงมีความเป็นสากลและมีความตระหนักรู้ในเรื่องเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนและการยกตัวอย่างในคำประพันธ์ก็มีความหลากหลายครอบคลุมทั้งระดับครอบครัว ชุมชน ประเทศ และโลก

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า สวรรค์ด้านสังคมประกอบด้วย ปัญหาครอบครัวที่เกิดจากปัญหาความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวที่เกิดจากความไม่เข้าใจ และไม่ยอมรับความแตกต่างวิถีของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป การหลงใหลของวัตถุนิยมและทุนนิยม ปัญหาการเมืองที่มีระบบอุปถัมภ์และการใช้อำนาจมากกว่าวิธีประชาธิปไตย และปัญหาการศึกษาที่ไม่ส่งเสริมการคิดเชิงพัฒนา ตลอดจนปัญหาสงครามความขัดแย้งของโลกในอดีตที่คนในสังคมไม่เรียนรู้ และนำมาเป็นบทเรียนในการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น

สวรรค์ด้านเหนือโลก

สวรรค์ด้านเหนือโลก คือ ความหมายระดับนามธรรมที่ดีความดีจากการอ่านบทกวีจากเรื่อง ทางจักรา เป็นความหมายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือโลก ผลการวิจัยที่ค้นพบมี 2 ประเด็น ได้แก่ สวรรค์เหนือโลกที่ปรากฏเป็นรูปร่าง ได้แก่ 1) ภูตผี 2) เทวดา และสวรรค์เหนือโลกที่ไม่มีรูป ได้แก่ 1) ศาสนา 2) เวทมนตร์คาถา 3) ความเชื่อและพิธีกรรม มีรายละเอียดและตัวอย่างดังนี้

1. สาระเหนือโลกที่ปรากฏเป็นรูปร่าง

สิ่งอยู่เหนือโลกไม่อาจมองเห็นด้วยสายตาศักดิ์สิทธิ์ของมนุษย์ทั่วไป บางครั้งบุคคลพิเศษอาจมีความสามารถมองเห็นและสัมผัสได้ แต่อยู่ในลักษณะความเชื่อของแต่ละบุคคล ได้แก่ ภูตผี และเทวดา ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1.1 ภูตผี เป็นสวรรค์เหนือโลกที่ปรากฏเป็นรูปร่างแม้จะเป็นเพียงพลังงานหรือ มโนภาพดังตอนที่ครูและภรรยาพักการเดินทางในช่วงกลางคืน แล้วครูเห็นภาพกึ่งจริงกึ่งฝันว่ามีผู้หญิงนั่งสง่ามอยู่ใต้ต้นตะเคียน และรู้สึกคล้ายถูกผีอำ ดังบทกวีต่อไปนี้

ดึกสงัดรัตติกาลธารไคล
กลิ่นบุปผาบางเบามาแยยวน
เปลวภูผาคลายขยับดับบัว
บางวูปไหววยวบโยนเหนือโนนดิน

ลมเยือกตะเคียนใหญ่เสียงให้หวน
ปลุกขำตื่นในชื่นชวรมิคุ้มชิน
ขณะนั่งในครู่เพ็งภูหิน
โชนประทีนหอมเทียนเวียนวงค์

กิ่งจริงกิ่งฝันใต้จันทร์สลัว
 มองลอดม่านกิ่งไม้ใบบัง
 เสียงนางขับลำนำในลำลึก
 ค่อยเลื่อนภาพนางกว้างคว้นเทียน
 ขำพยายามขยิกพลิกตัว
 แขนขาเหมือนถูกตรึงขึงกาย
 ร้องเรียกภูผาไปสุดเสียง
 เสียงสุดท้ายคล้ายตื่นรู้ตน

ในช่วงขณะอินน้ำรินหลัง
 หึงหนึ่งนั่งสงามได้ร่มตะเคียน
 ราวรู้สี่กรู้อาเวลาเปลี่ยน
 มีเสียงคนขับเขี่ยนวัควาย
 ผงกหัวมิได้ตั้งใจหมาย
 กตพับด้วยชายสามสี่คน
 ไร้สำเนียงใสเสือกเสือกสลด
 หลุดพ้นอาเพศเหตุการณ์

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 53)

จากบทประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ตัวละคร “ครู” ได้พบกับประสบการณ์เหนือโลก คือ พบเจอผู้หญิงสงามใต้ต้นตะเคียน และกลุ่มผู้ชายที่มากดร่างกายไว้จนขยับไม่ได้ สถานการณ์ดังกล่าวไม่สามารถพิสูจน์ถึงที่มาที่ไปได้ สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องนางตะเคียนและผีอำ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ยังคงมีอยู่ในสังคมปัจจุบัน เป็นลัทธิเชิงซ้อนของความหลงไปกับมายา ไม่ได้อยู่กับสัจจะความจริง เพลิดเพลินภาพในจินตนาการไปตามความเชื่อ และความกลัว

1.2 เทวดา เป็นสารัตถะเหนือโลกที่ปรากฏเป็นรูปร่าง ดังตอนที่ภูผากล่าวถึงนิทานที่ซ่อนอยู่ในเรื่อง มีเนื้อหาสอดคล้องกับนิทานเรื่อง กบเลือกนาย โดยกล่าวถึงกบและเทวดาดังบทกวีต่อไปนี้

บึงรบกบอร่างข้างถนน
 ขณะพักร้อนผ่อนคลาย
 คิดถึงนิทานนะครับครู
 กบเรียกเทวดาเมื่อฟ้าดำ
 น้ำหลากรากท่อนขอนไม้
 เล่นกบโต้ขอนโตคูดคลอง
 ครั้นเมื่อขอนไม้ไร้ชีวิต
 ขอสิ่งใหม่ให้เราแต่โดยดี
 จึงส่งนกระสามาแทนขอน
 ไพรฟ้าข้ากบจบตัวตน

ใต้ต้นฉำฉาตะวันฉาย
 เสียงกบเดียวด้ายร้องขานน้ำ
 ภูผาป้องหูในลมร่ำ
 เมฆย้อยคล้อยต่ำกระหน่ำนอง
 ได้ใจกบอึ้งทั้งบึงหนอง
 ชูตรูอยู่รอรอบวาริ
 เปรี้ยกเสียงใช้สิทธิ์ทุกทิศที่
 แก้อ้อเทวดาก็ร้อนรน
 นิทานกบจบตอนใต้ปีกขน
 ญาติกบจบสกลทันอาตุร
 (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 69)

จากคำประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงนิทานที่สะท้อนความเชื่อเรื่องเทวดา ซึ่งเป็นสารัตถะเหนือโลก ในเรื่องเทวดามีบทบาทแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เสกขอมไม้ในครั้งแรก มาเป็นผู้นำให้เหล่ากบ และเมื่อกบไม่พอใจ เทวดาจึงเสกนกกระสาให้จับกบถูกนกกระสาจับกินทั้งหมด นิทานนี้เป็นลัทธิจะเข้ของชนชั้นของความเชื่อเรื่องเทวดาที่คนเฝ้าร่องขอ เฝ้าอธิษฐานให้เกิดปาฏิหาริย์แก่ชีวิต จนบางครั้งฟังพาสังค์คีลลิตีมากกว่าฟังพาดนเอง ทำให้ปัญหาไม่ได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้อง เพราะแม้แต่ฝากความหวังไว้กับเรื่องเหนือโลกมากเกินไป

2. สารัตถะเหนือโลกที่ไม่มีรูปร่าง

สิ่งไม่มีรูปร่าง จัดเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง ได้แก่ ศาสนา เวทมนตร์ ความเชื่อ และพิธีกรรม ผลการวิจัยที่พบมีดังนี้

2.1 ศาสนา กวีกล่าวถึงความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนาคริสต์ตั้งปรากฏในตอนต่าง ๆ ดังนี้

แม่พระเจ้าแจกรักจะลำเอียง
แต่ก็ให้หัวใจเรามาเท่ากัน
พระเจ้าองค์จริงพริ่งพรายเหงื่อ
จิตที่มีศรัทธาประดุจธง

มิคูลแลซุบเลี้ยงทศพรชัย
เธอจะผันฉันทจะไฟด้วยใจทะนง
ศฤงคารในเลือดอันสูงส่ง
จะหยัดยงชีวิตลิตีตนเอง

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 201)

เหมือนมิมิจุดหมายปลายทาง
จ้องมองพินกลืนไฟอย่างใคร่ครวญ
หากพระเจ้าเฝ้ามองจ้องดูอยู่
หากมีทรงเพิกเฉยจนเคยชิน
ผู้ก่อการเกิด, วางกับดัก
โลกในปีกแมลงปอทอประกาย
เปลอสละอื่นในภวังค์อันฝังใจ
'จุดหมายถึงพระเจ้า' จักรวาล

ข้าวังเวงแคว้งคว้างกลางบ้านสวน
ไฟก็ลั่นเริงพินเผ้ากลืนกิน
เห็นเข้าตุรูดอกไม้ในป่าหิน
เมื่อไฟตื่นผืนดิน,,โยดูตาย
ผู้ก่อการรัก, ถักตาข่าย
วิบวายเพราะปักขาแห่งชาตาน
ครึ่งข้ามฟ้าป่าไฟ,,ไฟร้ายาน
และเพื่อนผู้ถูกผลาญเมื่อนานโน้น

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 106)

ตาข้าล้นเห็นครวญคร่ำ
มหาการุณย์ที่ดำรง
เพลงสวดอ่อนวอนขอพรใด

หยาดน้ำตามนุษย์พิสุทธิประสงค์
เหมือนล่องหลงกำว้างตามกัน
พระผู้ให้ฤาให้ดวงใจสวรรค์

อีกแม่แก้บาปกลับโรมรัน
ดอกไม้มีเคยงออกจากหอกดาบ
ดั่งภู ‘มาซาตา’ เลือดกระเซ็น

ทุกซัถ์ถ์ในพระบุตรสุดล้ำเค็ญ
สันติภาพใน ‘ตัวกู’ มิเคยเห็น
ยุคยิวยากเข็ญสุดขอบฟ้า
(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 107)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้สอดแทรกความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ กล่าวถึง “พระเจ้า” ทั้งสามตอน โดยกล่าวถึงการอ้อนวอน การสวดภาวนาต่อพระเจ้าให้ช่วยแก้ปัญหา พลิกฟื้นจากสิ่งร้ายให้กลายเป็นดี “พระเจ้า” ในที่นี้ เป็นลัทธิจะเข็งซ้อนของโทษของการใช้อำนาจ และกำลังทำลายล้างกัน สงครามไม่ได้ทำให้ฝ่ายใดได้รับชัยชนะโดยแท้จริง แม้กระทั่งพระเยซู ยังยอมที่จะถูกจับตรึงกางเขน ถูกโบยตีและสิ้นพระชนม์บนไม้กางเขนในที่สุด

นอกจากนั้นยังกล่าวถึง “ซาตาน” ซึ่งเป็นความเชื่อทางศาสนาคริสต์เช่นกัน
ดังนี้

‘กูจะกินปาปิก’
‘ชีวมิสวบตะเข้’
เดียงสาอุตมคติ
ซาตานในพระเจ้า

นี่กลังเล
ยังเพนพ่าน
มิทันการ
ก้าวเร็วสุด

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 164)

จากบทประพันธ์ข้างต้นกล่าวถึง “ซาตานในพระเจ้า” เป็นลัทธิจะเข็งซ้อนของอำนาจในระบบอุปถัมภ์และระบบอำนาจนิยม หากมีจิตใจมุ่งร้ายต่อสิ่งใดก็ตามอำนาจของการทำลายทั้งในระดับปัจเจกและสังคมก็จะมีพลังรุนแรงกว่าคนทั่วไป

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กวีเป็นผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับศาสนาคริสต์ ซึ่งอาจเกิดจากประสบการณ์ตรง และประสบการณ์ทางอ้อมของกวี

นอกจากนั้น กวียังกล่าวถึง ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ ได้แก่ เรื่อง บุญกรรม บุญบาป นรกสวรรค์ และนิพพาน ดังนี้

บางคิดยังกังขา, เรื่องผ่าเหล่า
ข้าพุดกลัวหัวเราะอุปมา
เล็ญดุจเดียวแต่ได้ผลคนละแบบ
เราอาจทิ้งบทกวีอีกบางวรรค
อันล้วนเป็นอยู่ในใจเฝ้าเงา

ยอมแปลกเถาพักทองกองชี้หมา
ชีวิตน่าอัศจรรย์กว่านั้นนัก
หากคิดแค่ว่าบุญกรรมไปตามหลัก
ที่ทอถักบรรทัดภายในเธอ
ก็เล่มกาพย์วรรณกรรมตีมด้าเสมอ

ผ่านวัดผ่านหลวงลุงช่วยปรุงเปรอ

ได้พบเจอบางอย่างที่ต่างกัน

(คิ้วกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 45)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึง บุญกรรม โดยบุญกรรมในที่นี้ เป็นลัทธิจะ
เชิงซ้อนของการยอมแพ้ออกการใช้สติปัญญาในภาวะปัจจุบัน

หนึ่งในกาล อดีตโพ้น	อรัญญิกา
ดูดงคี่มีเวทนา	หนึ่งน้อย
ข้าพบกบฏผา	สงบนิ่ง
ชอกหีบศิลาข่อย	หยาดรุ่งมณีแสง
ขณะแผงถึงพฤษ์เฝ้า	ขณะจิต
ชนิดซ่อนอสรพิษ	เพ่งจ้อง
กระแสแห่งชีวิต	ไหววาบ
สังคิเวกโอบป้อง	ไปป้องขวัญหาย
เลือดในกายขาดูจ	หิมะธาร
คืบมรณะเนิบนาน	ตอหนา
ฤาจิตจะคิดหาญ	แยกบาป
จิตบ่มตรมทุกขบ้า	บาปเว้นกมลหลอน
กบศิขรตายต่อเบื้อง	มโนบุญ
เสียงเรียกแห่งการุณย์	เปลี่ยวร้าง
เสียงธารอุทกขุน	เขากลอม
เพลงเก่าเศร้าโคกค่าง	จิตขาดลอดคืน

(คิ้วกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 75)

ผมพบบุญแจเบิดปริศนา
คำถามของพระยังผูกพัน
‘ผมอยากจะชวนพระเขียนภาพ
ใช้เพียงภาพสวรรค์คือเวจี
หากแต่ภาพที่เขียนตั้งเทียนพุทธ
สว่างโลกจักรวาลผ่านใจจินต์

ภูผาโพล่งเสียงขึ้นสรรวลสันต์
บางรหัสवादพันแห่งกวี
กายหยาบจิตละเอียดละเมียดลี
ภาพความดีความชั่วที่คุ้นชิน
ส่องจำแนกสัตว์มนุษย์ด้วยพุทธศิลป์
สร้างลึนอิวิชาถ้วนสาธุชน

มีต้องปากเปือกพม่าเทศนา
เพียงเขียนรูปกวาดลานแล้วสวดมนต์

ใช้ภาพบอกปัญญามหากุศล
ให้หลุดพ้นต้นทิพย์พระนิพพาน'
(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 76)

จากบทประพันธ์ข้างต้น จะเห็นได้กัว่า การกล่าวถึงความเชื่อทางพุทธศาสนาของกวี มักจะกล่าวถึงธรรมะแบบคู่ เช่น บุญ-กรรม บุญ-บาป นรก-สวรรค์ การหลุดพ้น (นิพพาน)-การไม่หลุดพ้น วิธีนี้สามารถให้สอสนใจ และยกระดับจิตใจของผู้อ่านได้ เกิดจินตภาพในสิ่งบวกที่แตกต่างไปจากสิ่งลบได้อย่างชัดเจน และทำให้เข้าใจในที่สุดว่าควรปล่อยวางและเลิกยึดมั่นถือมั่นในอัตตาทั้งปวง

2.2 เวทมนตร์คาถา เป็นสารัตถะเหนือโลกที่ไม่มีรูปร่าง ดังตอนที่กล่าวถึงความเจริญที่ธำโถมเข้ามาในชุมชนอย่างรวดเร็ว เกิดเป็นห้างสรรพสินค้า ดังบทกวีต่อไปนี้

สองเราในรั้งรอชะลอช้า

ลุดลาดญาติอารยธรรม

ปั้นจันยักษ์ปักหมุดเมืองขยาย

ทั้งแนวอนรรุกลไโรนารวง

ยন্ত্রกรรมหลามไหลในลานจอด

ห้างหอซอสรรพสินค้า

โรนাপ่าเถินเนินสูงต่ำ

เสียงกระหน่ำเสาะเข็มสะท้านทรวง

อิฐหินดินทรายจำแลงสรวง

แนวตั้งดั่งเสียดดวงดาริกา

ไม้ใหญ่ผลิยอดเหนือลานหญ้า

รายมนตร์คาถาธนาภิวัดณ์

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 66)

จากบทประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงภาพของความเจริญที่เข้ามาในชุมชน โดยกล่าวถึงปรากฏการณ์เหนือโลก ได้แก่ จำแลงสรวง และรายมนตร์คาถาธนาภิวัดณ์ จำแลงสรวง หมายถึง การเสก การแปลงเป็นสวรรค์ และรายมนตร์คาถาธนาภิวัดณ์ หมายถึง การใช้คาถาสะกดให้คนหลงอยู่ในมนตร์ของทุนนิยม การจำแลงและการรายมนตร์ดังกล่าว จึงเป็นสัจจะเชิงซ้อนของการหลังไหลของวิถีเมืองที่เข้ามาในชนบทผ่านนายทุนที่ได้กว้านซื้อที่นาไร่จากชาวบ้าน เพื่อนำมาสร้างห้างสรรพสินค้าที่คนในชุมชนหลงเชื่อต้องต้องมนตร์สะกดว่าห้างสรรพสินค้าเป็นดังสรวงสวรรค์ของพวกเขา

2.3 ความเชื่อและพิธีกรรม ปรากฏความเชื่อจากวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา ดังนี้

“พระศุภรเข้า พระเสาร์แทรก”

แท้ทุกข์ในทุกข์พระศุภรเศร้า
เกิดแต่เมืองเปลื้องป่ามาแต่เพรง
ปริศนานางแมวลีเมฆหม่น
ใช้เหตุแล้งแข่งร้ายให้ราดิน
ก็เบียดก็ปอนตะลอนหนาว
รู้ไม่รู้กูฟ้าก็ฮาเฮ
ทำบุญตักบาตรกลางบึงหนอง
เรียกขวัญจรณีเช่นผีพราย

พระเสาร์โคกแซ่แมวในเชิง
มิเกรงอาชญาของฟ้าดิน
หรือปนค้ำดำที่โตดดิน
จนต้องรินต้องหลั่งน้ำถึงเท
ก็พุ้นดาวตะวันจะหันเห
พอสรรวเสสามัคคีทุกข์ผ่อนคลาย
ปิดร่องระแหงให้เลื่อนหาย
ฝ้ายฝ้ายหมายนบน้อม
(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 121)

จากบทประพันธ์ข้างต้น “พระศุภรเข้า พระเสาร์โคก” ดัดแปลงมาจากสำนวน “พระศุภรเข้า พระเสาร์แทรก” หมายถึง ความโชคร้าย และสิ่งไม่ดีต่าง ๆ โดยเป็นความเชื่อด้านโหราศาสตร์ พระศุภรเข้า พระเสาร์แทรก” ในที่นี้ เป็นสัจจะเชิงซ้อนของการโทษดวงชะตา มากกว่าจะพิจารณาจากสัจจะ ปัญหาภัยแล้งเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ เช่น การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อธุรกิจ การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ทั้งหมดล้วนเกิดจากการกระทำของมนุษย์

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กวีใช้สารัตถะด้านเหนือโลกเพื่อแสดงถึงสัจจะเชิงซ้อนของความหลง มายา การพึ่งพาสิ่งเหนือโลกที่ไม่ใช่สัจจะความจริง การยอมจำนนต่อโชคชะตา และกล่าวถึงความเชื่อและพิธีกรรมด้วยน้ำเสียงประชดประชัน เพื่อแสดงให้เห็นว่าทุกคนควรให้ความสำคัญกับสัจจะและปัจจุบันภาวะมากกว่าจะยึดติดหรือพึ่งพาสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้

วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักราของ คิวกานท์ ปทุมสูติ แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ภาค ประกอบด้วย ส่วนนำ ทางจักรา ภาค 1, ปลายฤดูหนาว ภาค 2, เข้าฤดูร้อน ภาค 3, สูฤดูฝน เหตุทางจักรา ภาค 4, ฟากฤดูกาล (ส่วนสรุป) ภาพรวมของเนื้อหา นำเสนอภาพชีวิตของผู้คนที่หลากหลายผ่านการสนทนาและสายตาของตัวละครหลัก “ครู และ “ภุภา” ทั้งสองมีสถานะเป็นครูและศิษย์กัน ร่วมเดินทางด้วยกันโดยมีจักรยานเป็นพาหนะ โดยการเดินทางในช่วงปลายฤดูหนาวซึ่งเป็นช่วงฤดูใบไม้ผลิและการเดินทางขึ้นเหนือเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการริเริ่มอะไรใหม่ ๆ เหมาะกับการเดินทางที่ตั้งต้นแสวงหาความหมายหรือคำตอบของชีวิตที่กำลังตามหา ตลอดจนการเดินทางตัวละครได้พบผู้คน สิ่งแวดล้อม และเหตุการณ์ต่าง ๆ

ทำให้มีข้อปุจฉา-วิสัชนา กันตลอดทาง กวีได้บรรยายพรรณนาตัวละคร ฉากโดยใช้ฉากจริง ประมาณร้อยละ 60 เริ่มต้นที่ฉากวัดพุทธมรณาราม ขึ้นไปทางเหนือผ่านจังหวัดภาคกลาง และภาคอีสาน โดยตั้งใจให้ผ่านดินแดนที่เหลือร่องรอยของยุคทวารวดีเพื่อที่จะได้กล่าวถึง พระเจ้าพิมพิสาร และพระเจ้าอชาตศัตรู (ศิวกันท์ ปทุมสูติ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2565) รวมทั้งบรรยายถึงตัวละครสำคัญ และสถานที่สำคัญ ฉากที่ตัวละครประหวัดคิด บอกเล่า เหตุการณ์ที่กำลังเกิด บอกเล่าข้อมูลภูมิหลังของตัวละคร และเหตุการณ์ คำถามและคำตอบ ของตัวละครหลัก พฤติกรรมของตัวละครอื่น รวมทั้งสิ่งแวดล้อมในเรื่องล้วนสะท้อน พุทธวิถีชีวิต ได้อย่างน่าสนใจ ด้วยเหตุนี้กวีนิพนธ์จึงเกิดได้จากการปะทะสังสรรค์ของตัวละครกับโลก ชีวิต และธรรมชาติ ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญของแต่ละตอนได้ดังนี้

ทางจักรา (ส่วนนำเรื่อง)

ตัวละคร “ครู” ตื่นกำลังตื่นจากฝัน โดยในฝันเล่าถึงตอนที่พ่อสอนหัดขี่จักรยาน เป็นภาพบรรยายกาศของความสุข และความภูมิใจ ขึ้นต้นเรื่องด้วยการใช้ “การตื่น” เป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้น

ภาคที่ 1 ปลายฤดูหนาว (ตอนที่ 1-21)

ตอนที่ 1 การเกิดดับ ไม่เที่ยงแท้ ทั้งชีวิตคนที่เกิดแก่เจ็บตาย ความทุกข์หม่นในอดีต วันหนึ่งก็หายไป เราทุกคนควรทำความเข้าใจสังขารของชีวิต

ตอนที่ 2 ความไม่รู้ อวิชชา กิเลส ที่ทำให้สูญเสียวเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ ควรละทิ้งซึ่งอดีต

ตอนที่ 3 การมุ่งผลลัพธ์ ทุนนิยม จนขาดศานติในวิธีการ ขาดความเข้าใจสังขารจะทำลายวิถีชีวิตที่เหมาะสมกับท้องถิ่น การให้ความสำคัญกับระหว่างทางมากกว่าปลายทางย่อมทำให้เกิดความสูญเสีย และขาดสมดุล

ตอนที่ 4 พลังของกวี ดนตรี ศิลปะ ความประณีต อ่อนโยน ก็มีพลังได้ soft power ในการประสานและร่วมมือกับคนอื่นและสิ่งอื่นจะทำให้เกิดพลังที่ยิ่งใหญ่

ตอนที่ 5 บางครั้งมนุษย์เราเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม แต่ก็เชื่อว่าจะรู้หรือเข้าใจสังขารได้ทุกคน ทุกคนล้วนมีกิเลสมาคอยยั่วให้หลงทางอยู่ตลอดเวลา

ตอนที่ 6 การให้และการรับซึ่งมีทั้งบวกและลบ การรับจนเป็นอุปนิสัยทำให้ตกเป็นเหยื่อในระบบอุปถัมภ์

ตอนที่ 7 ควรให้ความสำคัญกับระหว่างทางและมีศานติกับธรรมชาติประหนึ่งมิตร ละเอียดลอบกับชีวิตและผู้คน ก็จะสัมผัสถึงคุณค่าของโมตรีจิต

ตอนที่ 8 ความรักที่แท้จริง กับความรักในแบบราคะ มีความหมายต่างกัน รักแบบราคะคือกิเลสตัณหาของสัตว์โลก

ตอนที่ 9 วัยรุ่นที่ขาดความรัก ความใส่ใจจากสถาบันครอบครัว จะขาดต้นแบบที่เหมาะสมทำให้สับสนและไร้หลักในการดำเนินชีวิต แต่วัยรุ่นบางคนที่มีปัญหา ก็อาจจะมีพลังใจที่เข้มแข็งได้หากมีหลักยึดทางใจที่เหมาะสม

ตอนที่ 10 วิธีของมนุษย์ และวิธีของกวีแต่ละคนย่อมแตกต่างกันออกไป แต่ทั้งงดงามได้หากมีญาณทัศนะ ได้แก่ การตื่นรู้ หรือรู้แจ้งในวิชิตินั้นมากกว่าที่จะหลงในมายาคติของสังคม ควรรู้จักสมดุลของชีวิต คอยเฝ้าดูแยกแยะระหว่างสัจจะและมายา

ตอนที่ 11 การแก้ไขปัญหาต้องอาศัยความร่วมมือแบบองค์รวม และต้องรู้จักการปรับตัวยืดหยุ่นให้เข้ากับบริบทเพื่อการพัฒนา

ตอนที่ 12 เราควรให้ความสำคัญกับการเตรียมตัว ทั้งการเตรียมในการเดินทาง และการเตรียมสำหรับชีวิต โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นพ่อแม่ควรเตรียมและสร้างเสริมให้เกิดแก่ลูกหลาน

ตอนที่ 13 ปัญหาระบบอุปถัมภ์ การหาผลประโยชน์ของนักการเมือง และระบบทุนนิยมที่เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตคนในสังคมให้เปลี่ยนไปจากเดิม

ตอนที่ 14 เราทุกคนอาจเคยตกเป็นเหยื่อ แต่เราควรเรียนรู้และไม่ผลิตซ้ำความเป็นเหยื่อ ด้วยการไม่ยอมตกอยู่ในอำนาจของทุนนิยม

ตอนที่ 15 บางครั้งเราตัวเราเองและผู้อื่นมักตั้งคำถามของการเดินทางในชีวิต และคุณค่าของการมีชีวิตอยู่เพื่อส่งต่อคุณค่าบางประการให้แก่โลกใบนี้

ตอนที่ 16 เราต้องเรียนรู้ ศึกษาและสะสมประสบการณ์อย่างละเอียดเพื่อการตื่นรู้ในหนทางใหม่ที่ทำให้หลุดพ้นจากวังวนของปัญหา และหลุดพ้นจากการขูดหลุมพรางของผู้มีอำนาจที่มีกิเลส

ตอนที่ 17 ความโลภ ความริบเร่ง และการหลงมายาคติของสังคมมักทำให้เราหลงลืม สัจจะไม่สังเกตชีวิต ไม่ละเมียดละไมกับชีวิต ไม่รู้สึกรู้สากับธรรมชาติจึงไม่เข้าใจสัจธรรม

ตอนที่ 18 สังคมและผู้คนในสังคมติดบ่วง หลุมพรางของทุนนิยม สัมผัสอดีตแต่ไม่ก้าวข้าม ผู้ที่เป็นพ่อแม่ก็ยังส่งต่อเส้นทางที่เต็มไปด้วยหลุมพรางนั้นให้บุตรหลานเหมือนเดิม ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ไม่มีการเตรียมพร้อมสู่เส้นทางใหม่ที่ดีกว่าเดิม บุตรหลานจึงขาดเสรีที่จะเรียนรู้ และเดินทางในเส้นทางชีวิต

ตอนที่ 19 ปัญหาการเมืองอยู่ในวังวนไม่รู้จบ ตั้งแต่การหาเสียงแบบประชานิยม เมื่อเป็นรัฐบาลก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เมื่อยุบสภาก็เลือกตั้งใหม่วนไปวนมาแต่ปัญหาสังคม

ก็ยังเหมือนเดิม ประชาชนทุกชั้นอ่อนมีการประท้วงมีความขัดแย้ง ด้วยเหตุนี้ทางออกของปัญหา คือ การทำให้ตนเองและสังคมเกิดศานติและเสรี ชำจัดอึดตาและอวิชชาให้หมดสิ้นไป

ตอนที่ 20 ปัญหาการเมืองและปัญหาสังคมเกิดจากปัญหาเชิงโครงสร้าง การเริ่มต้นของการแก้ไขปัญหาคือเริ่มต้นแก้ที่ละปม เริ่มจากตนเองก่อนที่ต้องมีศานติเสรีต่อตนเองและขยายผลไปสู่ผู้อื่นและสังคม

ตอนที่ 21 การไม่เรียนรู้อดีต ผลิตซ้ำประวัติศาสตร์ที่ล้มเหลวยอมทำให้เกิดวังวนของปัญหา ทุกคนควรปรับสภาพจิตให้มีคุณธรรม เข้าใจสัจจะ รู้จักเรียนรู้อดีต จนเกิดสติปัญญาในการรักษาความสงบให้แก่ชีวิตและสังคม

ภาคที่ 2 เข้าฤดูร้อน (ตอนที่ 22-31)

ตอนที่ 22 ความรีบเร่งทำให้เกิดความสูญเสีย ควรใช้เวลาอย่างประณีตเพื่อเอาใจใส่ชีวิตตนเองและคนรอบข้าง รู้จักจัดการกับจิตใจของตนเอง

ตอนที่ 23 สถาบันครอบครัว และสถาบันการศึกษาไม่สามารถพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้นได้ ยังคงเกิดปัญหาซ้ำ ๆ ผู้คนไม่เห็นคุณค่าวิถีเกษตรกรรมที่ตนมี แต่พากันทิ้งถิ่นไปหารายได้ที่อื่น เกิดเช่นนี้เหมือนกันซ้ำ ๆ โรงเรียนร้างที่พบเปรียบเสมือนการร้างความใส่ใจ และร้างอุดมการณ์ที่จะทำให้ระบบการศึกษาประสบความสำเร็จ

ตอนที่ 24 ความเจริญเข้ามาในชุมชนเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตให้มีแต่ความรีบด่วน ทำให้ขาดอิสระจากชีวิตที่ประณีตกับธรรมชาติ

ตอนที่ 25 ทุกคนมีความขาดพร่องในชีวิต ดังนั้นจึงควรทำความเข้าใจและยอมรับความไม่สมบูรณ์ของตนเอง เพื่อที่จะไม่หลงเชื่อและตกเป็นเหยื่อของสิ่งลวง

ตอนที่ 26 น้ำใจยอมมาจากใจที่บริสุทธิ์ของผู้ให้ น้ำใจเกิดขึ้นได้ทุกสถานการณ์ และทุกบุคคล ไม่ได้ขึ้นอยู่กับฐานะหรือรูปลักษณ์ภายนอก

ตอนที่ 27 ความหลงเกิดได้ทุกขณะจิต ไม่เลือกสถานที่ และเวลา เมื่อใดที่เราไม่มีสติ กำกับปล่อยใจให้หลงไปกับผัสสะหรืออายตนะ อาจปลั่งทำให้สิ่งไม่เหมาะและไม่ดำรงตนอยู่ในสัจจะ

ตอนที่ 28 ปัญหาในอดีตซ้อนทับกับปัจจุบัน การใช้กำลังอำนาจทำลายล้างกันในประวัติศาสตร์ ไม่ต่างกับสังคมปัจจุบันที่ยังคงประสบปัญหาเรื่องนี้ เราควรเรียนรู้ประวัติศาสตร์แล้วแก้ไข ไม่เช่นนั้นก็จะตกอยู่ในวังวนของสงครามการฆ่า และทำลายล้างกันเพื่อแย่งชิงอำนาจตลอดไป

ตอนที่ 29 เรามีความพยายามที่จะพัฒนาตนเองเพื่อให้ประเทศชาติก้าวเข้าสู่ความเป็นสากล และมักจะอ้างอิงยึดถือปฏิบัติตามชาติอื่น จนหลงลืมรากเหง้าของความเป็นไทยที่

ควรส่งเสริม เราเห็นประวัติศาสตร์มากมายว่าแต่ละชนชาติมีที่มาอย่างไร แต่เราไม่เคยเรียนรู้จากสิ่งนั้น มุ่งเพียงจะหาผลประโยชน์ร่วมกันในเชิงเศรษฐกิจ

ตอนที่ 30 หากมนุษย์ใช้ความรู้สึกผ่านอายตนะอย่างลึกซึ้งก่อนจะเข้าสู่กระบวนการคิด จะทำให้เห็น ได้ยิน และสัมผัสความหมายที่แท้จริงของชีวิตและสิ่งรอบตัวมากขึ้น

ตอนที่ 31 ปัญหาการทำเกษตรกรรมที่เร่งรีบให้ได้ผลผลิต โดยมีได้คำนึงถึงการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ผนวกกับปัญหาภัยแล้งและค่านิยมสังคมที่เปลี่ยน ทำให้ลูกหลานทิ้งถิ่นไปหางานทำที่อื่น วัยรุ่นวัยเรียนขี่มอเตอร์ไซด์เที่ยวเล่นไม่สนใจเรียน บ้างก็มีปัญหาชู้สาว ท้องในวัยเรียน วิธีชนบทที่ดูเรียบง่ายและเป็นธรรมชาติแต่กลับมีปัญหาชุกชอนอยู่มากมายเป็นปัญหาที่ถูกส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นหลายยุคสมัยเป็นวัฏจักร

ภาคที่ 3 สู่ฤดูฝน (ตอนที่ 32-45)

ตอนที่ 32 การพิจารณาชีวิตควรลึกซึ้งทุกด้าน ไม่มองอะไรอย่างฉาบฉวย ทุกการเดินทางแม้กระทั่งการเดินทางในชีวิต จริงอยู่ที่ค่านิยม วัฒนธรรมความเชื่อ และวิถีชุมชน จะมีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางชีวิต แต่สติและปัญญาของผู้คนทุกคนก็สำคัญเช่นกัน ที่สามารถนำชีวิตและสังคมออกจากวังวนปัญหาได้

ตอนที่ 33 นอกจากการใช้สติปัญญาเพื่อพิจารณาสิ่งจะเป็นเรื่องสำคัญที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นแล้ว อีกสิ่งที่สำคัญก็คือ ความกล้าหาญ เมื่อความกล้าหาญรวมกับสติปัญญาก็จะนำไปสู่อุดมการณ์ที่แท้จริง แต่ก็ต้องหมั่นพิจารณาด้วยว่า อุดมการณ์ที่มีนั้น เป็นสิ่งจะอุดมการณ์หรือมาฆาอุดมการณ์

ตอนที่ 34 การตัดสินใจหรือตัดสินใจคนต้องประณีตพิจารณาสิ่งจะอย่างรอบคอบ แม้จะมีอุดมการณ์เพื่อสังคมและมีโอกาสได้ทำงานในฐานะผู้นำชุมชนแต่ก็ควรทบทวนและแก้ไขปัญหาในครอบครัวของตนเองด้วย ต้องเข้าใจและเคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อย่างเข้าใจและเท่าเทียมเสียก่อน

ตอนที่ 35 ความขลาดเขลาและหวาดกลัวช่วยถมทำให้มโนจิตคิดภาพไปตามมายามากกว่าสิ่งจะ ทำให้เห็นถูกเป็นผิด เกิดความรู้สึกและสัญชาตญาณในเชิงลบ

ตอนที่ 36 น้ำใจไมตรีที่มีผู้หยิบยื่นให้แม้จะมาจากคนแปลกหน้าก็ทำให้รู้สึกอบอุ่นใจได้เสมอ

ตอนที่ 37 ปัญหาการเมืองที่ประชาชนที่ยากลำบากไปเรียกร้องสิทธิ์ด้วยการประท้วง ถูกคร่าชีวิตและทำร้าย จึงยากที่ระบบการเมืองสร้างเสรีให้เกิดแก่ประชาชนได้ นอกจากนั้นยังพบสารัตถะว่าผู้ที่ยากไร้กว่าแต่กลับมีน้ำใจที่จะห่วงผู้อื่น ยิ่งแสดงให้เห็นคุณค่าของจิตใจมนุษย์อย่างแท้จริง

ตอนที่ 38 ระบบอำนาจนิยมทำลายเสรีในทุกระดับทั้งระดับชุมชน และระดับประเทศ ทำลายความสงบและศานติ แต่ปัญหาทุกอย่างต้องการผู้ที่เข้ามาแก้ไขจึงจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นได้

ตอนที่ 39 การเดินทางทั้งภายนอกและภายใน รูปธรรมและนามธรรม จำเป็นจะต้องใช้ความประณีตจิต ลึกซึ้งที่จะพิจารณาสำรวจระหว่างการเดินทาง เรียนรู้และเติบโตอย่างประสพการณ์ ลงลึกกับความรู้อีก ให้ความสำคัญกับทักษะการเรียนรู้มากกว่าผลลัพธ์ ก็จะทำให้คุณค่าและความหมายของการเดินทางอย่างแท้จริง

ตอนที่ 40 ความตายให้ความหมายแก่ชีวิต และอาจหมายถึง การเกิดใหม่ เราทุกคนสามารถตายจากชีวิตเดิม ปัญหาเดิม อุปนิสัยเดิม และเริ่มชีวิตใหม่ แก้ปัญหาและอุปนิสัยใหม่ให้ดียิ่งกว่า นัยของความตายจึงหมายถึงการเกิดใหม่ได้เช่นกัน

ตอนที่ 41 ปัญหาทุกอย่างที่เผชิญหากอยากแก้ไขต้องเริ่มต้นจากการพิจารณาและแก้ไขที่ตนเองก่อน และการหลุดพ้นทุกข์อย่างแท้จริงไม่ใช่คือเพียงปฏิบัติตามประเพณีหรือกิจกรรมทางศาสนาตาม ๆ กันไปเท่านั้น หากแต่ต้องเข้าใจถึงแก่นของธรรมะ และน้อมมาปฏิบัติให้ได้ในชีวิตประจำวัน

ตอนที่ 42 บางคนเรียนรู้แต่สุดท้ายไม่ได้รู้อะไรอย่างแท้จริง การดับทุกข์ไม่ใช่การเพ่งโทษหรือส่งออกทุกข์หรือความผิดไปให้ผู้อื่น หากแต่ต้องเริ่มพิจารณาจิตใจของตนเอง มองให้เห็นว่าสิ่งที่เพียรทำเพราะคิดว่าดีนั้นใช่แก่นสารที่ถูกต้องหรือไม่ จุดเริ่มต้นของการแก้ปัญหาจะต้องเริ่มจากตนเองก่อนเสมอ

ตอนที่ 43 ทุกคนมีโอกาสที่จะมีเสรี มีโอกาสที่จะเลือกเส้นทางเดินของตนเอง พ่อแม่หรือครูอาจารย์อาจรักและห่วงใยลูกและศิษย์ของตน แต่ก็ไม่สามารถจะพันธนาการเขาไว้ได้ตลอดไป ควรเว้นอคติ รั้งบัง เปิดพื้นที่อิสระและปล่อยให้เขาได้เรียนรู้ และประณีตกับทุกเส้นทางที่เขาเลือก

ตอนที่ 44 การเลี้ยงลูกควรเลี้ยงด้วยความรักและความเข้าใจ เห็นคุณค่าของลูก โดยปราศจากอคติ ปล่อยให้ลูกได้มีอิสระทางความคิดและมีโอกาสได้เติบโตอย่างสุขเสรี

ตอนที่ 45 ทุกคนสามารถเริ่มต้นใหม่ได้เสมอ เพียงแต่ต้องรู้เท่าทันใจของตนเอง และมีใจที่เข้มแข็งแน่วแน่มากพอที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองและสิ่งรอบข้างให้ดีขึ้น

หมายเหตุ: จักรรา (ตอนที่ 1-2)

ภาคที่ 4 ฟากฤดูกาล (บทสรุปของเรื่อง ไม่ได้ระบุเลขตอน)

ตอนจบเรื่อง ฟากฤดูกาล ใช้กลวิธีให้ตัวละคร “ครู” รำพึงในจิตย้อนคิดถึงเรื่องราว ขึ้นต้นด้วยคำว่า “โอ” เพื่อแสดงถึงการรำพึงรำพัน โดยตอนจบบอกว่า เข้าใจคำพูดของ “พ่อ” แล้ว ซึ่งมีเนื้อหาสัมพันธ์กับตอนเปิดเรื่อง

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า สารัตถะที่สะท้อนพหุชนชีวิตที่ค้นพบจากการวิจัย มี 3 ประเด็น 1) สารัตถะด้านปัจเจกสิ่ง 2) สารัตถะด้านสังคม 3) สารัตถะด้านเหนือโลก ดังนี้

สารัตถะด้านปัจเจกสิ่ง แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ ปัจเจกเดี่ยวประเภทสิ่งมีชีวิต และปัจเจกเดี่ยวประเภทสิ่งไม่มีชีวิต ปัจเจกเดี่ยวประเภทสิ่งมีชีวิต ประกอบด้วย สิ่งมีชีวิตที่เป็นมนุษย์ ได้แก่ ตัวละครครู ภูผา ตายาย กวี ชาวบ้าน พอบอเล ทีโซเม ชวีญ เด็กสองพี่น้อง ครู บัวสวย ทราย พระ ยาย กลุ่มวัยรุ่นนอมเตอร์ไซด์ วัยรุ่นที่ช่วยครู ภาพิณ ชายคนหนึ่งที่จักรยาน ร้ว เด็กน้อย พบตัวละครทั้งที่ปรากฏนาม และไม่ปรากฏนาม แต่ส่วนใหญ่จะเป็นแบบไม่ปรากฏนาม ตัวละครหลักในเรื่องได้แก่ “ครู” และ “ภูผา” ใช้คำถามและคำตอบในการแนะนำตัวละคร ฉาก เหตุการณ์ ตลอดจนเล่าถึงความค้ำใจของทั้งสองฝ่าย ทำให้เข้าใจตัวละครอื่นได้ชัดเจนขึ้น ตัวละครที่พบจะสอดคล้องกับเนื้อเรื่องที่ครูและภูผาเดินทางจากภาคกลางขึ้นไปทางทิศเหนือ ได้พบเจอกับวิถีชนบทที่เปลี่ยนแปลงไป ตัวละครส่วนใหญ่เป็นปุถุชนธรรมดา มีหลากหลายอาชีพ หลากหลายสถานภาพ เช่น ครู พระ ผู้นำชุมชน หลากหลายวัย เช่น เด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ วัยชรา โดยตัวละครที่ปรากฏนาม จะมีความหมายเกี่ยวกับธรรมชาติที่สะท้อนอุปนิสัยของตัวละคร และมีความหมายในแง่ยาม เช่น ชวีญ ที่หมายถึงชวีญและกำลังใจของภูผา ตัวละครที่เป็นมนุษย์ ทุกตัวสะท้อนปัญหาสังคมอย่างหลากหลายทุกมิติทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ และโลก สิ่งมีชีวิตที่เป็นสัตว์ ได้แก่ กบ เสือ เนื้อทราย แพะ วัวควาย นก งู แมว มด หนอน สิ่งมีชีวิตที่เป็นสัตว์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเอกภพวินิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรรา จะประกอบด้วย สัตว์ที่เป็นผู้ล่า-เหยื่อ สัตว์ที่เป็นสัตว์เลี้ยง-สัตว์ที่มีอิสระอยู่ตามธรรมชาติ สัตว์ที่มีวิถีหรือ พฤติกรรมที่ต้องรอหรือขออาหารจากมนุษย์-สัตว์ที่หากินเองได้ตามธรรมชาติ พฤติกรรมและ วิถีของสัตว์เหล่านี้เป็นลัทธิเชิงซ้อนของรูปแบบสังคมที่เป็นระบบอำนาจนิยม ระบบอุปถัมภ์ รวมทั้งการพันนาการกักขังทางความคิดทั้งในระดับปัจเจกและในระดับสังคม อันมีรากฐาน มาจากระบบการศึกษาที่ไม่สามารถทำให้คนสลัดชุดความคิดเดิมที่ลุ่มหลงและนำไปสู่ การพัฒนาได้ นอกจากนี้ยังพบวิถีอิสระของนก ทั้งนกรูปธรรมที่เห็นในธรรม และนกรนามธรรม อิสระของใจ รวมทั้งการตายของสัตว์ ซากสัตว์ที่ทำให้เกิดชีวิตใหม่ ความมองอกงามใหม่ เป็นลัทธิเชิงซ้อนที่ทำให้เห็นว่า ถึงแม้ปุ่บมพันนาการ และระบบอำนาจนิยมยังมีอยู่ แต่ทุกคนควรมี ความหวัง และอุดมการณ์ กล้าหาญที่จะตายจะปัญหาเก่าไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีกว่าเดิม สิ่งมีชีวิตที่เป็นพืช ได้แก่ ส้ม ดอกกระดังงา ผักบุ้ง สะเดา มะระ ถั่วพลู ใบไผ่ ใบไม้ หญ้า ดอกบัว

กวีใช้กลวิธีการเปรียบเทียบคุณลักษณะของพืช และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพืชเพื่อนำเสนอ
 สัจจะเชิงซ้อนให้เข้าใจถึงจักรวรรดิชีวิต เป็นภาพแทนของบุคคลและให้ข้อคิดปรัชญาเชิงอุดมการณ์
 ปัจเจกเดี่ยวประเภทสิ่งไม่มีชีวิต ประกอบด้วย สิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม
 ไฟ เมฆ พระจันทร์ ดาว ตะวัน เนิน หลุม กวีใช้ปัจเจกเดี่ยวประเภทสิ่งไม่มีชีวิตที่เกิดขึ้นเอง
 ตามธรรมชาติเพื่อเป็นสัจจะเชิงซ้อนของ โอกาส ความหวัง ความฝัน อุดมการณ์ ความสำเร็จ
 วัฏจักรของการเปลี่ยนแปลง การเดินทาง ความโดดเดี่ยว ความไม่รู้ อวิชชา มายาคติของสังคม
 และกิเลส และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ วัด ไฟ-ควัน ศาลา ทาน ศาลา (หลังโรงเรียน) ตุ๊กตา
 บทกวี จักรยาน วัว บักเป่าจุฬา อูจจาระ ทาง และกรง กวีใช้สิ่งไม่มีชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็น
 สัจจะเชิงซ้อนของ ความหวัง ความฝัน อุดมการณ์ การเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย การเดินทาง
 พันธนาการ เหี่ยว กิเลส ปัญหาสังคม การทำลายและไม่เห็นคุณค่าของชีวิต ปัจเจกซ้อน
 ประกอบด้วย สิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ได้แก่ เกาะดอกไม้ ไร่ อ้อย และอ่างบัว และสิ่งที่
 มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ตลาด รถกระบะ ขบวนแห่ นางแมว และบิ๊มน้ำมัน กวีได้ใช้ปัจเจกซ้อน
 เป็นสัญลักษณ์ของสัจจะเชิงซ้อนทำให้เห็นความสัมพันธ์ที่หลากหลาย และเห็นแรงเหวี่ยงนำของ
 สิ่งที่มีอิทธิพลต่อกันได้อย่างชัดเจน แรงเหวี่ยงนำของค่านิยมในสังคมที่ตกอยู่ในวังวนของทุนนิยม
 อำนาจนิยม หรือแม้กระทั่งความเชื่อวัฒนธรรม ประเพณีที่ฝังรากลึกในวิถีชุมชน มนุษย์มาอยู่
 รวมกันโดยมุ่งเน้นการมีปฏิสัมพันธ์ตามรูปแบบที่คุ้นเคย รูปแบบที่มนุษย์สร้างขึ้นกลายเป็น
 พันธนาการที่มัดตัวและใจของตัวเองจนทำให้บางครั้งไม่สามารถคิดหาเหตุผลหรือแยกแยะได้
 ว่าสิ่งใดคือ สัจจะ และ มายา การคุ้นชินกับพันธนาการเดิม ปฏิบัติส่งต่อรุ่นสู่รุ่นซ้ำแล้วซ้ำแล้ว
 จนกลายเป็นปมปมพันธนาการที่แน่นหนา แตกต่างกับปัจเจกซ้อนในวิถีธรรมชาติแห่งเกาะ
 ดอกไม้ที่ดำรงอยู่ตามระบบนิเวศวิถี มีวัฏจักรชีวิตเกิดและดับไปโดยธรรมชาติแต่ก็ยังมีสิ่งใหม่
 เกิดขึ้นและงอกงามได้เสมอ เป็นสัจจะเชิงซ้อนให้เห็นความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง วิถีธรรมชาติ
 ยังคงไว้อย่าง สัจจะ มากกว่า มายา และยังใช้เป็นปริศนาธรรมสอนมนุษย์ให้ตระหนักถึงจักรวรรดิ
 จากกลวิธีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กวีเป็นตัวอย่างของครูผู้เป็น นวัตกรรมที่สร้างสรรค์สื่อการสอน
 ธรรมชาติ ให้ผู้อ่านวรรณกรรมเรียนรู้และค้นพบสัจจะเชิงซ้อนที่ซ่อนไว้อย่างละเอียดลึกซึ้ง
 และหลากหลายปรากฏอยู่ในทุกฉากตอนของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง ทางจักรรา

สารัตถะด้านสังคม แบ่งออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ประเทศ และโลก
 สารัตถะด้านสังคมประกอบด้วย ปัญหาครอบครัวที่เกิดจากปัญหาความสัมพันธ์ของคนใน
 ครอบครัวที่เกิดจากความไม่เข้าใจ และไม่ยอมรับความแตกต่าง วิถีของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป
 การหลงใหลของวัตถุนิยมและทุนนิยม ปัญหาการเมืองที่มีระบบอุปถัมภ์และการใช้อำนาจ
 มากกว่าวิธีประชาธิปไตย และปัญหาการศึกษาที่ไม่ส่งเสริมการคิดเชิงพัฒนา ตลอดจนปัญหา

สงครามความขัดแย้งของโลกในอดีตที่คนในสังคมไม่เรียนรู้ และนำมาเป็นบทเรียนในการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น

สารัตถะด้านเหนือโลก แบ่งออกเป็น สารัตถะเหนือโลกที่ปรากฏเป็นรูปร่าง ได้แก่ 1) ภูตผี 2) เทวดา และสารัตถะเหนือโลกที่ไม่มีรูป ได้แก่ 1) ศาสนา 2) เวทมนตร์คาถา 3) ความเชื่อ และพิธีกรรม ว่ากวีใช้สารัตถะด้านเหนือโลกเพื่อแสดงถึงสัจจะเชิงซ้อนของความหลง มายา การพึ่งพาสິงเหนือโลกที่ไม่ใช่สัจจะความจริง การยอมจำนนต่อโชคชะตา และกล่าวถึงความเชื่อ และพิธีกรรมด้วยน้ำเสียงประชดประชัน เพื่อแสดงให้เห็นว่าทุกคนควรให้ความสำคัญกับสัจจะ และปัจจุบันภาวะมากกว่าจะยึดติดหรือพึ่งพาสິงที่พิสูจน์ไม่ได้

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า สารัตถะด้านปัจเจกสิ่ง สารัตถะด้านสังคม และสารัตถะด้านเหนือโลก มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน จากความหมายหนึ่งสู่ความหมายหนึ่งที่ซ้อนอยู่ เป็นความหมายเล็ก ๆ ที่เชื่อมโยงกันเป็นภาพซ้อนของความหมายใหญ่ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นพหุหน่วยที่มีความสำคัญต่อการเล่าเรื่องและนำเสนอเนื้อหาที่มีคุณค่าทางปัญญา โดยสามารถจัดกลุ่มพหุหน่วยชีวิตแต่ละประเภทที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกันได้ 5 ด้าน ดังนี้

พหุหน่วยชีวิตด้านวัย ตัวละครต่างวัยกันล้วนแต่เป็นสัจจะเชิงซ้อนของความเหมือนและความต่างกันได้อย่างหลากหลาย เช่น เด็กน้อยกับพ่อแม่และปู่ทวดที่เป็นสัจจะเชิงซ้อนของกันและกัน ที่ต่างคนล้วนพันนาการกันด้วยรูปแบบของครอบครัว ครูกับภรรยาเป็นชายต่างวัยต่างประสบการณ์ โดย “ครู” เป็นชายที่อยู่ในวัยหลังเกษียณ หรือ Generation Baby Boomer (ผู้ที่เกิดระหว่างปี พ.ศ. 2489–2507) และลูกศิษย์ “ภรรยา” เป็นชายที่อยู่ในวัยรุ่น Generation Z (ผู้ที่เกิดหลัง พ.ศ. 2540) แต่กลับมีความเข้าใจกันเข้าใจและรับฟังกัน มองกันในมุมมองด้านบวก ครูให้เกียรติและเปิดพื้นที่อิสระทางความคิดให้ภรรยาเสมอในขณะที่เดียวกันภรรยาก็เป็นนักจรริก และนักปั่นจักรยานที่ดูแลครูได้เป็นอย่างดี รวมทั้งความรักในวัยของตายายที่อาศัยในกระท่อม เป็นความรักแบบคู่ชีวิตต่างจากความรักแบบราคะของวัยรุ่นที่ทิ้งร่องรอยไว้ในศาลาหลังโรงเรียน

พหุหน่วยชีวิตด้านสถานภาพ ตัวละครต่างสถานภาพกันล้วนแต่เป็นสัจจะเชิงซ้อนของความเหมือนและความต่างกันได้อย่างหลากหลาย เช่น ครู พระ ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำประเทศ ความเป็นพ่อแม่ ล้วนอยู่ในความไม่รู้และถูกพันนาการไว้ด้วยกิเลสเหมือนกัน ทุกชีวิตล้วนแต่มีความขาดความพร่องและเป็นสัจจะเชิงซ้อนของกันและกัน พระที่กำลังเรียนรู้แต่ต่อสู้กับการกำจัดกิเลส การหลงเชื่อตามค่านิยมสังคมด้านเพศวิถีของพอบอเลจนลิมที่เจ้านิกถึงจิตใจของลูก ครูบัวสายประกอบอาชีพเป็นครูแต่ก็เชื่อว่าสอนลูกได้ดี เพราะบทบาทของการเป็นครู และการเป็นแม่นั้นแตกต่างกัน ทุกคนล้วนไม่มีใครหนีพ้นกิเลส ตัวละคร “ครู” ก็เช่นกัน แม้จะ

เป็นผู้ตื่นรู้มากกว่าคนอื่นในเรื่องคอยสอนและคอยแนะนำแนวคิดเชิงปรัชญาให้แก่ญาติได้อย่างชัดเจนและคมคาย แต่ตัวครูเองก็เจอปัญหาและถูกพันธนาการเหมือนกัน

พหุныชีวิตด้านเวลา ความคิดคำนึงของตัวละครต่อเหตุการณ์ที่เป็นประสบการณ์ตรงในอดีต ความคิดเห็นของตัวละครที่มีต่อประสบการณ์จากการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และประสบการณ์การอ่านการฟังของตัวละครจนเกิดเป็นนิทานซ้อนนิทาน บทกวีซ้อนบทกวีนั้น เมื่อนำมาพิจารณาควบคู่กับการดำเนินเรื่องโดยใช้เหตุการณ์ปัจจุบันยิ่งทำให้เห็นชัดเจนว่า เราเรียนรู้พหุныชีวิตมากมายในแต่ละยุคสมัย สุดท้ายทำให้เห็นสังขจะเชิงซ้อนว่าทุกสิ่งล้วนวนกลับมาที่เดิม ปัญหาเดิม รูปแบบเดิม หมุนวนมาสู่เรื่องเดียวกัน ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไป แต่เครื่องจักรที่มีชื่อว่าเวลาไม่เคยหยุดทำงาน ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา ยังคงหมุนวนเป็นวัฏจักร

พหุныของแนวคิด ตัวละครครูแสดงความเห็นค่านิยมแนวคิดเรื่องความแข็งแกร่งของชาร์ลส์ ดาร์วิน โดยแย้งว่า ความอ่อนโยน การปรับตัวยืดหยุ่น เป็นซอฟต์แวร์ที่ยิ่งใหญ่ที่จะเอาชนะทุกอย่างได้ และตัวละครครูก็ได้คัดค้านแนวคิดของเดการ์ดที่กล่าวถึงความสำคัญของความคิดโดยครูให้ความสำคัญกับ “รู้สึก” มากกว่า การคิดค่านิยมเหล่านี้เป็นสังขจะเชิงซ้อนแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีเป็นเพียงเครื่องมือที่ผู้ใช้จะต้องนำมาใช้ให้เหมาะสมกับบริบท เราจึงไม่ควรยึดเพียงตำรา ควรออกเดินทางเพื่อเรียนรู้ และเสริมสร้างปัญญาตน เพื่อที่วันหนึ่งจะสามารถค้นพบสิ่งที่เป็สังขจะยิ่งกว่าทฤษฎีในอดีต

พหุныของฉาก เช่น ร้านน้ำที่ครูกับภรรยาแวะซื้อน้ำก่อนที่จะพบตายาย เมื่อพบตายาย จะเห็นว่ากระท่อมของตายายยังคงใช้ตะเกียงแตกต่างจากร้านน้ำที่ครูกับภรรยาเพิ่งผ่านมาที่ใช้ไฟฟ้า ฉากสองฉากนี้เป็นสังขจะเชิงซ้อนของการผสมผสานวิถีดั้งเดิมกับวิถีใหม่ในชุมชน ทำให้เห็นภาพวิถีชีวิตที่แตกต่าง ศาลาที่พบงูยางอนามัยเป็นศาลาหลังโรงเรียนมัธยมแสดงให้เห็นความขัดแย้งความไม่เหมาะสมที่พบเจอในสังคม วัดเก่าที่พบร่องรอยการเสพยาเสพติดเป็นภาพแทนของยุคสมัยทับทบลงบนวัดโบราณและพระพุทธรูปที่ผู้ฟังเป็นภาพที่สะท้อนสะท้อนใจว่าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นในเมืองพุทธ ความขัดแย้งของฉากช่วยทำให้เกิดเอกภาพของสังขจะเชิงซ้อน รวมถึงการใช้ฉากสมจริงการทำรัฐประหารในปี พ.ศ. 2557 ก็ช่วยทำให้เห็นตัวอย่างจริงเป็นรูปธรรมเพื่อเชื่อมโยงความหมายนามธรรมที่เป็นสังขจะเชิงซ้อนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้ยังพบกลวิธีของกวีที่ร้อยเรียงพหุныชีวิตที่ตัวละคร “ครู” สร้างสื่อการสอนจากสรรพสิ่งเพื่อสอนลูกศิษย์ที่ชื่อว่า “ภรรยา” สอนจากชีวิตและการเดินทางรูปธรรมที่รับรู้ผ่านอายตนะ เชื่อมไปสู่นามธรรมด้วยหัวใจที่รู้สึกรู้สา ละเอียดประณีต เห็นวิธีการสอน การตั้งคำถาม-คำตอบ และการสาธิตผ่านสายตาของตัวละครหลัก พหุныชีวิตที่ต่างเป็นสังขจะ

เชิงซ้อนของกันและกัน เชื่อมโยงกับมิติเวลา มิติระดับสังคม และมิติของสรรพสิ่งอย่างไม่มีเส้นแบ่งกัน เห็นการเป็น “ครูในศิษย์” และ “ศิษย์ในครู” เมื่อ เห็น แพะ ทำให้เห็นตัวละครยายที่เลี้ยงแพะในเรื่อง เห็น กบ ทำให้เห็นชาวบ้านบางกลุ่มในฉากสภากาแฟที่ยังเป็นเหยื่อของระบบทุนนิยมและอำนาจนิยมทั้งแบบที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว เห็นรอยทางเดินมดแล้วเห็นวิถีอิสระที่เหมาะสมกับบริบทและใช้ประโยชน์ได้จริง เห็นการใช้ชีวิตของญาติทั้งวิธีการจาริกในป่าเขาและวิธีการปั่นจักรยาน ทำให้เห็นชีวิตที่ละเอียดลออและการให้คุณค่ากับคำว่า “คุณภาพ” มากกว่าปริมาณ เห็นปฏิสัมพันธ์ของ ครู ที่มีต่อ ญาติ ชาวบ้าน ตายาย ผาโพน แล้วเห็นถึงการให้เกียรติและความเคารพในความดีมีเมตตาจิตของครูที่มีต่อผู้อื่นโดยปราศจากอึดตาเห็นการตายและการเกิดใหม่ของสรรพสิ่งบนเกาะดอกไม้ ทำให้เห็นการตื่นรู้จากบางสิ่งโดยที่ตัวเองบางสิ่งทิ้งไปก่อน และการเกิดใหม่นั้นเป็นสัญญาณของการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น มีคุณภาพขึ้น เมื่อเห็นป้ายที่เขียนว่า “ห้องน้ำสะอาด” ในปั้มน้ำมัน แล้วเห็นความขาดความพร่องของคนในสังคมที่ถูกนำไปใช้เป็นเงื่อนไขสร้างพันธนาการที่เรียกว่า ระบบอุปถัมภ์ เช่นเดียวกับที่เห็น “แมว” ที่ครูและญาติช่วยอุปถัมภ์ การเดินทางด้วยการขี่จักรยาน จึงเป็นสัจจะเชิงซ้อนของการเดินทางในชีวิตทั้งการเดินทางภายนอกและภายใน สติและการกระทำของคนเป็นแรงเหนี่ยวนำกล้อจักรยานไปในทิศทางต่าง ๆ การแก้ปัญหาในระดับปัจเจก และในระดับสังคม จำเป็นต้องเป็นไปในรูปแบบของคาวบอยถึงจะมีพลังมากพอที่จะเหนี่ยวนำจักรยานที่ชื่อว่าสังคมไทยไปสู่ทิศทางที่ดีได้ หากปล่อยให้ความคุ้นเคยกำหนดเรากำหนดสังคมก็เท่ากับว่าเราและสังคมกำลังโดนล่อลวงกำหนดซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ สติปัญญา เหล่ากอ วัฒนธรรมวิถีที่เกิดจากค่านิยมสังคมล้วนคือคัมภีร์ของชีวิต เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเหยียงของกำและล้อ ต้องรู้เท่าทันใจเรา ต้องเห็นและเข้าใจว่าทุกสรรพสิ่งเกี่ยวข้องและพันกันอยู่ สุดท้ายแล้วการรักษาคุณธรรมแห่งชีวิตเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้การเดินทางบนทางจักรราบริ้นและไม่ล้มลงระหว่างทาง ทั้งหมดนี้เป็นซอฟต์แวร์เวอร์ที คิวกันท์ ปทุมสูติ ประสงค์จะนำเสนอต่อผู้อ่านและสังคมผ่านวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรรา

บทที่ 5

สุนทรียลักษณ์ของวรรณกรรมเอกเรื่องทางจักรรา ของ คิวกานท์ ปทุมสูติ

ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 กำหนดไว้ว่าเพื่อวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ของวรรณกรรมเอกเรื่อง “ทางจักรรา” ของ คิวกานท์ ปทุมสูติ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลและจัดระบบข้อมูล โดยศึกษาตัวบทจากวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรรา” ของคิวกานท์ ปทุมสูติ ซึ่งเป็นหนังสือประเภท กวีนิพนธ์ไทยขนาดยาว มีจำนวนหน้าทั้งหมด 266 หน้า แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ภาค ได้แก่ ส่วนนำ “ทางจักรรา” ภาคที่ 1 ปลายฤดูหนาว จำนวน 21 ตอน ภาคที่ 2 เข้าฤดูร้อน จำนวน 10 ตอน ภาคที่ 3 สู่ฤดูฝน จำนวน 14 ตอน หมายเหตุ “ทางจักรรา” ภาคที่ 4 ฝากฤดูกาล (ส่วนสรุป) และนำข้อมูลดังกล่าวมาศึกษาวิเคราะห์ โดยประยุกต์ใช้แนวคิดการวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรม แนวคิดที่ประยุกต์ใช้วิเคราะห์ มี 6 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดเรื่องเสียงในภาษาวรรณศิลป์ แนวคิดเรื่องคำกับถ้อยคำ แนวคิดเรื่องโวหาร ภาพพจน์ แนวคิดเรื่องรสวรรณคดี แนวคิดเรื่องลีลาภาษา และแนวคิดเรื่องรูปแบบของประพันธ์

ผลการวิจัยที่นำเสนอในบทนี้ เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์จาก **วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรรา” ของคิวกานท์ ปทุมสูติ** ที่จำแนกประเด็นการวิเคราะห์เป็น 4 ประเด็น ได้แก่ สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง สุนทรียลักษณ์ด้านคำกับถ้อยคำ สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย และสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ ดังนี้

1. สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง
 - 1.1 เสียงพยัญชนะ
 - 1.2 เสียงสระ
 - 1.3 เสียงวรรณยุกต์
2. สุนทรียลักษณ์ด้านคำกับถ้อยคำ
 - 2.1 คำซ้ำ
 - 2.2 ซ้ำคำ
 - 2.3 คำพ้อง
 - 2.4 คำตาย
 - 2.5 เล่นคำ
 - 2.6 คำพวน

3. สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย
 - 3.1 โวหาร
 - 3.2 ภาพพจน์
 - 3.3 รสวรรณคดี
 - 3.4 ลีลาภาษา
4. สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ
 - 4.1 กลอน
 - 4.2 โคลง
 - 4.3 กาพย์
 - 4.4 เพลงพื้นบ้าน
 - 4.5 รูปแบบตัวอักษรและอักขรวิธี

สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง

สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง คือ ความงามของภาษาที่เกิดจากการใช้เสียงอันไพเราะ ที่พบจากการอ่านบทกวีจากเรื่อง ทางจักรา ผลการวิจัยที่ค้นพบมี 3 ประเด็น ได้แก่ 1) เสียงพยัญชนะ 2) เสียงสระ 3) เสียงวรรณยุกต์ มีรายละเอียดและตัวอย่างดังนี้

1. เสียงพยัญชนะ คือ เสียงสัมผัสพยัญชนะ เกิดจากการใช้คำสองคำขึ้นไปที่มีเสียงพยัญชนะต้นเป็นเสียงเดียวกัน ส่งผลให้คำสองคำขึ้นไปดังกล่าวเป็นคำสัมผัสพยัญชนะ ก่อให้เกิดความงามในลีลาวรรณศิลป์แห่งการใช้คำ ลักษณะการใช้คำสัมผัสพยัญชนะในภาษาศิลป์มี 7 ลักษณะ ได้แก่ เสียงคู่ เสียงเทียบคู่ เสียงเทียบมรด เสียงเทียบบริด เสียงทบคู่ เสียงแทรกคู่ และเสียงแทรกกรด ดังนี้

1.1 เสียงคู่ หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันหรือคล้ายกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

พริบพราวราวแสงพราย

วาววงดูจรจรมณี

สัมผัสสายสุริยศรี

ขณะรอบเร็วและแรง

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 2)

จากคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 ข้างต้นจะเห็นว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า พริบพราว วาววง รอบเร็ว ใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสพยัญชนะ ที่ใช้เทคนิคเสียงคู่ในการประพันธ์ที่ทำให้เกิดความไพเราะ

นอกจากนั้นคำดังกล่าวจัดว่าเป็นคำที่ทำให้เกิดมโนภาพของแสงอาทิตย์ที่ส่องกระทบวัตถุ ล้อจักรยานและเกิดภาพดังที่กวีได้นำเสนอโดยเลือกใช้กาพย์ยานี 11 ในการพรรณนา

มิไกลหมุ่มบ้านร้านค้า

เหมาะะไหมภูผา, ข้าเอื้อนเอ่ย

ครับครุเหมือนอบอุ้นและคุ่นเคย

ลมร่าเพยทุ่งหญ้าคงยินดี

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 115)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า ครับครุ อบอุ้น คุ่นเคย ใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน แต่มีความพิเศษมากกว่าตัวอย่างแรกเพราะทุกคำถูกจัดเรียงอยู่ในวรรคเดียวกันอย่างสอดคล้องกับความหมาย โดยวรรคดังกล่าวเป็นคำพูดของตัวละครภูผา เสียงสนทนาของภูผาในคำประพันธ์นี้จึงเป็นเสียงที่มีความไพเราะ นุ่มนวลเป็นพิเศษ เพราะกวีใช้เสียงสัมผัสพยัญชนะเทคนิคเสียงคู่ในการประพันธ์

การใช้เสียงคู่นี้เป็นการใช้สัมผัสพยัญชนะที่พบมากที่สุดในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” พบในคำประพันธ์ทุกประเภท ได้แก่ กลอน กาพย์ โคลง และเพลงพื้นบ้าน

1.2 เสียงเทียบคู่ หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันหรือคล้ายกัน 3 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

เนิบจ้านรรจันนั้นข้าว่าอาจแยง

หากหมายนัยได้แกร่งเพียงกล้ากลั่น

สถานะอำนาจอาจโรมรัน

แค่ครู่ยามหยามหยันและยินดี

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 21-22)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า ยามหยามหยัน ใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 3 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสพยัญชนะที่ใช้เทคนิคเสียงเทียบคู่ในการประพันธ์ นอกจากลักษณะของเสียงพยัญชนะที่กล่าวมาจะทำให้คำประพันธ์มีความไพเราะแล้ว คำว่า หยามหยัน เป็นคำทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ กวีเลือกใช้คำเพิ่มระดับความหมายให้มีความหนักแน่นและสะเทือนอารมณ์ยิ่งขึ้น

บัดดลสติข้า

คืนประคอง

แต่โลกรู้สึกหมอง

ลึกล้ำ

ขอโทษที่วรรคทอง

กวีแทบ เท่านั้น

ตกแตกมุกเม็ดน้ำ

จักย่อนมณีฉาย

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 113)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า มุกเม็ดน้ำ ใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 3 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสพยัญชนะ ที่ใช้เทคนิคเสียงเทียบคู่ในการประพันธ์ นอกจากลักษณะของเสียงพยัญชนะที่กล่าวมา จะทำให้คำประพันธ์มีความไพเราะแล้ว มุกเม็ดน้ำ ที่เป็นเสียงนาสิก ที่ให้ความรู้สึกนุ่มนวล ตรงกันข้ามกับคำว่า ตกแตก ที่เป็นเสียงระเบิดให้ความรู้สึกแข็งกระด้าง กวีใช้เสียงที่มีลักษณะ ตรงข้ามกันในวรรคเดียวกัน การเปลี่ยนเสียงดังกล่าวแบบฉับพลัน ทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึก ที่เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย สอดคล้องกับเนื้อหาของเรื่องที่กำลังกล่าวถึงสิ่งมีคุณค่าว่าได้แตกสลาย ไป เป็นความสูญเสียที่ไม่มีวันย้อนคืน เหมือนกับ มุก ล้ำค่า เมื่อตกแตกแล้วไม่สามารถจะ ซ่อมแซมให้เป็นเหมือนเดิมได้ การใช้เสียงดังกล่าวจึงสัมพันธ์กับความหมายและเสริมอารมณ์ ความรู้สึกของผู้อ่านไปตามความหมายของคำประพันธ์

1.3 เสียงเทียบมรดก หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันหรือคล้ายกัน 4 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

วีรรอยรอยราวคเราระสทอน

คอยพอนเมขมวลจากนวลฉวี

ครูพลางนางเอยดวยอารี

อยากเชยครุพักที่นี้เิยนมากล่ว

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้คือ คำว่า จุนเจิมจิตใจ ใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 4 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกันในวรรคสดับ (วรรคที่ 1) จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสพยัญชนะ ที่ใช้เทคนิคเสียงเทียบมรดกในการประพันธ์

เพิยกายใจขำคำนิงเียบ

บนทางเียบทางลัดที่ตัดเพิม

อำนลอกเชยนชีวิตดวยจิตเดิม

มิจุนเิยมจิตใจที่พายพุ้ง

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 29)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า จุนเจิมจิตใจ ใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 4 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสพยัญชนะที่ใช้เทคนิคเสียงเทียบมรดกในการประพันธ์ ตัวอย่างนี้เป็นการใช้เทคนิคเสียงสัมผัสพยัญชนะในวรรคส่ง (วรรคที่ 4) ของคำประพันธ์ซึ่งจะสามารถทำได้ยากเนื่องจากต้องคำนึงถึงเสียงสัมผัสบังคับ คำสุดท้ายของวรรครอง (วรรคที่ 3) กับคำที่ 3 ของวรรคส่ง (วรรคที่ 4) ความยากดังกล่าวมิได้เป็นอุปสรรคของกวีที่จะสร้างสรรค์คำประพันธ์ให้มีความน่าสนใจ มีเสียงที่ไพเราะ และแปลกใหม่เป็นที่จดจำ

เป็งหนำอารมณ

โหมอคณีนาม-

‘วสสการพราหมณ’

หวามปะทุโหว

นัยนาง...นัยนา

นัยขำ...มโนนัย

ใต้ซุ้มมุมไม้

ใบตอกบอกรัก

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 248)

จากคำประพันธ์ประเภทกาพย์สุรางคนางค์ 32 จะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า นัยนาง...นัยนา ใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 4 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน โดยมีเสียง ย มาคั่นกลางเพียงกึ่งเสียงเท่านั้น จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสพยัญชนะที่ใช้เทคนิคเสียงเทียบมรด ในการประพันธ์ ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นความสามารถของกวีที่ใช้เทคนิคเสียงเทียบมรดในวรรคของ กาพย์สุรางคนางค์ 32 ที่รูปแบบฉันทลักษณ์กำหนดจำนวนคำเพียง 4 คำ ในหนึ่งวรรคเท่านั้น

1.4 เสียงเทียบมรด หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันหรือคล้ายกัน 5 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ตะวันยอแสงแดงกระดัง

ใกล้อัสดงอีกคราวค่ำ

พบอาคารผูกอรอนกระดานดำ

รอยโรงร่ำโรงเรียนญุกยุบร้าง

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า รอยโรงร่ำโรงเรียน ใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 5 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสพยัญชนะ ที่อยู่ในเกณฑ์การใช้เทคนิคเสียงเทียบมรดในการประพันธ์ นอกจากจะทำให้คำประพันธ์มีความไพเราะเป็นที่จดจำแล้ว ยังพบว่ากวีใช้อุทานเสริมบท โรงร่ำ เป็นกลวิธี ในการสร้างคำให้เกิดเสียงอันไพเราะดังกล่าวด้วย

กร็อบกร็อบ กร็อดกร็อด กรับกรับ

สลับ เม็ดดิน หินกระด้าง

หินแกร่ง หินเกล็ด ทะเล็ดยาง

หินคลุก หินค่าง ต่างลำเนียง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 154-155)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า กร็อบกร็อบ กร็อดกร็อด กรับกรับ ใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 6 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสพยัญชนะ ที่อยู่ในเกณฑ์การใช้เทคนิคเสียงเทียบมรดในการประพันธ์ นอกจากลักษณะของเสียงพยัญชนะที่กล่าวมาจะทำให้คำประพันธ์มีความน่าสนใจและแปลกใหม่แล้ว กร็อบกร็อบ กร็อดกร็อด กรับกรับ ยังเป็นคำที่ให้ความรู้สึกกระด้าง เข้ากับบริบทและบรรยากาศของเรื่อง

การใช้เสียงเทียบมรดทั้งแบบ 5 คำ และ 6 คำในตำแหน่งติดกันนี้พบว่าปรากฏน้อยที่สุดในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” พบก็ต่อเมื่อเป็นคำอุทานเสริมบทและเป็นคำที่เลียนเสียงธรรมชาติ หรือ การใช้ภาพพจน์ประเภทสัทพจน์ แสดงให้เห็นว่ากวีใช้เสียงเทียบมรดเมื่อต้องการมุ่งเน้นการใช้สุนทรียลักษณ์ด้านเสียงพยัญชนะ มากกว่าที่จะมุ่งเน้นการสื่อความหมาย

1.5 เสียงทบคู่ หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกันหรือ 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน จำนวน 2 คู่ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

จู่เขาก็คล้ายฉวยได้ธง

ปักลงบนแปลงดินถิ่นรุ่มรวน

‘ผู้หยัดผู้ยื่นหมื่นแสนล้วน

คู่ควรยุทธ์แย่งต้องแกร่งฉกรรจ์’

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 21)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า คู่ควรยุทธ์แย่ง ใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน จำนวน 2 คู่ คู่ที่ 1 คือ คู่ควร และคู่ที่ 2 คือ ยุทธ์แย่ง จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสพยัญชนะ ที่อยู่ในเกณฑ์การใช้เทคนิคเสียงทบคู่ในการประพันธ์ วิธีการนี้มีลักษณะเป็นการใช้เสียงคู่ 2 ครั้ง อยู่ในตำแหน่งติดกันพบหลายครั้งในคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ แต่พบน้อยกว่า วิธีการใช้เสียงคู่ เนื่องจากเป็นวิธีการที่ยากกว่าเพราะจำกัดด้วยเรื่องความหมายของคำและบทประพันธ์

1.6 เสียงแทรกคู่ หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 2 คำ หรือ 3 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน มีคำคั่นกลาง 1 คำ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

เพียงพักสักครู่ครา

พอกีฬาให้ข้าหัด

บายันในลานวัด

สัมผัสรักรู้จักลาน

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 2)

จากคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้คือ คำว่า เพียงพักสักครู่ครา ใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน คือ “เพียงพัก” มีคำคั่นกลาง คือ “สัก” และตามด้วยคำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน คือ “ครู่ครา” จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสพยัญชนะ ที่ใช้เทคนิคเสียงแทรกคู่ในการประพันธ์ วิธีการนี้มีลักษณะคล้ายการใช้เสียงทบคู่ แตกต่างตรงที่มีคำมาแทรกกลาง ทำให้วิธีการนี้มีข้อจำกัดในการประพันธ์น้อยกว่า จึงทำให้พบได้มากกว่าเสียงทบคู่

1.7 เสียงแทรกทรุ หมายถึง เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 2 คำ หรือ 3 คำ มีคำคั่นกลาง ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

แผ่วเพียงเสียงแ่วในแพรวเพลิง

รุกเริงลามอ้อยร้อยพันไร่

แค่ตัดสะตอหลังลวกไฟ

โดยหลงลืมอะไรอยู่ในนั้น

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า14)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า รุกเริงลามอ้อยร้อย ใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน คือ “รุกเริง”

มีคำคั่นกลาง คือ “ลามอ้อย” และตามด้วยคำที่มีเสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกับ ร คือ “ร้อย” จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสพยัญชนะ ที่ใช้เทคนิคเสียงแทรกกรณในการประพันธ์

นอกจากการใช้คำสัมผัสพยัญชนะในภาษาศิลปะทั้ง 7 ลักษณะ ยังพบการใช้เสียงพยัญชนะที่มีความสัมพันธ์กันโดยเสียงพยัญชนะพยางค์ที่ 1 และ 2 สัมพันธ์กับพยัญชนะพยางค์ที่ 3 และ 4 ที่อยู่ติดกันแบบเข้าคู่ ดังตัวอย่าง

หลงอรแม่เอย...เซलयรวง

เพียงลายพรางลวง

จิตลวงใจลึกดึกพัน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 141)

จากคำประพันธ์ประเภทกาพย์ฉบัง 16 ข้างต้น แม้รูปแบบฉันทลักษณ์จะมีจำนวนคำในบทหนึ่งเพียง 16 คำ แต่ก็สามารถใช้เทคนิคสัมผัสพยัญชนะมาสร้างสรรค์ให้เกิดความงามได้ สังเกตได้จากถ้อยคำว่า เพียงลาย มีเสียงพยัญชนะที่สัมพันธ์กับ พรางลวง และถ้อยคำว่า จิตลวง มีเสียงพยัญชนะที่สัมพันธ์กับถ้อยคำว่า ใจลึก

ชีวิตในชีวิตจิตรูปนาม

ร้อยชามพันชามกล้ำกลืนหาย

รลยอयरลยารสน้ำลาย

เกิดดับวิบวายในหนึ่งทวาร

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 137)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้น ก็สามารถใช้เทคนิคสัมผัสพยัญชนะมาสร้างสรรค์ให้เกิดความงามได้ สังเกตได้จากถ้อยคำว่า รลยอयर มีเสียงพยัญชนะที่สัมพันธ์กับ รลยาร ร่วมกับการซ้ำคำว่า รล เพื่อเป็นการเน้นย้ำ

เมื่อพิจารณาลักษณะของเสียงพยัญชนะในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” ยังพบการใช้เสียงพยัญชนะที่สัมพันธ์กับความหมาย กวีมักเลือกใช้คำที่มีเสียงอย่างหนึ่งเพื่อสื่อความหมายอย่างหนึ่ง และมักเลือกใช้เสียงอีกอย่างหนึ่ง เพื่อสื่อความหมายลักษณะอื่น (ดวงมน จิตรจำนง, 2566, หน้า 29) ได้แก่ เสียงนาสิก เสียงระเบิด เสียงเสียดแทรก พยัญชนะสะกดอยู่ในหมวดคำตาย และการใช้เสียงสระสั้นยาว

1. เสียงนาสิก ใช้ในคำที่บ่งความรู้สึกนุ่มนวลค่อยเป็นค่อยไป

หลังข้าวต้มร้อนร้อนรับอรุณ

หมอกมุ่นแดดละไม้ไผ่ป่าเขา

สำรวจโบสถ์ร้างกลางลำเนา

ซากอิฐเก่าผุกร่อนนอนเรียงราย

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 55-56)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า “หมอกมุ่นแดดละไม้ไผ่ป่าเขา” มีเสียง ม ที่เป็นเสียงนาสิก เมื่ออ่านออกเสียงทำให้รู้สึกนุ่มนวล เหมาะกับการใช้พรรณนาธรรมชาติ

2. เสียงระเบิด ใช้ในคำที่บ่งความรู้สึกแข็งกระด้าง

พ้อพรากไปจากแม่

บางบาดแผลเป็นปมปม

เปราะบางบางเพาะบ่ม

แม่และยายไรรำร่อน

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า16)

จากคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11ข้างต้นจะเห็นได้ว่า มีเสียง พ บ ป ที่เป็นเสียงระเบิดอยู่หลายจุด เมื่ออ่านออกเสียงทำให้รู้สึกแข็ง และไม่ได้สื่อความหมายไปในทางความสุข โดยในที่นี้กล่าวถึงการจากพราก

3. เสียงเสียดแทรก ใช้ในคำที่บ่งความหมายถึงการเคลื่อนไหวอย่างเมื่อมีการเสียดสีหรือซึมแทรก

ร้องเรียกกู่พาไปสุดเสียง

ไร้สำเนียงไสเสือกเสือกสสน

เสียงสุดท่ายคล้ายตื่นรู้ตื่น

หลุดพันอาเพศเหตุการณ

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 53)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า มีการใช้เสียง ส ซึ่งเป็นเสียงเสียดแทรกหลายจุดเพื่อสื่อความหมายที่แสดงการเคลื่อนไหวอย่างติดขัด คือ “ไสเสือกเสือกสสน” ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพตามความหมายของคำประพันธ์

นอกจากลักษณะของเสียงพยัญชนะที่กล่าวมา ยังพบว่า วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” มีการใช้สำเนียงพยัญชนะ หรือเรียกว่าสำเนียงอักษร โดยพบ 9 ลักษณะ (วรรณธรรณ ศรียาภัย, 2565, หน้า 114) ได้แก่ วิกัป หิรจักร พหิรจักร สังชะ วิสังชะ ยมก ยัติภังค์ นิสสัย นิสลิต ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. วิกัป คือ คำมีสระ อะ อยู่หน้าคำ

อายหฺนฺดูพฺไว

กายกับใจให้ผสาน

กบกันอยู่บนอาน

เป็นหนึ่งเดียวกับล้อก

ซึนครอมทะมัดทะมแง

ตึนขวาแกรงพรอมรแงลง

ตึนซายปลายหเยียดตรง

ลงแตะลานกระทึนรแง

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 2)

จากคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 ข้างต้น พบการใช้สำเนียงวิกัป ได้แก่ คำว่า ผสาน ทะมัดทะแมง และกระทั้น ทำให้เกิดจังหวะของคำประพันธ์ตามเสียงหนักเบาของพยางค์ สอดคล้องกับเนื้อหาที่บรรยายพฤติกรรมของตัวละครที่กำลังจะขึ้นจักรยาน

กระโถกกระเดกกระดั่งกระดอน
 อารมณ์เรียนรู้ที่จะรัก

หินก้อนน้อยใหญ่ใช้อุปสรรค
 จังหวะก็กักและยกย้าย

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 170)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้น พบการใช้สำเนียงวิกัปติดต่อกันถึงสี่ครั้ง ได้แก่ คำว่า กระโถก กระเดก กระดั่ง กระดอน กล่าวคือ กวีใช้สำเนียงวิกัปในการสร้างสุนทรียลักษณ์ด้านเสียงในวรรคระดับ (วรรคที่1) ทั้งวรรค ทำให้เกิดจังหวะหนักเบาต่อเนื่องติดกันให้จินตภาพที่แสดงการเคลื่อนไหวบนเส้นทางที่ไม่ราบเรียบ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับตัวอย่างแรกแล้วจะเห็นได้ว่า รูปแบบคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพจะมีพื้นที่ของจำนวนคำให้กวีใช้สำเนียงวิกัปได้มากกว่ารูปแบบคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11

2. หิริจักร คือ คำมีเสียง อะ อยู่กลางคำ

พ่อก็แกแม่ก็เกินจะเก็บเกี่ยว
 เอาใจเขาใจเราเข้านำพา
 เรื่องลงแขกแลกแรงไม่มีแล้ว
 เมื่อแรงงานชนบทลดน้อย

ต้องตกเขี้ยวคนงานผ่านนายหน้า
 ราคาเหี้ยมพร่างดั่งเพชรพลอย
 เงินคือแก้วสารพัดแม่ตัดต่ออ้อย
 ทอยยต่างด้าวเทแผ่นดิน

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 14-15)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้น พบการใช้สำเนียงหิริจักร ได้แก่ คำว่า สารพัด และ ชนบท ทำให้เกิดจังหวะของคำประพันธ์ตามเสียงหนักเบาของพยางค์ไปพร้อมกับการสื่อความหมายที่ชัดเจนของคำประพันธ์

3. พหิริจักร คือ คำมีเสียง อะ อยู่ท้ายคำ

พระผู้เพียรอุ้มบุญเข้าหมู่บ้าน
 ตั้งชัดเจนในธรรมที่คำชู
 ทุกก่อนข่าวจากทัพพีของลีลา
 เป็นร้อยรูปพันรายมรณะ

ข้ามสะพานกลับวัดทุกเช้าตรู่
 แต่ใครเล่าจะรู้หัวใจพระ
 ยังมายามายั่วทุกขณะ
 ในคงคาราคะใต้สะพาน

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 26)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้น พบการใช้สำเนียงพหิริจักร ได้แก่ คำว่า ขณะ มรณะ และราคะ ที่มีเสียง อะ อยู่ท้ายคำ เสียงอะ เป็นเสียงกัก เมื่อนำมาใช้ในคำประพันธ์บทนี้ทำให้เกิดความรู้สึกกระแทกกระทั้น สอดคล้องกับความหมายด้านลบของพระสงฆ์ผู้มีหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนา กวีสื่อสารความหมายที่สะท้อนสังคมและเสียงที่กระแทกกระทนใจผู้อ่านไปในคราวเดียวกัน

4. สังขะ คือ เสียงวิกัปเรียงกันสองคำ

คือธาตุกมลลาเสรี
แตกต่างกัน
เป็นครูเป็นข้าราชการ
เป็นนักกริ้วอดฝีมือ

วิธีอัตราแพกผัน
สูงกว่าสามัญเช่นนั้นฤ
ดีกว่าชาวบ้านละหรือ
ใช้คือเกียรติกรรมล่ำพอง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 12-13)

จากคำประพันธ์ประเภททกลอนสุภาพข้างต้น พบการใช้สำเนียงสังขะ ได้แก่ คำว่า กมลลา เป็นเสียงวิกัปเรียงกันสองคำ ทำให้เกิดจังหวะของคำประพันธ์ตามเสียงหนักเบาของพยางค์ และเมื่อมาประสมคำกับคำว่า ธาตุ และ เสรี จึงเกิดเป็นคำว่า ธาตุกมลลาเสรี เป็นประดิษฐการ ด้านถ้อยคำที่มีความไพเราะ และมีความหมายลึกซึ้ง

ขวาซ้ายได้รอบตอบกำลัง
ส่งแรงจากสะโพกโยกคลอน
คอยรู้ลึกรู้ส่วนที่ควรคุ่น
ข้ามเนินลงเนินหลายนาที่

เท่าหยังข้อเหยียดมิตั้งหย่อน
ปรับพ่อนหายใจให้พอดี
จับสมดุลงังหวัระระยะวิถี
มาถึงปากกล้วยปลีมีสองทาง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 42)

จากคำประพันธ์ประเภททกลอนสุภาพข้างต้น พบการใช้สำเนียงสังขะ ได้แก่ คำว่า ระยะวิถี เป็นเสียงวิกัปเรียงกันสองคำ ทำให้เกิดจังหวะของคำประพันธ์ตามเสียงหนักเบาของพยางค์ โดยวรรคนี้มีการใช้เสียงพยัญชนะประสมกับสระเสียงสั้นหลายพยางค์ทำให้เกิดจังหวะเป็นช่วงสั้น ๆ ดังคำประพันธ์ว่า “จับสมดุลงังหวัระระยะวิถี”

5. วิสังขะ คือ เสียงวิกัปต่างพยัญชนะกันสองคำ

เนิบจ้านรรจันนั้นข้าว่าอาจแยง
สถานะอำนาจอาจโรมรัน
แต่ผู้ซึ่งอ่อนโยนลียวายืน
เชื่อว่า พระอภัยมณี

หากหมายนัยได้แกร่งเพียงกล้ากลั่น
แค่ครุยามหยามหยันและยินดี
ลองถามคลื่นถามลมและเพลงปี
ก็ทรงเห็นเช่นนี้มานานแล้ว

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 21-22)

จากคำประพันธ์ประเภททกลอนสุภาพข้างต้น พบการใช้สำเนียงวิสังขะ ได้แก่ คำว่า พระอภัยมณี ที่ให้คำสำเนียงวิกัปติดกันสองครั้งแต่ต่างพยัญชนะกันทำให้เกิดจังหวะของคำประพันธ์ตามเสียงหนักเบาของพยางค์ ในที่นี้พบในคำที่เป็นชื่อเฉพาะ คือ ตัวละคร “พระอภัยมณี”

6. ยมก คือ เสียงคำซ้ำ

ครั้นจะตอบ ‘ชอบันไปเรื่อยเรื่อย’
 ออกยืยวณชวนคิดว่าหยาบคาย
 หากจะอ้าง “ออกจาริกสิกขา”
 ในสามัญญัญรูปที่แรมรอน
 แม้จะเอ่ยปลายทางสถานที่
 ก็มีได้หมายมีที่จะแสดง

ดูเรื่อยเปื่อยตามปากเหมือนมังก่าย
 หรือคล้ายคล้ายเสเพลพเนจร
 ก็มิน่าเป็นนักบวชสวดคำสอน
 อาจสันคลอนสัมพันธ์วันระวาง
 บอกไปนี่นั่นไหนไปสักแห่ง
 กลายเป็นหนามซ้ำแห่งตลอดเวลา
 (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 27-28)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้น พบการใช้สำเนียงยมก ได้แก่ คำว่า
 เรื่อยเรื่อย เมื่อใช้แล้วทำให้เกิดความรู้สึกต่อเนื่อง เป็นการใช้เสียงที่สัมพันธ์กับความหมาย
 และคำว่า คล้ายคล้าย ทำให้เกิดจังหวะของคำซ้ำที่มีความต่อเนื่องไพเราะ

7. ยัตถัก คือ เสียงอยู่ท้ายวรรคหนึ่ง ต่อเนื่องไปยังคำหน้าของอีกวรรคหนึ่ง

แรมทางกลางเดือน
 หนึ่งใดนึกดู
 ลีกล้ำเจ้าเอย
 แห่ง “สามัคคี-
 เหมือนจงใจพลัง
 ตั้งนกละเมอ
 นึกเห็นห้วงน้ำ
 เห็นวงจักรรา
 บางเขาในซ้ำ
 บางนางในเรา
 ในนึ่งกิ่งโมก
 ตาซึ่งสานกัน
 เปื่องหน้าอารมณ์
‘วัสสการพราหมณ์’
 นัยนาง...นัยนา

ห่างเพื่อนหาผู้
 เห็นใครไปมี
 นางเอยวรรคกวี
 ภาท” เพทนา
 เหมือนตั้งใจเปลอ
 เปรี้ยกไหวใจซ้ำ
 เห็นคำ ภูพา
 ข้ามภูตะวัน
 บางซ้ำในเขา
 ถ่านถ้ำอาถรรพณ์
 กระชอกลมนั้น
 เกินจักพราจใจ
 โหมอัคณินาม=
 หวามปะทุไหว
 นัยซ้ำ...มโนนัย

ไต้ซุ่มมมไม้

ใบดอกบอกลูก

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 248)

จากคำประพันธ์ประเภทกาพย์สุรางคนางค์ 32 ข้างต้น พบการใช้สำเนียงยัตติกังค์ โดยใช้เครื่องหมาย-เชื่อมเสียงที่อยู่ท้ายวรรคหนึ่งต่อเนื่องไปยังคำหน้าของอีกวรรคหนึ่ง จากตัวอย่างนี้พบ 2 จุด ได้แก่ คำว่า สามัคคี เชื่อมกัน เกท เป็นคำว่า สามัคคีเกท ซึ่งเป็นชื่อของวรรณคดีประเภทคำฉันท์เรื่องหนึ่ง ดังนั้นจึงเป็นการใช้ยัตติกังค์เพื่อให้แสดงเห็นว่าเป็นคำเดียวกัน เวลาอ่านออกเสียงต้องเว้นวรรคตอนน้อยกว่าปกติเพื่อให้ทราบว่าเป็นคำเดียวกัน และอีกจุดได้แก่ คำว่า นาม เชื่อมกับ วัสสการพราหมณ์ เป็นถ้อยคำว่า นามวัสสการพราหมณ์ ซึ่งเป็นชื่อตัวละครในเรื่องสามัคคีเกทคำฉันท์ที่กล่าวถึงในเรื่อง ดังนั้นจึงเป็นการใช้ยัตติกังค์เพื่อเชื่อมความต่อเนื่องไม่ให้เสียอรรถรสของการเล่าเรื่อง โดยผู้อ่านออกเสียงก็ต้องมีความเข้าใจว่าเพื่อพบการใช้สำเนียงยัตติกังค์จะต้องอ่านออกเสียงแบบเชื่อมคำ ด้วยเหตุนี้การใช้ยัตติกังค์มีความสัมพันธ์กับการอ่านออกเสียงคำประพันธ์ด้วย ทำให้มีจังหวะที่น่าสนใจแตกต่างไปกับการอ่านคำประพันธ์ในจังหวะปกติ อีกทั้งยังแสดงถึงการเชื่อมคำและความที่สอดคล้องกับความหมายของคำประพันธ์

8. นิสสัย คือ คำหลังของวรรคหน้าเป็นเสียงเดียวกับคำแรกของวรรคหลัง
แม่นางยักษิณีผีเสื้อร้าย	ร่างกายแกร่งจนกาจผาดโผน
ยังยอมม้วยมรณด้วยอ่อนโยน	นั่งฉาบกรับตะโพนก็โยนยำ

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 21-22)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้น พบการใช้สำเนียงนิสสัย ได้แก่ คำว่า ร้าย และร่างทำให้เกิดสำเนียงเสียงอักษร ร ที่มีความต่อเนื่องไพเราะ

สองเราก็ตีเดินทางครั้งสำคัญ	ครุมีฟันลึกลึกยามดึกลวง
เธอมีล้อทอรักรักและดักดวง	มิเปล่ากลวงทรอกนะเมื่ออรุณ

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 23)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้น พบการใช้สำเนียงนิสสัย ได้แก่ คำว่า (สำ)คัญ และ ครุ ทำให้เกิดสำเนียงเสียงอักษร ค ที่มีความต่อเนื่องไพเราะ

รางวัลเล็กเล็กกริมทู่ซั่ว	หมุ่นกระยางขาวปลุกเข้าชื่น
ภิกษุกับเณรน้อยคอยหยุดยืน	หยิบยื่นข้าวต้มมัดกลางมรรคา
ท่านคล้อยหลังเลียบธารสะพานไม้	ผ้าเหลืองยังเรืองไรในใจซั่ว

ขณะนกระยางกลางนา
อ่านโลกอ่านชีวิตมิตรศัตรู
ระหว่างพระกับคนที่หม่นเทา

จ้องปลามิวายมองจ้องดูเรา
เรียนรู้อรรถรสชาติความขลาดเขลา
ท้วงเท่าแห่งกระยางก็ต่างกัน
(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 76)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้น พบการใช้สำเนียงนิสสัย ได้แก่ คำว่า ยืน และ หยิบ ทำให้เกิดสำเนียงเสียงอักษร ย คำว่า เทา และ ท้วง ทำให้เกิดสำเนียงเสียงอักษร ท ที่มีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน และเกิดความไพเราะ

9. นิสสัย คือ เสียงพยัญชนะของคำหน้า เป็นเสียงเดียวกับคำที่สองของวรรคหลัง
ขึ้นคร่อมทะมัดทะแมง
ดินชวาทกรังพร้อมแรงส่ง
ดินซ่ายปลายเหยียดตรง
ลงแตะลานกระเด็นแรง
พอทำให้ซาดู
จนมั่นใจแล้วให้แสดง
มือพอจับตะแกรง
ประคองข้างมิห่างล้อ

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 2)

จากคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 ข้างต้น พบการใช้สำเนียงนิสสัย ได้แก่ คำว่า ตรง และ แตะ ทำให้เกิดสำเนียงเสียงอักษร ต ที่มีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน เกิดความไพเราะ

นอกจากการพิจารณาแยกองค์ประกอบของสุนทรียลักษณ์ด้านเสียงพยัญชนะ จะทำให้เห็นกลวิธีในการใช้สุนทรียลักษณ์ด้านเสียงพยัญชนะที่สร้างสรรค์และหลากหลาย ตลอดจนทำให้เห็นความโดดเด่นของการใช้เสียงแต่ละประเภทอย่างชัดเจนแล้ว ยังพบว่าก็ได้ใช้ ความสอดคล้องประสานของสุนทรียลักษณ์ด้านเสียงพยัญชนะแต่ละประเภทอย่างกลมกลืนและลงตัว ดังตัวอย่าง

เปลวแดดไล่หลังมาร้อนรุ่ม
ร่างที่สะสมร้อนดั่งท่อนพิน
กลางบ่ารายรำระบำแดด
ฝูงวัวคึกคะนองร้องบอแบ
จอดนิ่งมีน่านวันผ่านรถ
วัวยังคงมุ่งหน้าพากันไป
อดีตเด็กเลี้ยงควายกับชายเลี้ยงวัว
ต่างก็ยังคงควายวัวในตัวตน

รักแร้เหงื่อชุ่มชดเชยขึ้น
ปลุกตื่นน้ำในกายให้ดูแล
เสียงแผดไล่วัวกระหวัดแส
จงถนนหอมหม่นมาแต่ไกล
เหลิ้วมรรคาหาญาติหาแม่ไม
คนหยุดถามไถ่น้ำใจคน
เหมือนญาติเยี่ยมหัวกลางถนน
ต้องเลี้ยงให้รอดพ้นจากคนเลี้ยง

พบพรากจากกันในแดดกล้า
หนึ่งหันหลังให้หมายมองเมียง
อ่อนล้าอิดโรยหมดแรงเรง
จิบน้ำแต่พอกลั่วคอครัน

หนึ่งหน้าสู้อะวันมิอาจเลี้ยง
รมเงาไม้เปียงบังตะวัน
พื้มพำทำเพลงให้สุขสันต์
ลดหลั่นรอบล้อแต่พอดี

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 112)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้น พบการใช้สัมผัสพยัญชนะหลากหลายชนิด ดังนี้

เสียงคู่ เช่น ไล่หลัง ร้อนรุ่ม รักแร้ตัวตน หอมแท้ เปียงบัง พบพราก บอแบ

เสียงเทียบคู่ เช่น หมายมองเมียง

เสียงเทียบมรด เช่น ชุ่มชดเชยชื่น

เสียงแทรกคู่ เช่น พื้มพำทำเพลง

เสียงพยัญชนะ มีความสำคัญต่อการสื่อความหมายและอารมณ์ของเรื่องเนื่องจากเมื่ออ่านออกเสียงคำแต่ละคำจะเกิดเสียงพยัญชนะที่มีเสียงแปรต่างกันไปตามฐานกรณ์ที่ใช้ในการออกเสียง เกิดเป็นเสียงของคำที่ทำให้เกิดมโนภาพ รู้สึกกระด้าง นุ่มนวล กระแทกกระตัน รู้สึกถึงความเคลือบไหว หรือรู้สึกความไม่มั่นคง ดังนั้นเมื่อกวีเลือกใช้เสียงพยัญชนะอย่างเหมาะสม ย่อมแสดงให้เห็นชั้นเชิงการประพันธ์ของกวี และส่งเสริมให้อ่านออกเสียงกวีนิพนธ์แล้วเกิดความไพเราะ ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพและอารมณ์คล้อยตาม การผสมผสานกลวิธีการใช้สุนทรียลักษณ์ด้านเสียงพยัญชนะข้างต้น นับเป็นจุดเด่นของ คิวกานท์ ปทุมสูติ ที่สามารถจัดวางร้อยเรียงบรรจุความงามดังกล่าวไว้ในคำประพันธ์ตอนเดียวกันอย่างเหมาะสม และมีการสอดประสานด้านสุนทรียลักษณ์นี้ไปตลอดทั้งเรื่องของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์รวมสมัยเรื่อง “ทางจักรา”

นอกจากนั้นจะพบว่า การใช้สำเนียงพยัญชนะทั้ง 9 ชนิด ได้แก่ วิกัป หิรจักร พหิรจักร สังชะ วิสังชะ ยมก ยัตถังค์ นิสสัย นิสสิต ยังเป็นสุนทรียลักษณ์ที่ทำให้เกิดจังหวะลีลาสั้นยาวหนักเบาที่แตกต่างออกไปตามความหมายและบรรยากาศของเรื่อง (วิกัป หิรจักร พหิรจักร สังชะ วิสังชะ) และกล่าวถึงเสียงสัมผัส ได้แก่ สัมผัสซ้ำ (ยมก) สัมผัสคาบเกี่ยว (ยัตถังค์) สัมผัสอักษรเดียวกันระหว่างวรรค (นิสัย นิสสิต) เสียงสัมผัสดังกล่าวมานี้ เป็น สัมผัสพิเศษซึ่งกวีได้สร้างสรรค์เพิ่มเติมนอกเหนือไปจากบทบัญญัติและข้อบังคับของคำประพันธ์ เป็นประดิษฐการด้านเสียงที่มีเอกลักษณ์ ความโดดเด่นด้านจังหวะลีลา และเสียงสัมผัสที่สอดคล้อง

ประสานกันอย่างลงตัวนี้จะช่วยให้การอ่านออกเสียงกวีนิพนธ์เรื่องยาวดำเนินไปอย่างน่าสนใจ น่าติดตาม และมีความแปลกใหม่ตลอดเรื่อง

2. เสียงสระ คือ เสียงสัมผัสสระ เกิดจากการใช้คำสองคำขึ้นไปที่มีเสียงสระและเสียงตัวสะกดเป็นเสียงเดียวกัน ส่งผลให้คำสองคำขึ้นไปดังกล่าวเป็นคำสัมผัสสระ ก่อให้เกิดความงามในลีลาวรรณศิลป์แห่งการใช้คำ ลักษณะการใช้คำสัมผัสสระในภาษาศิลป์มี 6 ลักษณะ ได้แก่ เสียงเคียง เสียงเทียบเคียง ทบเคียง เทียมแอก แทรกเคียง แทรกแอก ดังนี้

2.1 เสียงเคียง หมายถึง เสียงสระและเสียงตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน ซึ่งพบมากที่สุดในกวีนิพนธ์เรื่องทางจักรา ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

อ้ายหนูคู่อั่ว	กายกับใจให้ผสาน
กบกันอยู่บนอาน	เป็นหนึ่งในเดียวกับล่อง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 2)

จากคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า หนูคู่อั่ว ใช้เสียงสระเดียวกัน 2 คำ ทั้ง 2 คำ ไม่มีตัวสะกด อยู่ในตำแหน่งติดกัน จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสสระที่ใช้เทคนิคเสียงเคียงในการประพันธ์ ทำให้เสียงของคำมีความคล้องจอง เกิดความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง และจดจำง่ายขึ้น

พอกี้แกแม่ก็เกินจะเก็บเกี่ยว	ต้องตกเขี้ยวคนงานผ่านนายหน้า
เอาใจเขาใจเราเข้านำพา	ราคาเหวี่ยงพร่างดั่งเพชรพลอย
เรื่องลงแขกแลกแรงไม่มีแล้ว	เงินคือแก้วสารพัดแม่ตัดอ้อย
เมื่อแรงงานชนบทลดน้อย	ทยอยต่างด้าวเทแผ่นดิน

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 14-15)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า แก่แม่ เราเข้า ใช้เสียงสระเดียวกัน 2 คำ ทั้ง 2 คำ ไม่มีตัวสะกด และ แขกแลก (ชน)บทยลด ใช้เสียงสระเดียวกัน 2 คำ ทั้ง 2 คำ มีตัวสะกด แม่กด อยู่ในตำแหน่งติดกัน จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสสระที่ใช้เทคนิคเสียงเคียงในการประพันธ์ ทำให้เสียงของคำมีความคล้องจอง เกิดความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง และจดจำง่ายขึ้น

ละแวกเรือนชานยานชีวิต	หวานเมล็ดความคิดในจิตข้า
ผลยอดสดใบในดวงตา	ดอกลผลในภูผาอารมณ
รอบล้อความรู้สึกบันทึกลับอ้อย	รูปรอยความหมายได้เพาะบ่ม
ภาพเงาเก่ากรอนซ่อนปม	สังคมเปลี่ยนผ่านชานพิษภัย

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 34)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้คือ คำว่า ชานย่าน กร่อน ซ่อน ผ่านชาน ใช้เสียงสระและตัวสะกดเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน และ ใบใน (ภู)พา อา(รมณ) เगाเก่า ใช้เสียงสระเดียวกัน 2 คำ ทั้ง 2 คำ ไม่มีตัวสะกด อยู่ในตำแหน่งติดกัน จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสสระ ที่ใช้เทคนิคเสียงเคียงในการประพันธ์ ทำให้เสียงของคำมีความคล้องจอง เกิดความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง และจดจำง่ายขึ้น

2.2 เสียงเทียบเคียง หมายถึง เสียงสระและเสียงตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 3 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ตะโกนถามดาวสิญญา	เดินทางมาจากไหนไกลอักษิ
จะไปไหนในแดนแสนกบักโล	ช่างโดดเดี่ยวเปลี่ยวโง่, แต่ละดวง
	(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 23)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้คือ คำว่า ไปไหนใน ใช้เสียงสระเดียวกัน 3 คำ ทั้ง 3 คำ ไม่มีตัวสะกด อยู่ในตำแหน่งติดกัน จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสสระ ที่ใช้เทคนิคเสียงเทียบเคียงในการประพันธ์ ทำให้เสียงของคำมีความคล้องจอง เกิดความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง และจดจำง่ายขึ้น

ลิบร้างบนทางเลียบสี่เลน	แม่เส้นสี่ขาวจะยาวขนาน
อีกทีก็คึกเคลื่อนสะเทือนสะท้าน	คืบคลานด้วยขลาดขยาตใจ
	(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 70)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้คือ คำว่า อีกทีก็คึก ใช้เสียงสระเดียวกัน 3 คำ ทั้ง 3 คำ มีตัวสะกดแมกเหมือนกันอยู่ในตำแหน่งติดกัน จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสสระ ที่ใช้เทคนิคเสียงเทียบเคียงในการประพันธ์ ทำให้เสียงของคำมีความคล้องจอง เกิดความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง และจดจำง่ายขึ้น

2.3 เสียงทบเคียง หมายถึง เสียงสระและเสียงตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน และตามด้วยคำที่มีเสียงสระและตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 2 คำ อยู่ในตำแหน่งติดกัน โดยคำในคู่ที่ 1 และ คู่ที่ 2 มีเสียงสระและตัวสะกดต่างกัน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ลวงกาลนานไกลในห่ออมเหยา	รอยเกวียนเก่าเก่าริมทุ่งกว้าง
ห้าสิบปีเปลี่ยนไปเป็นลาดยาง	ข้าทิ้งร้างมรรคามาหนัก
	(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 6)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า กาลนาน (คู่ที่ 1) ใช้เสียงสระเดียวกันทั้ง 2 คำ และ ไกลใน (คู่ที่ 2) ใช้เสียงสระเดียวกัน 2 คำ คำคู่ที่ 1 และ 2 อยู่

ตำแหน่งติดกัน จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสสระ ที่ใช้เทคนิคเสียงทบเคียงในการประพันธ์ ทำให้เสียงของคำมีความคล้องจอง เกิดความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง และจดจำง่ายขึ้น

2.4 เสียงเทียมแอก หมายถึง เสียงสระและเสียงตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 2 คำ แต่มีคำจำนวน 1 คำ มาคั่นกลางระหว่าง 2 คำ นั้น โดยอยู่ในปลายวรรค ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

จอดพักจักราตรงหน้าตู้	พินิจดูยามปลอดแล้วสอดบัตร
ป้องมือกดตัวเลขปัจเจกชัด	ก่อนสัมผัสพระเจ้าจำแลงแปลง

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559 หน้า 66)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้คือ คำว่า “ปัจ” ใช้เสียงสระและเสียงตัวสะกดเดียวกับคำว่า “ชัด” โดยมีคำว่า “เจก” คั่นกลาง และอยู่ในตำแหน่งท้ายวรรค จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสสระ ที่ใช้เทคนิคเสียงเทียมแอกในการประพันธ์ ทำให้เสียงของคำมีความคล้องจอง เกิดความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง และจดจำง่ายขึ้น

2.5 เสียงแทรกเคียง หมายถึง เสียงสระและเสียงตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 2 คำ แต่มีคำจำนวน 1 คำ มาคั่นกลางระหว่าง 2 คำ นั้น และจะต้องอยู่ต้นวรรคหรือกลางวรรค ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

หนึ่งชายมิใช่ชายใจเป็นมิตร	หนึ่งชายมิใครสนิทใจกำหนด
แต่พูดคุยด้วยกิริยาเกียรติยศ	มีลวงลามน้ำพจน์อันพึงควร

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า180)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้คือ คำว่า “ใช่” ใช้เสียงสระเดียวกับคำว่า “ใจ” โดยมีคำว่า “ชาย” คั่นกลาง และอยู่ตรงกลางวรรค จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสสระ ที่ใช้เทคนิคเสียงแทรกเคียงในการประพันธ์ ทำให้เสียงของคำมีความคล้องจอง เกิดความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง และจดจำง่ายขึ้น

พอทำให้เข้าตู	จนมันใจแล้วให้แสดง
มือพอจับตะแกรง	ประคองข้างมิห่างล่อ

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 2)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้คือ คำว่า “ใจ” ใช้เสียงสระเดียวกับคำว่า “ให้” โดยมีคำว่า “แล้ว” คั่นกลาง นอกจากนั้นยังพบคำว่า “ข้าง” ใช้เสียงสระและเสียงตัวสะกดเดียวกับคำว่า “ห่าง” โดยมีคำว่า “มิ” คั่นกลาง และอยู่ตรงกลางวรรค จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสสระที่ใช้เทคนิคเสียงแทรกเคียงในการประพันธ์ ทำให้เสียงของคำมีความคล้องจอง เกิดความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง และจดจำง่ายขึ้น

พระผู้เพียรอุ้มบุญเข้าหมู่บ้าน
ตั้งชัดเจนในธรรมที่คำชู้
ทุกก่อนข่าวจากทัพพีของสีกา
เป็นร้อยรูปพันรายมรณะ

ข้ามสะพานกลับวัดทุกเช้าตรู่
แต่ใครเล่าจะรู้หัวใจพระ
ยังมายามายั่วทุกขณะ
ในคงคาราคะใต้สะพาน

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 26)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้คือ คำว่า “ธรรม” ใช้เสียงสระและเสียงตัวสะกดเดียวกับคำว่า “คำ” โดยมีคำว่า “ที่” คั่นกลาง นอกจากนี้ยังพบคำว่า “พี” ใช้เสียงสระเดียวกับคำว่า “สี” โดยมีคำว่า “ของ” คั่นกลาง และอยู่ตรงกลางวรรค จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสสระที่ใช้เทคนิคเสียงแทรกเคียงในการประพันธ์ ทำให้เสียงของคำมีความคล้องจองเกิดความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง และจดจำง่ายขึ้น

2.6 เสียงแทรกแอก หมายถึง เสียงสระและเสียงตัวสะกดมีเสียงเดียวกัน 2 คำ แต่มีคำจำนวน 2 คำ มาคั่นกลางระหว่าง 2 คำนั้น ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ลวงสมุดบันทึกจากถูงยาม
ปลุกดวงใจไม้หญ้านาซัง

บันทึกความวูบไหวในเปลวปลั่ง
ให้ฟังเสียงไฉนในบทวี

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 18-19)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้คือ คำว่า “ให้” ใช้เสียงสระเดียวกับคำว่า “ไฉน” และ “ใน” โดยมีคำ 2 คำ คือ คำว่า “ฟัง” และ “เสียง” คั่นกลาง จึงจัดเป็นเสียงสัมผัสสระที่ใช้เทคนิคเสียงแทรกแอกในการประพันธ์ ทำให้เสียงของคำมีความคล้องจองเกิดความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง และจดจำง่ายขึ้น

นอกจากการวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ด้านเสียงสระแล้ว การศึกษาคำประพันธ์ในภาพรวมจะเห็นว่ากวีได้ใช้ความสอดคล้องประสานของสุนทรียลักษณ์ด้านเสียงสระแต่ละประเภทได้อย่างกลมกลืน ดังตัวอย่าง

เรียวยาวขาวชืดนี้เคยสด
เคยมีน้ำลำเลียงเลี้ยงดูแล
ลูบผิวใบบอบบางร่างชีวิต
เลี้ยวรูลึกลึกซึ่งถึงแท้เทียม
ทุกเส้นใยเล็กเล็กยังดำรง
ผืนใบปานปานทิพย์ชลีระบาย

งามงดบนกิ่งกลมของต้นแม่
เชียวอ่อนอ่อนแก่นแก้วรอบเกรียม
ครราวปลิดชาติภพสงบเสงี่ยม
โคนใบถึงปลายเลี่ยมยังสากระคาย
บอกบ่งโค้งมนฉนนงาย
ใต้ใบคล้ายขนละออรองระยับ

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559 หน้า 84)

นางฟ้าประตูลสุวรรณค์
‘ร่อนน้อย’ คำคล้ายคล้าย

ยิ้มปลอบ
บาดซ้ำซ้ำสอง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 114)

จากคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำที่ขีดเส้นใต้ คือ คำว่า “ขวัญ” “สุวรรณค์” และ “สอง” เป็นการใช้คำเสียงจัตวาในตำแหน่งที่เหมาะสม เมื่ออ่านแล้ว จะทำให้เกิดความไพเราะ

นอกจากตัวอย่างการใช้เสียงวรรณยุกต์ข้างต้นแล้ว ยังพบว่ากวีนิยมใช้เสียงวรรณยุกต์ที่ถูกต้องตามขนบในการแต่งคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพ กล่าวคือ คำสุดท้ายของวรรคที่ 1 สามารถใช้เสียง เอก โท ตรี จัตวา ได้ แต่ไม่นิยมเสียงสามัญ คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 ห้ามใช้เสียง สามัญ หรือ ตรี นิยมใช้เสียง จัตวา คำสุดท้ายของวรรคที่ 3 ห้ามใช้เสียง เอก โท จัตวา นิยมใช้เสียง สามัญ หรือ ตรี และคำสุดท้ายของวรรคที่ 4 ห้ามใช้เสียง เอก โท จัตวา นิยมใช้เสียง สามัญ หรือ ตรี ดังตัวอย่าง

ข้าตีฝ่าฝืนมานหมอก

นอกชุมชีวิตหมูชน

คือธาตุมลาละวี่

แตกต่างกันอย่างไรรัก

เป็นครูเป็นข้าราชการ

เป็นนักกรือรอดฝีมือ

นอกคอกความคิดเหตุผล

กบฏทางตนแม่ตีบตัน

วิถีอัตตาแพกผัน

สูงกว่าสามัญชนนั้นนญา

ดีกว่าชาวบ้านละหรือ

ใช้คือเกียรติกรรมล้าพอง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 12-13)

จากคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีเลือกใช้เสียงวรรณยุกต์ได้ถูกต้องตามขนบเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ เสียงวรรณยุกต์คำสุดท้ายของวรรคที่ 2 3 และ 4 โดยมีการใช้เสียงวรรณยุกต์คำสุดท้ายของวรรคที่ 1 ทั้งแบบที่เป็นไปตามขนบ และแบบที่ไม่เป็นไปตามขนบ ทั้งนี้เกิดจากกวีให้ความสำคัญสัมพันธกับความหมายด้วย ดังนั้นเมื่อสามารถแต่งคำประพันธ์ได้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ทุกประการแล้ว การเลือกใช้เสียงวรรณยุกต์ตามขนบจะพิจารณาร่วมกับการใช้คำเพื่อสื่อความหมายที่ชัดเจนเหมาะสมด้วย จึงสรุปได้ว่า กวีให้ความสำคัญกับการใช้สุนทรียลักษณ์ตามขนบ แต่การเลือกใช้คำที่ส่งผลต่อสุนทรียลักษณ์ด้านเสียงวรรณยุกต์ของคำประพันธ์ ก็จำเป็นต้องพิจารณาควบคู่ไปกับการนำเสนอความหมายและสาร์ตตะของเรื่องด้วย

ข้อสังเกตอีกประการจากที่พบในตัวอย่างเป็นคือ การใช้เสียงวรรณยุกต์ที่แตกต่างและมีหลายเสียงในวรรคเดียวกันเปรียบเสมือนโน้ตดนตรีที่มีระดับเสียงต่างกัน เช่น ข้าตีฝ่าฟันม่านหมอก พบว่ามีการใช้เสียงวรรณยุกต์ในวรรคนี้ทั้งหมด 4 เสียง ได้แก่ ข้า, ม่าน-เสียงโท ตี-เสียงสามัญ ฝ่า, หมอก-เสียงเอก ฟัน-เสียงจัตวา และ นอกคอกความคิดเหตุผล พบว่ามีการใช้เสียงวรรณยุกต์ในวรรคนี้ทั้งหมด 5 เสียง ได้แก่ นอก, คอก-เสียงโท ความ-เสียงสามัญ คิด-เสียงตรี เหตุ-เสียงเอก ผล-เสียงจัตวา ระดับเสียงวรรณยุกต์ที่ต่างกันช่วยสร้างความน่าสนใจ โดยเฉพาะเมื่ออ่านออกเสียงได้จะยิ่งทำให้เกิดความไพเราะเนื่องจากความหลากหลายของเสียงวรรณยุกต์ในแต่ละวรรค

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กวีให้ความสำคัญต่อเรื่อง “เสียง” ทั้งเสียงพยัญชนะ เสียงสระ และเสียงวรรณยุกต์ โดยนำหลักการใช้เสียงมาใช้สร้างคำวรรณศิลป์ เนื่องจากกวียังยึดมั่นในขนบการเขียนและอ่านประพันธ์ที่ถูกต้องแบบดั้งเดิมที่มุ่งเน้นให้ผู้อ่านได้อ่านออกเสียง คำประพันธ์ แม้กระทั่งทุกวันนี้ครูกวี คิวกานท์ ปทุมสูติยังอุทิศตนเป็นครูของแผ่นดิน และเป็นกวีเพื่อสังคม ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้วยการเป็นวิทยากร และจัดกิจกรรมการอ่านวรรณกรรม โดยให้ความสำคัญกับการอ่านออกเสียง โดยพิจารณาการใช้เสียงและถ้อยคำที่ปรากฏอย่างประณีต

สุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ

สุนทรียะด้านคำและถ้อยคำ คือ การใช้คำกับถ้อยคำเพื่อสร้างวรรณศิลป์ในภาษามีลักษณะสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ คำซ้ำ คำซ้ำ คำพ้อง คำตาย และการเล่นคำ

1. คำซ้ำ คือ การนำคำมูลมากล่าวซ้ำกัน 2 ครั้ง ซึ่งอาจทำให้ความหมายมีน้ำหนักขึ้น เบาลง หรือ เปลี่ยนไปจากเดิมได้ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ครั้นจะตอบ ‘ชอบป็นไปเรื่อยเรื่อย’ ดูเรื่อยเปื่อยตามปากเหมือนมังก่าย
ออกยียวนชวนคิดว่าหยาบคาย หรือคล้ายคล้ายเสเพลพเนจร

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 27-28)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า พบคำซ้ำ 2 ครั้ง คือ “เรื่อยเรื่อย” และ “คล้ายคล้าย” โดยคำว่า เรื่อยเรื่อย เมื่อนำคำมาซ้ำกันแล้วทำให้มีความหมายแสดงกริยาอาการที่ต่อเนื่อง ในบริบทนี้คือ กริยาอาการของการปั่นจักรยาน และ คำว่า คล้ายคล้าย เมื่อนำคำมาซ้ำกันแล้วทำให้มีความหมายเบาลง

‘คนอื่นสุขอย่างไรผมไม่รู้’
 เล่าบอกความรู้สึกอันสุนทรีย์
 ผ่านैयाชาวชนเลือกสนใจ
 คุยกับยายกับตาแบกหญ้าฟาง

ภูพารั้งชะลอมอยู่พอดูดี
 ‘ผมมีความสุขกับเส้นทาง’
 ยิ้มเด็กเด็กชื่อใสในโลกกว้าง
 เรื่องราวต่างต่างที่รางเลือน

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 34-35)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า พบคำซ้ำ 2 ครั้ง คือ “เด็กเด็ก” และ “ต่างต่าง” โดยคำว่า เด็กเด็ก เมื่อนำคำมาซ้ำกันแล้วทำให้มีความหมายเป็นพหูพจน์ และ คำว่า ต่างต่าง เมื่อนำคำมาซ้ำกันแล้วทำให้มีความหมายเบาลง

2. ซ้ำคำ คือ การใช้คำหรือถ้อยคำเดิมซ้ำ เพื่อให้บทประพันธ์มีความไพเราะงดงาม เป็นการย้ำเสียงและย้ำความหมายของคำและกลุ่มคำ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ทวนน้ำขึ้นเหนือน้ำ	เพื่อเห็นน้ำที่อยู่เหนือ
ถ่อเรือสวนทางเรือ	เพื่อเห็นเรือที่สวนทาง
ไต่คลื่นเข้าหาคลื่น	เพื่อรู้คลื่นที่ครืนคราง
ฝ่าลมพัดโหมพลาญ	เพื่อพลาญรัฐผู้ทางลม
จอมจ้วงห้วงลึกจวม	เพื่อจะแจ่งแห่งห้วงลึก
เสียดทานสิ่งต้านทาน	เพื่อต้านสิ่งทีเสียดสม
ปะทะแรงกระแทก	เพื่อแทรกความรู้สึก
แวนน้ำสำนึกนึก	เพื่อนึกหาหนทางนำ
กล้าทวนกระแสโลก	เพื่อโลกสู่กระแสธรรม
กนเกลากลศกกรรม	เพื่อกรรมเกลากลศก
หาญบ้าเข้าแบกบุก	เพื่อบ้าทุกข์ผ่านทุกข์ทน
สลัดอดีตตาตน	เพื่อตัวตนพ้นอดีต
ทวนน้ำขึ้นเหนือน้ำ	เพื่อข้ามน้ำไปเบื้องหน้า
แรมเรือลวงธรรมา	ตราบาธรรมาว่างเปล่าเรือ

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 73-74)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า พบการใช้คำเดิมซ้ำ กระจายอยู่ในวรรคของ คำประพันธ์ ได้แก่ คำว่า “เพื่อ” ซ้ำ 14 ครั้ง คำว่า “น้ำ” ซ้ำ 6 ครั้ง คำว่า “เรือ” ซ้ำ 4 ครั้ง และ คำว่า “คลื่น” ซ้ำ 3 ครั้ง คำว่า “(สำ)นึกหรือนึก” ซ้ำ 3 ครั้ง และคำว่า “ลม” ซ้ำ 2 ครั้ง

คำว่า “ห้วงลึก” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “เสียด” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “ทาน” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “ต้าน” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “สิ่ง” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “น้ำ” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “กระแส” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “โลก” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “เกลา” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “เกลศ” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “กรรม” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “ป่า” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “ทุกข์” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “อึดตา” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “ตน” ซ้ำ 2 ครั้ง คำว่า “ธารา” ซ้ำ 2 ครั้ง

นอกจากนั้นยังพบการซ้ำคำ ที่มีลักษณะการซ้ำในจุดตำแหน่งเดียวกันหรือใกล้เคียงกันแต่ต่างวรรคกัน ในที่นี้คือซ้ำคำในจุดตำแหน่งเดียวกัน คือ คำที่ 1 และ 2 ของทุกวรรค ในบทนี้

‘ตายจากวงหลงวนไม่พันว
ตายจากกรงชังกายใจวิกฤต
ตายจากแม่ที่ลูกหนีทั้งชีวิต
ตายจากหญิงยึดติดพิษรักลวง’

จากคำประพันธ์นี้จะเห็นได้ว่า การซ้ำคำว่า “ตายจาก” เป็นการสร้างลักษณะเด่น มีจุดประสงค์เพื่อการซ้ำความและสร้างเอกภาพในเรื่อง

3. คำพ้อง ประกอบไปด้วย คำพ้องรูปพ้องเสียง และ คำพ้องความหมาย ดังนี้

3.1 คำพ้องความหมาย คือ คือ คำที่มีรูปคำและออกเสียงต่างกัน แต่มีความหมายเหมือนกัน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

คูสิเมฆหลงห้วงน้ำ	เมฆนามธรรม
เดินเล่นกับเรารอบกาย	
ทุกรุ่งตะวันฉานฉาย	ปลุกเปลี่ยวเดียวดาย
ร้ายเริงสุวรรณรังสี	
โพ้นบรรทัดฟ้าวารี	จุมพิตรพี
กระซิบอิสราแสนงาม	
ลองโยนก้อนหินทักถาม	เมฆอีกมากนาม
นิตราอยู่ในห้วงลึก	

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 12)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า พบการใช้คำพ้องความหมายแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มความหมาย คือ 1) กลุ่มของคำที่มีความหมายว่า น้ำ ได้แก่ คำว่า ห้วงน้ำ และ วารี 2) กลุ่มของคำที่มีความหมายว่า พระอาทิตย์ ได้แก่ คำว่า ตะวัน และ รพี เมื่อกล่าวถึงสิ่งเดิมซ้ำ

กวีใช้คำใหม่ที่เป็นคำพ้องความหมาย เป็นการหลีกคำใช้ที่แสดงถึงความคิดสร้างสรรค์ สร้างความน่าสนใจ ไม่จำเจ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่ากวีมีความสามารถและเชี่ยวชาญ ในการเลือกใช้คำศัพท์หลากหลายรูปแบบ และหลากหลายระดับให้เหมาะสมกับเนื้อหา

3.2 คำพ้องรูปพ้องเสียง คือ คำที่เขียนและออกเสียงเหมือนกัน แต่ความหมาย ต่างกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คำหลายความหมาย ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

เวียนวนบนเกาะเกาะเกี่ยว

เหี่ยวหอมเหม็นเร้นซ่อน

ติดเกาะติดกับซั้บซั้บ

ติดซากเกสรสะท้อนทรวง

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า216)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า พบการใช้คำพ้องรูปพ้องเสียง คือ คำว่า “เกาะ” ในที่นี้ มี 2 ความหมาย คือ 1) เกาะที่เป็นคำนาม หมายถึง หมู่ไม้ที่ขึ้นในที่โล่งเกาะกลุ่มกันอยู่ 2) เกาะที่เป็นคำกริยา หมายถึง จับ หรือยึดไว้เพื่อให้ทรงตัวอยู่ได้ เป็นคำพ้องรูปพ้องเสียงของคำที่มีความหมายเกี่ยวกับสรรพสิ่งและพฤติกรรม

นอกจากนี้ยังพบ พบการใช้คำพ้องรูปพ้องเสียง คือ คำว่า “ทราย” ดังตัวอย่าง

‘ถ้าลูกมิเชื่อแม่แต่เชื่อเพื่อน

จะตักเตือนอย่างไรหรือให้ปล่อย’

นางเปิดประตูใจไร้ตรอกชอย

โยนก้อนหินปิ่นรอยมิลังเล

ข้ายิ้มสงบสบตานาง

กอบทรายขึ้นพลาบกล่อมเห

ลูบทรายย้ายทรายถ่ายเท

ไกวมือต่างเปลประดับประคอง

จุมพิตเม็ดทรายสะอาดขาว

เลือกบางเม็ดวาวขึ้นจดจ้อง

ยิ้มให้ทรายขำคดมสมใจปอง

หนึ่งสองสามสี่...สี่สวยแท้

กล่าวแก่แม่ผู้มีหาญจะค้นหา

คุณค่าจากทรายดวงใจแม่

ไหนเลยจะเห็น ทราย ที่หมายแล

มีแต่จะเห็นเรือนปั้นฝุ่นทราย

ดูเถิดแม่บัวสายทรายกลางดิน

ผสมหินปูนน้ำงามหลากหลาย

ก่อบ้านสร้างเมืองเรื่องราย

เพียงแม่มองความหมายที่ทรายมี

เมื่อแม่มีดวงใจในดวงตา

มองเห็นค่าของ ทราย ในวิถี

แม่ย่อมรู้จะรัก ทราย อย่างไม่รู้ดี

แม่ก็บัวเหนียวาริมีค่านัก

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, 241-242)

จากคำประพันธ์ข้างต้นเป็นคำพ้องรูปพ้องเสียงของคำที่มีความหมายเกี่ยวกับ สรรพสิ่งและสรรพสิ่ง ได้แก่ มนุษย์ที่ชื่อ “ทราย” กับ “ทราย” ที่หมายถึง เศษหินขนาดเล็กมาก มีลักษณะรวนไม่เกาะติดกัน

4. คำตาย คือ การใช้คำที่มีพยัญชนะท้ายในมาตรา ก กด กบ และคำประสมด้วย สระเสียงสั้นที่ไม่มีพยัญชนะท้าย มาสร้างเป็นคำวรรณศิลป์ ดังนี้

การใช้คำที่มีพยัญชนะท้ายในมาตรา ก กด กบ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

เพียงพักสักครู่ครา	พอกก็พาให้ข้าหัด
บายนั้นในลานวัด	สัมผัสรักรู้จักสวน

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 2)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า พบการใช้คำตาย ได้แก่ พัก สัก วัด (สัม)ผัส รัก (รู้)จัก ส่งผลให้ลงเสียงหนัก สื่อความหมายและอารมณ์ที่หนักแน่น

5. เล่นคำ คือ กลวิธีการใช้คำที่ทำให้เกิดคำวรรณศิลป์ ในที่นี้พบการเล่นคำ 2 ลักษณะ ได้แก่ การเล่นคำที่เกิดจากการสรรคำที่มีเสียงพยัญชนะต้นมาไว้ตำแหน่งคำแรกของวรรค และการเล่นคำที่เกิดจากการนำคำเดิมมาสลับตำแหน่ง ทำให้เกิดความหมายที่เปลี่ยนไป

การเล่นคำที่เกิดจากการสรรคำที่มีเสียงพยัญชนะต้นมาไว้ตำแหน่งคำแรกของวรรค ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

สร้าง บ่วงหวงหาและโหยไห้	เสพ โรตโคกไซ้ในชวากเสียน
สบ โสถบดบายคายอาเจียน	สุข เสียนทุกข์ต้อนใจอ่อนแอ
เลื่อม คลายววยรสรूसีกูสา	สิ้น ฤาเสนาหาพาร่างแห
สลาย ไซ้ปลดสลึงทิ้งเรือแพ	สูญ หายยังว่ายกระเสาะแง่ม

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 253)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า พบการเล่นคำที่เกิดจากการสรรคำที่มีเสียงพยัญชนะต้นมาไว้ตำแหน่งคำแรกของทุกวรรค ได้แก่ คำว่า สร้าง เสพ สบ สุข เลื่อม สิ้น สลาย และสูญ

การเล่นคำที่เกิดจากการนำคำเดิมมาสลับตำแหน่ง ทำให้เกิดความหมายที่เปลี่ยนไป ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ยายเลี้ยงแพะแพะเลี้ยงยายไซ้ไหม่ครับ	แก้มยับยับยุคยืมขึ้นเฉิดฉิน
เลี้ยงไม่เลี้ยงไม่รู้เฝ้าคู่กัน	ดีกว่าว่างไปวันวันนะหลานชาย
อีกตัวอย่างคำประพันธ์ ได้แก่	
เราจากยายของแพะแพะของยาย	บนเส้นทางร้อนกระท่ายรถสายหน้า

ขรุขระโคลงเคลงค้อยโคลคลา

หลบหลีกแองคิลาชดอมแรง

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 81-82)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า พบการเล่นคำที่เกิดจากการนำคำเดิมมาสลับตำแหน่ง ทำให้เกิดความหมายที่เปลี่ยนไป ได้แก่ ยายเลี้ยงแพะ กับ แพะเลี้ยงยาย และ ยายของแพะ กับ แพะของยาย

นอกจากนี้ยังพบการเล่นคำ ที่เป็นการใช้กลอนกลบทมาเล่นคำกระทู้หน้าหลัง ดังตัวอย่าง

เดินไปกลับสดับใดใครดูเดิน
หาคนใดให้เพลินเพลินค้นหา
คาที่ใจใดเปล่าเงาร่างคา
เท่ามีค่านำพาตามีเท่า
เดินดูใครใดสดับกลับไปเดิน
หาคนเพลินเพลินให้ใดค้นหา
คาร่างเงาเปล่าใดใจที่คา
เท่ามีตาพานำคำมีเท่า

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 102)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้กลอนกลบทมาเล่นคำกระทู้หน้าหลัง โดยเลือกใช้คำว่า เดิน-หา-คา-เท่า เปิดและปิดท้ายในแต่ละวรรค

6. คำพวน คือ คำหรือถ้อยคำที่สับเสียงสระ หรือทั้งสระและตัวสะกดกัน ดังตัวอย่างนี้

เออระเหย...ลอยมา
วายุวายุมาโยเรือนเหยา
มาผูกสมัครวรักรัสมอ
มายั่วมาแย้มพอให้น้องยิ้ม
พอสมใจที่ใจเพื่อนใจพ้อง
ต้องกินน้ำตาอยู่กับน้ำนม

ลอยมาหาก็ลอยหาย
มาหยอกมาเข้าเพิงหญ้าย้าย
ให้น้องหลงละเมอกันมากมาย
พอเอมพออิมก็ทั้งน้องให้อาย
ใจนางทั้งพองก็ต้องแพ้อาย
น้ำพริกผักต้มขมแล้วก็คาย

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 205)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้คำพวนในบทกวีที่นำเสนอในรูปแบบของ เพลงพวงมาลัย ตรงวรรคที่ว่า “ต้องกินน้ำตาอยู่กับน้ำนม” คำว่า นาน้ำนม เป็นการใช้คำ แบบคำพวน เพื่อสร้างสีสันและแสดงถึงความสามารถในประพันธ์

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กวีใช้คำกับถ้อยคำเพื่อสร้างวรรณศิลป์ในภาษา ด้วยวิธีการ ที่หลากหลาย ได้แก่ คำซ้ำ คำซ้ำ คำพ้อง คำตาย การเล่นคำ และคำพวน โดยพบการใช้คำกับ ถ้อยคำรูปแบบคำซ้ำ และการซ้ำคำมากที่สุด เป็นการย้ำความหมายและสร้างเอกภาพให้แก่ กวีนิพนธ์ขนาดยาว เรื่อง “ทางจักรา” ให้มีความหมายความหนักแน่นและแจ่มชัดทุกฉากตอน

สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย

สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย คือ การนำคำและถ้อยคำร้อยเรียงเข้าด้วยกันให้มีความหมาย สื่อความรู้สึกนึกคิดของผู้ประพันธ์ มี 4 กลวิธี ได้แก่ โวหาร ภาพพจน์ รสวรรณคดี และสีลาภาษา

1. โวหาร เกิดจากวิธีการแต่งข้อความให้สื่อความรู้ ความคิดตามที่ผู้ประพันธ์ต้องการ จำแนกได้ 5 ลักษณะ ได้แก่ บรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหาร และอุปมา โวหาร

1.1 บรรยายโวหาร คือ การกล่าวเรื่องราวอย่างละเอียด มุ่งให้ผู้รับสารรู้ เข้าใจ เรื่องราวอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

บรรยายประวัติบุคคล

คิดต่างตระกูลนักเลงเก่า	แพกเผ่าปิ่นพามาแต่ต้น
ระหว่างเขี้ยววงอิทธิพล	มีพื้นสาดไฟเข้าใส่กัน
วันหนึ่งจึงออกเดินทาง	แสวงรุ่งรางฝั่งฝัน
พรามั้วหัวใจไฟหมัดวัน	ต้นคั่นฤดูฤดีแดน
ผ่านไซค์ชะตาอาชีพ	ไร้โคมประทีปแบบแผน
เรียนรูธรรมชาติขาดแคลน	แร่นแค้นกันดารดวงใจ
เม็ดข้าวกันบาตรก็บ่มเพาะ	กว่าเสาะหาทางถางไถ
ชีวิตมหาวิทยาลัย	กว่าได้เป็นครูอาจารย์
ทูลักทุเลเร่รอน	กลับกัลป์จรพลัดบ้าน
ลงใต้ได้พอดต่อสะพาน	พลิกพบประสบการณ์สูงกรุง

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า12-13)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีนำเสนอเรื่องราวประวัติชีวิตของตัวละครที่รับบทบาทเป็น ครู ในเรื่อง เพื่อเป็นการปูพื้นฐานความเข้าใจตัวละครของผู้อ่าน บอกเล่าความเป็นมา ประวัติชีวิตพอสังเขป โดยเลือกใช้กลวิธีแบบบรรยายโวหาร

บรรยายเหตุการณ์

<p>ชุมชนชนหลังคารั้วฝาตะ “ระวังหลุมมะลูก, ไปไหนมา” เราหยุดพักพักไหว้ยายไหว้รับ “หลุมมันเคลื่อนทางมันเก่ากระเด้ากระดอน ยายรำพึงถึงทางทุลั๊กทุเล ยายซักยายเน้นอยู่เป็นนาน “แค่ทำงานกลางนาก็ได้เหงื่อ ดอกน้ำหมากเปื้อนยิ้มเป็นของโย</p>	<p>พบคุณยายไล่แพะมาทะหญ้า นุ่มสำเนียงเสียงชราเอื้ออาทร ยิ้มย่นยับสดใสไม่ซุกซ่อน รถมันก่นฝนมันกร่อนมานานกาล” ก่อนถามพื้นเพเหมือนลูกหลาน โยต้องชี้จักรยาน...ชี้ทำไม ถ้าไม่เปื้อนแดดดำก็ทำไร” ैयाหยอกออกจกใจไม่เคยสลับแดง (ศิริกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า79)</p>
--	---

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีนำเสนอเหตุการณ์ที่ตัวละครเอก ครู และญาติจักรยานและพบกับยายคนหนึ่งระหว่างเดินทาง ยายสงสัยและมีบทสนทนาซักถามเหตุผลของการขี่จักรยาน โดยกวีเล่าเรื่องไปตามลำดับเหตุการณ์โดยใช้บรรยายโวหาร สอดแทรกประโยคสนทนาที่เข้าใจง่าย

<p>เราจอดรถโดยมิได้นัดหมาย เจ้าตัวเล็กยิ้มร่าทำตาโต สองคนก้มพลงพู่ถึงตัก จนขอโตโคลนโยนถึงข้างคันนา เรานั่งมองน้องพี่แห่งชีวิต ปลาเล็กปลาใหญ่ใส่พวงร้อย ปลาบางตัวจับง่ายนอนหงายท้อง ยิ่งไล่ยิ่งมุดพัลวัน</p>	<p>ญาติทักทายเชื่อมสายไซ้ ขณะพียงโยไซ้พวงปลา วิดวิคตักจ้วงใต้ควงขา มีซ้าก็จับได้ปลาใหญ่หน่อย สนิททำที่และน้ำถ้อย ญาติคอยช่วยช่วยชี้ตรงนี้ตรงนั้น บ้างแยกท้องมุดโคลนด้นดั้น หยุดไล่ประเดี๋ยวเดียวมันก็ไหลมา (ศิริกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 134)</p>
---	---

1.2 พรรณนาโวหาร คือ การกล่าวเรื่องราวอย่างละเอียด เพื่อรำพึงรำพันอารมณ์ความรู้สึกให้ผู้รับสารเกิดอารมณ์คล้อยตาม และเกิดจินตภาพ ภาษาพรรณนาจะต้องประณีตและสละสลวย ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

พรรณนาสรรพสิ่ง

พริบพราวราวแสงพราย	สัมผัสสายสุริยศรี
วางวงดุจรงค์มณี	ขณะรอบเร็วและแรง
ซึ่งกำอันรวมกัน	พาดจักรผันไปทั้งแผง
ไหววับภาพทแยง	แสงเงาล้อพ้อทะยาน
เลื่อมรุ่งเป็นรู้งวง	ตั้งกงใหม่ในแดดสमान
คุมแกนสมดุกลการ	เป็กม่านตาชำแจ่มชัด

(ตีบทกานท์ ปทุมสูติ. 2559, หน้า 2)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีกล่าวถึงภาพของล้อจักรยานยามที่แสงอาทิตย์ส่องมากระทบทำให้เกิดแสงสะท้อนในขณะที่ล้อกำลังหมุนไป ดงงามเหมือนอัญมณีหลากสี ทำให้ผู้อ่านอ่านแล้วเกิดจินตภาพที่รับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสทางสายตา โดยผู้ประพันธ์เลือกใช้กลวิธีแบบพรรณนาโวหาร เพื่อนำเสนอภาพของวัตถุและการเคลื่อนไหวของวัตถุ

เรียวยาวขาวชิตนี้เคยสด	งามงดบนกิ่งกมลของต้นแม่
เคยมีน้ำลำเลียงเลี้ยงดูแล	เขียวอ่อนช้อนแก่แล้วกรอบเกวียม
ลูบผิวใบบอบบางร่วงชีวิต	ครราวปลิดชาติภพสงบเสงี่ยม
เสี้ยวรู้สึกลึกซึ้งถึงแท้เทียม	โคนใบถึงปลายเลี่ยมยังสากระคาย
ทุกเส้นใยเล็กเล็กยังดำรง	บอกบงโค้งมนฉงนฉงาย
ผืนใบปานปานทิพย์ชลีระบาย	ใต้ใบคล้ายขนละออรองระยับ

(ตีบทกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 84)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีกล่าวถึงภาพของล้อจักรยานยามที่แสงอาทิตย์ส่องมากระทบทำให้เกิดแสงสะท้อนในขณะที่ล้อกำลังหมุนไป ดงงามเหมือนอัญมณีหลากสี ทำให้ผู้อ่านอ่านแล้วเกิดจินตภาพที่รับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสทางสายตา โดยผู้ประพันธ์เลือกใช้กลวิธีแบบพรรณนาโวหาร เพื่อนำเสนอภาพของวัตถุและการเคลื่อนไหวของวัตถุ

พรรณนาบรรยากาศ	ลมเยือกตะเคียนใหญ่เสียงให้หวน
ตึกสงครัดติกาธารไศล	ปลุกขำตื่นในชื่นชวรมิคุ้มชิน
กลิ่นบุปผาบางเบามาเข้ายวน	ขณะนั่งในครู่เฟิงภูหิน
เปลวภูผาคลายขยับสัดบัว	โชนประทีนหอมเทียนเวียนวงค์
บางวูปไหววยวโยนเหนือโนนดิน	(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 52)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีกล่าวถึงภาพบรรยากาศกลางคืน ลมที่พัดเย็น กลิ่นดอกไม้ กลิ่นหอมของเทียน สลับกับการบรรยายพฤติกรรมของตัวละคร การใช้โวหารพรรณนาบรรยากาศช่วยเสริมจินตนาการให้แก่ผู้อ่านไม่ว่าจะเป็นด้านรูป กลิ่น เสียง ทำให้เกิดอารมณ์คล้ายตามเหมือนอยู่ในสถานการณ์เดียวกันกับตัวละคร

1.3 อุปมาโวหาร คือ การกล่าวเปรียบเทียบเป็นเรื่องราวให้ผู้อ่านนึกเห็นภาพหรือจินตนาการคล้ายตาม ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

1.3.1 เปรียบเทียบความเหมือนของสรรพสิ่งสองสิ่ง

...ภูผาดั่งภูหิน	คุ่นและชินกับหินผา
สงบบนนอมมวนา	หลอมศิลาในอารมณ์
พอพรากไปจากแม่	บางบาดแผลเป็นปุ่มปม
เปราะบางบางเพาะบ่ม	แม่และยายไร่นาร้อน
รักหวังในปลุกหวาน	เพียงทอसानเสียงพริ้วสออน
บ่นไปพิไรวอน	ตั้งกรดกรอนศิลาละลาย
ผูกโยงกับโรงเรียน	ที่โลงเตียนและซังกะตายน
แต่ดีที่เปลี่ยนวาย	ได้เซ็ดบาตรให้หลวงลุง
ได้ผ่านมัธยม	แม้ปุ่มปมจะมีปรง
บางรักในวาดรู้ง	แห่งทุ่งรวงก็หล่อหลอม
หนีเรียนเข้าห้องสมุด	ก็หยุดใจให้ยินยอม
ดอกไม้อันรายล้อม	บทกวีแห่งชีวิต
ศิลาโพ้นผาจินต์	นกหนึ่งบินในดวงจิต
เสียงเรียกจากรอบทิศ	ติดปีกรักจักรยาน
	(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 16)

อุปไมยคือ ภูเขา อุปมา คือ ภูหิน ศิลา ใช้คำไวพจน์ด้วย ใช้อุปมาโวหาร กล่าวเปรียบเทียบบุคคลกับสรรพสิ่งไม่มีชีวิตที่ปรากฏในธรรมชาติ

ครั้นถึงทางลูกรังแคว้งคว้างฝุ่น	มอเตอร์ไซค์วัยรุ่นเร่งแผดไผน
ผ่านเราอิงเฝ้ามั่นดั่งสิงทโมน	กวดตะโกนไล่กันสามคันคึก
ต้องก้มหน้าหรีตาชะลอเท้า	กว่าฝุ่นคว้างบางเบาเศร้ายู๊สึก
รักมิสังมิสอน, ข้าย่อนนีก	คำคนเก้าร้าวลือก...นานมาแล้ว

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 43)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีกล่าวถึงภาพเหตุการณ์ของกลุ่มวัยรุ่นขี่มอเตอร์ไซค์ 3 คัน ไล่ตามกันผ่านไปอย่างรวดเร็ว จนทำให้ตัวละครผู้ปั่นจักรยานจะต้องชะลอความเร็วและหรีตาเพื่อป้องกันฝุ่นที่ฟุ้งจากการขี่มอเตอร์ไซค์เข้าตา การเปรียบเทียบการขี่มอเตอร์ไซค์ของกลุ่มวัยรุ่นว่าเหมือนสิงทโมนทำให้ผู้อ่านอ่านแล้วเกิดจินตภาพที่รับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสทางสายตา ว่าเป็นการขับขี่ที่คึกคะนอง ผาดโผน ไม่ปกติธรรมดา และทำให้บุคคลอื่นต้องคอยระมัดระวังจากพฤติกรรมดังกล่าว โดยผู้ประพันธ์เลือกใช้กลวิธีแบบอุปมาโวหาร อุปมา คือ การขี่มอเตอร์ไซค์ อุปไมย คือ ผู้ขี่มอเตอร์ไซค์ในเรื่อง

1.3.2 การเปรียบเทียบโดยเชื่อมโยงความคิดอย่างหนึ่งไปสู่ความคิดหนึ่ง

ประตูโบสถ์หมดสภาพมิหับกัน	อกไก่จันทันก็พับพ่าย
หลังคาโค้งโปร่งเปลือยถึงจั่วปลาย	เถาว์ลัยร้ายเรียงรังผนังราว
หลอดดูดยากับเข็มสนิมเขรอะ	ภูเขาเจอะจ้งจ้งยั้งหยุดก้าว
เต็มเต็มเลยครับครุไซ่ครู่คราว	ที่นี่คือดวงดาวพวกเขาเลย

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 55-56)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้อุปมาโวหาร เพื่อกล่าวถึงภาพสถานที่ที่เป็นโบสถ์ร้างกลางป่า พบบรรยากาศของอุปกรณ์เพื่อใช้เสพยาเสพติด โดยเปรียบสถานที่นี้เป็นดวงดาวของผู้ที่ทิ้งอุปกรณ์เหล่านั้นไว้ เปรียบดังกล่าวทำให้ผู้อ่านอ่านแล้วเกิดจินตภาพที่รับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสทางสายตาว่าสถานที่ดังกล่าวใช้มีสภาพอย่างไรและเคยใช้ทำกิจกรรมอะไร ในคำประพันธ์นี้ อุปมา คือ ดวงดาว อุปไมยคือ วัด การเปรียบสถานที่ที่ใช้เสพยาเป็นดวงดาวในตอนนี้อย่างไรไม่ได้หมายถึงดวงดาวทั่วไป แต่เป็น ดวงดาวของพวกเขา หมายถึง สถานที่แห่งความสุข สวรรค์ของพวกเขา สถานการณ์นี้ต้องใช้บริบทแวดล้อมเพื่อทำความเข้าใจให้กระจ่างว่าทำไมจึงเป็นดวงดาวของพวกเขา ดังนั้นอุปมาโวหารที่ใช้การเปรียบเทียบโดยเชื่อมโยงความคิดอย่างหนึ่งไปสู่ความคิดหนึ่งนี้ จะไม่เปรียบเทียบโดยตรงมาเหมือนประเภทแรก แต่ทำให้เกิด

ความคิดที่ลึกซึ้งกว่าเป็นการเปรียบเทียบโดยนัยที่ผู้อ่านต้องคิดเชื่อมโยงว่าเพราะเหตุใดสถานที่นี้จึงเป็น ดวงดาวของพวกเขา

1.3.3 การเปรียบเทียบเอาสิ่งนามธรรมกล่าวเป็นรูปธรรม

ใต้ซุ้มมูมไม้ดอกชายนาคา	ฝั่งดอมกระดังงากลับเหลืองหม่น
ไหวไหวในอ่างน้ำวน	แมงมุมน้อยไต่พันมिनานัก
หากจิต บัวสาย ยังว่ายวน	ในอ่างอุบลมิหาญหัก
โหนดฤจะอ้อมพุ่มพัก	กมลลักษณ์ วิถีมณีทราย
ที่บัวก็บุตรีธิดานคร	แห่งครุमारตรไรร้ความหมาย
จะเพียงผกากรุ่นกำจาย	เรียงรำกับกล้ากรายภุมรา

(ศิริกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 247)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีกล่าวถึง ฝั่ง แมงมุม ซึ่งเป็น สัญลักษณ์ของกิเลสตัณหา และ อ่างอุบล เปรียบกับ ใจของมนุษย์ที่อยู่ในวังวนของกิเลสตัณหา นั่น กิเลสตัณหาเป็นนามธรรมที่กวีต้องการชี้ให้เห็นโทษ โดยนำคำรูปธรรมมาใช้ในการเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดจินตภาพ การใช้อุปมาโวหารด้วยกลวิธีการเปรียบเทียบเอาสิ่งนามธรรมกล่าวเป็นรูปธรรม มีความโดดเด่น น่าสนใจ และนำไปสู่สาระสำคัญของเรื่อง ที่กล่าวถึงการหลุดพ้นจากวังวนของกิเลส

1.4 สาธกโวหาร คือ การกล่าวในลีลาของบรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร และเทศนาโวหาร โดยยกเรื่องราว เหตุการณ์ หรือเรื่องเล่าประกอบ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

บึงรบกบ่อร้างข้างถนน	ใต้ต้นฉำฉาตะวันฉาย
ขณะพักร้อนผ่อนคลาย	เสียงกบเดี่ยวด้ายร้องชาน้ำ
คิดถึงนิทานนะครับครุ	ภูผาป่องหูในลมร่ำ
กบเรียกเทวดาเมื่อฟ้าดำ	เมฆย้อยคล้อยต่ำกระหน่ำนอง
น้ำหลากรากท่อนขอนไม้	ได้ใจกบอึ้งทั้งบึงหนอง
เล่นกบไต่ขอนโคดคุคลอง	ขุดรูอยู่ร่อนรอบวาริ
ครั้นเมื่อขอนไม้ไร้ชีวิต	เพรียกเสียงใช้สิทธิ์ทุกทิศที่
ขอสิ่งใหม่ให้เราแต่โดยดี	แก้อ้อเทวดาก็ร้อนรน
จึงส่งนกกกระสามาแทนขอน	นิทานกบจบตอนใต้ปีกขน
ไพร่ฟ้าข้ากบจบตัวตน	ญาติกบจบสกลทันอาตุร

(ศิริกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 69)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีกล่าวถึงตัวละคร ภูผา ที่ย้อนคิดถึงนิทาน และใช้วิธีบรรยายเนื้อเรื่องสรุปของนิทานดังกล่าว เพื่อเชื่อมโยงสารัตถะจากนิทาน กับสถานการณ์ ที่ตัวละครในเรื่องกำลังเผชิญ โดยผู้ประพันธ์เลือกใช้กลวิธีแบบสาธกโวหารมาช่วยเสริมสารัตถะ ของเรื่อง

1.5 เทคนิควิหาร คือ การกล่าวในชั้นเชิงของบรรยายโวหาร หรือพรรณนาโวหาร โดยแสดงเจตนาเพื่อสั่งสอน ให้ข้อคิด อบรม ตักเตือน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

<p>“สงสารลูกแต่มีรูทำอย่างไร” ผิดเพศผิดพ้องเหมือนจงตรวน สามีญ่ของใครหรือคุณเล แท้มนุษย์พิสุทธ์เสมอกัน สถานภาพมนุษย์เพศ หากชีวิตในแบบนั้นแบบคายน</p>	<p>พอบอเลเผยใจซึ่งกำสรวล ล่ามชีวิตผิดมวลผู้สามัญ ลวงใครให้โมเมหลงยึดมั่น ใช้เพียงสำคัญแค่หญิงชาย พิเศษงดงามทุกความหมาย มิทำลายศักดิ์ศรีความเป็นคน (คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 180)</p>
--	---

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีกล่าวถึงบทสนทนาของตัวละคร “พอบอเล” สตรีชาวปกากะญอผู้เฝ้ากังวลเรื่องที่ลูกชายของตนมิใช่ชายแท้ และคำกล่าวตอบ ของตัวละคร “ครู” เป็นการอธิบายโดยยกเหตุผลมาสอน ให้ข้อคิดแก่ พอบอเล ย้ำถึงความเท่า เทียมกันและศักดิ์ศรีของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นเพศใดก็ตาม โดยผู้ประพันธ์เลือกใช้กลวิธีแบบ เทคนิควิหาร

<p>‘ดีครับครูเราทั้งตายไ้บนเกาะ’ หยุดเขี่ยหนอนนี่กึ่งวางกิ่งไม้ ตายจากเกิดเกิดจากตายเหมือนใบบอก เกาะตนอยู่กับตายทำไมกัน คล้ายครูปอกผมให้ปลัดพราว ‘ขอบคุณครับ’ เขายิ้มอย่างเคารพ</p>	<p>ภูผากลัวหัวเราะเหมือนคิดได้ รู้สึกหิ้นคลื่นไล่จากซากนั้น ทุกดวงดอกลดาที่ยึดมั่น ปิดกั้นประตูสู่สมภพ ตายจากบางสิ่งทิ้งซากศพ เกาะดอกแก้วเงียบสงบเผยแสงเงา (คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 218)</p>
--	--

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า บทสนทนาของครูและภุษา แสดงทรรศนะที่เป็นภาพซ้อนของ สุธัญญา ที่หมายถึง ความว่าง ทางพุทธศาสนา ทั้งสองคนพิจารณา เกาะดอกไม้ และมองเห็นปัญญาจากการเรียนรู้ คือ การตายเพื่อเกิดใหม่ และสังขารจะเป็นเช่นนี้เรื่อยไป การยึดถือซึ่งตัวตนจึงเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงความว่าง อันจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่นิพพาน โวหารที่กวีใช้ในตอนนี้จึงเป็น เทศนาโวหารอันลึกซึ้งผ่านบทสนทนาของตัวละคร

เดินให้ตื่นะลูกระวังหลุม	ทุกชอกมุมชีวิตมีปริศนา
หลุมน้ำดีหลุมน้ำดำหลุมน้ำตา	ชุดพรางฟ้าพรางดินให้คุ้มเดา
ยุคปีศาจจิ้งก่าแพงชะแลงแหลม	อาจเปิดแยมอุโมงค์ดีไว้รอเผา
ออกจากบ้านผ่านแดดให้ดูเงา	ถ้าหัวหายหดเท้าอย่าก้าวไป
ก้าวให้ตื่นะลูกระวังหลัง	มีบ่วงเชือกกรักซัง...ใช่ มิใช่
ก่อนแขวนคอมอบศรัทธาบูชาไฟ	สีอันใจไพร่ขุนถือบุญแจ
โลกของทุนซ้อนทุนค้ำจุนใจทัก	เจ็ดชั่วโคตรจำเลยยังร่อแร่
ลูก็ยังใส่หลานยังซื้อต่อซื้อแป	จะติดค่างร่างแหหทัยทมิฬ
คิดให้ตื่นะลูกระวังโลก	ไม่ถึงไซค์ถือกลาง...ก็โยนหิน
ถามมรรคาผู้คนที่ยลยิน	เสียงน้ำซาชะธรณินผ่านลั่นลม
รักลูกเป็นห่วงหลานกั้วลเหลน	หากลุ่มเลนลาวาภูผาถล่ม
สังหรณ์ร้ายพาราเขี้ยววาคม	เหมือนตกจมจิตภวังค์ครั้งยาวนาน

(ดิวงานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 83-84)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำสอนของพ่อแม่ที่ห่วงลูกหลานที่จะต้องขึ้นรถกระบะไปทำงาน ไปเรียนต่างถิ่น กังวลกับชะตากรรมและอนาคตของลูกหลาน กลัวว่าจะเป็นเหยื่อสังคมกลัวจะเจอคนไม่ดีมาทำร้าย ด้วยความห่วงกังวลเหลือคณาและไม่รู้จะช่วยลูกหลานได้อย่างไรจึงได้แต่ภาวนาและสั่งสอนลูกหลานให้ระมัดระวังการใช้ชีวิตและเชื่อถือในไซค์กลาง การกล่าวถึงไซค์กลางในตอนนี้นะท้อนให้เห็นความข้อนแย้งของสังคมที่อยู่ในยุคทุนนิยม ทั้งที่สาเหตุที่ลูกหลานต้องทิ้งถิ่นก็เพื่ออยากเอาชีวิตรอดในวิถีทุนนิยม แต่พ่อแม่กลับฝากชะตา ลูกไว้กับสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลและพิสูจน์ไม่ได้ ความข้อนแย้งในข้อนี้แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของมนุษย์ ผ่านกลวิธีการใช้เทศนาโวหารที่เป็นคำสอนของตัวละครที่ซ้อนคำสอนของกวีไว้อีกชั้นหนึ่ง

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กวีใช้โวหารครบทั้ง 5 ประเภท ได้แก่ บรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร อุปมาโวหาร สาธกโวหาร และเทศนาโวหาร โดยการเลือกใช้โวหารจะสอดคล้องกับเนื้อหา เช่น เมื่อนำเสนอเนื้อหาให้ข้อคิด ก็มักจะใช้เทศนาโวหาร สาธกโวหาร เมื่อกล่าวถึงบทบาทหรือพฤติกรรมของตัวละครก็มักใช้บรรยายโวหาร เมื่อกล่าวถึงความรู้สึกหรืออารมณ์ละเอียดละไมก็มักใช้พรรณนาโวหาร โดยกวีได้ใช้อุปมาโวหารสอดแทรกไว้ในการนำเสนอเนื้อหาต่าง ๆ ตลอดเรื่อง จากการศึกษาเรื่องโวหารพบว่า การใช้โวหารประเภทอุปมาโวหารเป็นจุดเด่นของกวี กวีประณีตบรรจงเลือกใช้ความเปรียบที่หลากหลายนานัปการ ทำให้เข้าใจและรับรู้ความรู้สึกของตัวละครและเจตนาของกวีได้เด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะการเปรียบเทียบนามธรรมด้วยรูปธรรม กล่าวคือ การใช้สรรพสิ่งต่าง ๆ เป็นภาพแทนของอารมณ์ จิตใจ สติปัญญา และกิเลสของมนุษย์ เพื่อนำเสนอสิ่งที่จะเชิงซ้อนให้ผู้อ่านคิดตีความเชื่อมโยงไปสู่สาระสำคัญของเรื่องได้อย่างเป็นรูปธรรม และผู้อ่านได้ร่วมพิจารณาเรื่องราวของภาพซ้อนดังกล่าวไปตามเหตุและผลที่กวีนำเสนอ จนสามารถเห็นความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งว่าล้วนแต่เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกันและกัน

2. ภาพพจน์ การใช้สำนวนภาษาที่เรียบเรียงถ้อยคำด้วยกลวิธีอันหลากหลายมุ่งให้ผู้รับสารรับรู้ความหมายและมีจินตนาการเกิดภาพในใจ แบ่งออกเป็น 19 ประเภท ได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ สัญลักษณ์ บุคคลวัต สมมติภาวะ อดีพจน์ อวพจน์ อุปนิษิต นามนัย สัมพจนัย อุปมานิทศน์ การอ้างถึง การแฝงนัย ปฏิพจน์ ปฏิทรรศน์ แนวเทียบ สัทพจน์ ปฏิพจนญา และอาวตพากย์

2.1 อุปมา คือ การกล่าวเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่าเหมือนหรือต่างจากอีกสิ่งหนึ่งโดยยึดรูปลักษณ์ของสิ่งนั้นเป็นสำคัญ ใช้คำเชื่อมแสดงการเปรียบเทียบ เช่น เหมือน ดุจ ดัง ราวกับ คล้าย เฉก ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

มิใช่ญาติสายใยได้สายจิต	มิใช่มิตรได้รักดังปักหมุด
เข้าได้เห็นแสงมณีในมนุษย์	ได้อาบน้ำบริสุทธิ์ในสายลม
ร่วมส้ารับกับข้าวคาวหอม	ในกระท่อมน้ำพริกผักต้ม
ตามีयर่วมยิ้มอ้อมอารมณ์	เมื่อข้าชมมี้อค่าเป็นค่ากลอน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 37)

จากคำประพันธ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์อุปมา เพื่อกล่าวถึงความรู้สึกที่ประทับใจและตราตรึงจากมิตรภาพและน้ำใจที่ได้รับระหว่างการเดินทางราวกับการปักหมุด ปรากฏในฉากที่ครูและภุษาได้พบตาและยายที่หยิบยื่นไม้ตรีให้ที่ปักพิงและจัดการดูแลอาหารในมือค่า การอุปมาดังกล่าวทำให้ผู้อ่านอ่านแล้วเกิดจินตภาพที่รับรู้ได้ทางจิตใจ

และความรู้สึก เป็นการนำเสนอความหมายเชิงบวกแสดงถึงคุณค่าของไมตรีของผู้ให้ที่ส่งผลดีต่อจิตใจของผู้รับ

2.2 อุปลักษณ์ คือ การกล่าวเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่ามีคุณสมบัติเช่นเดียวกับอีกสิ่งหนึ่ง อาจเปรียบเทียบโดยมิใช้คำเชื่อมแสดงการเปรียบเทียบ หรือ ใช้คำเชื่อม เช่น เป็น คือ เท่า เท่ากับ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

อุปลักษณ์ที่ไม่ใช้คำเชื่อม

ผมไม่ลืมนรอยเกวียนที่เรียนรู้	การเฝ้าดูเพื่ออะไรกับไปต่อ
เขาพูดขึ้นพลางมีรั้งรอ	ยืนย่นวิถีล่อโลดทะยาน
บางหลักพันกันบาตรของหลวงลุง	แม้มิพันกันกระบุงของชาวบ้าน
ไม่เป็นไล้เป็นพายไร้สะพาน	ก็อ่านโลกอึมในพริ้มเพรา

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า19)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีใช้ภาพพจน์อุปลักษณ์เพื่อเปรียบ “รอยเกวียน” เป็น ประสบการณ์และการเรียนรู้กับ วิถีล่อ เป็น วิถีชีวิตที่ต้องดำเนินไปตามครรลองของมนุษย์แต่ละคน ในที่นี้สะท้อนตัวละคร “ภูผา” ที่มีการเตรียมพร้อมและมุ่งมั่นที่จะเดินทาง ทั้งการเดินทางภายนอกด้วยวิถีจักรยาน และการเดินทางภายในซึ่งหมายถึงการเรียนรู้ เพื่อจะเติบโตทางความคิดและจิตวิญญาณ

นอกจากนี้ยังพบการใช้อุปลักษณ์ ดังตัวอย่าง

ร้านกาแฟแก่กร่อมเงาไผ่	หยุดพักดื่มพักใจไล่ลมทุ่ง
ข่าวทีวีมีฉาวล้นข่าวกรุง	ยังภาพไฟพวยพุ่งมิพักพอ
ครู่ขณะคิดพลางวางถ้วยชา	สองหนุ่มสาวกระเป๋าล้าแม่พ่อ
“ระวังตัวนะลูก” น้ำตาคลอ	เมื่อปานพอหัวใจต้องไกลกัน
ข้าหยิบบันทึกรักออกจากยาม	จารึกความห่วงใยดอกไม้สวรรค์
เหม่อมองรถกระบะคันนั้น	ตัวยวสีตื่นตันตลอดเวลา

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 83)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีใช้ภาพพจน์อุปลักษณ์เพื่อเปรียบ ไฟ เป็นปัญหาและความขัดแย้ง ในที่นี้หมายถึงการประท้วงที่กวีได้กล่าวถึงก่อนหน้านี้ พบการใช้ภาพพจน์อุปลักษณ์เพื่อเปรียบ ปานพอหัวใจ เป็น ลูก หรือบุคคลอันเป็นที่รัก และ เปรียบดอกไม้สวรรค์ เป็นความบริสุทธิ์

อุปลักษณ์ที่ใช้คำเชื่อม
 ไม่มีใครผิดใครถูก
 แต่ใจคนแคบนักมักกระด้าง

กองกระดูกคือมรรคากว้างกว่ากว้าง
 กับประตูหน้าต่างที่สร้างทำ
 (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า109)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีใช้ภาพพจน์อุปลักษณ์เพื่อเปรียบ “กองกระดูก” กับ “มรรคา” ซึ่งหมายถึง หนทาง โดยมีคำว่า คือ เป็นตัวเชื่อม ในที่นี้สะท้อนถึงสังขารของชีวิตที่สุดท้ายมนุษย์ทุกคนก็ต้องพบเส้นทางเดียวกันนั่นคือ ความตาย กองกระดูกจึงเป็นเหมือนเครื่องเตือนสติสำหรับคนที่ยังใช้ชีวิตด้วยความลุ่มหลงไปกับสิ่งที่ไม่จีรังยั่งยืน เป็นกลวิธี การใช้ความเปรียบภาพพจน์แบบอุปลักษณ์เพื่อให้เกิดศิสอนใจ

2.3 สัญลักษณ์ หมายถึง การนำของสิ่งหนึ่งหรือสภาพอย่างหนึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งหนึ่งที่กล่าวถึง มีทั้งสัญลักษณ์ทั่วไป และสัญลักษณ์เฉพาะบุคคล

สัญลักษณ์ทั่วไป ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

มิใช่ญาติสายใยได้สายจิต
 ข้าได้เห็นแสงมณีในมนุษย์
 ร่มสรั้งกับข้าวดาวหอม
 ตามีयर่วมยิ้มอิมอารมณ์

มิใช่มิตรได้รักดังปักหมุด
 ได้อาบน้ำบริสุทธิ์ในสายลม
 ในกระท่อมน้ำพริกผักต้ม
 เมื่อข้าชมเมื่อคำเป็นคำกลอน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 37)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีใช้ภาพพจน์สัญลักษณ์ “แสงมณี” เป็นตัวแทนของสิ่งที่มีคุณค่า สิ่งที่ดีงาม และเป็นพลังในด้านบวกของชีวิต ซึ่งนับว่าเป็นสัญลักษณ์เชิงชนบที่เข้าใจได้ในสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มักใช้ แก้ว มณี เพชร เป็นตัวแทนของสิ่งมีค่าและดีงามอยู่เสมอ

สัญลักษณ์เฉพาะบุคคล ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ยาเส้นสอดใบตอง
 มวนยาอยู่นาน
 “บางนกกฟกฟงคอง
 บางนกกตกราดรีง
 จุดไฟไหม้มวนยา
 ข้าคารวะคำ
 ครับนุก ในอกเหย่า

ตาเหม่อมองช่องลมผ่าน
 หวังขณะครุ่นคำนึง
 เพื่อพักนอนซ้งคืนหนึ่ง
 ในหวังตริกเห็นลึกล้ำ”
 เปรยแก่ข้าในพลบค่ำ
 อันเนื่องนำน้อมจำนรรจ
 บางเห็นเข้าเพียงเจ็ดฉั่น

บางนกในนกนั้น
เพราะปีกที่ต่างมี
บางเขาในเราสะทก

ปรารถนาเกินกว่านก
ต่างวิถีที่โผผก
ผกสะท้อนซ่อนสมทุม

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 123)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์สัญลักษณ์แบบเฉพาะ โดยกวีให้ นก เป็นสัญลักษณ์ ตลอดเรื่องทางจักรา สื่อความหมายเพื่อเน้นสารัตถะเกี่ยวกับ แนวคิดการใช้ชีวิต ประกอบด้วย นก ที่มีความหมายรูปธรรม หมายถึง นกในธรรมชาติ และ มนุษย์ที่ต้องเดินทางโอบยบินในเส้นทางชีวิต รวมถึง นก ที่มีความหมายนามธรรม คือ ทศนคติ ความคิด และความรู้สึกภายในจิตใจของมนุษย์ การใช้สัญลักษณ์ นก พบว่าปรากฏอยู่ตลอด ทั้งเรื่อง ไม่ว่าจะตัวละครจะเดินทางไปพบเจอบุคคล หรือเหตุการณ์ใด จะมีการทวนถามกับนกในจิตใจอยู่เสมอ เพื่อทบทวนว่ามนุษย์เป็นอิสระจากกิเลสและชุดความคิดที่พันนาการหรือไม่ รวมทั้ง เล่าภาพของนกรูปธรรมในธรรมชาติที่ปรากฏบทบาทบ่อยครั้งในเรื่องเพื่อนำมาเปรียบเทียบกับ นกนามธรรมในใจของตัวละคร

2.4 บุคคลวัต คือ การสมมติให้สิ่งที่ไม่ใช่คน แสดงกิริยาอาการหรือความรู้สึก เช่นเดียวกับคน

ขณะเสียงคลื่นลมคราง

หัตถ์รูงรวงซาง

โอบกอดทะเลและเรา

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า11)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า พบการใช้บุคคลวัต 2 แห่ง ได้แก่ กวีให้ “คลื่นลม” มีพฤติกรรม “คราง” เหมือนมนุษย์ ทำให้เกิดจินตภาพตามความหมายของบทประพันธ์ วิธีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ผู้ประพันธ์สร้างความเปรียบเทียบพจน์บุคคลวัต โดยให้ธรรมชาติมี พฤติกรรมเหมือนมนุษย์ นอกจากนั้น กวีให้ “รูง” มีรูปลักษณะเหมือนมนุษย์ กล่าวคือให้ รูงมี มือ (หัตถ์) และมีพฤติกรรม “โอบกอด” เหมือนมนุษย์ ทำให้เกิด จินตภาพตามความหมายของบท ประพันธ์ วิธีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ผู้ประพันธ์สร้างความเปรียบบุคคลวัต 2 ชั้นตอน โดยให้ คำนามธรรมชาติ 1 คำ มีทั้งรูปลักษณะและพฤติกรรมเหมือนมนุษย์ซึ่งกระทำอาการนั้นต่อ ธรรมชาติและมนุษย์ (ทะเล, เรา) โดยมีข้อสังเกตคือ รูปลักษณะนั้นส่งผลโดยตรงให้เกิดพฤติกรรม ดังกล่าวตามมา ในที่นี้คือ ให้รูงมีมือเพื่อที่จะสามารถโอบกอดทะเลและเราได้ บทประพันธ์นี้ จึงเป็นการใช้กลวิธีการใช้ความเปรียบเทียบพจน์แบบบุคคลวัตเพื่อพรรณนาธรรมชาติ

ก่อไฟหุงข้าวพองข้าวสวย
 ดงดอมหอมกรุ่นอย่างคุ้นเคย
 บึงปลาเค็มสองตัวแต่พอกิน
 ฟุ้งชอบฟุ้งชินนิยมชม
 เรากินข้าวกลางวันไม่ทันอิ่ม
 ทำที่ตีสันทกกระทัดกระเม้น
 ยืนหัวปลาสองหัวให้ภูผา
 มั่นกินกินจ้องจ้องเรามองกัน
 โลกใบเล็กสดใสใต้ศาลา
 เหมือนวอเยยงยหน้ามาเคล้าคลึง

อังหม้ออวยสนามพอน้ำระเหย
 ภูผาเปิดฝาเผยรำเพยลม
 ผีกลิ้นผีกใจให้พอสม
 กลิ่นเคี้ยวเกลียวกลมมิกะเกณฑ์
 เจ้าแมวน้อยอ้อยยิ้มมาขึ้นเด่น
 บอกเช่นเร็นนัยหัวใจมั่น
 คลุกข้าวที่เหลือคาใบตองสวรรค์
 สายสัมพันธ์คนสัตว์คอยรัตรึง
 เหมือนเงาจงจักราให้มาถึง
 เหนงาสีท่า, ข้าวรำฟุ้งลูบหัวพลาง
 (ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 31)

แมว ในฉากรนี้เป็นภาพแทนของความรัก สดใสอ่อนโยน โดยกวีได้นำเสนอ
 ด้วยกลวิธีบุคคลวัต ให้มีรอยยิ้มเหมือนคน เพื่อให้ตัวละคร “แมว” และบรรยากาศของเกิด
 จินตภาพของความสดใสแจ่มชัดขึ้น

ผ่านทางเข้าวัดไปท้ายวัด
 หอมอดีตซัดจางระหวางเจตีย์
 โพธิ์ยังพลิวพลัดกิ่งลงเกลื่อนกล่น
 ฟินิจซากหักหายปีกชายคา

ลมพัดพิกุลพร่างกลางวิถี
 พราเลือนเดือนปีวิหารชรา
 ตะวันดั้นแดดบ่าลงชายป่า
 ผุดภาพในใจข้าย่อนวันคืน

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 33)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีเล่าถึงภาพของวัดร้างผ่านสายตาตัวละคร “ครู”
 โดยได้บรรยายภาพโดยใช้ภาพพจน์บุคคลวัตให้วิหารเก่า กลายเป็น “วิหารชรา” ในจินตภาพ
 ทำให้เห็นภาพตามกวีได้ชัดเจนขึ้น

2.5 สมมติภาวะ หมายถึง การกำหนดให้ผู้เขียนหรือบุคคลในเรื่องกล่าวถ้อยคำ
 เจรจากับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ อาจเป็นสถานที่ สิ่งของ ต้นไม้ ดอกไม้ ความคิด นามธรรม บุคคลที่
 เสียชีวิตไปแล้ว หรือไม่มีตัวตนอยู่ในสถานที่แห่งนั้น

ไปไม่บอกผมว่า
 กระทบกระทั้งมี
 ลมหยุดไปไม้หยัด

บางครั้งคราลมเขียนดี
 คีตกรรมลำน้าไพร
 ดำรงอยู่เลี้ยงต้นใหญ่

ลมพัดก็กวัดไกว
ลมฝนพาฝนขึ้น
ลมหนาวมาแบ่งปัน

จนก้านใบแกร่งฉกรรจ์
มาปลุกตื่นวนาสวรรค์
กองไฟอุ่นกรุ่นผกา

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 101)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีใช้สมมติภาวะโดยกำหนดให้ตัวละครในเรื่อง คือ “ภูผา” กล่าวถ้อยคำเจรจากับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ ในที่นี้ คือ “ใบไม้” โดยเป็นการสมมติให้ ใบไม้ เป็นตัวแทนบอกเล่าเหตุการณ์ของลมในแต่ละฤดูกาลที่ทำหน้าที่พัดพาสิ่งต่าง ๆ หมุนเวียน ในวัฏจักรกบฏแห่งเวลา

2.6 อติพจน์ หมายถึง การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างเกินความจริง เพื่อแสดงความหมายที่มากขึ้น ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

หมาหอนรับอึ่งคะนึงนั้น

ครู่ระฆังสงบทบทวน

ภิกษุชราผู้การุณย์

ยินเสียงสวดท่องรอยทาง

บิ๊มว่านรกสวรรค์ปั่นป่วน

ชีวิตล้วนบทกวีที่เปราะบาง

นำสองเณรวัยรุ่นก้าวย่าง

ขณะเข้าปลดวงสัมภาระ

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 73)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพจน์อติพจน์เพื่อกล่าวถึงเสียงระฆังและเสียงสวดท่อนอย่างเกินความจริง โดยให้เสียงดังจนนรกสวรรค์ปั่นป่วน ซึ่งเป็นการเปรียบเกินจริงเพื่อสะท้อนภาพวิถีชีวิตที่มีเณรตีระฆังและสวดก็หอนรับกันเสียงดังเป็นการแสดงความหมายที่มากขึ้นทำให้รู้สึกว้าวยากเต็มไปดด้วยเสียงดังวุ่นวายจนนรกสวรรค์ปั่นป่วน

อีกตัวอย่างคำประพันธ์ ได้แก่

แสงเสียงคลื่นสารยานข้ามภพ

ความมั่งคั่งรุ่งเรืองให้ปรุใจ

ระบบคิดทฤษฎีจึงมีเขา

เสมือนไร้อำนาจจะตัดทาน

ค่อยถอนมีดเล่มวาวคม

เสียงน้ำไหลมิไกลนักรุ่นคะเน

มิรู้จบุรีล้นอสงไขย

ย่อมเส้นใยปรัชญาเปลี่ยนวิญญูณ

อยู่ในเราฝ้าปลุกในลูกหลาน

สสารพลังแห่งโพ้นทะเล

พ่อนอารมณ์ขมค้ำให้ห่างเห

รุ่มรินพื้นเพเพิงพนา

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า152)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์อติพจน์กล่าวถึงความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุอย่างเกินความจริง ข้อความว่า “มีรู้จักรู้สิ้นสองไชย” ซึ่งเป็น การกล่าวเกินจริงเพื่อสะท้อนภาพวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป วิทยาการเจริญก้าวหน้ารับอิทธิพล ต่างประเทศเข้ามามากมาย เป็นการแสดงความหมายที่มากขึ้นทำให้รู้สึกว่าคุณภาพของ เทคโนโลยีนั้นไม่มีที่สิ้นสุด

2.7 อวพจน์ หมายถึง การกล่าวเกินจริงที่ตรงข้ามกับอติพจน์ คือ การกล่าวลดน้ำหนักให้น้อยลงเพื่อลดความหมายลง ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

รู้มากกลับรู้น้อยในรอยโคตร	สิงโลดกับหางอึ่งยุคสมัย
คับแคบ, ว่าแบบบุรพ์ไม่จุนใจ	เปล่าไร้, ว่าอิสรภาพครั้นตรง
ฟังสิบกและเขียดไม่เกรียดกรอด	เหมือนทุ่งปลอดชีวิตจนโหวงเหวง
เสียงจิ้งหรีดเสียงบแล้วลมแผ่วเพลง	อาจยินเสียงตัวเองอยู่อิงคะเนิง

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, 19-20)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่ากวีใช้ภาพพจน์อวพจน์กล่าวลดน้ำหนักของความรู้อันยังความเข้าใจชีวิตว่า รู้อย่างหนึ่ง ซึ่งเปรียบเสมือนคนที่แทบไม่รู้อะไรเลย กล่าวถึงคนที่ไม่นำประวัติศาสตร์และประสบการณ์มาเป็นบทเรียนเพื่อเรียนรู้และพัฒนาตนเอง

2.8 อุปนิษิต หมายถึง การกล่าวลดน้ำหนักความลงในเชิงปฏิเสธ มีลักษณะเดียวกับอวพจน์แต่แสดงออกแบบปฏิเสธ

เปิบข้าวแต่ละคำด้วยความสุข	ปลาปนคลุกน้ำพริกมะเขือผ่า
ไซ้ต้มฟองมิโตแต่โอชา	อร่อยรสกรุณาอยู่ภายใน
นึกถึงมือยื่นห่อใบตองพิสุทธิ์	ตาน้ำผุดในดวงตาก็เอ่อไหล
ข้าวเพียงมือน้อยตาฝากข้าไว้	ข้าจะฝากใครและใครอีกหลายคน
มือนี้อ้อมที่สุดนะครับครุ	ภูผารู้จิตเกษมอันเข้มขัน
เปื้อนหน้าหลบตาเมื่อตาตน	ก็ปริ่มท้นปีติมิต่างเลย

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 46)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่ากวีใช้ภาพพจน์อุปนิษิต “มิโต” เพื่อกล่าวลดน้ำหนักขนาดของไซ้ต้ม โดยคำประพันธ์ในวรรคต่อมาคือ “อร่อยรสกรุณาอยู่ภายใน” การกล่าวลดน้ำหนักจากคำประพันธ์นี้เป็นการกล่าวเพิ่มน้ำหนักคุณค่าของไซ้ต้มที่ไม่ได้อยู่ที่ขนาด หากที่อยู่ที่น่าสนใจและความปรารถดีของผู้ให้

2.9 นามนัย หมายถึง การใช้คำหรือวลีหนึ่งๆ ที่หมายถึงส่วนน้อย แทนความหมายถึง สิ่งที่ใหญ่กว่า ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

หนึ่งชายมิใช่ชายใจเป็นมิตร	หนึ่งชายมิใคร่สนิทใจกำหนด
แต่พูดคุยด้วยกิริยาเกียรติยศ	มิลวงลมน้ำพจนันท์นพิงควร
	(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า180)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์นามนัยโดยใช้ลักษณะทางเพศของบุคคล มาใช้เรียกแทนคน 2 คน ได้แก่ หนึ่งชายมิใช่ชายใจเป็นมิตร คือ ทีไข่ม และหนึ่งชายมิใคร่สนิทใจกำหนด คือ ภูผา

2.10 สัมพจนัย หมายถึง การกล่าวให้นามธรรมกระทำอาการแบบรูปธรรม ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

นอกจากบทกวีแห่งชีวิต	ที่โยมครูกับศิษย์สนิทสนอง
เรียนรู้เรื่องราวที่แผ่มอง	เก็บทำนองรู้ลึกบันทึกรักไว้
ความงามความรักที่ถักร้อย	ความคิดตั้งสร้อยกรองสมัย
จะยังอยากปลุกฝันอันใด	ฝากให้อุษาอารยธรรม”
	(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 72)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์สัมพจนัยให้นามธรรมกระทำอาการแบบรูปธรรม ในที่นี้คือ ให้นามธรรม 3 สิ่ง ได้แก่ ความงาม ความรัก และความคิด มีลักษณะเป็นรูปธรรม กล่าวคือ การนำเอา “ความงาม” กับ “ความรัก” มาเป็นอุปกรณ์ใช้ถักร้อย “ความคิด” ก็จะเป็นสร้อยแห่งความคิดที่บันทึกการเรียนรู้และประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่น เป็นสิ่งที่ยั่งยืนและสามารถฝากประดับไว้บนโลกใบนี้

2.11 อุปมานิทศน์ หมายถึง การกล่าวเรื่องเล่าหรือนิทานมาประกอบการขยายความ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

คล้ายคล้ายผมไต้ยี่น	ชาร์ลส์ ดาร์วิน อยู่ลึกซึ้ง
แข็งแกร่งฉกาจจริง	ดำรงอยู่ในหม่อมวล
จู่จู่เขาก็คล้ายฉวยได้ธง	ปักลงบนแปลงดินถิ่นรุ่มรอน
ผู้หยัดผู้ยื่นหมิ่นแสนล้วน	คู่ควรยุทธ์แย่งต้องแกร่งฉกรรจ์
เนิบจ้านรรจน์นั้นข่าวอาจแย่ง	หากหมายนัยได้แกร่งเพียงกล้ากล้า
สถานะอำนาจอาจโรมรัน	แต่ครู่ยามหยามหยันและยี่นตี
แต่ผู้ซึ่งอ่อนโยนลิยวียี่น	ลองถามคลื่นถามลมและเพลิงปี

เชื่อว่า พระอภัยมณี
 เว้นแต่พระบิดาผู้อำภัพ
 ทัพพลีกลังกาตลอดแนว
 แม่นางยักษ์ณีผีเสื้อร้าย
 ยังยอมม้วยมรณด้วยอ่อนโยน

ก็ทรงเห็นเช่นนี้มานานแล้ว
 มีดัดบดริยางค์มีทรงแว้ว
 สีสุดแพรวเวทนา ณ คราโน้น
 ร่างกายแกร่งจนกาจผาดโผน
 นิ่งฉาบกรับตะโพนก็โยนย่า

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 21-22)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์อุปมาอุปไมยที่ค้นยกตัวอย่าง พฤติกรรมของตัวละครในวรรณคดี เพื่อสื่อถึงภาพซ้อนของแนวคิดในการใช้ชีวิตที่ทุกคนควรมี ความอ่อนโยน ร่วมมือกัน รู้จักปรับตัวยืดหยุ่นให้เข้ากับสถานการณ์ เพื่อที่จะเอาชนะความแข็งแกร่งและการใช้อำนาจต่าง ๆ ได้ อย่างเช่น เมื่อลมกับน้ำร่วมมือกับสสารอื่นก็จะทำให้เกิดพลัง ที่ยิ่งใหญ่ เปรียบได้ดังซอฟต์แวร์ที่มีพลังมหาศาล การใช้เสียงเพลง ดนตรี ศิลปะ วรรณกรรม เพื่อสื่อสารประเด็นทางสังคม ก็เช่นกันหากได้รวมตัวกับสิ่งสนับสนุนอื่น ๆ อย่างถูกที่ถูกเวลา เมื่อเหตุปัจจัยถึงพร้อมจะเกิดพลังความร่วมมือของมนุษยชาติขึ้นอย่างแน่นอน ความโดดเด่น ของการใช้อุปมาอุปไมยนี้คือ การนำเสนอแนวคิดที่เป็นความขัดแย้งของตัวละคร “ภูผา” และ “ครู” โดยภูผาได้เสนอมุมมองตามทฤษฎีวิวัฒนาการของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน ที่ว่า ธรรมชาติจะคัดสรร สิ่งที่แข็งแรงที่สุดให้อยู่รอด แต่ครูมีมุมมองที่เห็นแย้ง โดยยกตัวอย่างตัวละครในวรรณคดี ซึ่งล้วนแต่เป็นภาพซ้อนของบุคคลสำคัญทางการเมือง เช่น พระบิดาผู้อำภัพ หมายถึง เจ้าหน้าที่ที่นิยมอำนาจ จัดการศึกษาของบ้านเมืองโดยมองไม่เห็นคุณค่าศิลปะ ดนตรี สัมความงามในจิตใจ สัมการอยู่บนโลกใบนี้ด้วยความรัก ใช้ความแข็งแกร่งขจัดความอ่อนโยน ความงามไปจากจิตใจมนุษย์ ส่วนตัวละครพระอภัยมณีนั่น ก็เป็นภาพซ้อนของความอ่อนโยน และความงามที่หายไป นอกจากนั้นยังพบอหังการแห่งกวีที่กวีแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไป ตรงมาเพื่อคัดค้านทฤษฎีของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน โดยใช้ตัวละคร “ครู” เป็นผู้ถ่ายทอดพบการใช้ อุปมาอุปไมยตอนที่ ภูผา เล่านิทานให้เด็กน้อยฟัง ดังนี้

นานมาแล้วเด็กชายผู้ใฝ่ฝัน
 พอบอกปู่ไปเที่ยวเลี้ยวลับภู
 เด็กชายผู้ใฝ่ฝันขยันเรียน
 ช่วยพ่อแม่ทำไร่และไถนา
 จนเติบโตใหญ่วัยรุ่นคนหยาดเหงื่อ

อยากเดินทางตามตะวันไปตามปู่
 ไปพักอยู่บ้านใหม่ปลายขอบฟ้า
 อ่านเขียนเป็นเสปียงไว้เบื้องหน้า
 ฝึกกำลังกายาให้กำยำ
 ทำงานเพื่อเก็บเงินทุกเช้าค่ำ

ชื่อได้จักรยานคันสีดำ
 ฝึกขี่ขึ้นเนินเขาจนแข็งแรง
 ล้มภาระผูกมัดจัดเตรียมไว้
 ลองทาสีฟรุ้งนี่จะเป็นโฉน
 พ่อแม่ที่รักลูกและผูกพัน
 หากพ่อก็ห่วงแม่ก็ห้าม
 ลองคิดลองทาสีช่วยเขาที่

ชื่อมะกล่ำเขาทางข้างถูกใจ
 ได้แรงได้เวลาหาเช้าไม่
 เช้าวันใหม่จะไล่ตามดวงตะวัน
 เขาจะได้เดินทางเหมือนอย่างฝัน
 จะปิดกั้นโอกาสหรือยินดี
 เขาจะข้ามไปขอบฟ้าอย่างไร
 นิทานนี้จะนำไปตั้งใจเรา

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 64)

นอกจากนั้นตัวละคร ภูผา ยังกล่าวถึงนิทานซ่อนอยู่ในเรื่อง ได้แก่ นิทานเรื่อง กบเลือกนาย ซึ่งนับว่าเป็นการใช้อุปมาอันที่คุ้นเคยกัน ดังตัวอย่าง

บึงรกบ่อร้างข้างถนน
 ขณะพักร้อนผ่อนคลาย
 คิดถึงนิทานนะครับครุ
 กบเรียกเทวดาเมื่อฟ้าดำ
 น้ำหลากรากท่อนขอนไม้
 เล่นกบโต้ขอนโตคูดคลอง
 ครั้นเมื่อขอนไม้ไร้ชีวิต
 ขอสิ่งใหม่ให้เราแต่โดยดี
 จึงส่งนกกกระสามาแทนขอน
 ไพร่ฟ้าข้ากบจับตัวตน

ใต้ต้นฉำฉาตะวันฉาย
 เสี่ยงกบเดียวดาयर่องชายน้ำ
 ภูผาป้องหูในลมร่า
 เมษย้อยคล้อยต่ำกระหน่ำนอง
 ได้ใจกบอึ้งทั้งบึงหนอง
 ขุดรูอยู่ร่องรอบวาริ
 เปรี้ยกเสียงใช้สิทธิ์ทุกทิศที่
 เก้าอี้เทวดากักร้อนรน
 นิทานกบจับตอนใต้ปีกขน
 ญาติกบจับสกลทันอาตุร

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 69)

“กบ” ในตอนที่เป็นนิทานซ่อนนิทาน เรื่อง “กบเลือกนาย” ตัวละคร ภูผา ย้อนคิดถึงนิทานนี้หลังได้ยินเสียงร้องของ “กบ” นิทานกบเลือกนาย กล่าวถึง กบ ที่ไม่พอใจ นาย ที่เป็นขอนไม้ที่มีความสงบมั่นคงเป็นจุดเด่น แต่อยากได้ นายใหม่ ที่มีความกระฉับกระเฉง ว่องไว จึงร้องขอนายใหม่ในอุดมคติจากเทวดา เทวดาจึงประทาน นกกกระสามา ให้ตามคุณสมบัติที่ขอ และในที่สุดก็ถึงอวสานของกบ เพราะกนกกระสามาจับกินในที่สุด จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่า

กวีใช้อุปมาอุปไมย เพื่อ ยกตัวอย่าง “กบ” ให้เป็นภาพแทนของความไม่รู้ ซึ่งสะท้อนปัญหาการศึกษาและปัญหาสังคม

2.12 การอ้างอิง หมายถึง การกล่าวถึงความอีกสิ่งหนึ่ง อีกเรื่องหนึ่ง หรืออีกเหตุการณ์หนึ่ง ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ไอ้โทมนัสปัจฉิม ‘เจ้าพิมพิสาร’	ก่อนพระชนม์พินกาลอันหดหู่
ราชศฤห์บัลลังก์เหมือนดังงู	ที่ขดอยู่ในอำนาจแห่งราชวงศ์
ลูกฆ่าพ่อต่อมมาหลานฆ่าลูก	กระดุกถมแผ่นดินเป็นผุยผง
นครราชศฤห์ก็ครีกลง	ให้โลกปลงเวทนามาช้านาน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 146)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์การอ้างอิง โดยยกเรื่องราวของพระเจ้าพิมพิสาร พระมหากษัตริย์แห่งแคว้นมคธ พระองค์ได้ครองราชสมบัติอยู่เป็นเวลา 52 ปี มีพระอัครมเหสีพระนามว่าเวเทหิ ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ามหาโกศลแห่งแคว้นโกศล ภายหลังถูกพระโอรส คือ พระเจ้าอชาตศัตรูทรมาณและฆ่าตาย เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูหลงผิดไปหลงเชื่อคำพูดของเทวทัต ซึ่งในตระกูลนี้เกิดโคกนาฏกรรมลูกฆ่าพ่อต่อเนื่องถึง 5 รุ่น เป็นตัวอย่างของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าเป็นภาพซ้อนของประวัติศาสตร์ที่ยังเกิดขึ้นวนเวียนซ้ำ ๆ ในสังคมปัจจุบันในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป

2.13 การแฝงนัย หมายถึง การใช้คำหรือถ้อยคำเพื่อสื่อความหมายที่ตรงกันข้ามกับความหมายของคำที่ใช้ เช่น ใช้คำที่มีความหมายโดยปกติในทางขึ้นชมยกย่อง มาแสดงการติเตียนเหยียดหยาม หรือในทางกลับกันอาจใช้คำที่ปกติเป็นคำตำหนิมาแสดงการชมเชยก็ได้ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ย่อมมิใช่มนุษย์ชาติ	เพียงสินค้าในตลาดล้นหลาม
ซื้อต้อนด้วยก้อนเงินงาม	ผู้กลามด้วยโภคบริภัณฑ์
ไปเป็นขาเป็นแขนในแดนผลิต	ชีวิตบ่อนชีวิตเปิบสุวรรณค์
ยินยอมพร้อมกลิ่นกับคืนวัน	หายไปในเหตุหรรษ์มายา

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า183)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์การแฝงนัยเพื่อสื่อความหมายที่ตรงกันข้ามกับความหมายของคำที่ใช้ ได้แก่ คำว่า “เปิบสุวรรณค์” และ “เหตุหรรษ์มายา” ที่มีความหมายของคำที่น่าจะหมายถึงสิ่งที่ดีงาม ความสุขสบาย แต่ในที่นี้สื่อถึงการติดอยู่ในระบบที่มีความเหลื่อมล้ำที่ไม่มีทางที่จะมีความสุขความสบาย และไม่มีโอกาสได้

พบกับอิสราเอลได้อย่างแท้จริง กล่าวคือ เป็นภาพฉายาที่ทำให้หลงไป หรือสวรรค์ปลอมที่เกิดจากชุดความคิดที่ติดกับดัก

อีกตัวอย่างคำประพันธ์ ได้แก่	
แล้วมนุษย์สังคมนะสมบูรณ์	ด้วยตระกูลมูลโคตรผู้กดขี่
และทาสทาสีแห่งสังคม	จะเรียมย์ปรัชญาข้าชีวิต”
	(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า183)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์การแฝงนัยเพื่อสื่อความหมายที่ตรงกันข้ามกับความหมายของคำที่ใช้ ได้แก่ คำว่า “สมบูรณ์” ที่มีความหมายของคำว่า ครบถ้วน, พร้อม และ “เรียมย์” ที่มีความหมายของคำว่า รื่นเรียม บันเทิงใจ ซึ่งหากพิจารณาความหมายตามบริบทแล้ว กวีนำมาใช้ในความหมายที่เสียดสี ประชดประชัน สะท้อนความหมายของความเหลื่อมล้ำในสังคม

2.14 ปฏิพจน์ หมายถึง การกล่าวถึงสิ่งที่มีความจริงตรงกันข้ามกัน ไม่สอดคล้องกัน ให้เข้าคู่กัน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

เราตั้งพันธุนาการแห่งล่อง	เวียนอุษาอัสดงมีสิ้นสุด
หลงไหลกับปลายเท้าที่ก้าวรูด	เปล็ดเพลันกับมงกุฎประทุษกรรม
	(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 256)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์ปฏิพจน์ที่นำคำว่า “มงกุฎ” ที่มีความหมายเชิงบวก เป็น สัญลักษณ์ ของ รางวัล ตำแหน่ง เกียรติยศ มาเข้าคู่กับ “ประทุษกรรม” ที่มีความหมายเชิงลบ หมายถึง การทำร้าย ทำลายกัน เป็นการนำคำที่มีความหมายไม่สอดคล้องกันมาเข้าคู่กัน เพื่อนำเสนอสาระสำคัญของสิ่งฉายาที่เป็นภาพลวงของความสำเร็จ แต่แท้ที่จริงแล้วคือการทำร้าย ทำลายกัน

2.15 ปฏิทรรศน์ หมายถึง การกล่าวถึงความหมายซึ่งตีความผิวเผินแล้วเห็นว่ามีไม่สอดคล้องกัน แต่เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วมีความหมายสอดคล้องกัน

แต่กินอยู่รู้เห็นมักมีเห็น	รอบงกกำล้าเค็ญเห็นคนอื่น
ดูจกรงที่มีขังแต่ยังยืน	ยังรอใครได้ตื่นเป็นดวงตา
	(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 60)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์ปฏิทรรศน์ที่มองผิวเผินแล้วจะเห็นว่า “รู้เห็น กับมักมีเห็น” มีความหมายไม่สอดคล้องกัน แต่เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่า การใช้ภาพพจน์ดังกล่าวช่วยเสริมเนื้อหาให้น่าสนใจ และชวนให้ขบคิดใคร่ครวญมากขึ้น

2.16 แนวเทียบ หมายถึง การเปรียบเทียบเรื่องราว เหตุการณ์ พฤติกรรม ความคิด หรือสภาพใด ๆ ของสองสิ่งซึ่งมีลักษณะเหมือนหรือต่างกันให้เข้าคู่กัน

ข้าตีฝ่าผันมานหมอก	นอกคอกความคิดเหตุผล
นอกชุมชีวิตหมูชน	กบฏทางตนแม่ตีบตัน
คือธาดตุกลมลาเสรี	วิถีอัตตาแพกผัน
แตกต่างกันแล้วอย่างไรกัน	สูงกว่าสามัญชนนั้นฤา
เป็นครูเป็นข้าราชการ	ดีกว่าชาวบ้านละหรือ
เป็นนักกวีอวดฝีมือ	ใช้คือเกียรติกรรมล้าพอง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 12-13)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นว่า กวีใช้ภาพพจน์แนวเทียบ เพื่อเปรียบเทียบ พฤติกรรมและความคิดของตัวละคร “ครู” ซึ่งแตกต่างไปจากคนบางกลุ่มในสังคม โดยในที่นี้ ยก “ครู ข้าราชการ และกวี” เป็นภาพแทนของอำนาจ การยึดมั่นในเกียรติและอัตตา กับ “ชาวบ้านสามัญชน” ผู้ไม่มีอำนาจ ซึ่งตัวละคร “ครู” ที่มีภูมิหลังของชีวิตเคยรับราชการครูมาก่อน แสดงความคิดว่าไม่เห็นด้วยกับกลุ่มที่ยึดมั่นถือมั่นในอัตตาหรืออำนาจดังกล่าว

2.17 สัทพจน์ หรือ การเลียนเสียงธรรมชาติ หมายถึง การกล่าวเลียนเสียงธรรมชาติ อาจหมายถึงเสียงที่เกิดขึ้นในธรรมชาติเอง หรือเสียงที่เกิดจากสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เสียงที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

เหมันต์ยังมีทันจะผ่านรอด	น้ำก็ซอดหนองคูแล้วรู้ไหม
เสียงอับอับกบที่อยู่ไกลไกล	คือเสียงจากภายในเข้าได้ยิน
จึงพูดกับภูผาว่าฟังดู	บางกบนิ่งในรูไม่ร้างถิ่น
เขียดก็ซอกร่อนแล่งระแหงดิน	รอฟนรินเจิงนาจะรำร่าอง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 87)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นว่า กวีใช้ภาพพจน์สัทพจน์ หรือ การเลียนเสียงธรรมชาติ โดยเป็นการเลียนเสียงที่เกิดขึ้นเองในธรรมชาติ ได้แก่ เสียง “อับอับ” ของกบ เป็นการเสริมบรรยากาศให้เกิดจินตภาพด้านเสียง และสื่อความหมายว่ายังมีกบที่รอดชีวิตอยู่ในรู เสียงสรรพสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

อีแตนแตกแตก, แทรกถกเถียง	บางเสียงบอก “มันบ้าทั้งโคตรเหง้า”
อีกเสียงว่า “กูจะเสือกกูจะเอา”	สองผู้เฒ่าถกตะโกนกันบนรถ

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 92)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์สัทพจน์ เสียงเสียดสีสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ เสียง “แตกแตก” ของรถอีแต่น เป็นการเสริมบรรยากาศให้เกิดจินตภาพด้านเสียง และสื่อความหมายถึงความวุ่นวายทั้งเสียงรถที่ดัง และเสียงคนบนรถที่ตะโกนเสียงดังคุยกัน

2.18 ปฏิพจน์ หมายถึง การตั้งคำถามโดยไม่ต้องการคำตอบ เป็นการตุ้นให้คิด ทบทวน หรืออาจเป็นสิ่งที่หาคำตอบไม่ได้ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

คือธาตุมลาเสรี	วิถีอัสดาแพกผัน
แตกต่างกันแล้วอย่างไรกัน	สูงกว่าสามัญชนนั้นฤ
เป็นครูเป็นข้าราชการ	ดีกว่าชาวบ้านละหรือ
เป็นนักกวีอดฝีมือ	ใช้คือเกียรติกรรมล่ำพอง

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 12-13)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์คำถามเชิงวาทศิลป์ เพื่อตั้งคำถามโดยไม่ต้องการคำตอบเกี่ยวกับความเท่าเทียม และไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคม เป็นคำถามชวนขบคิดให้ทบทวนถึงความเป็นมนุษย์ทั้งในแง่มุมของปัจเจกสิ่ง และในแง่มุมด้านสังคม

อีกตัวอย่างคำประพันธ์ ได้แก่	เห็นดวงหน้าราตรี... โศกศัลย์
ข้าพืมฟ้าในเวียงวรรณคดีนี้	ปล่อยให้ไฟหลงควันผลาญไรณา
ลูกไปเรียนหลานไปคว่าอะไรกัน	

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 14-15)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์คำถามเชิงวาทศิลป์ เพื่อตั้งคำถามโดยไม่ต้องการคำตอบเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่แท้จริง ชวนให้คิด ทบทวนถึงระบบการศึกษาไทย ระบบครอบครัวที่เป็นอยู่ในสังคมปัจจุบัน

2.19 อวตพจน์ หมายถึง การกล่าวถึงผลของสัมผัสที่ผิดไปจากธรรมดา ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

เปิบข้าวแต่ละคำด้วยความสุข ปลาปนคลุกน้ำพริกมะเขือผ่า	
ไข่ม่มฟองมิโตแต่ไอชา	อรอยรสกรุณาอยู่ภายใน

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 46)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์อวตพจน์ โดยกล่าวถึงรสชาติของนามธรรมในที่นี้คือ ความกรุณา ซึ่งผิดไปจากปกติที่มักใช้คำว่า รส กับอาหารและ

เครื่องตี๋ม โดยรสกรุณาในที่นี้มีความหมายเชิงบวก เพราะเป็น รสอรรอย ดังนั้น ความกรุณา จึงมีรสชาติที่ดี เหมือนเสมือนเป็นสิ่งที่ดีที่คอยเกื้อกูลคนในสังคมและโลกนี้ไว้ด้วยกัน

นอกจากนั้นยังพบการใช้ภาพพจน์อ่าวัดพากย์ ดังตัวอย่าง

ผ่านทางเข้าวัดไปท้ายวัด	ลมพัดพิรุณพร่างกลางวิถี
หอมอดีตซัดจางระหวางเจตีย์	พราเลือนเดือนปีวิหารชรา
โพธิ์ยังพลิวพลัดกิ่งลงเกลื่อนกล่น	ตะวันต้นแดดบ่ายลงชายป่า
พินิจซากหักหายปีกชายคา	ผุดภาพในใจข้าย่อนวันคืน

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 3)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์อ่าวัดพากย์ โดยกล่าวถึงกลิ่นหอมของนามธรรมในที่นี้คือ เวลาในอดีต ซึ่งผิดไปจากปกติที่มักใช้คำว่า หอม รูปธรรมที่สามารถรับรู้กลิ่นได้จากการสูดดม

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กวีใช้ภาพพจน์มากถึง 19 ประเภท โดยการเลือกใช้ภาพพจน์จะสอดคล้องกับสารัตถะและภาพที่กวีต้องการเน้นให้ผู้อ่านคล้อยตาม ตลอดจนการสร้างบรรยากาศของเรื่องโดยใช้ภาพพจน์นำเสนอจินตภาพที่หลากหลาย ทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจเรื่องราว และมีความรู้สึกลึกซึ้งซึ่งกับความหมายของตัวบท ประหนึ่งเข้าไปอยู่ในเหตุการณ์เดียวกับตัวละคร นั้น ๆ ด้วย นับเป็นอัจฉริยะทางอรรถาหลังการของกวีอย่างแท้จริง

3. รสวรรณคดี หมายถึง อารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านเมื่อได้รับรู้รับทราบอารมณ์ของตัวละครในเรื่องที่กวีได้ถ่ายทอดออกมา รสวรรณคดี มี 9 รส ได้แก่ ศฤงคารรส เภาทรรส วีรรส พีภัสสรส ศานตรส หาสยรส กรุณารส ภยานกรส และอัทธูตรส

3.1 ศฤงคารรส คือ ความรู้สึกซาบซึ้งในความรักแบ่งออกเป็น 2 ชั้น คือ รักในระยะเพิ่งแรกพบ รักผูกพันที่ต้องจากลา และรักที่เป็นความเสนาหา รวมถึงการแสดงออกผ่านสัมผัสทางกาย

วาบไหวงในห้วงนิก	เสี้ยวรู้สึกข้าเสียดาย
สร้อยอักษราราย	มาละทิ้งเสียมิมทาง
ขณะให้มีได้หวง	โยวกห้วงเมื่อไกลห่าง
ใจหนอเฝ้าสอนนาง	กลับอึเหนาเฝ้าวนเวียน

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า252)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า เป็นความรู้สึกที่ตัวละคร “ครู” รู้สึกอาลัยอาวรณ์ที่ต้องเดินทางต่อและกล่าวลาครูบ่าวสหาย จนถึงกับรำพึงรำพันกับตัวเองว่าทำไมถึงรู้สึก

ตัดอาลัยไม่ได้ ทั้งที่เพิ่งให้ข้อคิดเรื่องการปล่อยวางแก่ครูบัวสายไป คำประพันธ์นี้จึงจัดอยู่ใน
อารมณ์ ศฤงคารรส

3.2 เราทรรส คือ ความโกรธ ความแค้นเคือง และความรุนแรง ดังคำประพันธ์
ต่อไปนี้

สลอนรายป้ายยืมริมถนน	ฤดูแก้วไร้ต้นผักเต็มย่าน
หลากสีหลากเบอร์ล้นหน้าบาน	บอกกล่าวอุตมการณ์สรรค์สร้างยุค
ตอบใจത്യ่แก่จนกันถึงใจ	ให้และให้ประชาชนอยู่ผาสุก
แม้มิถามก็ราวท่านจะเห็นทุกซ	ปลื้มปลุกปรารณนาอีกคราครั้ง
แม้ข่าวไฟสุมเมืองอยู่เรื่องโรม	หนึ่งโหมล้มกระดานหมากตั้ง
หนึ่งก็ยื้อก็ยุตลุศดกำลัง	ฉูดรั้งชักเยอประชาชน
	(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า90)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีกล่าวถึงป้ายหาเสียงเลือกตั้งที่เป็นภาพ
ซ้อนของการปัญหาสังคมด้านการเมือง ไม่ว่าจะกี่ยุคสมัยนักการเมืองก็ยังทำดีและนำเสนอ
นโยบายขายฝันเฉพาะช่วงหาเสียงเลือกตั้ง แต่พอได้รับเลือกแล้วก็ไม่ได้ทำอย่างที่หาเสียงไว้
กวีได้นำเสนอเนื้อหาผ่านอารมณ์ความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อรัฐบาล เชื่อมโยงกับประสบการณ์
ของตัวละครและปัญหาของประเทศที่เกิดขึ้นแล้วซ้ำแล้ว ซ้ำซึ่งสอดคล้องกับประสบการณ์
การของกวีและผู้อ่าน กวีใช้กลวิธีให้ความคิดของตัวละครนำเสนอเนื้อหาผสมกับอารมณ์โกรธ
ซึ่งเป็นความโกรธที่เกิดจากการไม่เห็นด้วยกับความอยุติธรรม ไม่เห็นด้วยกับการหลอกลวง
ประชาชนของนักการเมืองเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ ปรากฏจากความจริงใจ แสดงให้เห็นว่ากวี
มีความตระหนักรู้ต่อสังคมส่วนรวมและปรารถนาให้สังคมและประเทศพัฒนาขึ้นกว่าที่เป็นมาในอดีต

3.3 วีรรส คือ ความกล้าหาญของผู้กล้าอย่างวีรบุรุษ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ครั้งนั้นเมื่อนานโน้น	บนดอยโล้นเป็นป่าดง
พ่อครู ผู้หยัดยง	จิตวิญญาณบากบั่นเพียร
อาสาพื้นที่สูง	จงใจป่าให้กล้าเปลี่ยน
ร่วมทางกับแสงเทียน	เขียนอ่านโลกแลชีวิต
ชนเฝ้าเรียนรู้อ่าน	จิตวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์
ป่าเหี่ยวเขาวมิตร	กับญาติเมืองเมืองนำกัน
แม่หญิงปกากาเกอญอ	นาม ‘ตาพอ’ แห่งไพรล้นน้

จึงยอมพร้อมฝ่าฟัน

ฝากคืนวันกับพ่อครู

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 175)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า เป็นการกล่าวถึงวีรกรรมความกล้าหาญ
ของบรรพบุรุษของ พอบอเล ได้แก่ “ตาพอ” และ “พ่อครู” ทั้งสองมีอุดมการณ์ที่มุ่งมั่น

ดวงดอกไม้จากไพรภูดอย
อุดมแห่งรักที่ถักทอ
ข้าขึ้นข้าชมจากจริงใจ
ขณะคืนวันเร่งผันแปร

มีรากมีรอยจากแม่พ่อ
จึงก่อจึงก่อโดยเนื้อแท้
นางผู้ยืนหยัดในกระแส
แนวแน่หนักแน่นนะ คุณเล

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 178)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า เป็นความรู้สึกที่ตัวละคร “ครู” ชื่นชม
นางพอบอเล ที่มีอุดมการณ์มุ่งมั่นสืบสานต่อบรรพบุรุษที่จะเรียกร้องสิทธิให้กลุ่มชนชาติพันธุ์
จนได้รับการยอมรับ และเลือกให้เป็น ผู้ใหญ่บ้าน ปฏิบัติหน้าที่ดูแลช่วยเหลือคนในชุมชนอย่าง
เข้มแข็ง คำประพันธ์นี้จึงจัดอยู่ในอารมณ์ วีรรส ที่กล่าวถึงความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยวของพอบอเล

จะเห็นได้ว่าบุคคลทั้งสองเหตุการณ์ที่กล่าวถึงเป็นภาพซ้อนของความหวัง
และศรัทธา ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม นอกจากนี้ยังพบคำประพันธ์ที่แสดงถึง
ความหวัง อุดมการณ์ ดังตัวอย่าง

ทวนน้ำขึ้นเหนือน้ำ
ถ่อเรือสวนทางเรือ
ไต่คลื่นเข้าหาคลื่น
ฝ่าลมพัดโหมพลง
เสียดทานสิ่งต้านทาน
จอมจ้วงห้วงลึกจม
ปะทะแรงกระแทก
แนวนำสำนึกนึก
กล้าทวนกระแสโลก
ก่นเกลากลศกรรม
หาญบ้าเข้าแบกบุก
สลัดอดีตตาตน

เพื่อเห็นน้ำที่อยู่เหนือ
เพื่อเห็นเรือที่สวนทาง
เพื่อรู้คลื่นที่ครืนคราง
เพื่อพลงรู้สู่ทางลม
เพื่อต้านสิ่งที่เสียดสม
เพื่อจะแจ่งแห่งห้วงลึก
เพื่อแทรกความรู้สึก
เพื่อนึกหาหนทางนำ
เพื่อโลกสู่กระแสธรรม
เพื่อกรรมเกลากลศกล
เพื่อบ้าทุกข์ผ่านทุกข์ทน
เพื่อตัวตนพ้นอดีต

ทวนน้ำขึ้นเหนือหน้า
แรมเรือลวงธารา

เพื่อข้ามน้ำไปเบื้องหน้า
ตราบธาราว่างเปล้าเรือ
(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 73-74)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีได้นำเสนอสาระสำคัญของ การหลุดพ้นจากปัญหาภายนอก ได้แก่ ปัญหาสังคมต่าง ๆ และปัญหาภายใน ได้แก่ กิเลส และการถืออัตตาตนเป็นตั้งตน ซึ่งปัญหาภายในเป็นรากของปัญหาภายนอกที่เกิดขึ้นจนทับถม ซ้ำซ้อน เป็นปมพันนาการที่ยากจะแก้ การเอาชนะกิเลสในใจตนและเอาชนะปัญหาต่าง ๆ ต้องอาศัยความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว ยึดมั่นในจุดยืนและอุดมการณ์อันถูกต้องปราศจากอวิชชา ศึกษาเรียนรู้และลงมือปฏิบัติ ต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงอย่างคานติ ถึงแม้อุดมการณ์ดังกล่าว จะแตกต่างและขัดแย้งกับกระแสสังคม คำประพันธ์บทนี้ทำให้ผู้อ่านได้รับรสวรรณคดีประเภท วีรรสอย่างชัดเจน ผ่านสุนทรียลักษณ์ด้านเสียง คำ อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหา

3.4 พีภัตสรส คือ ความน่ารังเกียจหรือน่าเบื่อระอา ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

‘ดีครับครุเราทิ้งตายไว้นบเกาะ’ ภูผากลัวหัวเราะเหมือนคิดได้
หยุดเขี่ยหนอนนึ่งวังกั้งไม้ รู้สึกเห็นคลื่นไล่จากชากนั้น

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 218)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า เป็นความรู้สึกที่ตัวละคร “ภูผา” ที่กำลังเขี่ย ชากหนอนที่ตายแล้ว และรู้สึกเหม็นจนอยากจะคลื่นไล่เมื่อได้กลิ่นชากนั้น คำประพันธ์นี้ จึงจัดอยู่ในอารมณ์ พีภัตสรส กล่าวถึง ความรังเกียจกลิ่นเหม็นชากเน่าหนอนที่ตายแล้ว ของภูผา

3.5 ศานตรส คือ ความสงบใจ เกิดจากอารมณ์อันสงบ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ดาวสวณะครับครุ, คีนนี้ ผมได้ยินเสียงดนตรีอันดีมีค่า
เขาพูดขึ้นในเงียบนีกลิกล้า ตั้งนั่งนำทำนองที่พ้องพาน
แม่ในจิตไซมิไซใจมิเชิง ผมก็เรีงรึนรมย์ในลมผ่าน
สร้างเสียงเสพศิลป์จินตนาการ ประมาณวากวีคีตกร

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 22)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กล่าวถึงความรู้สึกของตัวละคร ภูผา ที่ได้รับ อิทธิพลของธรรมชาติรอบกายในยามราตรี ทำให้เกิดความสุข ความรื่นรมย์ได้เหมือนกับ นักแต่งเพลงที่ใช้จินตนาการเพื่อสร้างสรรค์ผลงาน เป็นอารมณ์สุนทรีย์และเปี่ยมไปด้วย ความหวัง คำประพันธ์นี้จึงจัดอยู่ในอารมณ์ ศานตรส

นอกจากการสรรพนามคติมประเภศานตรสที่ใช้กลวิธีให้ตัวละคร “ภุผา” บอกเล่าความรู้สึกแล้ว ยังพบคำประพันธ์ที่กล่าวถึงคุณค่าของศานติโดยตรงไปตรงมา ดังตัวอย่าง

นักรบมั่งทำทนายดอกไม้ผลิ	ศานติในอิสระภุผาเอ๋ย
พลับพลึงมิชอุชจากกอดเศย	ผู้มีเคยเคารพมิอาจรั

(คิวกานท์ ปทุมสูติ. 2559, หน้า 94)

ข้าเยี่ยมให้ภุผาแห่งราตรี	บางศานติเสริมองมิเห็น
เคารพตนและสรรพลึงสงเย็น	มิเป็นทุกข์โทษประโยชน์แท้

(คิวกานท์ ปทุมสูติ. 2559, หน้า 98)

จากคำประพันธ์ข้างต้นทั้งสองตัวอย่างจะเห็นได้ว่า กวีใช้กลวิธีให้ตัวละคร “ครู” แสดงความคิดเห็นและชี้แนะให้ลูกศิษย์ “ภุผา” ได้เห็นคุณค่าของศานติเสรี ที่เป็นทางออกของปัญหาของใจมนุษย์และปัญหาของสังคม เมื่อผู้อ่านได้อ่านคำประพันธ์นี้และทำความเข้าใจถึงศานติเสรี ก็จะได้รับสรรพนามคติมประเภศานตรส ไปด้วยพร้อม ๆ กัน

3.6 หาสยรส คือ ความสนุกสนาน เกิดจากการรับรู้ความขบขัน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

‘พี่ขอเล่นด้วยได้ไหมอายน้อง’	ภุผาพลัดผ้ากองแล้วยิ้มชื่อ
นุ่งขวาม่านอนแช่แผ่สะคือ	ทำตาปรีอสุซสมในหลมทราย
เด็กน้อยคอยหันมายิ้มซ้ำ	กับท่าที่ภุผาทำดูงายง่าย
แต่ชื่อใจเด็กน้อยให้คล้อยคลาย	ไม่รู้ลึกลับอันตรายแม่ไม่ค้น

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 63)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กล่าวถึงความรู้สึกของตัวละคร ภุผา กับเด็กน้อย ที่แลกเปลี่ยนรอยยิ้ม และเสียงหัวเราะ เล่นน้ำด้วยกันอย่างสนุกสนาน เป็นฉากที่ภุผารู้สึกผ่านคล้อย และมีความสุข เหมือนได้หยุดแะพักเล่นน้ำที่ใสบริสุทธิ์ เฌกเช่น เด็กน้อยผู้มีจิตใจใสบริสุทธิ์ เด็กน้อยเองก็ไม่มีควมระแวงระวังภุผาเลยแม้แต่น้อย เหมือนกับสัมผัสได้ว่า ภุผาคือ ผู้ที่น่าไว้วางใจสำหรับเด็ก ๆ คำประพันธ์นี้จึงจัดอยู่ในอารมณ์ หาสยรส

3.7 กรุณารส คือ ความทุกข์โศก จนก่อให้เกิดความสงสารเห็นใจ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ยายแก่นบนเสื่อกกอุทกหยาด
 มองเราเหมือนงัวก็มีอยู่ยุด
 “ชั้นน้ำ...ขอน้ำ...ให้ยายหน่อย”
 แขนที่ลืบโหลที่ลูคูงอ
 ยายบอกหลานชายไปซื้อยา
 เรามองตากันอย่างสั้นคลอน
 มิกล้าถามถึงลูกยายชายหญิง
 ภูฬาล่วงยามอย่างกล้ากลืน

พอมบางเหมือนร่างจะขาดสิ้นสุด
 แคนขุดบางถ้อยคำจากลำคอ
 ภูฬาคอยประคองตามคำขอ
 ค่อยยกมือเหี่ยวห่อให้พร
 ข้าวปลาพะอืดพะอมขมข้อน
 น้ำตายายเปียกหมอนอับชื้น
 กลัวความจริงเจ็บช้อนก่อนสะอื้น
 ปอกกล้วยยื่นให้ยายลองลิ้มชิม
 (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 53)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กล่าวถึงความรู้สึกของตัวละคร ครู และภูฬา ที่ผ่านมามีเห็นยายแก่นนอนอยู่บนเสื่อ ร่างกายผอมโซ และร้องเรียกขอน้ำ ภูฬาก็เอาน้ำให้ และปอกกล้วยยื่นให้ยายกิน ภาพที่อยู่เบื้องหน้าเป็นภาพที่ครูและภูฬา เห็นแล้วเศร้าใจ เกิดเป็นความน่าสงสาร จึงให้ความช่วยเหลือ คำประพันธ์นี้จึงจัดอยู่ในอารมณ์ กรุณารส สะท้อนวิถีชีวิตของคนบางกลุ่มที่เป็นภาพแทนของความเหลื่อมล้ำในสังคมได้อย่างชัดเจน

3.8 ภยานกรส คือ ความหวาดกลัว เกิดจากได้รับรู้ความน่ากลัว ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

กึ่งจริงกึ่งฝันใต้จันทร์สลัว
 มองลอดม่านกึ่งไม้ใบบัง
 เสียงนางขับลำนำในลำลึก
 คอยเลื่อนภาพนางคว้างคว้นเทียน
 ข้ำพยายามขยิกพลิกตัว
 แขนขาเหมือนถูกตรึงซึ่งกาย
 ร้องเรียกภูฬาไปสุดเสียง
 เสียงสุดท้ายคล้ายตื่นรู้ตน

ในช่วงขณะยี่นน้ำรินหลัง
 หญิงหนึ่งนั่งสางผมไต้ร่มตะเคียน
 รารู้อีกรู้อาเวลาเปลี่ยน
 มีเสียงคนขับเสี้ยนว่วควาย
 ผงกหัวมิได้ตั้งใจหมาย
 กัดทับด้วยชายสามสี่คน
 ไร้สำเนียงไล่เสือกเสือกสลด
 หลุดพ้นอาเพศเหตุการณ์
 (ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 53)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กล่าวถึงความรู้สึกของตัวละคร ครูที่กำลังตกอยู่ในอาการกลัว ท่ามกลางบรรยากาศอันมืดมิด มีเพียงแสงจันทร์สลัว ปรากฏภาพหญิงสาวที่ไม่รู้ว่าเป็นใคร หรือเป็นอะไรกำลังสาบซม ในขณะที่เดียวกันก็ได้ยินเสียงคนขับและเสียงนวัควาย พยายามจะขับตัวแต่ขับไม่ได้ เหมือนมีชาย 3-4 มาจับครุไว้ให้แน่นิ่ง ในภavnนั้นครู แสดงออกซึ่งความกลัวด้วยการร้องเรียกญวสุดเสียง แต่ก็ไม่มีเสียงเปล่งออกมา จนสุดท้ายครูก็ตื่นและหลุดจากภavnหรือความฝันในที่สุด คำประพันธ์นี้จึงจัดอยู่ในอารมณ์ ภูยvnกรส

3.9 อัททรส คือ ความอัศจรรย์ใจ เกิดจากได้รับรู้ภavnน่าพิศวง ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

บันจันย์กษัปกหมุดเมืองชยย อัฐหินดินทรายจำแลงสรวง
 ทั้งแนวนอนรุกไล่ไร่นารวง แนวตั้งตั้งเสียดดวงดาริกา
 (ศิวกvnท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 66)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กล่าวถึงความรู้สึกของตัวละครครูและภavnที่เดินทางมาเห็นภาพของความเจริญที่อยู่ตรงหน้า จนเกิดความอัศจรรย์ใจในวิถีเมืองที่หลังไหลเข้ามา ด้วยอารมณ์ของตัวละครทำให้รู้สึกว่าสิ่งก่อสร้างนี้ สูงลิบหลิบตา “เสียดดวงดาริกา” หมายถึง สูงเท่ากับดวงดาว ซึ่งแสดงอารมณ์พิศวง อัศจรรย์ใจ แต่ไม่ใช่ในความหมายเชิงบวก แต่เป็นการใช้อารมณ์ อัททรส เพื่อสะท้อนสภาพสังคมในปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เมื่ออ่านวรรณกรรมเรื่องทางจักรวาลแล้วทำให้เกิดอารมณ์ขึ้นในใจ หรือที่เรียกว่า รสวรรณคดี ครบถ้วนทั้ง 9 ประเภท แสดงให้เห็นความหลากหลายของอารมณ์ที่เกิดจากการนำเสนอผ่านตัวละครหลายตัวละครทั้งปรากฏนามและไม่ปรากฏนาม นำเสนอผ่านเนื้อหาที่มีมิติเข้มข้นครบทุกรส ครบทุกอารมณ์ สมกับเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนวิถีชีวิต แนวคิด และความเชื่อ ดังที่เรียกว่า ปรัชญvnนิยายกvnนิพนธ์ อีกทั้งกvnยังใช้ กรุณารส เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเคารพและให้เกียรติซึ่งมนุษย์โดยไม่แบ่งแยก พบการใช้วีรรสและศvnตรส เพื่อสื่อสารสารัตถะที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยความกล้าหาญ การคิดต่างอย่างสร้างสรรค์ กล่าวทวนกระแสสังคม หากแต่ต้องเป็นไปอย่างศvnติจึงจะประสบความสำเร็จในระยะยาว

4. ลีลาภาษา คือ ศิลปะและสุนทรียภาพที่ทำให้บทร้อยกรองมีความงามทั้งด้านเสียงและความหมาย มี 4 ลักษณะ ได้แก่ เสาวรจนิยม นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง และสัลลาปังคพิไสย

4.1 เสาวรจรรย์ คือ บทกล่าวชมความงามของสิ่งต่าง ๆ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

พริ้งพร่างดั่งพัชรภรณ์	สะท้อนใจโลกสะทกขวัญ
รู้ลึกรู้สากว่าสามัญ	กระทันกระทำกับคำนึ่ง
สัจทิพย์พิริบแพรวดูจแก้วมณี	สาดทอพื้นที่มีไปถึง
ส่องทางกว้างลึกซึ้งซึ่ง	เผยอีกโลกหนึ่งมโนชน
นวลน้ำมณีแห่งที่ทัศน	เคารพฤตธีรธรรมร่วมแดนฝน
ให้เกียรติมนุษยกลม	ปลุกตื่นในตนทุกราตรี
หอมหวานแห่งวิจนาลัย	กรุ่นกาลนานไกลหทัยวิถี
รื่นรันทน์กัลยาตราบอุษาวดี	อวลอรุณสุนทรีย์ตลอดทิวา
วับแวมแต่่มวาทูกร้าวรอน	พบพรั่งประภัสสรซึ่งพันผ้า
ผุดยิ้มกับหยาดใส่นัยนา	พร้อมนุปผากวิมณีนัย

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 219)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีกล่าวชมจิตใจของมนุษย์ด้วยความปีติยินดี โดยแสดงสัมผัสรูป รส กลิ่น เสียง ในเชิงบวก เพื่อถ่ายทอดนามธรรมได้แก่ ความปีติในใจ ให้กลายเป็นรูปธรรม เกิดเป็นภาพที่สวยงาม กวีเลือกสรรคำที่มีเสียงไพเราะ และความหมายงดงามมาประกอบกันให้บทประพันธ์เต็มไปด้วยภาษาวรรณศิลป์ที่มีความไพเราะสมบูรณ์ ทั้งด้านเสียง คำ และความหมาย สอดคล้องกับลีลาภาษา ประเภท เสาวรจรรย์

4.2 นารีปราโมทย์ หมายถึง บทแสดงความรักของตัวละคร ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้ (หาบทขวัญมาแทน ที่ฎาให้กำลังใจ)

ที่รัก, ฉันอยากหลับชั่วนิรันดร	มิอยากตื่นพบคืนวันที่ฝันถึง
หวันสำเนียงระลือซอซึ่ง	จะตรึงเราไว้ในหอคำ
ที่นี่, เรามีอิสรา	ทุ่งหญ้ามีสายลมบรรโลมร่า
เจ้าเขาเจ้าป่าการุณยธรรม	ไม่ครอบงำขู่เข็ญความเป็นมนุษย์
ที่รัก, ฉันอยากหลับแทบตักเธอ	มิต้องปรนเปรอตั้งเทพบุตร
มิต้องคืนความสุขที่ไทรมทรุด	เพียงแค่อยุคตราสังข์ดวงใจ

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 208)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีใช้ลีลาภาษาแบบ นาฎิปราโมทย์ ประหนึ่งว่าพรรณนาถึงความรักและคนรัก สังเกตจากคำว่า “ที่รัก” แต่เมื่อตีความแล้วจะพบว่า กวีนำเสนอภาพซ้อนของสารัตถะที่เป็นปรัชญาชีวิตลึกล้ำสะท้อนสังคม เป็นตอนที่ตัวละครขบคิดกับการเดินทางภายนอก และการเดินทางภายในจิต จนค้นพบความหมายและความแตกต่างของอิสรภาพ และพันธนาการ จนโหยหาอิสระที่แท้จริง อยากหลุดพ้นจากสังสารวัฏ และวัฏจักรของสังคมที่ห่างไกลความเป็นมนุษย์เข้าไปทุกที การใช้ลีลาภาษาอันอ่อนหวาน นำเสนอความคิดอันเข้มข้นเช่นนี้ เป็นวิธีที่พบไม่มากนักในวรรณกรรมเรื่องนี้ แต่ทรงพลังและเต็มไปด้วยความคิดสร้างสรรค์

4.3 พิโรธวาที หมายถึง บทแสดงอารมณ์โกรธ การทะเลาะ และการต่อสู้ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ภาพขาวพาดหัวตัวแม่โป้ง	มีอบชวานายีตโยงตั้งธงแถว
จํานำข้าวตาบอดตลอดแนว	ยังมีแคล้วเจ็บตัวจากหัวคิว
ลูบหน้าปะจมูกมูมมาม	หมุ่หมามคานสอดลั๊กถอดตัว
หางหัวขี้คะแนนนับแสนนิ้ว	ล้อลิวคิวหอบเป็นกอบกำ
จึงกระตุกกระเดี้ยของแผ่นดิน	มิทนกินแกลบทรายใต้ด้า
ตบเท้าทวงคุณและทวงคำ	นโยบายง่ายำดั่งกรรมเวร
พิมพ์เก่าซ้อนทับฉบับใหม่	มีอบล้าโยม้งคุดขึ้นชุดเขน
เมื่อแก้ไจท์แก้ไจไม่ชัดเจน	เชือกทุกเส้นกระหวัดมัดปุมปม
มีอบยางพารากัฟ้าเลือด	มาเคี้ยวเคี้ยวดยกระดับคับแค้นขม
ปิดถนนตะโกนสิทธิ์ประชาชน	แจกมหาประชาคมให้สมกัน'

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 67)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีกล่าวถึงภาพข่าวในหนังสือพิมพ์เป็นภาพซ้อนของการปัญหาสังคมด้านการเมืองการปกครอง ระบบที่ล้มเหลว กิเลสของคน การทุจริตคอร์รัปชัน เหตุการณ์ในตอนนี้ไม่มีฉากต่อสู้ของตัวละคร แต่เป็นเหตุการณ์ซ้อนเหตุการณ์ที่เล่าเรื่องการต่อสู้ของมีอบที่เรียกร้องปัญหาปากท้องที่สะสมมายาวนานผ่านภาพข่าวในหนังสือพิมพ์ แต่เป็นความคับแค้นใจที่ไม่ได้รับความยุติธรรม ไม่ว่าจะกี่ยุคสมัย ไม่มีสิทธิ์มีเสียงที่จะเรียกร้อง เพราะอย่างไรก็ต้องยอมศิโรราบต่อระบบอำนาจนิยม กวีใช้ลีลาภาษาแบบ พิโรธวาที เล่าเรื่องโดยนำเสนอผ่านอารมณ์ความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อรัฐบาล จากตัวอย่าง

จะเห็นได้ว่าเมื่อสิ่งแวดล้อมได้แก่ภาพข่าวมากระทบ การรับรู้ผ่านการฟัง และการดู ตัวละคร ก็มีความรู้สึกกับภาพนั้น เชื่อมโยงกับปมเก่าของปัญหาประเทศที่เกิดซ้ำแล้วซ้ำแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับประสบการณ์การของกวีและผู้อ่าน สิ่งเหล่านี้เป็นวัตถุดิบของการสร้างสรรค์คำประพันธ์ ข้างต้น โดยกวีใช้กลวิธีให้ความคิดของตัวละครนำเสนอเนื้อหาและอารมณ์โกรธนี้ผ่านตัวอักษร ซึ่งเป็นความโกรธที่เกิดจากความหวังประเทศไทย และอยากให้เห็นสังคมและประเทศพัฒนา กว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

4.4 สัลลางังคพิสัย หมายถึง บทแสดงความเศร้า ผิดหวัง ทุกข์ใจ ตั้งคำประพันธ์
ต่อไปนี้

ค๑ยกำวที่ละกำว	ทรงกาย
ข๑อเขารวกับต๑ย	มีต๑สู
กล๑งแผดแด๑ตพริ๑บพ๑ร๑ย	ใจเร๑ง ช๑ร๑พ๑อ
หม๑น๑ดห๑กพล๑ดรู	แต๑ล๑วณ๑ญ๑ห๑
กล๑จิตข๑ำผ๑กโพ๑น	กล๑ไถ
สิ๑ม๑ตรี๑ก๑ย๑ไถ๑ล๑ใจ	พ๑อ๑แท
พ๑อ๑ป๑วย๑ทุ๑ก๑ข๑าย๑ใน	ไ๑ต๑ด๑บ๑ พ๑อ๑เอ๑ย
ข๑ำ๑ค๑ิด๑แต๑จะ๑แก	ก๑อน๑เล๑ียง๑ใจ๑ถ๑น๑อม
ช๑ู๑บ๑พ๑อม๑แล๑อ๑น๑ล๑ำ	ช๑ร๑๑โร๑ย
แต๑ละ๑กำ๑ว๑มี๑ไ๑ด๑ไ๑ย	ล๑็ก๑น๑อย
ค๑ำ๑บ๑า๑ด๑ตั้ง๑ส๑ไ๑บ๑ย	จิต๑พ๑อ๑ น๑อย๑ถ๑า
‘เร๑็ว๑หน๑อย’ ข๑ำ๑เฟ๑ล๑อ๑ถ๑อย	ห๑ย๑๑บ๑ร๑าย๑กล๑ง๑ถ๑น
บ๑ัด๑ด๑ล๑ส๑ติ๑ข๑ำ	ค๑ึ๑น๑ป๑ระ๑ค๑อง
แต๑ไ๑ล๑ก๑รู๑สิ๑ก๑หม๑อง	ล๑ี้๑ก๑ล๑ำ
ข๑อ๑โ๑ษ๑ก๑ี๑ว๑รร๑ค๑ทอง	ก๑วี๑แท๑บ๑ เ๑ำ๑น๑า
ต๑ก๑แต๑ก๑ม๑ก๑เม๑็ด๑น๑้ำ	จ๑ัก๑ย๑๑น๑ม๑ณ๑ี๑ถ๑าย
แต๑ด๑ส๑าย๑ที่๑สุ๑ด๑แล๑้ว	เล๑ี๑ย๑ข๑ว๑ัญ
ไป๑น๑ัด๑พ๑อ๑สง๑ทัน	ต๑อ๑ท๑าย
น๑าง๑พ๑ำ๑ป๑ระ๑ตุ๑ส๑ว๑รร๑ค	ย๑ี้๑ม๑ป๑ล๑อบ
‘ร๑อ๑หน๑อย’ ค๑ำ๑ค๑ล๑าย๑ค๑ล๑าย	บ๑า๑ด๑ข๑ำ๑ซ๑้ำ๑ส๑อง
ม๑อง๑ล๑อด๑บ๑าง๑เก๑ล๑็ด๑แก๑ว	พ๑ร๑าง๑ต๑า

หมอตานยังมิมา

อุทกคุณนัยนา

ยี่นึ่งเป็นรูปปั้น

ขณะนั้น

ข้าพ้าว ร้อนเสย

ปวศร้าวสุตประมาณ

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 113-114)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีกล่าวถึงตัวละคร “ครู” ที่ย้อนคิดถึงเรื่องราวในอดีตกับ “พ่อ” สาเหตุที่ทำให้ครูคิดถึงเรื่องราวในอดีตคือ การดูแลของญาติตลอดระยะเวลาที่ปั่นจักรยาน หลายครั้งที่ญาติต้องรอครูผู้ปั่นจักรยานด้วยกำลังของคนที่อยู่ในวัยชราแล้ว อาจจะไม่ทันใจบ้าง แต่ญาติก็ยังดูแลครูเป็นอย่างดี ไม่ได้ทำให้ครูขุ่นข้องหมองใจ ในขณะที่ครูชื่นชมภาพไมตรีของญาติที่อยู่ตรงหน้า แต่ในใจกลับขมขื่นเมื่อนึกย้อนถึงตอนที่ครูกำลังรีบพาพ่อในวัยชราสุขภาพไม่สู้ดีไปหาหมอ ด้วยกลัวจะส่งเงินไม่ทัน ระหว่างทางครูวิ่งห่มในช่วงเวลาอดีตจึงรีบเร่งเดินท่ามกลางแดดแรง และเปลวไฟพุดเร่พ่อ พ่อคิดได้ก็รู้สึกเสียใจ แต่สายเกินไปเพราะเปลวไฟจากรถไฟไปเสียแล้ว เมื่อถึงโรงพยาบาลก็รีบยื่นบัตรนัด พยาบาลหน้าประตูก็บอกให้รอก่อน เพราะหมอยังไม่มา เมื่อทราบเช่นนี้ ครูยิ่งโศกเศร้าเสียใจกับการกระทำและคำพูดของตนเอง เหตุการณ์นี้เป็นแผลลึกที่ยังคงมีอิทธิพลจนทำให้ครูนึกถึงและรู้สึกเศร้าอีกครั้ง แม้ปัจจุบันพ่อของครูจะจากไปนานแล้ว และวันเวลาก็ผ่านล่วงเลยจนถึงวันนี้เป็นตัวเองที่อยู่ในวัยชราและเดินช้าลง ดังนั้นบทกวีนี้จึงนับว่าเป็นการใช้ลีลาภาษา สลลลลลลลลลลในการนำเสนอเนื้อหาและถ่ายทอดอารมณ์ จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์ในปัจจุบันที่ญาติจ้องรอครูมากระทบ ทำให้ตัวละคร “ครู” เชื่อมโยงกับประสบการณ์เก่าหรืออาจจะเรียกว่าแผลในอดีตที่ยังค้างอยู่ในใจ นำเสนอความรู้สึกผ่านบทโคลงที่บรรยายเหตุการณ์ในอดีต แม้เหตุการณ์จะผ่านไปแล้วแต่อารมณ์และความรู้สึก “ผิด” ยังคงอยู่ เมื่อหวนคิดถึงเรื่องนั้นก็ยังคงกระทบอารมณ์ความรู้สึกและนำเสนอความรู้สึกโศกเศร้าเป็นบทโคลงข้างต้น

จากลีลาที่ใช้จะเห็นได้ว่า ประสบการณ์ของตัวละครและกวีมีผลต่อการเลือกใช้ลีลา อีกทั้งเหตุการณ์ในเรื่องยังแบ่งออกเป็นทั้งเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตนำเสนอผ่านความนึกถึงของตัวละครผ่านลีลาภาษาที่สอดคล้องกับเนื้อหาของเรื่อง และเรื่องราวที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่มากกระทบความรู้สึกเป็นวัตถุ癖ให้กวีหยิบมาใช้สร้างสรรค์ผ่านลีลาภาษาที่หลากหลายครบทั้ง 4 ประเภท เมื่อลีลาภาษาต่างกันก็ทำให้จังหวะเสียงของคำ และวิธีการสรรคำก็แตกต่างกันไปด้วย แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้จะพบการใช้ลีลาภาษา 4 ลักษณะ ในคำประพันธ์ก็ไม่ได้หมายความว่า คำประพันธ์บทนั้น ๆ จะสื่อความเพียงอย่างเดียว หากแต่ทุกบททุกตอนล้วนมีความหมายรูปธรรม และความหมายนามธรรมซ้อนอีกชั้นหนึ่ง ทำให้อ่านแล้วรู้สึก

นอกจากจะรับรู้อารมณ์แรกจากลีลาภาษาที่กวีใช้แล้ว ยังคงต้องตีความต่อเพื่อให้เข้าใจลึกซึ้งถึงความหมายนามธรรม จนทำให้ผู้อ่านค้นพบอารมณ์ซ่อนอารมณ์ และลีลาซ่อนลีลา เป็นการเพิ่มอรรถรสการอ่านและฝึกวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมได้เป็นอย่างดี มีคุณค่าด้านศิลปะและสุนทรียภาพที่ทำให้บทร้อยกรองมีความงามทั้งด้านเสียงและความหมาย

สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ

สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ หมายถึง ความงามและศิลปะการใช้ภาษาที่เกิดจากแบบแผนของคำประพันธ์ โดยคำประพันธ์แต่ละชนิดจะมีรูปแบบและฉันทลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไปจากการศึกษาพบรูปแบบคำประพันธ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” พบรูปแบบคำประพันธ์ 6 ประเภท ได้แก่ กลอนสุภาพ โคลงสี่สุภาพ กาพย์ยานี 11 กาพย์ฉบัง 16 กาพย์สุรางคนางค์ 32 เพลงพื้นบ้าน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. กลอน คือ คำประพันธ์ที่ใช้ถ้อยคำเรียบ ๆ เรียบเรียงเข้าเป็นคณะ จากการศึกษาวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” พบ กลอนสุภาพที่มีจำนวนคำในวรรคหนึ่ง 6-9 คำ เนื่องจากกวีนิพนธ์เรื่องนี้มีขนาดยาวจึงขอจำแนกจำนวนคำประพันธ์ที่พบ ตามลำดับตอนของเรื่อง “ทางจักรา” ดังนี้

ทางจักรา (ส่วนนำเรื่อง ไม่ระบุเลขตอน)

พบกลอนสุภาพ 1 ช่วง จำนวน 2 บท โดยพบต่อจากคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11

ภาคที่ 1 ปลายฤดูหนาว (ตอนที่ 1-21)

ตอนที่ 1 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 17 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 2 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 พบกลอนสุภาพ 12 บท สลับด้วยกาพย์ฉบัง 16

ช่วงที่ 2 พบกลอนสุภาพจำนวน 13 บท

ตอนที่ 3 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 จำนวน 11 บท สลับด้วยกาพย์ยานี 11 ช่วงที่ 2 พบกลอนสุภาพ จำนวน 19 บท

ตอนที่ 4 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 13 บท โดยพบว่าอยู่ต่อจากกาพย์ยานี 11

ตอนที่ 5 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 37 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 6 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 12 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 7 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 25 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 8 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 24 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 9 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 25 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 10 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 53 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 11 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 30 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 12 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 15 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 13 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 17 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 14 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 จำนวน 11 บท สลับด้วยกาพย์สุรางคนางค์ 32 ช่วงที่ 2 พบจำนวน 2 บท

ตอนที่ 15 พบกลอนสุภาพสามช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 11 บท สลับด้วยกาพย์ยานี 11 ช่วงที่ 2 พบจำนวน 4 บท สลับด้วยโคลงสี่สุภาพจำนวน ช่วงที่ 3 พบจำนวน 14 บท

ตอนที่ 16 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 6 บท สลับด้วยเพลงพื้นบ้านประเภทเพลงกล่อมเด็ก ช่วงที่ 2 พบจำนวน 9 บท

ตอนที่ 17 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 17 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 18 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 21 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 19 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 18 บท สลับด้วยโคลงสี่สุภาพ ช่วงที่ 2 พบจำนวน 7 บท มีเนื้อหาเกี่ยวกับ

ตอนที่ 20 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 31 บท สลับด้วยกาพย์ยานี 11 ช่วงที่ 2 พบจำนวน 10 บท

ตอนที่ 21 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 28 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ภาคที่ 2 เข้าฤดูร้อน (ตอนที่ 22-31)

ตอนที่ 22 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 10 บท สลับด้วยโคลงสี่สุภาพ ช่วงที่ 2 พบจำนวน 7 บท

ตอนที่ 23 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 19 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 24 พบกลอนสุภาพสี่ช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 4 บท สลับด้วยเพลงแห่นางแมว ช่วงที่ 2 พบจำนวน 2 บท สลับด้วยเพลงแห่นางแมว ช่วงที่ 3 พบจำนวน 11 บท สลับด้วยกาพย์ยานี 11 ช่วงที่ 4 พบจำนวน 27 บท

ตอนที่ 25 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 24 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 26 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 19 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 27 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 จำนวน 22 บท สลับด้วยกาพย์ฉบัง 16 ช่วงที่ 2 พบจำนวน 3 บท

ตอนที่ 28 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 32 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 29 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 19 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 30 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 28 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 31 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 จำนวน 25 บท สลับด้วย ผญา สลับด้วยกาพย์ยานี 11 ช่วงที่ 2 จำนวน 29 บท

ภาคที่ 3 สู่ฤดูฝน (ตอนที่ 32-45)

ตอนที่ 32 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 26 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 33 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 3 บท สลับด้วยกาพย์ยานี 11 ช่วงที่ 2 พบจำนวน 14 บท

ตอนที่ 34 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 33 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 35 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 5 บท สลับด้วยบทแผ่เมตตา สลับด้วยโคลงสี่สุภาพ สลับด้วยกาพย์ยานี 11 ช่วงที่ 2 พบจำนวน 25 บท

ตอนที่ 36 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 18 บท สลับด้วย กาพย์สุรางคนางค์ 32 ช่วงที่ 2 พบจำนวน 5 บท

ตอนที่ 37 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 31 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 38 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 19 บท โดยพบว่าอยู่ต่อจากคำประพันธ์ประเภทกาพย์สุรางคนางค์ 32 และเพลงพื้นบ้าน ประเภทเพลงพวงมาลัย

ตอนที่ 39 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 27 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 40 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 31 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 41 พบกลอนสุภาพสามช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 13 บท สลับด้วยกาพย์ฉบัง 16 ช่วงที่ 2 พบจำนวน 6 บท สลับด้วยกาพย์ยานี 11 ช่วงที่ 3 พบจำนวน 10 บท

ตอนที่ 42 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 19 บท สลับด้วยกาพย์ยานี 11 ช่วงที่ 2 พบจำนวน 5 บท

ตอนที่ 43 พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 20 บท สลับด้วย กาพย์สุรางคนางค์ 32 ช่วงที่ 2 พบจำนวน 4 บท

ตอนที่ 44 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 28 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 45 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 17 บท สลับด้วยกาพย์สุรางคนางค์ 32
หมายเหตุ: จักรา (ตอนที่ 1-2)

ตอนที่ 1 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 9 บท โดยทั้งตอนมีคำประพันธ์ประเภทเดียว

ตอนที่ 2 พบกลอนสุภาพหนึ่งช่วง จำนวน 3 บท โดยพบต่อจากคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11

ภาคที่ 4 ฟากฤดูกาล (บทสรุปของเรื่อง ไม่ได้ระบุเลขตอน)

พบกลอนสุภาพสองช่วง ช่วงที่ 1 พบจำนวน 7 บท สลับด้วยกาพย์ยานี 11 ช่วงที่ 2 พบ จำนวน 6 บท

ตัวอย่าง กลอนสุภาพ บรรยายเหตุการณ์ในเรื่อง

อำลาตากับยายเมื่อสายสวดย
ย่อนผ่านทางศาลาแปลกท่าที่

แกห่อข้าวให้มาด้วยอำนาจวิถี
คล้ายเมื่อล่องราตรีมีคนนอน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 39)

ตัวอย่าง กลอนสุภาพ ตัวละครเล่าเรื่องในอดีต

หลงลวงข้างอิโตไล่ผม
“ชีวิตมีงเปล่าว่างร้างประตุ
ผมไม่มีคำตอบแต่ตระหนัก
แม่นิยามความหมายอยู่ไกลมือ

อิโตคมคำฉาวเมื่อเช้าตรู่
อาศัยกันบาตรภูแค่นั้นฤฯ”
ในรักและผันอันใสซื่อ

พายุหวังยังกระพือและพัดพา

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559 หน้า 9)

ตัวอย่าง กลอนสุภาพ บทสนทนาของตัวละคร

บางคนหรือบางใครมีไหมครับ
ไม่ต้องรอรัฐบาลเป็นวันวงศ์
ข้าหย่อนหินถามทางอย่างสุภาพ
“ใครจะซื้อละครับ” บ้างครั้นตรง
“ใครจะมีปัญญาไปค้าแข่ง
ยุ่งฉางจะเก็บตุนไร้ทุนทรัพย์

ที่อยากปรับราคาตามประสงค์
แต่ปักป้ายขายส่งด้วยเราเอง
แต่เหมือนดาบผ่าวงให้โผงพง
“ซึกี้เต็มกางเกง” บ้างปลั่งรับ
ขายแพงกว่าโรงสีที่พร้อมสรรพ
ไหนต้องจับต้องจ่ายอีกรายวัน”

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559 หน้า 59)

ตัวอย่างกลอนสุภาพ ความคิดคำนึงภายในจิตใจของตัวละคร

แต่เขาก็เรียนรู้การดูแล
ผอนชะลอรอข้าที่คืบคลาน
กลับกระทบบางอารมณ์ข้ามเขื่น
ครั้งนั้นพอกับข้าฝ่าลำเค็ญ

ปรับเปลี่ยนกริยาอย่างกล้าหาญ
ตามสภาพสังขารอันควรเป็น
คิดถึงกาลครั้งอื่นที่ขึ้นเข็ญ
อย่างลำบากยากเย็นมิใช่น้อย

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559 หน้า113)

ตัวอย่าง กลอนกลบท

เดิน ไปกลับสดับใดใครดู เดิน
 หา ค่นใดให้เพลินเพลินค่น หา
 คว ที่ใจใดเปล่าเงาร่าง คว
 เท้า มีค่านำพาตามี เท้า
 เดิน ดูใครใดสดับกลับไป เดิน
 หา ค่นเพลินเพลินให้ใดค่น หา
 คว ร่างเงาเปล่าใดใจที่ คว
 เท้า มีตาพานำคามี เท้า

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 102)

ตายจากวงหลวงนไม่พันวงตายจากแม่ที่ลูกหนีทั้งชีวิตตายจากกรงขังกายใจวิกฤตตายจากหญิงยึดติดพิษรักหลวง

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 244)

2. กาพย์ คือ คำประพันธ์ชนิดหนึ่งที่บังคับจำนวนคำและสัมผัส จัดวรรคต่างจากกลอน และไม่บังคับเสียงวรรณยุกต์ทำวรรค จากการศึกษาวรรณกรรมเอกภวินทร์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” พบกาพย์ 3 ชนิด ได้แก่ กาพย์ยานี 11 พบมากที่สุด รองลงมา คือ กาพย์สุรางคนางค์ 32 และกาพย์ฉบัง 16 ตามลำดับ ซึ่งจำแนกจำนวนคำประพันธ์ที่พบ ตามลำดับตอนของเรื่อง “ทางจักรา” ได้ดังนี้

ทางจักรา (ส่วนนำเรื่อง ไม่ระบุเลขตอน)

พบคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 จำนวน 10 บท

ภาคที่ 1 ปลายฤดูหนาว (ตอนที่ 1-21)

ตอนที่ 2 พบกาพย์ฉบัง 16 จำนวน 11 บท

ตอนที่ 3 พบกาพย์ยานี 11 จำนวน 9 บท

ตอนที่ 4 พบกาพย์ยานี 11 จำนวน 1 บท

ตอนที่ 14 พบกาพย์สุรางคนางค์ 32 จำนวน 2 บท

ตอนที่ 15 พบกาพย์ยานี 11 จำนวน 7 บท

ตอนที่ 20 พบกาพย์ยานี 11 จำนวน 7 บท

ภาคที่ 2 เข้าฤดูร้อน (ตอนที่ 22-31)

ตอนที่ 24 พบกาพย์ยานี 11 จำนวน 11 บท

ตอนที่ 27 พบกาพย์ฉบัง 16 จำนวน 12 บท

ตอนที่ 31 พบ กาพย์ยานี 11 จำนวน 4 บท

ภาคที่ 3 สู่ฤดูฝน (ตอนที่ 32-45)

ตอนที่ 33 พบกาพย์ยานี 11 จำนวน 16 บท

ตอนที่ 35 พบกาพย์ยานี 11 จำนวน 9 บท

ตอนที่ 36 พบกาพย์สุรางคนางค์ 32 จำนวน 5 บท

ตอนที่ 38 พบกาพย์สุรางคนางค์ 32 จำนวน 9 บท

ตอนที่ 41 พบกาพย์ฉบัง 16 จำนวน 7 บท และกาพย์ยานี 11 จำนวน 5 บท

ตอนที่ 42 พบกาพย์ยานี 11 จำนวน 6 บท

ตอนที่ 43 พบกาพย์สุรางคนางค์ 32 จำนวน 9 บท

ตอนที่ 45 พบกาพย์สุรางคนางค์ 32 จำนวน 5 บท

หมายเหตุ: จักรา (ตอนที่ 1-2)

ตอนที่ 2 พบกาพย์ยานี 11 จำนวน 7 บท

ภาคที่ 4 ฟากฤดูกาล (บทสรุปของเรื่อง ไม่ได้ระบุเลขตอน)

พบกาพย์ยานี 11 จำนวน 13 บท ตัวอย่าง ใช้กาพย์ยานี 11 เล่าเรื่องราวในอดีต

กาพย์ยานี 11

เพียงพักสักครู่ครา

บายนั้นในลานวัด

พอกี่พาให้ข้าหัด

ล้มผัสร์กรู้จักลาน

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 2)

กาพย์ยานี 11 อธิบายประวัติความเป็นมาของบุคคล

น้ำไหลในทรวงห้วงคิด

คำดิ่งมีตมิตภายใน

เพียงโพ้นอุทกหทัย

ในทรวงเหวว่าซลารมณ

ในรักในหลอมจ่อมจม

เงื่อนงำของหยดน้ำตา

ว้ายวนชลทิศ

ผ่านมาผ่านไป

ใจมีอาจม

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 222)

กาพย์ฉบัง 16 ตอนที่ตัวละคร “ภูผา” กล่าวถึงบทกวีที่เคยอ่าน

...เธอชี้ให้ฉันมองเข้า	แห่งทอเมฆเทา
ทำมุมเงยใสเดียงสา	
ถามถึงดวงพักตร์เมฆา	และไหนดวงตา
นำพาเมฆเที่ยวเดินทาง	
ขณะเสียงคลื่นลมคราง	หัตถ์รูงรางซาง
โอบกอดทะเลและเรา	
เผยแยมผลยี่มดอกเยาว์	เมฆมณีเนา
ภายนัยนาเธอคู่นั้น	
ฉันผูกยี่มตอบไปพลัน	ดวงหน้าอัศจรรย์
และดวงตาเมฆในเธอ	
เท่าเมฆไหนอีกนะเออ	สนุกเสนอ
ก้าวสนทนาดำเนิน	
เมฆเข้าหาดเข้าเพราเพลิง	น้ำสีน้ำเงิน
คืบเงาแผ่ตอบลำน้า	

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559 หน้า 11)

กาพย์สุรางคนางค์ 32 ที่เป็นครุบัวสายทองคำประพันธ์จากเรื่องสามัคคีเภทคำฉันท์ “แรมทางกลางเดือน
หนึ่งได้นึกดู
ลึกล้ำเจ้าเอย
แห่ง ‘สามัคคี-เภท’

ห่างเพื่อนหาผู้
เห็นใครไปมี”
นางเอยวรรคกวี
เพทนา

(ศิวภานท์ ปทุมสูติ, 2559 หน้า 248)

จากคำประพันธ์ประเภทกาพย์สุรางคนางค์ 32 ข้างต้นจะเห็นว่า กวีใช้วิธียก 4 วรรคแรกมาจากคำประพันธ์เรื่องสามัคคีเภทคำฉันท์ โดยให้ตัวละคร “ครุบัวสาย” เป็นคนท่อง เปล่งเสียงออกมา หลังจากนั้นจึงเป็นบทประพันธ์ที่กวีแต่งต่อเพื่อดำเนินเรื่องต่อไป นับว่าเป็น กลวิธีที่มีความพิเศษ แปลกใหม่ และเป็นพลังความคิดสร้างสรรค์ของกวี

3. โคลง หมายถึง เป็นคำประพันธ์ที่บังคับวรรณยุกต์ คือ เอก โท และบังคับสัมผัส ในที่นี้พบเฉพาะโคลงสี่สุภาพ ดังปรากฏในตอนต่อไปนี้

ภาคที่ 1 ปลายฤดูหนาว (ตอนที่ 1-21)

ตอนที่ 15 พบโคลงสี่สุภาพจำนวน 4 บท

ตอนที่ 19 พบโคลงสี่สุภาพ จำนวน 3 บท

ภาคที่ 2 เข้าฤดูร้อน (ตอนที่ 22-31)

ตอนที่ 22 พบโคลงสี่สุภาพ จำนวน 6 บท

ภาคที่ 3 สู่ฤดูฝน (ตอนที่ 32-45)

ตอนที่ 35 พบโคลงสี่สุภาพ จำนวน 2 บท

ตัวอย่าง โคลงสี่สุภาพ

แดดสายที่สุดแล้ว

ใบไม้พอส่งทัน

นางฟ้าประตูลงสวรรค์

'ร่อนน้อย' คำคล้ายคล้าย

เสียขวัญ

ต่อท้าย

ยิ้มปลอบ

บาดซ้ำซ้ำสอง

(ศิริกานท์ ปทุมสูติ.2559, หน้า114)

4. เพลงพื้นบ้าน เพลงของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง มีลีลาการขับร้องที่มีอิสระด้านรูปแบบและเนื้อหา เป็นบทที่จำสืบทอดกันมาแบบปากเปล่า แต่ในปัจจุบันก็มีการบันทึกมากขึ้น และก็วิวัฒนาการได้นำมาใช้เป็นรูปแบบหนึ่งในการประพันธ์ แต่นิยมประพันธ์สอดแทรกไว้กับรูปแบบคำประพันธ์อื่น ๆ

ตัวอย่าง เพลงพื้นบ้าน (เพลงพวงมาลัย)

เออระเหย...ลอยมา

วายุวายุมาโยเรือนเหยา

มาผูกสมัครวักเสมอ

มายั่วมาแยมพอให้น้องยิ้ม

พอสนใจพี่ใจเพื่อนใจพอง

ต้องกินน้ำตาอยู่กับน้ำนม

ลอยมาหาก็ลอยหาย

มาหยอกมาเข้าเพิงหญ้ายะย้าย

ให้น้องหลงละเมอกันมากมาย

พอเอมพออิมก็ทั้งน้องให้อาย

ใจนางทั้งผองก็ต้องแพ้พ่าย

น้ำพริกผักต้มขมแล้วก็คาย

(ศิริกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 205)

นอกจากนี้รูปแบบเพลงพื้นบ้านแล้ว ยังพบว่ากวีสอดแทรกวรรณกรรมอื่น ๆ ไว้ในวรรณกรรมเอกเรื่องนี้เพื่อความสมจริงและสอดคล้องกับบรรยากาศในเรื่อง เช่น ใช้ “พญา” ตอนที่ครูพบและพูดคุยกับ เพื่อนที่ชื่อ ผาพิณ และยังพบบทสวดมนต์ ซึ่งเป็น บทแผ่เมตตาปรากฏในตอนที่ถูกฟ้ากำลังทอแสงและเสียงลอยมาเข้าหูครูในขณะที่ครูกำลังนอนหลับ

การจำแนกรูปแบบคำประพันธ์ข้างต้นจะทำให้เห็นเด่นชัดถึงกลวิธีที่กวีใช้ในการประพันธ์ แต่นอกจากนั้นยังพบลักษณะเด่นคือ มีการผสมผสานคำประพันธ์รูปแบบต่าง ๆ ในหนึ่งตอน เพื่อให้เกิดลีลาที่แตกต่าง และเสียงเล่าเรื่องที่แตกต่างกันไป โดยสามารถสรุปรูปแบบคำประพันธ์ที่พบในแต่ละตอนได้ดังนี้

คำประพันธ์รูปแบบเดียวในตอน พบกลอนสุภาพทั้งตอน เป็นจำนวน 26 ตอน จากทั้งหมด 49 ตอน (เนื้อหา รวมส่วนนำ และส่วนสรุป)

คำประพันธ์รูปแบบผสมผสานในตอน พบ 2 กลุ่ม แบบผสมผสานคำประพันธ์ 2 ประเภท พบ 7 ลักษณะ และแบบผสมผสานคำประพันธ์ 3 ประเภท พบ 6 ลักษณะ

1. แบบผสมผสานคำประพันธ์ 2 ประเภท พบ 7 ลักษณะ จำนวน 17 ตอน ดังนี้

- 1.1 กาพย์ยานี 11 + กลอนสุภาพ (3 ตอน)
- 1.2 กลอนสุภาพ + กาพย์สุรางคนางค์ 32 (1 ตอน)
- 1.3 กลอนสุภาพ + กาพย์ฉบัง 16 + กลอนสุภาพ (2 ตอน)
- 1.4 กลอนสุภาพ + กาพย์ยานี 11 + กลอนสุภาพ (5 ตอน)
- 1.5 กลอนสุภาพ + กาพย์สุรางคนางค์ 32 + กลอนสุภาพ (3 ตอน)
- 1.6 กลอนสุภาพ + โคลงสี่สุภาพ + กลอนสุภาพ (2 ตอน)
- 1.7 กลอนสุภาพ + เพลงกล่อมเด็ก + กลอนสุภาพ (1 ตอน)

2. แบบผสมผสานคำประพันธ์ 3 ประเภท พบ 6 ลักษณะ จำนวน 6 ตอน ดังนี้

- 2.1 กาพย์สุรางคนางค์ 32 + เพลงพวงมาลัย + กลอนสุภาพ (1 ตอน)
- 2.2 กลอนสุภาพ + กาพย์ยานี 11 + กลอนสุภาพ (1 ตอน)
- 2.3 กลอนสุภาพ + กาพย์ฉบัง 16 + กลอนสุภาพ + กาพย์ยานี 11 + กลอนสุภาพ (1 ตอน)
- 2.4 กลอนสุภาพ + บทแผ่เมตตา + โคลงสี่สุภาพ + กาพย์ยานี 11 + กลอนสุภาพ (1 ตอน)
- 2.5 กลอนสุภาพ + กาพย์ยานี 11 + กลอนสุภาพ + โคลงสี่สุภาพ
- 2.6 กลอนสุภาพ + เพลงแห่นางแมว + กลอนสุภาพ + เพลงแห่นางแมว + กลอนสุภาพ + กาพย์ยานี 11 + กลอนสุภาพ (1 ตอน)

จากรูปแบบคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบมีความหลากหลาย โดยเป็นฉันทลักษณ์ตามชนบ ทั้งชนบลายลักษณ์และชนบทมุขปาฐะเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน (สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, 2556, หน้า 2) คำประพันธ์มีลีลาสัมผัสและจังหวะไหลลื่น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว กวีเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพมากที่สุด รองลงมา คือ กาพย์ยานี 11 กาพย์สุรางคนางค์ 32 กาพย์ฉบัง 16 โคลงสี่สุภาพ และเพลงพื้นบ้าน ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีความสร้างสรรค์ในการเล่าเรื่องโดยนำบทกวีเก่าใหม่มาผสมผสานเพื่อดำเนินเรื่องอย่างราบรื่นกลมกลืน อีกทั้งการเปลี่ยนรูปแบบของคำประพันธ์ภายในตอนนอกจากจะทำให้การอ่านออกเสียงมีจังหวะลีลาที่ต่างกันตามฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์แต่ละชนิดแล้ว ยังมีนัยสำคัญทางความหมาย เช่น ตอนทางจักรา (ส่วนนำ) กวีเริ่มต้นด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 เล่าถึงความฝันของตัวละคร “ครู” ที่เป็นเรื่องราวในอดีตเมื่อครั้งยังเป็นเด็กหัดขี่จักรยาน แต่เมื่อถึงช่วงเวลา “ครู” เริ่มรู้สึกตัวครั้งแรกตื่นจนสุดท้ายก็ตื่นขึ้นมาจากฝัน กวีก็กลับเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพเพื่อแสดงนัยว่าเป็นเหตุการณ์ในปัจจุบันดังตัวอย่าง

...แต่เพียงเสียงปรบมือ และคำชมว่าสอบผ่าน
 อ้ายหนูจักรยาน ก็ลุกยืนอย่างภูมิใจ
 ลองใหม่มีเยื่อท่อ และฝีกต่อจนซีได้
 ตะวันลับทิวไม้ ใจสนานรอบลานดิน

ยิ้มสุดท้ายของพ่อในโพล์เพล้

ขณะขาเค่เกรงกงหิน

ภาพกลับวับวายในเวียงจันต์

พลงแววยินดูเหว่าเราอรุณ

ลิ้มตารับสัมผัสปัจจุบัน

ยังอ้อมออบภาพฝันลานดินฝุ่น

เปิดหน้าต่างมองผ่านม่านหมอกละมุน

แดดอุ่นสาดทอทุกทิศทาง

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 3)

5. รูปแบบตัวอักษร และอักขรวิธี

จากการศึกษาวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” พบรูปแบบตัวอักษรและอักขรวิธีที่หลากหลาย ได้แก่ ขนาดตัวอักษรประกอบด้วยตัวอักษรตัวเล็ก ตัวปกติ

และตัวหนา รูปทรงตัวอักษรมีการใช้ตัวอักษรตัวเอนสลับกับตัวอักษรตั้งตรงปกติ การใช้เครื่องหมายวรรคตอน และการจัดวางบรรทัดของคำประพันธ์

ตัวอย่างที่จำลองรูปแบบมาจากวรรณกรรม

(1)	เธอมาจากไหน...มาไกลมาก
รื้อรอยตีนการ่าเริ่งยืม	น้อยฤาหนามขวากที่ถากที่ม
เอมอิมอะไรหรือชายชรา
(2)	ข้าบันทึกบทกวีนาที่นั่น
ฎฎากี่ลำคัญจะเห็นคำ
วาดเส้นแสงเงาเดมาพุทรา
ก่อนฉลองศรัทธามีซ่าเชียน	
(3)	ผมว่าเขาชวนเราไปเหย้าอยู่
ฟากภูอำพรางทิศทางเถื่อน
ครูจะไปไหมครับบ้านลับเลื่อน
อาจเหมือนจินตภาพเมืองลับแล
ผมเพียรพยายามรับความหมาย
ที่เขาบรรยายผายมือแม่
เห็นเรากินนอนง่ายสบายแท้
เขาทำที่เหมือนมีแคร่หลังคามุง	
(4)...	จึ่งว่าน่าจะลองดูนะฎฎา
อีกหน้าบันทึกเราในเช้ารุ่ง
ชายชุดดำกับขาวม้าคาดพุง
อาจปลุกกระท่อมสายรุ้งไว้รอคอย...	
(5)	ทางเลาะ ทางเลี้ยว เคี้ยวคุด
เป็นพง เป็นไผ่ ไหล่ดอย
ฎฎา พวงท้าย ชายชรา
กระแทก กระทั่ง กันดาร์	ราร้าง ว่างรด ปลดปลอย
เป็นรอย เป็นร่อง รวงธาร
ให้ข้า พวงของ กับสังขาร
บางเปลี่ยน เลี้ยวชาน หวันทรวง

(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2559, หน้า 189-190)

ผลการวิเคราะห์ตัวอย่างพบรูปแบบตัวอักษร และอักขรวิธี

- (1) ตัวอักษรขนาดเล็ก จัดวางแบบหนึ่งบรรทัด เท่ากับ 1 คำกลอน
- (2) ตัวอักษรขนาดปกติ จัดวางบรรทัด หนึ่งบรรทัดเท่ากับ 1 วรรค
- (3) ตัวอักษรขนาดปกติ ตัวเอน จัดวางบรรทัด หนึ่งบรรทัดเท่ากับ 1 วรรค

(4) ตัวอักษรขนาดปกติ จัดวางบรรทัด หนึ่งบรรทัดเท่ากับ 1 บรรทัด ใช้เครื่องหมายวรรคตอนจุดไข่ปลา (...) ตอนต้นและตอนท้ายของบท

(5) ตัวอักษรขนาดเล็ก จัดวางแบบหนึ่งบรรทัด เท่ากับ 1 คำกลอน เว้นจังหวะของคำในวรรค เป็นวรรคละ 3 จังหวะ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า สุนทรียลักษณ์ที่ค้นพบจากการวิจัยมี 4 ประเด็น ดังนี้

1. สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง ได้แก่ เสียงพยัญชนะ เสียงสระ และเสียงวรรณยุกต์

1) เสียงพยัญชนะ ประกอบด้วย เสียงสัมผัสพยัญชนะพบ 7 ลักษณะ คือ เสียงคู่ เสียงเทียบมรด เสียงเทียบบรรด เสียงทบคู่ เสียงแทรกคู่ และเสียงแทรกกรธ สำเนียงพยัญชนะพบ 9 ลักษณะ ได้แก่ วิกัป หิรจักร พหิรจักร สังขะ วิสังขะ ยมก ยติภังค์ นิสสัย นิสสิต และพบการใช้เสียงพยัญชนะที่สัมพันธ์กับความหมาย จุดเด่นของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” คือ การผสมผสาน กลวิธีการใช้สุนทรียลักษณ์ด้านเสียงพยัญชนะในลักษณะต่าง ๆ กวีสามารถจัดวางร้อยเรียงบรรจุความงามดังกล่าวไว้ในคำประพันธ์ตอนเดียวกันอย่างเหมาะสม และมีการสอดประสานด้านสุนทรียลักษณ์นี้ไปตลอดทั้งเรื่องของวรรณกรรมกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” แสดงให้เห็นถึงความคงเส้นคงวาของการใช้ภาษาวรรณศิลป์ด้านเสียงพยัญชนะ

2) เสียงสระ ประกอบด้วย เสียงสัมผัสสระ 6 ลักษณะ ได้แก่ เสียงเคียง เสียงเทียบเคียง เสียงทบเคียง เสียงเทียบแอก เสียงแทรกเคียง และเสียงแทรกแอก นอกจากนั้นยังพบการใช้สัมผัสสระหลากหลายแบบมาประสานกัน ทำให้เกิดสุนทรียลักษณ์ด้านเสียงสระ ที่เป็นสัมผัสใน นอกเหนือจากบทบัญญัติหรือข้อบังคับของฉันทลักษณ์ และนับว่าเป็นจุดเด่นในการสร้างสรรค์ผลงานของ คิวกานท์ ปทุมสูติ และสัมพันธ์กับจังหวะของฉันทลักษณ์ในคำประพันธ์ แต่ละประเภท กวีเลือกรูปแบบคำประพันธ์ที่เหมาะสม และเพิ่มจังหวะ ความแม่นยำของสัมผัสสระเข้าไปเพิ่มเติม ทำให้เกิดความไพเราะมากขึ้นเมื่ออ่านออกเสียงคำประพันธ์ อีกทั้งยังเป็นการเน้นย้ำคำเน้นย้ำ ความหมายให้หนักแน่นขึ้นด้วยเสียงสัมผัสสระที่ลงตัว

3) เสียงวรรณยุกต์พบ 2 รูปแบบ คือ เสียงวรรณยุกต์ตามข้อกำหนดตามฉันทลักษณ์ ประกอบด้วย ละลอคฉลอง และละลอคทับ เสียงวรรณยุกต์ในชั้นเชิงของกวี ประกอบด้วย การใช้คำเสียงจัตวาในตำแหน่งของโคลงที่เหมาะสม การใช้เสียงวรรณยุกต์ท้ายวรรคกลอนสุภาพตามขนบ และการใช้เสียงวรรณยุกต์หลากหลายในวรรคเดียวกัน ระดับเสียงวรรณยุกต์ที่ต่างกันช่วยสร้างความน่าสนใจ โดยเฉพาะเมื่ออ่านออกเสียงได้จะยิ่งทำให้เกิดความไพเราะ

2. สุนทรียลักษณ์ด้านคำกับถ้อยคำ แบ่งออกเป็น 6 ลักษณะ ได้แก่ คำซ้ำ คำซ้ำ คำซ้ำ คำพ้อง คำตาย การเล่นคำ และคำพวน โดยพบการใช้คำกับถ้อยคำรูปแบบคำซ้ำ และการซ้ำคำ

มากที่สุด เป็นการย้ำความหมายและสร้างเอกภาพให้แก่กวีนิพนธ์เรื่องยาว เรื่อง “ทางจักรา” ให้มีความหมายความหนักแน่น แจ่มชัด และมีสัมผัสภาพทุกฉากตอน

3. สุนทรียลักษณะด้านความหมาย ได้แก่ โวหาร ภาพพจน์ รสวรรณคดี และลีลาภาษา

1) ด้านโวหาร กวีใช้โวหาร 5 ประเภท ได้แก่ บรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร อุปมาโวหาร สาธกโวหาร และเทศนาโวหาร โดยการใช้โวหารจะสอดคล้องกับเนื้อหา การใช้โวหารประเภทอุปมาโวหารเป็นจุดเด่นของกวี เนื่องจากกวีมีกลวิธีการใช้ความเปรียบที่หลากหลาย และมีเอกลักษณ์ การเปรียบเหล่านี้ทำให้เข้าใจและรับรู้ความรู้สึกของตัวละครและเจตนาของกวีได้เด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะการเปรียบนามธรรมด้วยรูปธรรม กล่าวคือ การใช้สรรพสิ่งต่าง ๆ เป็นภาพแทนของอารมณ์ จิตใจ สติปัญญา และกิเลสของมนุษย์ เพื่อนำเสนอข้อเท็จจริงเชิงซ้อนให้ผู้อ่านคิดตีความเชื่อมโยงไปสู่สาระสำคัญของเรื่องได้อย่างเป็นรูปธรรม และผู้อ่านได้ร่วมพิจารณาเรื่องราวของภาพซ้อนดังกล่าวไปตามเหตุและผลที่กวีนำเสนอ จนสามารถสรุปความสัมผัสของสรรพสิ่งว่าล้วนแต่เป็นสัจจะเชิงซ้อนของกันและกัน 2) ด้านภาพพจน์ กวีใช้ภาพพจน์ 19 ประเภท ได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ สัญลักษณ์ บุคคลวัต สมมติภาวะ อติพจน์ อวพจน์ อุปนิษยนามนัย สัมพจนัย อุปมานิทศน์ การอ้างถึง การแฝงนัย ปฏิพจน์ ปฏิพจน์ศน์ แนวเทียบ สัทพจน์ ปฏิพจน์ และอาวัตพากย์ โดยการใช้ภาพพจน์จะสอดคล้องกับสาระสำคัญ และการสร้างบรรยากาศ อารมณ์ของเรื่องโดยใช้ภาพพจน์นำเสนอจินตภาพที่หลากหลาย ทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจเรื่องราวและมีความรู้สึกซึ่งกับความหมายของตัวบท 3) ด้านรสวรรณคดี พบ 9 รส ได้แก่ ศฤงคารรส เราทรรส วีรรส พิภัสสรรส คานทรรส หาสยรส กรูณารส ภยานกรส และอัทธฤตรส แสดงให้เห็นความหลากหลายของอารมณ์ที่เกิดจากการนำเสนอผ่านตัวละครหลายตัวละคร ทั้งปรากฏนามและไม่ปรากฏนาม นำเสนอผ่านเนื้อหาที่กล่าวถึงมนุษย์และสังคมอย่างเข้มข้นครบถ้วนทุกอารมณ์ สะท้อนถึงประเภทของวรรณกรรมที่สะท้อนวิถีชีวิต และแนวคิดต่าง ๆ ดังที่เรียกว่า ปรัชมนิยายกวีนิพนธ์ นอกจากนี้กวียังใช้ กรูณารส เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเคารพ และให้เกียรติซึ่งมนุษย์โดยไม่แบ่งแยก พบการใช้วีรรส และคานทรรส เพื่อสื่อสารสาระสำคัญที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยความกล้าหาญ การคิดต่างอย่างสร้างสรรค์ กล้าทวนกระแสสังคม หากแต่ต้องเป็นไปอย่างคานติจึงจะประสบความสำเร็จในระยะยาว 4) ลีลาภาษา พบ 4 ประเภท ได้แก่ เสาวจรฉนิย นาโรปราโมทย์ พิโรธวาทัง และสัลลาบังคพิสัย ลีลาภาษาทั้ง 4 ประเภทนี้ สะท้อนผ่านสายตาของตัวละครที่มีความคิดเห็น และอารมณ์ต่าง ๆ ผ่านประสบการณ์การเดินทางในเรื่อง และมีหลายครั้งที่ย้อนทบทวนเรื่องราวในอดีต

4. สุนทรียลักษณะด้านรูปแบบ กวีเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพมากที่สุด รองลงมาคือ กาพย์ยานี 11 กาพย์สุรางคนางค์ 32 กาพย์ฉบัง 16 โคลงสี่สุภาพ และเพลงพื้นบ้าน

ตามลำดับ กวีใช้กลวิธีสลับรูปแบบของคำประพันธ์ภายในตอนทำให้การอ่านออกเสียงมีจังหวะลีลาที่ต่างกันตามฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์แต่ละชนิด และเพื่อแสดงนัยสำคัญทางความหมายว่าเป็นเรื่องราวในอดีตหรือปัจจุบัน รูปแบบที่พบจึงเป็นการผสมผสานฉันทลักษณ์ตามขนบลายลักษณ์และขนบมุขปาฐะเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน นอกจากนี้ยังใช้รูปแบบตัวอักษรและอักษรวิธีที่หลากหลาย ได้แก่ ขนาดตัวอักษร ประกอบด้วย ตัวอักษรตัวเล็ก ตัวปกติ และตัวหนา รูปทรงตัวอักษรมีการใช้ตัวอักษรตัวเอนสลับกับตัวอักษรตั้งตรงปกติ มีการใช้เครื่องหมายวรรคตอน และมีการจัดวางบรรทัดของคำประพันธ์ รูปแบบเหล่านี้แสดงให้เห็นการเน้นย้ำของกวีที่แตกต่างกันในแต่ละตอน รวมทั้งยังทำให้การอ่านออกเสียงเปลี่ยนไปตามรูปแบบที่ปรากฏ มีจังหวะ ลีลา ช้าเร็ว การเว้นวรรคเป็นไปตามประสงค์ของกวี

สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง สุนทรียลักษณ์ด้านคำและถ้อยคำ สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย และสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบนี้แสดงให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญและชั้นเชิงกวีที่หาผู้ใดเปรียบ โดดเด่นด้านการสอดประสานสุนทรียลักษณ์ประเภทต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างสัมพันธ์กับความหมายและเนื้อหาของเรื่อง การใช้สุนทรียลักษณ์ในการประพันธ์สอดคล้องกับภูมิหลังและประสบการณ์ของกวีที่ได้สร้างสรรค์ผลงานกวีนิพนธ์อันทรงคุณค่าและเป็นที่ยอมรับในระดับสากลมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน

บทที่ 6

บทสรุป

วิทยานิพนธ์นี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 6 บท ได้แก่ 1) บทนำ 2) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 3) วิธีดำเนินการวิจัย 4) วิเคราะห์สาระสำคัญของวรรณกรรมเอกเรื่องทางจักรา ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ 5) วิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ของวรรณกรรมเอกเรื่องทางจักรา ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ 6) บทสรุป สำหรับการนำเสนอในบทนี้ ผู้วิจัยแบ่งประเด็นสำคัญออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย
2. อภิปรายผลการวิจัย
3. ข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์วรรณกรรมเอกเรื่องทางจักรา ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อวิเคราะห์สาระที่สะท้อนพหุényชีวิตของวรรณกรรมเอก กวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ 2) เพื่อวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ของวรรณกรรมเอกเรื่องทางจักรา ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ ผู้วิจัยจึงขอจำแนกการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ประเด็น ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ 1 ผู้วิจัยวิเคราะห์สาระที่สะท้อนพหุényชีวิตของวรรณกรรมเอก กวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักราที่ค้นพบจากการวิจัยมี 3 ประเด็น 1) สาระที่ด้านปัจเจกสิ่ง 2) สาระที่ด้านสังคม 3) สาระที่ด้านเหนือโลก สาระที่ด้านปัจเจกสิ่ง แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ ปัจเจกเดี่ยวประเภทสิ่งมีชีวิต และปัจเจกเดี่ยวประเภทสิ่งไม่มีชีวิต ปัจเจกเดี่ยวประเภทสิ่งมีชีวิต ประกอบด้วย สิ่งมีชีวิตที่เป็นมนุษย์ ได้แก่ ตัวละครครู ภูผา ตายาย กวี ชาวบ้าน พอบอเล ทีโซเม ขวัญ เด็กสองพี่น้อง ครูบัวสาย ทราย พระ ยาย กลุ่มวัยรุ่นมอเตอริไซด์ วัยรุ่นที่ช่วยครู ฟ้าพิณ ชายคนหนึ่งที่จักรยานเร็ว เด็กน้อย พบตัวละครทั้งที่ปรากฏนาม และไม่ปรากฏนาม แต่ส่วนใหญ่จะเป็นแบบไม่ปรากฏนาม ตัวละครหลักในเรื่องได้แก่ “ครู” และ “ภูผา” ใช้คำถามและคำตอบในการแนะนำตัวละคร ฉาก เหตุการณ์ ตลอดจนเล่าถึงความค้ำเนินของทั้งสองฝ่าย ทำให้เข้าใจตัวละครอื่นได้ชัดเจนขึ้น ตัวละครที่พบจะสอดคล้องกับเนื้อเรื่องที่ครู และภูผาเดินทางจากภาคกลางขึ้นไปทางทิศเหนือได้พบเจอกับวิถีชนบทที่เปลี่ยนแปลงไป ตัวละครส่วนใหญ่เป็นปุถุชนธรรมดาที่มีหลากหลายอาชีพ หลากหลายสถานภาพ เช่น ครู พระ

ผู้นำชุมชน หลากหลายวัย เช่น เด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ วัยชรา โดยตัวละครที่ปรากฏนาม จะมีความหมายเกี่ยวกับธรรมชาติที่สะท้อนอุปนิสัยของตัวละคร และมีความหมายในแง่غام เช่น ขวัญ ที่หมายถึงขวัญและกำลังใจของญาติ ตัวละครที่เป็นมนุษย์ทุกตัวสะท้อนปัญหาสังคมอย่าง หลากหลายทุกมิติทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ และโลก สิ่งมีชีวิตที่เป็นสัตว์ ได้แก่ กบ เสือ เนื้อทราย แพะ วัวควาย นก งู แมว มด หนอน สิ่งมีชีวิตที่เป็นสัตว์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเอกภพวิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา จะประกอบด้วยสัตว์ที่เป็นผู้ล่า-เหยื่อ สัตว์ที่เป็น สัตว์เลี้ยง-สัตว์ที่มีอิสระอยู่ตามธรรมชาติ สัตว์ที่มีวิถีหรือพฤติกรรมที่ต้องรอหรือขออาหาร จากมนุษย์-สัตว์ที่หากินเองได้ตามธรรมชาติ พฤติกรรมและวิถีของสัตว์เหล่านี้เป็นสัจจะเชิงซ้อนของรูปแบบสังคมที่เป็นระบบอำนาจนิยม ระบบอุปถัมภ์ รวมทั้งการพันนาการกักขังทางความคิดทั้งในระดับปัจเจกและในระดับสังคม อันมีรากฐานมาจากระบบการศึกษาที่ไม่สามารถทำให้คนสลัดชุดความคิดเดิมที่ลุ่มเหลวและนำไปสู่การพัฒนาได้ นอกจากนี้ยังพบวิถีอิสระของนก ทั้งนกรูปธรรมที่เห็นในธรรม และนกรนามธรรมอิสระของใจ รวมทั้งการตายของ สัตว์ ซากสัตว์ที่ทำให้เกิดชีวิตใหม่ ความงอกงามใหม่ เป็นสัจจะเชิงซ้อนที่ทำให้เห็นว่า ถึงแม้ปุ้มปม พันนาการ และระบบอำนาจนิยมยังมีอยู่ แต่ทุกคนควรมีความหวัง และอุดมการณ์ กล้าหาญที่จะตายจะปัญหาเก่าไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีกว่าเดิม สิ่งมีชีวิตที่เป็นพืช ได้แก่ ส้ม ดอกกระดังงา ผักบุ้ง สะเดา มะระ ถั่วพลู ใบไผ่ ใบไม้ หญ้า ดอกบัว กวีใช้กลวิธีการเปรียบเทียบคุณลักษณะของพืช และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพืชเพื่อนำเสนอสัจจะเชิงซ้อนให้เข้าใจถึงสัจธรรมชีวิต เป็นภาพแทนของบุคคลและให้ข้อคิดปรัชญาเชิงอุดมการณ์ ปัจเจกเดี่ยวประเภทสิ่งไม่มีชีวิต ประกอบด้วย สิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมฆ พระจันทร์ ดาว ตะวัน เนิน หลุม กวีใช้ปัจเจกเดี่ยวประเภทสิ่งไม่มีชีวิตที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเพื่อเป็นสัจจะเชิงซ้อนของ โอกาส ความหวัง ความฝัน อุดมการณ์ ความสำเร็จ วัฏจักรของการเปลี่ยนแปลง การเดินทาง ความโดดเดี่ยว ความไม่รู้ อวิชชา มายาคติของสังคม และกิเลส และ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ วัด ไฟ-ควัน ศาลาทาน ศาลา (หลังโรงเรียน) ตุ๊กตา บทกวี จักรยาน วัวปักเป้า จูฬ่า อุจจาระ ทาง และกรง กวีใช้สิ่งไม่มีชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัจจะเชิงซ้อนของความหวัง ความฝัน อุดมการณ์ การเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย การเดินทาง พันนาการ เหยื่อ กิเลส ปัญหาสังคม การทำลายและไม่เห็นคุณค่าของชีวิต ปัจเจกซ้อน ประกอบด้วย สิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ได้แก่ เกาะดอกไม้ ไร้อ้อย และอ่างบัว และสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ตลาด รถกระบะ ขบวนแห่นางแมว และบิ๊มน้ำมัน กวีได้ใช้ปัจเจกซ้อนเป็นสัญลักษณ์ของ สัจจะเชิงซ้อน ทำให้เห็นความสัมพันธ์ที่หลากหลาย และเห็นแรงเหนี่ยวนำของสิ่งที่มีอิทธิพลต่อกันได้อย่างชัดเจน แรงเหนี่ยวนำของค่านิยมในสังคมที่ตกอยู่ในวังวนของทุนนิยม อำนาจนิยม

หรือแม้กระทั่งความเชื่อวัฒนธรรม ประเพณีที่ฝังรากลึกในวิถีชุมชน มนุษย์มาอยู่รวมกันโดย มุ่งเน้นการมีปฏิสัมพันธ์ตามรูปแบบที่คุ้นเคย รูปแบบที่มนุษย์สร้างขึ้นกลายเป็นพันธนาการ ที่มีตัวตนและใจของตัวเองจนทำให้บางครั้งไม่สามารถคิดหาเหตุผลหรือแยกแยะได้ว่าสิ่งใด คือ สัจจะ และมายา การคุ้นชินกับพันธนาการเดิม ปฏิบัติส่งต่อรุ่นสู่รุ่นซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกลายเป็น ปุ่มปมพันธนาการที่แน่นหนา แตกต่างกับปัจเจกชนในวิถีธรรมชาติแห่งเกาะดอกไม้ที่ดำรงอยู่ ตามระบบนิเวศวิถี มีวัฏจักรชีวิตเกิดและดับไปโดยธรรมชาติแต่ก็ยังมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นและงอกงาม ได้เสมอ เป็นสัจจะเชิงซ้อนให้เห็นความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง วิถีธรรมชาติยังคงไว้ซึ่ง สัจจะ มากกว่า มายา และยังใช้เป็นปริศนาธรรมสอนมนุษย์ให้ตระหนักถึงสัจธรรม จากกลวิธี ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กวีเป็นตัวอย่างของครูผู้เป็น นวัตกรรมที่สร้างสรรค์สื่อการสอนธรรมชาติ ให้ผู้อ่านวรรณกรรมเรียนรู้และค้นพบสัจจะเชิงซ้อนที่ซ่อนไว้อย่างละเอียดลึกซึ้งและหลากหลาย ปรากฏอยู่ในทุกฉากตอนของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง ทางจักรา

สารัตถะด้านสังคม แบ่งออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ประเทศ และโลก สารัตถะด้านสังคมประกอบด้วย ปัญหาครอบครัวที่เกิดจากปัญหาความสัมพันธ์ของคนใน ครอบครัวที่เกิดจากความไม่เข้าใจ และไม่ยอมรับความแตกต่าง วิถีของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป การหลงใหลของวัตถุนิยมและทุนนิยม ปัญหาการเมืองที่มีระบบอุปถัมภ์และการใช้อำนาจ มากกว่าวิถีประชาธิปไตย และปัญหาการศึกษาที่ไม่ส่งเสริมการคิดเชิงพัฒนา ตลอดจนปัญหา สงครามความขัดแย้งของโลกในอดีตที่คนในสังคมไม่เรียนรู้ และนำมาเป็นบทเรียนในการพัฒนา สังคมให้ดีขึ้น

สารัตถะด้านเหนือโลก แบ่งออกเป็น สารัตถะเหนือโลกที่ปรากฏเป็นรูปร่าง ได้แก่ 1) ภูตผี 2) เทวดา และสารัตถะเหนือโลกที่ไม่มีรูป ได้แก่ 1) ศาสนา 2) เวทมนตร์คาถา 3) ความเชื่อและพิธีกรรม ว่า กวีใช้สารัตถะด้านเหนือโลกเพื่อแสดงถึงสัจจะเชิงซ้อนของ ความหลง มายา การพึ่งพาสิ่งเหนือโลกที่ไม่ใช่สัจจะความจริง การยอมจำนนต่อโชคชะตา และกล่าวถึงความเชื่อและพิธีกรรมด้วยน้ำเสียงประชดประชัน เพื่อแสดงให้เห็นว่าทุกคนควรให้ คำสำคัญกับสัจจะและปัจจุบันภาวะมากกว่าจะยึดติดหรือพึ่งพาสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า สารัตถะด้านปัจเจกสิ่ง สารัตถะด้านสังคม และสารัตถะด้าน เหนือโลก มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันจากความหมายหนึ่งสู่ความหมายหนึ่งที่ซ่อนอยู่ เป็นความหมายเล็ก ๆ ที่เชื่อมโยงกันเป็นภาพซ้อนของความหมายใหญ่ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นพหุหน่วย ที่มีความสำคัญต่อการเล่าเรื่องและนำเสนอเนื้อหาที่มีคุณค่าทางปัญญา โดยสามารถจัดกลุ่ม พหุหน่วยชีวิตแต่ละประเภทที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกันได้ 5 ด้าน ดังนี้

พหุวัยชีวิตด้านวัยของตัวละคร ตัวละครต่างวัยกันล้วนแต่เป็นสัจจะเชิงซ้อนของความเหมือนและความต่างกันได้อย่างหลากหลาย เช่น เด็กน้อยกับพ่อแม่และปู่ทวดที่เป็นสัจจะเชิงซ้อนของกันและกันที่ต่างคนล้วนพันนาการกันด้วยรูปแบบของครอบครัว ครูกับภรรยาเป็นชายต่างวัย ต่างประสบการณ์ โดย “ครู” เป็นชายที่อยู่ในวัยหลังเกษียณ หรือ Generation Baby Boomer (ผู้ที่เกิดระหว่างปี พ.ศ. 2489–2507) และลูกศิษย์ “ภรรยา” เป็นชายที่อยู่ในวัยรุ่น Generation Z (ผู้ที่เกิดหลัง พ.ศ. 2540) แต่กลับมีความเข้าใจกันเข้าใจและรับฟังกัน มองกันในมุมมองด้านบวก ครูให้เกียรติและเปิดพื้นที่อิสระทางความคิดให้ภรรยาเสมอในขณะเดียวกันภรรยาก็เป็นนักจาริกและนักปั่นจักรยานที่ดูแลครูได้เป็นอย่างดี รวมทั้งความรักในวัยของตายายที่อาศัยในกระท่อมเป็นความรักแบบคู่ชีวิตต่างจากความรักแบบราคะของวัยรุ่นที่ทิ้งร่องรอยไว้ในศาลาหลังโรงเรียน

พหุวัยชีวิตด้านสถานภาพของตัวละคร ตัวละครต่างสถานภาพกันล้วนแต่เป็นสัจจะเชิงซ้อนของความเหมือนและความต่างกันได้อย่างหลากหลาย เช่น ครู พระ ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำประเทศ ความเป็นพ่อแม่ ล้วนอยู่ในความไม่รู้และถูกพันนาการไว้ด้วยกิเลสเหมือนกัน ทุกชีวิตล้วนแต่มีความขาดความพร่องและเป็นสัจจะเชิงซ้อนของกันและกัน พระที่กำลังเรียนรู้แต่ต่อสู้กับการกำจัดกิเลส การหลงเชื่อตามค่านิยมสังคมด้านเพศวิถีของพอบอเลจนส์ที่ฉีกถึงจิตใจของลูก ครูบัวสายประกอบอาชีพเป็นครูแต่ก็เชื่อว่าสอนลูกได้ดี เพราะบทบาทของการเป็นครูและการเป็นแม่นั้นแตกต่างกัน ทุกคนล้วนไม่มีใครหนีพ้นกิเลส ตัวละคร “ครู” ก็เช่นกัน แม้จะเป็นผู้รู้มากกว่าคนอื่นในเรื่องคอยสอนและคอยแนะนำแนวคิดเชิงปรัชญาให้แก่ภรรยาได้อย่างชัดเจนและคมคาย แต่ตัวครูเองก็เจอปัญหาและถูกพันนาการเหมือนกัน

พหุวัยชีวิตด้านเวลา ความคิดคำนึงของตัวละครต่อเหตุการณ์ที่เป็นประสบการณ์ตรงในอดีต ความคิดเห็นของตัวละครที่มีต่อประสบการณ์จากการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และประสบการณ์การอ่านการฟังของตัวละครจนเกิดเป็นนิทานซ้อนนิทาน บทกวีซ้อนบทกวีนั้น เมื่อนำมาพิจารณาควบคู่กับการดำเนินเรื่องโดยใช้เหตุการณ์ปัจจุบันยิ่งทำให้เห็นชัดเจนว่าเราเรียนรู้พหุวัยชีวิตมากมายในแต่ละยุคสมัย สุดท้ายทำให้เห็นสัจจะเชิงซ้อนว่าทุกสิ่งล้วนวนกลับมาที่เดิม ปัญหาเดิม รูปแบบเดิม หมุนวนมาสู่เรื่องเดียวกัน ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไปแต่เครื่องจักรที่มีชื่อว่าเวลาไม่เคยหยุดทำงาน ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา ยังคงหมุนวนเป็นวัฏจักร

พหุวัยชีวิตด้านแนวคิด ตัวละครครูแสดงความคิดเห็นด้านแนวคิดเรื่องความแข็งแกร่งของชาร์ลส์ ดาร์วิน โดยแย้งว่า ความอ่อนโยน การปรับตัวยืดหยุ่น เป็นซอฟต์แวร์เวอร์ชันที่ใหญ่ที่จะเอาชนะทุกอย่างได้ และตัวละครครูก็ได้คัดค้านแนวคิดของเดการ์ตที่กล่าวถึงความสำคัญ

ของความคิด โดยครุให้ความสำคัญกับ “รู้สึก” มากกว่า การคิดค้นแนวคิดเหล่านี้เป็นสัจจะเชิงซ้อนแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีเป็นเพียงเครื่องมือที่ผู้ใช้จะต้องนำมาใช้ให้เหมาะสมกับบริบท เราจึงไม่ควรยึดเพียงตำรา ควรออกเดินทางเพื่อเรียนรู้ และเสริมสร้างปัญญาตน เพื่อที่วันหนึ่งจะสามารถค้นพบสิ่งที่เป็นสัจจะยิ่งกว่าทฤษฎีในอดีต

พหุณัยชีวิตด้านฉาก เช่น ร้านน้ำที่ครูกับภรรยาแวะซื้อน้ำก่อนที่จะพบตายาย เมื่อพบตายาย จะเห็นว่ากระท่อมของตายายยังคงใช้ตะเกียงแตกต่างจากร้านน้ำที่ครูกับภรรยาเพิ่งผ่านมาที่ใช้ไฟฟ้า ฉากสองฉากนี้เป็นสัจจะเชิงซ้อนของการผสมผสานวิถีดั้งเดิมกับวิถีใหม่ในชุมชน ทำให้เห็นภาพวิถีชีวิตที่แตกต่าง ศาลาที่พบถูงยางอนามัยเป็นศาลาหลังโรงเรียนมัธยมแสดงให้เห็นความขัดแย้งความไม่เหมาะสมที่พบเจอในสังคม วัดเก่าที่พบร่องรอยการเสพยาเสพติดเป็นภาพแทนของยุคสมัยทาบทับลงบนวัดโบราณและพระพุทธรูปที่ผุพังเป็นภาพที่สะท้อนสะท้อนใจว่าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นในเมืองพุทธ ความขัดแย้งของฉากช่วยทำให้เกิดเอกภาพของสัจจะเชิงซ้อน รวมถึงการใช้ฉากสมจริงการทำรัฐประหารในปี พ.ศ. 2557 ก็ช่วยทำให้เห็นตัวอย่างจริงเป็นรูปธรรมเพื่อเชื่อมโยงความหมายนามธรรมที่เป็นสัจจะเชิงซ้อนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้ยังพบกลวิธีของกวีที่ร้อยเรียงพหุณัยชีวิตที่ตัวละคร “ครู” สร้างสื่อการสอนจากสรรพสิ่งเพื่อสอนลูกศิษย์ที่ชื่อว่า “ภุผา” สอนจากชีวิตและการเดินทางรูปธรรมที่รับรู้ผ่านอายตนะ เชื่อมไปสู่นามธรรมด้วยหัวใจที่รู้สึกรู้สา ละเอียดประณีต เห็นวิธีการสอน การตั้งคำถาม-คำตอบ และการสาธิตผ่านสายตาของตัวละครหลัก พหุณัยชีวิตที่ต่างเป็นสัจจะเชิงซ้อนของกันและกัน เชื่อมโยงกับมิติเวลา มิติระดับสังคม และมิติของสรรพสิ่งอย่างไม่มีเส้นแบ่งกัน เห็นการเป็น “ครูในศิษย์” และ “ศิษย์ในครู” เมื่อ เห็น แปะ ทำให้เห็นตัวละครยายที่เลี้ยงแพะในเรื่อง เห็น กบ ทำให้เห็นชาวบ้านบางกลุ่มในฉากสภากาแฟที่ยังเป็นเหยื่อของระบบทุนนิยมและอำนาจนิยมทั้งแบบที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว เห็นรอยทางเดินมดแล้วเห็นวิถีอิสระที่เหมาะสมกับบริบทและใช้ประโยชน์ได้จริง เห็นการใช้ชีวิตของภุผาทั้งวิธีการจาริกในป่าเขาและวิธีการปั่นจักรยาน ทำให้เห็นชีวิตที่ละเอียดลออและการให้คุณค่ากับคำว่า “คุณภาพ” มากกว่าปริมาณ เห็นปฏิสัมพันธ์ของ ครู ที่มีต่อ ภุผา ชาวบ้าน ตายาย ผาพิณ แล้วเห็นถึงการให้เกียรติและความเคารพในความดีมีไมตรีจิตของครูที่มีต่อผู้อื่นโดยปราศจากอึดตา เห็นการตายและการเกิดใหม่ของสรรพสิ่งบนเกาะดอกไม้ ทำให้เห็นการตื่นรู้จากบางสิ่งโดยที่ตัวเองบางสิ่งทิ้งไปก่อน และการเกิดใหม่นั้นเป็นสัจจะของการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น มีคุณภาพขึ้น เมื่อเห็นป้ายที่เขียนว่า “ห้องน้ำสะอาด” ในปั้มน้ำมัน แล้วเห็นความขาดความพร่องของคนในสังคมที่ถูกนำไปใช้เป็นเงื่อนไขสร้างพันธนาการที่เรียกว่า ระบบอุปถัมภ์ เช่นเดียวกับที่เห็น “แมว” ที่ครูและภุผาช่วยอุปถัมภ์ การเดินทางด้วยการขี่จักรยาน จึงเป็นสัจจะเชิงซ้อนของการเดินทาง

ในชีวิตทั้งการเดินทางภายนอกและภายใน สติและการกระทำของคนเป็นแรงเหนี่ยวนำกมล จักกรยานไปในทิศทางต่าง ๆ การแก้ปัญหาในระดับปัจเจก และในระดับสังคม จำเป็นต้องเป็นไปในรูปแบบของคาวพพิงจะมีพลังมากพอที่จะเหนี่ยวนำจักกรยานที่ชื่อว่าสังคมไทยไปสู่ทิศทางที่ดีได้ หากปล่อยให้ความคุ้นเคยกำหนดเรากำหนดสังคมก็เท่ากับว่าเราและสังคมกำลังโดนล่อลวง กำหนดซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ สติปัญญา เหล่ากถ วัฒนธรรม วิธีที่เกิดจากค่านิยม สังคมล้วนคือคัมภีร์ของชีวิต เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเหวี่ยงของกำและล้อ ต้องรู้เท่าทันใจเรา ต้องเห็นและเข้าใจว่าทุกสรรพสิ่งเกี่ยวข้องและพันนาการกันอยู่ สุดท้ายแล้วการรักษาคูหลยธรรมแห่งชีวิตเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้การเดินทางบนทางจักราราบรื่นและไม่ล้มลงระหว่างทาง ทั้งหมดนี้เป็นซอฟต์แวร์ที่ คิวกานท์ ปทุมสูติ ประสงค์จะนำเสนอต่อผู้อ่านและสังคม ผ่านวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา

วัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ 2 ผู้วิจัยวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ของวรรณกรรมเอกเรื่องทางจักรา ของ คิวกานท์ ปทุมสูติ ผลการวิเคราะห์สุนทรียะที่ค้นพบจากการวิจัยมี 4 ประเด็น ดังนี้ สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง ได้แก่ เสียงพยัญชนะ เสียงสระ และเสียงวรรณยุกต์ 1) เสียงพยัญชนะ ประกอบด้วย เสียงสัมผัสพยัญชนะพบ 7 ลักษณะ คือ เสียงคู่ เสียงเทียบมรด เสียงเทียบมรด เสียงทบคู่ เสียงแทรกคู่ และเสียงแทรกมรด สำเนียงพยัญชนะพบ 9 ลักษณะ ได้แก่ วิกัป หิรจักร พหิรจักร สังขะ วิสังขะ ยมก ยัตถังค นิสสัย นิสลิต และพบการใช้เสียงพยัญชนะที่สัมพันธ์กับความหมาย จุดเด่นของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง “ทางจักรา” คือ การผสมผสาน กลวิธีการใช้สุนทรียลักษณ์ด้านเสียงพยัญชนะในลักษณะต่าง ๆ กวีสามารถจัดวางร้อยเรียงบรรจุความงามดังกล่าวไว้ในคำประพันธ์ตอนเดียวกันอย่างเหมาะสม และมีการสอดประสานด้านสุนทรียลักษณ์นี้ไปตลอดทั้งเรื่องของวรรณกรรมกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่อง “ทางจักรา” แสดงให้เห็นถึงความคงเส้นคงวาของการใช้ภาษาวรรณศิลป์ด้านเสียงพยัญชนะ 2) เสียงสระประกอบด้วย

เสียงสัมผัสสระ 6 ลักษณะ ได้แก่ เสียงเคียง เสียงเทียบเคียง เสียงทบเคียง เสียงเทียบแอก เสียงแทรกเคียง และเสียงแทรกแอก นอกจากนี้ยังพบการใช้สัมผัสสระหลากหลายแบบมาประสานกัน ทำให้เกิดสุนทรียลักษณ์ด้านเสียงสระ ที่เป็นสัมผัสใน นอกเหนือจากบทบัญญัติหรือข้อบังคับของฉันทลักษณ์ และนับว่าเป็นจุดเด่นในการสร้างสรรค์ผลงานของ คิวกานท์ ปทุมสูติ และสัมพันธ์กับจังหวะของฉันทลักษณ์ในคำประพันธ์ แต่ละประเภท กวีเลือกรูปแบบคำประพันธ์ที่เหมาะสม และเพิ่มจังหวะ ความแม่นยำของสัมผัสสระเข้าไปเพิ่มเติมทำให้เกิดความไพเราะมากขึ้นเมื่ออ่านออกเสียงคำประพันธ์ อีกทั้งยังเป็นการเน้นย้ำคำเน้นย้ำความหมายให้หนักแน่นขึ้นด้วยเสียงสัมผัสสระที่ลงตัว 3) เสียงวรรณยุกต์พบ 2 รูปแบบ คือ

เสียงวรรณยุกต์ตามข้อกำหนดตามฉันทลักษณ์ ประกอบด้วย ละลอกกลอง และละลอกทับ เสียงวรรณยุกต์ในชั้นเชิงของกวี ประกอบด้วย การใช้คำเสียงจัตวาในตำแหน่งของโคลงที่เหมาะสม การใช้เสียงวรรณยุกต์ท้ายวรรคกลอนสุภาพตามชนบ และการใช้เสียงวรรณยุกต์หลากหลายในวรรคเดียวกัน ระดับเสียงวรรณยุกต์ที่ต่างกันช่วยสร้างความน่าสนใจ โดยเฉพาะเมื่ออ่านออกเสียงได้จะยิ่งทำให้เกิดความไพเราะ

สุนทรียลักษณ์ด้านคำกับถ้อยคำ แบ่งออกเป็น 6 ลักษณะ ได้แก่ คำซ้ำ คำซ้ำ คำพ้อง คำตาย การเล่นคำ และคำพวน โดยพบการใช้คำกับถ้อยคำรูปแบบคำซ้ำ และการซ้ำคำมากที่สุด เป็นการย้ำความหมายและสร้างเอกภาพให้แก่กวีนิพนธ์เรื่องยาว เรื่อง “ทางจักรา” ให้ความหมายความหนักแน่น แจ่มชัด และมีสัมผัสภาพทุกฉากตอน

สุนทรียลักษณ์ด้านความหมาย ได้แก่ ไวรหาร ภาพพจน์ รสวรรณคดี และลีลาภาษา

- 1) ด้านไวรหาร กวีใช้ไวรหาร 5 ประเภท ได้แก่ บรรยายไวรหาร พรรณนาไวรหาร อุปมาไวรหาร สาธกไวรหาร และเทศนาไวรหาร โดยการเลือกใช้ไวรหารจะสอดคล้องกับเนื้อหา การใช้ไวรหารประเภทอุปมาไวรหารเป็นจุดเด่นของกวี เนื่องจากกวีมีกลวิธีการใช้ความเปรียบเทียบที่หลากหลาย และมีเอกลักษณ์
- 2) ด้านภาพพจน์ กวีใช้ภาพพจน์ 19 ประเภท ได้แก่ อุปมา อุปลักษณะ สัญลักษณ์ บุคคลวัต สมมติภาวะ อติพจน์ อวพจน์ อุปนิษิต นามนัย สัมพจนัย อุปมานิทัศน์ การอ้างอิง การแฝงนัย ปฏิพจน์ ปฏิทรศน์ แนวเทียบ สัทพจน์ ปฏิบุจจา และ อาวัตพากย์ โดยการเลือกใช้ภาพพจน์จะสอดคล้องกับสารัตถะ และการสร้างบรรยากาศ อารมณ์ของเรื่อง โดยใช้ภาพพจน์นำเสนอจินตภาพที่หลากหลาย ทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจเรื่องราวและมีความรู้สึกลึกซึ้งกับความหมายของตัวบท
- 3) ด้านรสวรรณคดี พบ 9 รส ได้แก่ ศฤงคารรส เราทรรส วีรรส พิภัสสรส ศานตรส หาสยรส กรุณารส ภยานกรส และอัทฤตรส แสดงให้เห็นความหลากหลายของอารมณ์ที่เกิดจากการนำเสนอผ่านตัวละครหลายตัวละครทั้งปรากฏนามและไม่ปรากฏนาม นำเสนอผ่านเนื้อหาที่กล่าวถึงมนุษย์และสังคมอย่างเข้มข้น ครบถ้วนทุกอารมณ์ สะท้อนถึงประเภทของวรรณกรรมที่สะท้อนวิถีชีวิต และแนวคิดต่าง ๆ ดังที่เรียกว่า ปรัชญานิยายกวีนิพนธ์
- 4) ลีลาภาษา พบ 4 ประเภท ได้แก่ เสาวजनีย์ นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง และสลลาบังคพิสัย ลีลาภาษาทั้ง 4 ประเภทนี้สะท้อนผ่านสายตาของตัวละครที่มีความคิดเห็น และอารมณ์ต่าง ๆ ผ่านประสบการณ์การเดินทางในเรื่อง และมีหลายครั้งที่ย้อนทบทวนเรื่องราวในอดีต

สุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบ กวีเลือกใช้คำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพมากที่สุด รองลงมาคือ กาพย์ยานี 11 กาพย์สุรางคนางค์ 32 กาพย์ฉบัง 16 โคลงสี่สุภาพ และเพลงพื้นบ้าน ตามลำดับ กวีใช้กลวิธีสลับรูปแบบของคำประพันธ์ภายในตอนทำให้การอ่านออกเสียงมีจังหวะ ลีลาที่ต่างกันตามฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์แต่ละชนิด และเพื่อแสดงนัยสำคัญทาง

ความหมายว่าเป็นเรื่องราวในอดีตหรือปัจจุบัน รูปแบบที่พบจึงเป็นการผสมผสานฉันทลักษณ์ตามขนบลายลักษณ์และขนบมุขปาฐะเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน นอกจากนั้นยังใช้รูปแบบตัวอักษรและอักษรวิธีที่หลากหลาย ได้แก่ ขนาดตัวอักษร ประกอบด้วย ตัวอักษรตัวเล็ก ตัวปกติ และตัวหนา รูปทรงตัวอักษรมีการใช้ตัวอักษรตัวเอนสลับกับตัวอักษรตั้งตรงปกติ มีการใช้เครื่องหมายวรรคตอน และมีการจัดวางบรรทัดของคำประพันธ์ รูปแบบเหล่านี้แสดงให้เห็นการเน้นย้ำของกวีที่แตกต่างกันในแต่ละตอน รวมทั้งยังทำให้การอ่านออกเสียงเปลี่ยนไปตามรูปแบบที่ปรากฏ มีจังหวะ สีลา ช้าเร็ว การเว้นวรรคเป็นไปตามประสงค์ของกวี

สุนทรียลักษณ์ด้านเสียง คำและถ้อย ความหมาย และรูปแบบนี้สะท้อนถึงความเชี่ยวชาญและชั้นเชิงกวีที่หาผู้ใดเปรียบ โดดเด่นด้านการสอดประสานสุนทรียลักษณ์ประเภทต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างสัมพันธ์กับความหมายและเนื้อหาของเรื่อง การใช้สุนทรียลักษณ์ในการประพันธ์สอดคล้องกับภูมิหลังและประสบการณ์ของกวีที่ได้สร้างสรรค์ผลงานกวีนิพนธ์อันทรงคุณค่าและเป็นที่ยอมรับในระดับสากลมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน

อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการวิจัยในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นการอภิปรายออกเป็น 5 ประเด็น ดังนี้

จากการวิเคราะห์เนื้อหาผู้วิจัยพบสาระที่ เป็นภาพแทนวิถีของมนุษย์ วิถีของสิ่งมีชีวิต หมายถึงทุกสรรพสิ่ง และมาซ้ำรอยเดิมทุกครั้ง กลับมาที่วงเดิมของสิ่งนั้น เป็นแบบนี้เรื่อยไป แสดงให้เห็นว่ากวีให้ความสำคัญกับทุกสรรพสิ่งในโลก และนำมาใช้เป็นภาพแทนสะท้อนพหุหน้าที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ของปัจเจกสิ่งที่ส่งผลต่อสังคม อิทธิพลของชุดความคิดของคนในชุมชน และสังคมที่ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ จุดภาคที่ส่งผลต่อมหภาค สังคมจะแข็งข้อหรือไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ ล้วนคือ สิ่งเดียวกัน เล็กข้อใหญ่ ใหญ่ข้อดังตัวอย่างในครอบครัวที่มีสังจะหลายอย่างข้ออยู่ อาทิ ความรัก ความอดทน การศึกษา และการเมือง นอกจากนั้นยังกล่าวถึง พหุหน้าที่ชีวิตในมิติเวลา ได้แก่ ล่องสังคมอดีตกับปัจจุบันที่เป็นภาพข้อของกันและกัน และมีความเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของกวีในทุกฉากตอน ส่งเสริมให้เกิดคุณค่าทางปัญญา สอดคล้องกับ เจตนา นาควัชระ (2514, หน้า 15) ที่ได้กล่าวถึงการสะท้อนภาพสังคมในมุมของวรรณกรรมว่า วรรณคดีแสดงให้เห็นถึงชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ และในขณะที่เดียวกันก็สามารถที่จะสกัดเอาแก่นแท้ของสังคมนั้นออกมาให้ได้ นักประพันธ์ที่ดีก็คือ นักประพันธ์ที่สามารถเสาะหาลักษณะและความหมายที่แท้จริงของสังคมของตน แล้วนำมาแสดงออกในวิธีการที่ชี้ให้เห็นว่ามีความรับผิดชอบต่อสังคมนั้น

กวีให้ความสำคัญต่อทุกสรรพสิ่ง เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจเจกสิ่งทีปรากฏ จะเห็นได้ว่า ทุกสรรพสิ่งล้วนสัมพันธ์กัน ธาตุทั้ง 4 ที่มีอยู่ในธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่มีสถานะเป็นกลาง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป อยู่เช่นนั้นไม่มีสัญญา สังขาร และเวทนา แต่เมื่อมากระทบสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต จึงทำให้เกิดเวทนา สัญญา สังขาร ไม่ว่าจะ เป็น จักรยาน สัมพันธ์กับพื้นดินอันเป็นสถานที่เกาทำให้เกิดสัญญาของตัวละครที่นึกถึงอดีต รถกระบะ วิ่งบนทางขรุขระของหลุมดิน ก็เชื่อมสู่ความหมายนามธรรม ได้แก่ เส้นทางเกา ที่มีอุปสรรค และปัญหา บัว ที่อยู่ในน้ำ ถูกสายน้ำพัดโคลนตมเข้ามา ทำให้คิดถึงจิตใต้สำนึกของคน ลม ที่พัดปลิว ใบไม้ และใบไผ่ก็ทำให้ใจไหวรู้สึก จิตประณีตและลงลึกถึงธรรมะ หรือธรรมชาติ อันเป็นสัจจะแห่งชีวิต รวมถึง ไฟ ที่อยู่ในร่างกายให้ความอบอุ่นและเผาผลาญในเวลาเดียวกัน เมื่อ ไฟ มาเผาเผา กาลเวลา และมรรคา ย่อมทำให้รู้สึกสูญเสียทั้งโอกาสและทางออกในเวลาเดียวกัน นอกจากไฟรูปธรรมแล้วไฟในที่นี้ยังเชื่อมโยงสู่ความหมายนามธรรมได้หลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็น ไฟโลภะ ไฟโทสะ ไฟโมหะ ทุกความหมายล้วนกลับมาสร้างสัมผัสใจ และสร้างปัญญาให้แก่ผู้อ่านได้ทั้งสิ้น

จากการศึกษาวิเคราะห์สารัตถะของวรรณกรรมเอกเรื่องทางจักรา ของ คิวกานท์ ปทุมสูติ ด้านปัจเจกสิ่ง พบสรรพสิ่งที่สัมพันธ์กับโลกและจักรวาล สิ่งมีชีวิตที่อยู่บนดิน เช่น วัว ควาย แพะ โดยสื่อความหมายทั้งด้านการกักขัง และมีอิสรภาพ ในน้ำ เช่น บัว กบ เขียน บนฟ้า ในอากาศ เช่น นก และนอกโลก เช่น ดาว จันทร์ อาทิตย์ ทางช้างเผือก กวีไม่เพิกเฉยต่อการเกิดการดำรงอยู่ ของทุกสรรพสิ่ง ทุกสิ่งล้วนเป็นส่วนประกอบที่สร้างโลกและจักรวาลนี้ให้เกิด คุลยภาพ การเดินทางทั้งทาง “โลก” ภายนอก และ “โลก” ภายใน ได้แก่ โลกทัศน์ของกวี ย่อมมีสรรพสิ่งเหล่านี้มาประกอบสร้าง ทำให้สารัตถะของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์เรื่อง ทางจักรา มีความสมบูรณ์ครบในทุกมิติ สอดคล้องกับที่ วรวรรณ์ ศรียาภัย(2565, หน้า 177-179) กล่าวว่า กวีมองธรรมชาติโดยการใช้คำและถ้อยคำแสดงโลกทัศน์ กล่าวถึงหมวดหมู่ของธรรมชาติได้หลากหลาย ได้แก่ ธรรมชาติรูปธรรม ธรรมชาตินามธรรม สะท้อนให้เห็น โลกทัศน์ของกวีที่มีต่อธรรมชาติ และการประกอบสร้างดังกล่าวนำเสนอความหมายครบทั้ง 4 ระดับ ได้แก่ ความหมายตามตัวอักษร ความหมายอุปมาอุปไมย ความหมายนามธรรม และความหมาย อภิธรรม

จากการศึกษาวิเคราะห์สารัตถะของวรรณกรรมเอกเรื่องทางจักรา ของ คิวกานท์ ปทุมสูติ พบสารัตถะด้านสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศ และโลก สังคมทุกระดับ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการนำเสนอสารัตถะโดยเป็นภาพซ้อนของกันและกัน ได้แก่ ครอบครัว สะท้อนปัญหา พ่อ แม่ ลูก ตา ยาย สะท้อนปัญหากันไปมา เห็นแม่ในลูก ลูกแม่ ครูในศิษย์

ศิษย์ในครุ ทุกระดับมีความเชื่อมโยงกัน โดยมีกิ่งล้อจักรยาน เป็นภาพแทนของวัฏจักร หรือ วัฏสังสาร ที่เวียนวนไปตามเหตุของการกระทำ และปัจจัยเวลา ฤดูกาล และยุคสมัย กวีเริ่มต้นเรื่องราวของวรรณกรรมเล่มนี้ โดยใช้ฤดูใบไม้ผลิหรือปลายฤดูหนาวเป็นสัญญาณของการเริ่มต้นใหม่ ภาวเวลาหมุนวนสัมพันธ์การระยะทางในการปั่นจักรยานไปสู่ฤดูร้อน ฤดูฝน ตามลำดับ การปรากฏของฝน ในฤดูหนาว เหงื่อของตัวละคร ในฤดูร้อน และพิธีกรรมในช่วงฤดูฝน วิธีการเพาะปลูก ชนิดและวิถีชีวิตของสัตว์ตามฤดูกาล รวมทั้งเหตุการณ์ทางสังคมและการเมืองร่วมสมัย เป็นสิ่งที่จะนำมาเสริมฉากแต่ละฤดูกาลในเรื่องให้สมจริง วรรณกรรมเรื่องนี้มีกลวิธีการเขียนที่อยู่เหนือกาลเวลา กล่าวคือ กวีได้รวมเหตุการณ์ในอดีต เช่น ประวัติศาสตร์ไทย ประวัติศาสตร์โลก ประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมของกวีที่เคยผ่านมา นำมาใช้เป็น สัจจะซ้อนทับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยเหตุการณ์ปัจจุบันจะนำเสนอผ่านฉากหนังสือพิมพ์ ฉากดูทีวี สภาภาพในชุมชน หรือแม้กระทั่งประสบการณ์ที่ตัวละครหลัก ได้แก่ “ครู” และ “ภูผา” ในประสบการณ์การเดินทางโดยได้เรียนรู้จากผู้คนทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และนำมาเชื่อมโยงกับภาพใหญ่ในระดับสังคมไทย และสังคมโลก ที่ล้วนเป็นปัญหาที่ซ้อนทับกัน เป็นปมใหญ่ โครงกระดูกของบรรพบุรุษที่ทับถมใต้พื้นดินซ้อนเป็นชั้นล้วนเป็นสัญญาณที่ทำให้ผู้อ่านได้รู้สึกถึงความสูญเสียเปล่าของวันเวลา ที่หมุนวนไปโดยปราศจากการพิเคราะห์ด้วยปัญญาเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญญาสังคม โดยเฉพาะปัญหาการศึกษาอย่างแท้จริง กวีก็ไม่ได้นำเสนอเพียงประเด็นปัญหา แต่นำเสนอวิธีแห่งปัญญาที่จะนำไปสู่การแก้ไข เพียงแต่ต้องประสานความร่วมมือกันอย่างเข้มแข็งมากพอ ทั้งในระดับปัจเจก ระดับครอบครัว ระดับชุมชน สังคม และสากล โดยมุ่งหวังที่จะหลุดพ้นจากการผลิตซ้ำความล้มเหลว ดังที่ปรากฏจากบทเรียนแห่งกาลเวลาและยุคสมัย

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าผลการศึกษาสารัตถะในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัย เรื่องทางจักรา สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องงานวิจัยเรื่องการวิเคราะห์บทร้อยกรอง ของศิวกานท์ ปุทมสุติ ของ สุขกมล รัตนสุภา (2535) ที่พบว่า ศิวกานท์ ปุทมสุติ ใช้นำเสนอแนวคิดแบบ การสร้างสถานการณ์ โดยแสดงแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคม ธรรมชาติ การศึกษา และศาสนา ด้านเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องวาทกรรม การศึกษาในงานประพันธ์ของศิวกานท์ ปุทมสุติ (บุญยเสนอ ตริวิเศษ, 2563, หน้า 9) ที่พบชุดความคิดทางการศึกษาของศิวกานท์ ปุทมสุติ 4 ประเด็น ได้แก่ การศึกษาเป็นหนึ่งเดียวกับชีวิต สำนึกขบถต่อระบบการศึกษา การศึกษากับการเดินทางสู่อิสระ และทางเลือกการศึกษาเพื่อชีวิตที่มีศานติสุข ดังนั้นประวัติ ภูมิหลัง ประสบการณ์ และอุดมการณ์ของกวีจึงเป็นวัตถุดิบ สำคัญในการสร้างสรรค์วรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา

การวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ ผู้วิจัยพบว่ากวีมีความหลากหลายและความแพรวพราวของการใช้สุนทรียลักษณ์ สอดคล้องกับประวัติและภูมิหลังของกวีที่เป็นผู้มีประสบการณ์ในการประพันธ์มากกว่า 4 ทศวรรษ และมีผลงานวรรณกรรมมากกว่า 40 เล่ม ในวรรณกรรมเรื่องนี้ กวีได้นำประสบการณ์การเดินทางของกวีมาใช้เป็นฉากของเรื่องและสร้างสรรค์สุนทรียลักษณ์ได้อย่างวิจิตร เช่น บทบรรยาย พรรณนาที่เกี่ยวข้องกับตัวละคร สะท้อนฉากจริงที่กวีเคยผ่านและพบบุคคลและสถานที่ดังกล่าว เมื่อมีประสบการณ์จริงเป็นฐานมาผนวกกับจินตนาการและอารมณ์จึงทำให้การใช้ศิลปะในการเล่าภาพออกมาได้อย่างสมบูรณ์แบบ มีการใช้อุปมาอุปไมยที่สะท้อนภาพประวัติศาสตร์แต่แสดงอุดมการณ์และอหังการของกวีได้อย่างตรงไปตรงมา แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของ คิวกานท์ ปทุมสูติ ได้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับที่ สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา (2556, หน้า 21) กล่าวว่า “กวีนิพนธ์” จะแสดงลักษณะ “ปัจเจกบุคคล” ของกวี ซึ่งในกวีนิพนธ์สมัยใหม่ได้พัฒนาในเรื่องนี้อย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดรูปแบบ ลีลา ในการประพันธ์ที่หลากหลาย และสะท้อนตัวตน ด้วยเหตุนี้ เรื่อง ทางจักรา จึงเป็นวรรณกรรมที่ถึงพร้อมด้วยศิลปะควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้เพื่อให้เกิดคุณค่าทั้งด้านสาระดี และด้านสุนทรียลักษณ์

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าผลการศึกษาสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบในวรรณกรรมเอก กวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องงานวิจัยเรื่องการวิเคราะห์บทกวีกรอง ของคิวกานท์ ปทุมสูติ (สุขกมล รัตนสุภา, 2535) ที่พบว่า คิวกานท์ ปทุมสูติใช้รูปแบบการประพันธ์ที่มีมาแต่โบราณเป็นส่วนใหญ่ โดยใช้ทั้งรูปแบบ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย และเพลงพื้นบ้าน มีลักษณะการแต่ง ที่เคร่งครัดต่อแบบแผนฉันทลักษณ์ นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์สุนทรียลักษณ์ยังสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องวิเคราะห์กวีนิพนธ์ของสถาพร ศรีสังข์ ปริญญาานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) (กิตติมา จันทร์ลาว, 2555) ที่พบว่า กลวิธีการประพันธ์มีวรรณศิลป์ที่เด่นด้านการใช้คำ การใช้ภาพพจน์ การสรรคำที่เหมาะสมด้วยเสียงและความหมาย ใช้สัญลักษณ์ ดังนั้นประสบการณ์การประพันธ์ของกวีจึงเป็นส่วนสำคัญในการต่อยอดสร้างสรรค์และผสมผสานเทคนิคด้านสุนทรียลักษณ์ด้านรูปแบบให้สอดคล้องกับเนื้อหาของวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่องทางจักรา

คิวกานท์ ปทุมสูติ มีพลังปัญญาในทุกระดับ ได้แก่ จินตมยปัญญา สุตมยปัญญา ภาวนามยปัญญา โดยกล่าวได้ว่า คิวกานท์ ปทุมสูติ แสดงให้เห็นถึง พลังปัญญา ในระดับ จินตมยปัญญา ซึ่งโดดเด่นแตกต่างจากบุคคลทั่วไป การรับรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยอายตนะ 6 แล้วนำมาสู่การสร้างสรรค์ ประดิษฐ์การวิสดูทางปัญญาให้เกิดเป็น ปรัชญานิยายกวีนิพนธ์ เรื่อง ทางจักรา ที่ทรงคุณค่าเช่นนี้ได้ นั่น ประสบการณ์จากการเรียนรู้ (สุตมยปัญญา) และการปฏิบัติ (ภาวนามยปัญญา) คงไม่เพียงพอ หากแต่ คิวกานท์ ปทุมสูติ จะต้องมีความพิเศษ

ในระดับจิตตมยปัญญาด้วย ดังปรากฏหลักฐานแจ่มชัดในทุกฉากตอนของกวีนิพนธ์เรื่องนี้ แนวคิดด้านปัญญาดังกล่าวสอดคล้องกับที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยูร ธมฺมปยุตฺโต) เทศนาไว้ในเรื่อง ทางเกิดของปัญญา โดยเน้นถึงปัญญาประเภท จิตตมยปัญญา ว่าเป็นเรื่องสำคัญที่พุทธศาสนาจะกล่าวถึง เป็นลำดับแรก เป็นปัญญาของบุคคลระดับที่เห็นธรรมชาติแล้วตื่นรู้ได้ด้วยตนเอง เป็นปัญญาที่เกิดด้วยความเป็นอัจฉริยบุคคลอย่างแท้จริง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545, หน้า 32-36) เมื่อพลังดังกล่าวเสริมด้วยพลังของบทกวีย่อมเกิดคุณภาพยกระดับคุณค่าของวรรณกรรม ดังที่ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ (2564) ได้กล่าวถึง ไว้ในบทความเรื่อง พลังใจ พลังกวี ว่าพลาณภาพของคำประพันธ์ได้มีแค่สัมผัสคำ แต่อยู่ที่ สัมผัสใจ อันเกิดจาก คุณภาพของพลังเสียง พลังถ้อยคำ พลังความหมาย เพื่อให้ใจได้สัมผัสกับ ความรู้สึก (รสวรรณคดี) ความนึก จินตนาการ (ภาพพจน์) และความคิด อันได้แก่ ความคิดและไม่ควรที่จะเกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ ความสมดุลของสิ่งเหล่านี้ รวมเรียกว่า “ปัญญา”

จุดเด่นในการประพันธ์คือการเชื่อมร้อยสัมพันธ์ภาพด้วยกลวิธีสัมพันธ์บททั้งในตอนนอกตอน ในตัวบทและนอกตัวบทประสานกับการซ้ำคำและซ้ำความเป็นการเชื่อมร้อยให้เนื้อหา มีเอกภาพเนื่องจากเป็นกวีนิพนธ์เรื่องยาว การประพันธ์ก็เป็นภาพแทนของการแผ่ดู การเห็นสรรพสิ่งอย่างเข้าใจ เชื่อมร้อยและประสานทุกอย่างเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ด้วยสุนทรียลักษณ์ที่เปี่ยมพลัง และเด่นชัดในแง่มุมของสารัตถะที่วิเคราะห์ได้จากสัจจะเชิงซ้อนที่ร้อยเรียงกันอยู่หลายชั้น สะท้อนพหุณัยชีวิตที่ติดอยู่ในปมปมของพันธนาการด้วยกันทั้งนั้น รอวันตื่นรู้ มองเห็นรอยทางจักรยานในเส้นทางสายทางจักรา พลังกวี เป็น “พลังปัญญา” ของสังคม ซึ่งพลังปัญญา กวีนี้ เป็น Soft Power (อำนาจอ่อน) ที่มีอิทธิพลต่อสังคมในสร้างสรรค์และพัฒนา หากผู้อ่านได้เรียนรู้พลังปัญญาของกวีจากวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์เรื่อง ทางจักรา แล้ว ย่อมรู้สึกนึก และคิดในทางสร้างสรรค์ นำไปสู่ทัศนคติ และพฤติกรรมเชิงบวก ตามรอยทางล้อจักรยานที่กวีได้ทิ้งไว้ให้ขบคิดและศึกษาเรียนรู้มีรูจ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 คุณค่าด้านสารัตถะของวรรณกรรมเรื่องทางจักรา สามารถนำไปใช้เป็นสื่อการสอนให้นักเรียน นักศึกษาฝึกวิเคราะห์วิจารณ์คุณค่าที่ได้จากสารัตถะของเรื่องได้

1.2 คุณค่าด้านสุนทรียลักษณ์ของวรรณกรรมเรื่องทางจักรา มีครบถ้วนทั้งสุนทรียรูป สุนทรียรส สุนทรียลีลา และสุนทรียรูปแบบ สามารถนำไปเป็นตัวอย่างของการวิเคราะห์วรรณศิลป์ได้

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องทางจักรา กับวรรณกรรมเรื่องอื่นของศิวกานท์ ปทุมสูติ เพื่อให้เกิดมุมมองที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของกวี

2.2 ควรศึกษาการตั้งคำถามและสนทนาธรรมของตัวละครทั้งในเรื่องทางจักรา และเรื่องอื่น ๆ ของกวี เพื่อให้ให้เห็นจุดเด่นด้านกลวิธีการนำเสนอได้อย่างชัดเจนขึ้น

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร, กระทรวงวัฒนธรรม. (2562). **วรรณกรรมยอดเยี่ยมในสมัยรัชกาลที่ 9 ตามแนวคิดศาสตร์พระราชา**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กิตติมา จันทร์ลา. (2555). **วิเคราะห์กวีนิพนธ์ของ สถาพร ศรีสังข์**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2529). **วรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ. (2556). **ภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เจตนา นาควัชระ. (2514). **“วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี” : วรรณไวทยาการ**. กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- เจตนา นาควัชระ. (2542). **พลังปัญญาทางมนุษยศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โครงการวิถึทรรศน์.
- เจตนา นาควัชระ และบุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. (2520). **วรรณคดี: วรรณคดีวิจารณ์ วรรณคดีศึกษา**. กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, ดวงมน จิตรจ้านงค์ และรื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2532). **ทอไหมในสายน้ำ/ 200 ปี วรรณคดีวิจารณ์ไทย**. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.
- ดวงมน จิตรจ้านงค์. (2565). **วรรณคดีวิจารณ์เบื้องต้น** (พิมพ์ครั้งที่ 2). ปทุมธานี: เดอะ บุคส์พลัส.
- ดวงมน จิตรจ้านงค์. (2566). **สุนทรียภาพในภาษาไทย** (พิมพ์ครั้งที่ 4). ปทุมธานี: เดอะ บุคส์พลัส.
- ฉัญญา สังขพันธานนท์. (2559). **แฉกวรรณคดี ทฤษฎีร่วมสมัย**. ปทุมธานี: นาค.
- นันทนา วงษ์ไทย. (2561). **ภาษาและความหมาย** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เวิร์ค ฮอล์ พริ้นท์.
- นันทนา วงษ์ไทย. (2562). **อรรถศาสตร์ปริชานเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: เวิร์ค ฮอล์ พริ้นท์.
- นาวินี หล้าประเสริฐ. (2550). **ภาษาวรรณศิลป์ในเพลงพระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

- นิตยา แก้วคัลณา. (2561). **การสืบสรรค์ในกวีนิพนธ์ไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2564). **พลังใจ พลังกวี**. มติชนสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ 12-18 กุมภาพันธ์
2564. สืบค้นเมื่อ 5 ธันวาคม 2565, จาก
https://www.matichonweekly.com/column/article_399629.
- บุญยแสนอ ตริวิเศษ. (2560). ทางจักรา: การเดินทางสัมผัสโลกภายนอกเพื่อการขัดเกลา
โลกภายใน. **วิจิตรวรรณสาร**, 1(3), 131-145.
- บุญยแสนอ ตริวิเศษ. (2563). วาทกรรมการศึกษาในงานประพันธ์ของศิวกานทปทุมสูติ.
วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต, 16(1), 9-28.
- ประสิทธิ์ กาพย์กลอน. (2518). **แนวทางการศึกษาภาษาากวี การวิจัยและวิจารณ์**.
กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ปิยพร มลิณทานุช. (2560). **สุนทรียลักษณ์ในวรรณคดี เรื่องกาพย์ห่อโคลงประพาสธาร
ทองแดง**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, กรุงเทพฯ.
- ผาสุก มุททเมธา. (2522). **การวิจารณ์วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ: เทียนวัฒนา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พัฒนาปัญญา** (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระยาอนุমানราชชน. (2546). **การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์** (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ:
ศยาม.
- พระยาอุปกิตศิลปสาร. (2548). **หลักภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**
(พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2526). **วรรณกรรมปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วรวรรณ ศรียามัย. (2562). **เอกสารการสอนชุดวิชาการอ่านภาษาไทย**
สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วรวรรณ ศรียามัย. (2565). **ภาษาในบริบทสังคมและวัฒนธรรมสมัยใหม่**.
ปทุมธานี: เดอะ บุ๊คส์พลัส.
- วรวรรณ ศรียามัย, สุริยา คำกุนะ และนลินภัทร์ เมฆเกรียงไกร. (2565). พุทธธรรมในบทกวี
นิพนธ์พื้นจะฝากดอกไม้ไว้ใกล้หมอน ของ พิบูลศักดิ์ ละครพล. **วารสารมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์**, 9(2), 100-113.

- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. (2541). **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์** (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: ธรรมชาติ.
- วีรวัฒน์ อินทรพร. (2561). **วรรณคดีวิจารณ์**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิริพร เศรษฐพฤทธิ. (2551). **ลักษณะเด่นของมหาดิกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ศิวกานท์ ปทุมสูติ. (2556). **เมฆาจาริก**. กรุงเทพฯ: ฐปจันทร.
- ศิวกานท์ ปทุมสูติ. (2559). **ทางจักรา**. กรุงเทพฯ: แพรวล้านักพิมพ์.
- เศรษฐ พลอินทร์. (2524). **ลักษณะคำประพันธ์ไทย**. กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- สมเกียรติ รัชมณี. (2551). **ภาษาวรรณศิลป์** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สายน้ำใจ.
- สายทิพย์ นุกูลกิจ. (2523). **วรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน.
- สายทิพย์ นุกูลกิจ. (2539). **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: เอส. อาร์.
- ลีธา พิณีจาวดล และนิตยา กาญจนวรรณ. (2515). **ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: สวณทองถิ่น
- สุขกมล รัตนสุภา. (2535). **การวิเคราะห์บทร้อยกรอง ของศิวกานท์ ปทุมสูติ**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (2556). **หวังสร้างศิลป์นฤมิต เพรศแพรว การสืบทอดขนบกับการสร้างสรรค์วรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตรา จรจิตร. (2547). **มนุษย์กับวรรณกรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุนันท์ อัญชสิณกุล. (2562). **ระบบคำภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรเดช โชติอุตมพันธ์. (2559). **ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 20**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ. (2539). **แวนวรรณกรรม**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์บุคเซ็นเตอร์.
- อิงอร สุพันธุ์วานิช. (2547). **วรรณกรรมวิจารณ์**. กรุงเทพฯ: แอคทีฟ.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	ณประภาพร รุจจนเวท
วัน เดือน ปี เกิด	29 ธันวาคม 2524
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2550 ศศ.ม.(ภาษาไทย), มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2547 ศษ.บ.(ภาษาไทย), มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม
ที่อยู่ปัจจุบัน	82/32 หมู่ 6 ตำบลพื้งคำพร้อย อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี 12150
ผลงานตีพิมพ์	ณประภาพร รุจจนเวท. (2566). ความเปรียบในวรรณกรรมเอก กวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง ทางจักรา ของศิวกานท์ ปทุมสูติ. วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์, 45(1), 20-35. ณประภาพร รุจจนเวท. (อยู่ระหว่างตีพิมพ์). สัจจะเชิงซ้อนที่ปรากฏ ในวรรณกรรมเอกกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเรื่อง ทางจักรา ของศิวกานท์ ปทุมสูติ. วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์, 45(2).
รางวัลที่ได้รับ	-